

tur æqualem. Sola vero possidet veritatem simplicitatis, quæ unam veram et simplicem credit substantiam Trinitatis. Oramus autem Deum, ut aures clementiae tuæ verbo veritatis placidas reddat, et pio cordi tuo lumen sapientiae spiritalis infundat, ut Filium Dei Deum, et Dominum nostrum Jesum Christum sic honorifaces, sicut honorificas Patrem: meetur enim hoc a te, ut eum qui te fecit Patre tuo meliorem, Patri suo secundum divinam naturam fatares æqualem. Quæso, gloriose rex, ut in te consi-

A deres largitatem divini muneris, et potestatem non minuas largitoris; ut qui tibi temporale donavit regnum, donet etiam sempiternum. Ipse enim dicit: *Eos qui me glorificant, glorificabo* (*I Reg. ii, 50*). Quod ipsa Trinitas faciat, quæ unus et verus est Deus: *Qui potest omnia facere supra quam petimus aut intelligimus* (*Ephes. iii, 20*); *ex ipso enim, et per ipsum, et in ipso sunt omnia* (*Rom. xi, 36*). Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

* Abest ab editis et in ipso; legitur in ms. Corb. et in textu Apostoli.

144 SANCTI FULGENTII EPISTOLÆ IN UNUM CORPUS NUNC PRIMUM COLLECTÆ.

EPISTOLA PRIMA.

a De conjugali debito, et voto continentiae a conjugibus emiso.

Domino et merito venerabili filio FULGENTIUS, servorum Christi famulus, in Domino salutem.

CAPUT PRIMUM. *Excusatio dilatæ responsionis.* — 1. Epistolam tuam, sanctæ sollicitudinis indicem, ante aliquot menses accipiens, cum persolvere cupebam sine dilatione, responsum, sic sum repentina corporis ægritudine corruptus, ut febrium violenta nimetas commeatum mihi vitæ præsentis auferret; nisi verus animarum corporumque medicus, qui sanat omnes languores nostros, et redimit (*al. redimet*) de interitu vitam nostram, ad removendum tantæ infirmitatis flagellum, dignaretur medicinæ suæ largiri subsidium. Recepta quoque sospitate, non desuit quidem rescribendi (*al. scribendi*) voluntas, sed ad dirigendum obstitit hiemalis asperitas. Nunc itaque, quia creator et moderator temporum temperiem dignatus est donare ventorum, consultationi (*al. consolationi*) tue, quod miseratione atque inspiratione superni largitoris accepi, redhibere non destiti.

CAP. II. *Tenor interrogationis super continentia uxoris. Commixtio conjugalis in se mala non est, sed excessus. Debitum conjugale.* — 2. Dicis itaque filiam nostram conjugem tuam pene usque ad extremum nuper ægrotasse periculum, et, sicut plerumque contingit, accepta manus impositione, penitentiam secundum morem quem habet Christiana religio peregrisse. Verum quia postmodum, divinæ bonitatis munere, plenam accepit corporis sospitatem, fragilitatem 145 carnis allegans, etatis insuper juvenilis incontinentiam confiteris; et in hac ambiguitate cogitationis, qua carnem consideras, majestatemque formidas, velut nauta locorum ignarus, et fluctibus ventisque jactatus, dum periculorum incerta præ-

* Ms. Victor., *Deo quoa continentium debeant etiam conjugati servare post rotum.*

† *Destinam, id est fulcrum, fulcimen; ita Arnobius in contra gentes circa finem: Atlantem gestatorem,*

B ves, nostra tibi responsione demonstrari flagitas portum, ubi possis animæ vitare naufragium.

3. Tenor ergo interrogationis tuæ duo quædam me compellit non segniter consideranda pensare: scilicet non solum quid in se conjugalis admixtionis (*al. commixtionis*) qualitas habeat, sed etiam quid in unaquaque re pollicitatio voventis exposcat.

4. Igitur, si per se ipsam quis fidelium conjugum commixtionem duce ratione consideret, culpabilis usus non in conjugali concubitu, sed in concubentium reperiatur excessu; neque ex commixtione maris et feminæ, sed ex immoderatione libidinis culpam trahit coitus conjugalis. In conjugibus ergo excessus jure reprehenditur, nuptialis tamen dignitas collati sibi divinitus honoris munere non privatur. Ideo clamat apostolice prædicationis auctoritas: *Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus* (*Hebr. xiii, 4*). Corinthios quoque super matrimoniī honestate servanda Paulus informans, cum præmisisset: *Bonum est homini mulierem non tangere* (*I Cor. vii, 1*); quorundam infirmitatem videns, atque apostolica satagens caritate, tanquam parieti inclinato, et maceriarum impulsæ (*al. depulsæ*), non neglexit doctor egregius consolationis ^b destinam, Christo in se loquente, supponere. Denique subsequenter adjungit: *Propter fornicationes* (*al. fornicationem*) autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaque suum virum habeat; *uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro* (*Ibid., 2, 3*).

D 5. Apostolicæ itaque lectionis tenor ostendit, uxorem viro, et virum uxori quadam debiti communione misceri. Quod proculdubio non appellaret Apostolus debitum, nisi legitimate sciret esse reddendum; nec juberet ^c reddi mutuae consensionis officio, si esset iniqua reposcentis exactio: usque adeo namque nubajulum ac destinam caeli.

* Editi habent, nec juberet reddendum mutuae consensionis officium, sed concinnior videtur mss. Corb. et Vict. lectio.

ptias operi divino applicare non ambigit gentium Doctor, ut et mulieris in corpore viri, et in uxoris corpore viri potestatem æquali prorsus jure confirmet, dicens: *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (Ibid., 4). Alio autem loco idem dicit: *Quia non est potestas nisi a Deo* (Rom. xiii., 1).

CAP. III. Utendum conjugio propter prolem, non propter libidinem.—6. Hujus igitur potestatis inculpabilis est usus, officio gignendi divinitus attributus, si justitiae terminum transgredi libidinosus non permittatur excessus. Justitia vero utendi conjugii hæc est, ut non explendæ libidinis, sed substituendæ prolis obtentu sibi conjuges congruo tempore misceantur. In illis namque bonis quæ fecit Deus, inventitur casta copulatio uxoris et viri; in quibus Dei operibus libido non potest inveniri; nec aliquando justitia congruit, quæ non hominibus ex dono conditionis (al. conditoris), sed peccatoribus ex vitio primæ prævaricationis accessit. **146** Sed quia sine illa, in corpore mortis hujus, proles humana non seritur, non eam affectant conjugia casta, sed tolerant, eique imponit nuptialis honestas modum sine qua non potest in carne peccati naturalis explere secunditatis officium.

7. Sic ergo quæri debet ex nuptiis fructus, ut coibendus sit lubricæ voluptatis excessus. Quocirca, si conjugalis usus eatenus temperetur, ut non æstuanti libidini animus serviat, sed proventum nascituræ prolis attendat, et cum nata fuerit diluendam celestius spiritali generatione non negligat, non depudetur fidelibus conjugibus ad peccatum carnis inducta commixtio, quia et conjugalis servat confederatio castitatem, et verecundia custodit modesta temperiem, et Deo dicandam conjugalis exhibet secunditas prolem, ^b ut et Redemptoris ope homo jam natus reformetur baptismatis sacramento, cuius opere prius formatur in utero; et illum habeat humana natura beneficio secundæ nativitatis patrem, quem in prima nativitate suæ conditionis agnoscit auctorem.

8. Conjugatus ergo si fornicetur damnabiliter peccat; si vero thori fidem non deserat, sed in uxore sua, naturali duntaxat usu, aliquantulum intemperatus (al. intemperatus) excedat, non solum scilicet generationem quærens, sed aliquando libidini carnis obediens, hoc quidem sine culpa non facit; talis autem culpa citius bene operanti atque oranti remittitur, quia ipsi conjugi servat maritalis caritas fidem, in qua non potest maritalis infirmitas custodiare temperiem; et si nuptialis in uxore modestia non tenetur, a nuptiali tamen fide nulla immoderatione disceditur.

CAP. IV. Servata thori fides maculam libidinis diluit. Omnis fornicatio damnabilis, præsertim in conjugi. — 9. Retenta ergo thori fides maculam diluit quam

^a Ita mss. Corb. et Victor. nec non Ant. et Basil. Colon. vero, non *habet*, sed *vir*, similiter... non *habeat*, etc.

^b MSS. Corb. et Vicier., ut *Dei Redemptoris*.

A contrahit infirmitas carnis, si mulieri non misceatur alteri, quisquis non pro sola generatione, sed etiam propter fragilitatem carnis suæ miscetur uxori; quia etsi præfixum concumbendi modum transit, tamen conjugalem terminum non excedit; et licet contrahat carnalis infirmitas culpam, impetrat tamē nuptialis integritas veniam. Accipit ergo talis indulgentiam, non pro eo quod ab una debitum conjugale plus quam oportet exigit (al. exigit), sed quia una legitime (al. legitima) accepta contentus, alteram non requirit. Si tamen non desunt misericordiae opera, quæ tantum valent in religione Christiana, ut non solum qui conjugii utuntur, aut qui continentis sunt, sed etiam virgines ad præmium virginitatis pervenire non possint, si opera misericordie caritatisque neglexerint. Si vero quis intentus operibus bonis tantam servaverit in uxore temporie, ut filiorum procreandorum causa tantummodo misceatur uxori, multa laude talis est proculdubio dignus, si quis hoc nostris potest implere temporibus.

10. Fornicatio tamen nunquam potest esse sine gravi crimen, in qua licet non dubitemus damnabiliter peccare hominem ab uxore disjunctum, damnabilius tamen fornicari existimo conjugatum. Utrumque autem Scriptura sancta judicandum, et a regno (al. regni) Dei pronuntiat alienum: scriptum namque est in Epistola ad Hebreos: *Quia fornicatores et adulteros judicabit Deus* (Hebr. xiii., 4). Et in Epistola quam ad Corinthios **147** scripsit Apostolus, dicitur:

C *Nolite errare: neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubidores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt* (I Cor. vi., 9, 10). Rursus inter opera carnis idem apostolus Paulus fornicationem, immunditiam, luxuriamque dinumerat; in quorum conclusione dicit: *Quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequentur* (Galat. v., 21). Præmonet etiam ne lugeat multis ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt penitentiam super immunditiam, et fornicationem, et impudicitiam, quam gesserunt (II Cor. xii., 21).

CAP. V. Vota Deo reddenda absque excusatione. — 11. Igitur quia de qualitate conjugii, quod Dominus donavit, diximus, illud est consequenter tota sollicitudine pertractandum, quidnam vestre voluntatis præfixerit (si qua tunc potuit esse) devotio. Neque enim quia in rebus (al. rebus) a Deo concessis usus hominibus non interdictur, ideo debet homo quod voverit Deo non reddere, cum scriptum sit: *Reddam tibi vota mea, quæ distinxerunt labia mea* (Psal. LXV, 13). Et ne quisquam sibi vellet excusationem tribulationis ad frustrandæ licentiam promissionis assumere, nec se putaret voti reum, si se dixisset ad aliquid vovendum non voluntate sed tribulatione compulsum, docens beatus David omnia esse Deo red-

^c Ita ms. Corb. et Græcus Apostoli textus. Editio vero omnes, consequuntur.

^d Ms. Corb., *Super immunditiam, et fornicationem, et impudicitiam.*

denda, quæ fuerint legitime duntaxat etiam in tribulatione promissa, cum dixisset Deo : *Reddam tibi vota mea quæ distinxerunt labia mea, continuo subdidit : Et locutum est os meum in tribulatione mea* (*Ibid.*, 14). Sed et in Deuteronomio scriptum est : *Si autem voreris votum Domino Deo tuo, non tardabis reddere illud, quia exirens exiret Dominus Deus a te, et erit in te peccatum. Si autem nolueris vorere, non erit in te peccatum. Quæ exirent per labia tua custodies, et facies quemadmodum voreris Deo tuo votum quod locutus es ore tuo* (*Deut.* xxiii, 24). Dicit et Salomon : *Statim ut voreris votum Domino, non tardabis reddere illud. Tu itaque quæ voreris redde. Bonum est non vorere, quam voruisse et non solvere* (*Eccle.* v, 3, 4).

CAP. VI. *Res licitæ post votum sunt illicitæ. Continentiae voto obstrictis conjugium redditur illicitum.* — 12. Proinde licitarum rerum usus liceo cum temperantia geritur, donec rei licitæ renuntiatio non voretur, et quandiu non tenetur ex utriusque, id est ex mariti uxorisque consensu, perpetua continentiae promissio, non est illicita conjugalis admixtio (*al. commixtio*). Scriptum est enim : *Si duxeris uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccavit* (*I Cor.* viii, 28). Verumtamen cum (*al. etsi*) non peccet virgo quæ nubis, invenitur aliqua virgo peccare si nupserit : non enim peccat virgo nubens, si virginitatem Deo priusquam nuberet in corde non vorvit. Cæterum si (*quemadmodum dixit Apostolus*) *statuit in corde suo firma non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, et hoc judicavit in corde suo, servare virginitatem suam* (*Ibid.*, 37), graviter postmodum peccat, si post dicatam virginitatem Deo, voruerit humano servire connubio. Nam et viduas quasdam beatus Paulus vinculo pronuntiat damnationis obstrictas, quia scilicet post continentiae professionem nubendi receptam non abjiciunt voluntatem. De quibus evitandis Timotheum sic instruit : *Adolescentiores autem viduas devita; cum enim luxuriantur fuerint in Christo, 148 nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt* (*I Tim.* v, 11). Admit igitur concubandi licentiam continentiae promissio, nec sola talibus fornicatio interdicitur, sed etiam maritalis admixtio prohibetur, et prævaricaticem voluntatem tenet culpabilis nexus, etiamsi nullus in opere consequatur effectus. Neque enim frustra scriptum est quia *Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum* (*Jac.* i, 15).

CAP. VII. *Non est conjugibus licentia vorendi, sicut solitus, quia corporis sui potestatem non habent. Votum continentiae obligat, si fiat consensu utriusque conjugis.* — 13. Quocirca non solum a virginibus integritas, verum etiam a viduis atque conjugibus debet Deo dicata continentia cum timore et tremore servari. Quia priusquam sit aliquis voti reus, non condemnatur, sive virgo licite nubat, sive maritus et uxor conjugale sibi debitum reddant. Postquam vero quisque, meliora consecans, professione seipsum continentiae sive integratatis obstrinxerit, gravissime

A delinquit, si sibi deinceps licere putat quod ante licitum fuerat. In talibus quippe rebus quod vorvens Deo sibi adimit voluntas, nulla deinceps impune permittit usurpare necessitas; nec temerator voti excusationem justam suæ prævaricationis inveniet, quem nemo compulit ut voreret.

14. Est plane aliquid discernendum inter votum virginis aut viduæ, et inter votum eorum qui tenentur vinculo conjugali. Nec enim tanta est vorendi licentia vel libertas viro sive mulieri potestatem sui corporis non habenti, quanta est viduæ cuilibet aut virginis : conjugato enim, vel conjugatae, corporalis continentiae vorendæ facultas plena non suppetit, cuius corpus non in sua, sed in conjugis potestate consistit, secundum illud Apostoli dictum, quod supra posui-
B mus : *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (*I Cor.* vii, 4). Non itaque sinitur absque conjugis voluntate continentiam assumere, cuius corpus non est in propria potestate : hoc enim quisque recta et firma devotione solus promittit, quod sui tantum juris esse cognoverit. Tale est enim ut velit quisque corporis sui, quod est in conjugis potestate, continentiam profleri, quale si quis de alterius substantia aut eleemosynam facere aut sacrificium conetur offerre : Deus autem noster (sic ut ipse testatur) *diligit justitiam, et odio habet rapinam in holocausto* (*Isai.* LXI, 8).

15. Illa itaque inter conjuges est continentiae certa promissio, quæ facit utriusque consensione firmata; quam cum vir et mulier sibi consentientes concordi voluntate, tanquam sacrificium in odorem suavitatis, super altare fidei, Deo vero ac summo in templo sui cordis obtulerint, nec mulier ulterius in viri, nec vir in mulieris corpore, ad reposendum debitum conjugale potest habere legitimam potestatem. Sicut enim priusquam Deo simul vorerent reprehensibilis fuit unius oblatio, quia legitimæ consortis deerat assensus : ita cum pari obtulerit uterque consensu, quod est inseparabiliter utriusque commune, non erit impunitus, si quis munus Deo voluntaria devotione oblatum, illico crediderit opere temerandum.

CAP. VIII. *Qui non toto animo vorvit, eo magis damnabilis est. De voto nihil licet retinere aut repetrere.* —

16. Quod si forte quis non toto animo voruisse causeatur, eo magis damnabilis erit, quod non simplex ad Deum, sed fictus accessit. **149** Scriptum est enim quia *Spiritus sanctus disciplina effugiet fictum, et asperferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (*Sap.* i, 5). Alio quoque loco fictos sancta Scriptura sic increpat : *Væ dupli corde, et labiis sceleratis, et manibus malefacientibus, et peccatori ingredienti terram duabus viis* (*Eccle.* ii, 14).

17. Quam sit autem malum, quamque sollicite funderi, si quis de hoc quod Deo vorerit aut retinere aut repetrere aliquid mortifera prævaricatione pertinet, exemplo sunt Ananias et Saphira, quos de pretio agrí quandam partem infideliter subtrahentes,

* MSS. Corb. et Vict., *Tale est autem.*

† Ms. Corb., utrique.

non solum vox apostolica, tanquam divini juris per-
vasores, increpavit (*al. increpuit*), sed etiam severitas justitiae eccliesis occidit. Beatus denique Petrus, non solum fraudis vitio memoratum Ananiam dixit obnoxium, quin etiam cor ejus a Satana pronuntiavit impletum, dicens: *Anania, cur implevit Satanus cor tuum mentiri te Spiritui sancto, ut fraudares de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate?* ^a Quid utique fecisti hoc? Non hominibus mentitus es, sed Deo (*Act. v, 3, 4*). Si quis igitur rem Domino jam devotam carnali *Victus illecebra crediderit denuo reposcendam*, non est legitimus rei sue possessor, sed divini juris pronuntiatur invasor. Nec immerito continentiae jam devotee violator immundus audit, quod avarus pecuniae fraudator audivit.

CAP. IX. *Responsio ad interrogata ab initio epistolae. Verecundia in actu conjugali servanda.*

18. Proinde cuncta quæ superioris disputata sunt, conscientia vobis testimonium perhibente perpendite. Et, si quidem continentiam pari vovistis assensu, tenorem vestræ dilectionis cum Dei timore servate: et si quando carnis infirmitas mentem pulsat, animus ad auxilium divinae miserationis accurrat, neccedat libidini, sed Deum tota humilitate fidelis exoret, et carnali desiderio militanti adversus animam non consentiat, sed repugnet. Si vero continentiam unus vestrum sine alterius vovit assensu, temerarie se vovisse cognoscat, et debitum conjugi casta sinceritate redhibeat.

19. Verumtamen, ut omnia vestra honeste fiant, in redditione conjugalis debiti, sic infirmitatem carnis usus excipiat conjugalis, ut non caro libidini serviat, sed animi virtus adjuta divinitus carnalis concupiscentiae frena restringat. Negotium namque substituende prolis ita debet a conjugibus peragi, ut subserviente verecundia dum se ad opus secunditatis animus fidelis inclinat, modestiam simul naturalis honestatis, Deo adjuvante, custodiat: præcipue autem observandum est fidelibus conjugibus ut illa fugient opera quæ divina severitas, et facienda prohibet, et facta condemnat. Hæc enim nec apostolica doctrina fidelibus insinuare cessavit, ut ad custodiendam vitæ bonæ regulam prudenter instrueret salubriterque terreret.

CAP. X. *Continentia a Deo omnibus est expedita. De regimine familiæ, et educatione proli.*
Regula profectus et perfectionis in conjugio.

20. Magnum itaque bonum est mulierem non tangere, quod debet omnis fidelis principaliter observare: propter fornicationes tamen, quisquis, sive conjugatus, sive a conjugio liber, si continentiam Deo non vovit, et scipsum ad implendam continentiam cernit invalidum (quamvis ubi plena fuerit continentia voluntas, et ab oratione atque 150 operibus bonis non destiterit vera cordis humilitas, ille qui dixit: *Petite, et dabitur vobis; querite, et inventietis; pulsate, et aperietur vobis* (*Matth. vii, 7*); quia veritas

A est et mentiri non potest; et bene petenti det, et querenti adinventiones suas preparat, et bene pulchritudo ipse aperiat, ut ad penetralia vite melioris introeat); tamen, si quis adhuc plus est de sua infirmitate sollicitus quam de Domini virtute securus, si continentiam non vovit carnis, continet ab iniquitate, et sicut decet utatur uxore: malitiam atque avaritiam fugiat, et non condemnabitur (*al. condemnetur*), si conjugi debitum reddat: non sit ebriosus, non invidus, non contentiousus, non siccus, non malignus, non litigiosus, non superbus, non rapax, non avarus: quantum ad ipsum attinet, pacem habere cum omnibus querat, perniciem non teneat, nulli detrahatur, cum amicis fidem teneat, inimicis nunquam perfidus aut perjurus existat; aliena non rapiat,

B æquitatice pecuniam non præponat; sit in negotiis justus, in operibus pius, mitis ad tolerandas, tardus ad retribuendas injurias; in fide stabilis, amatorem castitatis et pacis. Attendant Salvatoris nostri dictum, quo nobis, et quid faciamus præcipit, et quid accipiamus ostendit; ait enim: *Dimitte, et dimittetur vobis; date, et dabitur vobis* (*Luc. vi, 37*). Sit ergo quantum potest in eleemosynis largus et hilaris, et ad dimittendum peccantibus facilis ac suavis; nec tamen putet ita peccantibus veniam tribuendam, ut disciplinam suæ domus existimet negligendam, sed vigoris (*al. rigoris*) retinens clementiæque temperiem, servet in correptione modestiam, et in remissione censuram. Arguat, moneat, terreat, increpet, consoletur, obleget; nec tantum faciat in subdolis peccantibus quantum impetus furoris impellit, sed quantum modus consultationis exposcit; et si verberandus est pro peccato famulus, non ulciscendi libido prævaleat, sed æquitas Christiana potius illi clementer consulat quem flagellat; ac sic et quando justitia persequitur culpam, non desit misericordia, quæ modestæ novit tenuare vindictam.

C 21. Nutriantur filii, secundum Apostoli præceptum, in disciplina et correptione Domini (*Ephes. vi, 4*), nec permittantur impudice aut luxuriose vivere, cum non lascivæ, sed castitati ac temperantiae proles debeat Christiana servire. Neque enim et de malis operibus filiorum non erit in illa terribili examinatione parentum negligentia judicanda, cum et in hoc saeculo propterea Heli sacerdos (*I Reg. ii, 3*) a Domino reprobatus fuerit et abjectus, non quia filii in iniquitate consensit, sed quia peccantes mansueti quamvis sermone monuerit, prohibere tamen competenti severitate cessavit. Magis autem parentes qui vere diligunt filios, bene operando eis consulant, quam divitias colligendo; ne dum filii tenaciter substantia colligatur, opportunitas boni operis omittatur.

D 22. Præ omnibus autem fideles meminerint conjugati semper orationibus atque eleemosynis insistendum; nec velint jugiter in ipsa carnis infirmitate jacere, sed festinent gradum vitæ posterioris ascendere. Et ut ad virtutem continentiae perveniat animus, magis magisque carnalis concupiscentiae com-

^a Ita ms. Corb. At editi Colon., Ant. et Basil., Qui utique fecisti hoc, non es, etc.

► Ms. Victor, gaudium.

primatur excessus : ut dum, Deo adjuvante, illum superaverint gradum, in quo conjugalis infirmitas veniam postulat, celsiorem **151** possint laudabiliter obtinere, in quo continentiae virtus palmam vite melioris exspectat.

EPISTOLA II.

AD GALLAM VIDUAM.

De Consolatione super morte mariti, et de statu viduarum.

Dominæ vere illustri et in Christi timore venerabili filie **GALLÆ** **FULGENTIUS**, servorum Christi famulus, in Domino salutem.

CAPUT PRIMUM. Consolatio Gallæ de morte mariti juvenis. Laus mariti defuncti. — 1. Ante menses aliquot diaconi mei ex urbe reineantis certa narratione comperi, non solum tui conjugis obitum, verum etiam sanctum propositi tui tramitem, in quo jam ambulas, illo deducente qui est *via, veritas et vita* (*Joan. xiv. 6*), qui fidelibus suis novit per momentaneam tristitiam donum sempiternæ largiri lætitiae, et quos vult salubriter de terrenis ad cœlestia, paternæ benignitatis dispensatione, transferre.

2. Neque enim frustra Dominus, cuius incomprehensibilia judicia et investigabiles vias apostolus prædicat Paulus (*Rom. xi. 33*), conjugem tuum religione sincera (*al. sincere*) fidem, corde humilem, moribus mitem, operibus misericordem, conversatione penitus innocentem, ætate juvenem, de peregrinatione hujus vitæ ad æternam cœlestis patriæ celeriter transtulit mansionem, nisi ut, et illi gaudia æterna conferret, et tibi facultatem melius vivendi concederet. Illi donavit ut corpore ^b spoliatus sit cum Christo sine fine victurus; tibi donavit ut que sunt Domini ^a cogites et, secundum apostoli Pauli sermonem, sis *santa*, et *corpo et spiritu*. Proinde sine dubitatione crede quod divinitus dicitur, et cum dilectione spera quod promittitur, ut possis bene facere quod jubetur.

CAP. II. Non debent Christiani de mortuis contristari, sicut ceteri qui spem non habent. Duplex tristitia. — 3. Primo igitur de mariti morte per apostolum Paulum quid debebas fideliter tenere cognosce; ait enim: *Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo* (*I Thess. iv. 13, 14*). Si ergo vera fidei tenaces sumus, si de sermonibus Dei nihil ambigimus, si ad futuram vitam spe certissima tendimus, si digne Deum proximumque diligimus, si non ab hominibus inanem, sed a Deo veram gloriam Christiani nominis expectamus, non debemus utique de fidelibus mortuis, et, ut propriè dicam, de dormientibus nostris, aliquam, sicut infideles, habere tristitiam. Salubris etenim **152** noxiæque tristitiae debet in corde nostro manere discretio qua sit ut

^a Abest Fulgentius ap editis; legitur in ms. Corb.

^b Ms. Corb., dissolutus.

^c Ita mss. Corb. et Victor., at editi habent co-

A nec de ammissione solatii temporalis concidat animus æternis rebus deditus, et de his salubrem tristitiam sumat, in quibus se aut minus aliquid aut secus quam oportuit fecisse considerat. Propter quod Paulus utramque tristitiam non minus opere docet quam ^d retributione discretam. Denique in una salutis preventum, in altera mortis positum demonstrat exitium dicens: *Quæ enim secundum Deum est tristitia parentitiam in salutem stabilem operatur; sæculi autem tristitia mortem operatur* (*I Cor. vii. 10*).

4. Ne igitur ultra fidei Christianæ modum, indiscretam teneas de mariti morte tristitiam, nec amissum existimes, sed præmissum (*al. promissum*), nec ipsius juventutem putes immature præcissam, quam interminabili vides æternitate firmatam. Fideli quippe animæ dicitur: *Renovabitur sicut aquila juventus tua* (*Psal. cx. 5*).

CAP. III. Fideles non auferunt atra dies. Dies magnitudinis Christi, dies est extremi iudicij. — 5. Absit autem ut infidelium consentientes erroribus, æstimemus aut dicamus quia illum juvenem Christianum

Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
(Vino. *Æneid. vi. 428*.)

Illos namque atra dies auferunt qui, secundum Joannis apostoli dictum, in tenebris sunt, et in tenebris ambulant, et nesciunt ubi ambulant, quia tenebrae obscuroverunt oculos eorum (*I Joan. ii. 11*). Illos abstulit atra dies quos ipsa lux vera vehementer objurgans: *Hoc est autem, inquit, iudicium, quia lux in mundum venit, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem, erant enim eorum mala opera* (*Joan. iii. 19*). Tales sunt qui sic vivunt, ut cum audierint vocem Filii Dei, non ad vitam, sed ad iudicium suscitentur, dicente Domino: *Quia veniet hora, quando omnes qui in monumentis sunt audient vocem ejus; et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij* (*Joan. v. 28, 29*). Et quia his nec brevis vita potest prodesse nec longa, consequenter de talibus in libro Sapientie dicitur: *Et si quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur, et sine honore erit novissima senectus illorum. Et si celerius defuncti fuerint, non habebunt spem, nec in die magnitudinis allocutionem* (*Sap. iii. 17*).

6. Quæ est autem dies magnitudinis, nisi dies in qua non judicandus, sed judicaturus veniet Dominus? Nunc enim cum venit, ut pro nobis judicaretur, non sicut dies magnitudinis, sed minorationis, in qua minoratus est paulo minus ab angelis; tunc autem erit dies magnitudinis, quando, secundum Joannis attestacionem, omnes mali abscondi cupient in cavernis montium, dicentes montibus et petris: *Cadite super nos, et abscondite nos a conspectu Patris sedentis super thronum, et ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ illorum: et quis poterit stire* (*Apoc. vi. 16*)? In hac die magnitudinis mali non habebunt allocutionem, sed increpationem; non enim audient: *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis patites.*

^d Ita ms. Corb. et Victor. nec non Ant. Colon. vero et Basil. habent retributionem.

ratum est a constitutione mundi (Matth. xxv, 34); sed dicetur eis : Ite, maledicti, in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus (Matth. xxv, 41). Tales igitur, quantumlibet longævi moriantur, acerbo funere demerguntur, et quamvis ætas eorum matura videatur in corpore, **153** mortifera tamen mundi dilectio immaturæ mentis acerbitate retentat in corde.

CAP. IV. *Bonus Christianus, etsi juvenis, non mergitur funere acerbo. Non vita longa prodest, sed bona.* — 7. Christianus autem qui in timore Dei vixerit, quacunque fuerit defunctus ætate corporis, non acerbo fuisse mergitur, sed placita Deo subinxus maturitate transfertur. Legimus namque in eodem Sapientie libro : *Quia senectus honorabilis est, non diurna, neque numero annorum computata : cani sunt autem sensus hominis, et ætas senectutis, vita immaculata ; quæ placita Deo facta, dilecta est (Sap. iv, 8).* Denique in subsequentibus bene viventem quemdam Deoque placitum ob hoc raptum celeriter dicit, ut nullam mutationem perferret malitia secularis, nec anima ejus aliqua foret fictione (*al. fatigatione*) decepta. Sic ergo dicitur : *Raptus est, ne malitia mutaret illius intellectum, aut ne fictio deciperet animam illius : fascinatio autem (al. enim) nugacitatis obscurat bona, et instantia concupiscentiae transvertit sensum sine malitia ; consummatus autem in brevi replevit tempora longa. Placita enim erat Deo anima illius : propter hoc properavit de media iniquitate illum educere (Ibid., 11, 12, 13, 14).* His nempe verbis sancta Scriptura nos docet in hoc sæculo Christianis fidelibus non vitam longam prodesse, sed bonam ; et ad cognoscendum, quantum possibile est, cuiuslibet defuncti meritum, non quantum dixerit, sed qualiter quisque vixerit intuitendum. Sicut enim vita mala, quanto magis fuerit temporaliter prolongata, tanto magis delinquentibus multiplicat poenam : sic vita bona, quamvis hic brevi tempore terminata, magnam sempiternamque conquirit bene viventibus gloriam. Vita igitur mala immaturos acerbosque senes demergit in tartarum, vita vero bona defunctos juvenes maturos perducit ad regnum.

CAP. V. *Vidua debet esse sollicita ut sancta sit et corpore et spiritu. Sancta sunt Christianorum conjugia.* — 8. Non ergo sis tristis, quod te ille præcesserit diebus paucis, sed esto sollicita, et sic viam mortalis hujus vitæ perage, ut ad æternam vitam valeas pervenire. Proinde apostolici te oportet indesinenter meminisse sermonis, quo ait : *Mulier innupta et virgo sollicita est quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu (I Cor. vii, 34).* Innuptam hic viduam dicit, non quia omnino non nuperit, sed quia viro mortuo soluta fuerit vinculo nuptiali. De qua alio loco dicit : *Si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri (Rom. vii, 2).* Hanc ergo sanctam jubet esse, et corpore, et spiritu. Quid autem aliud est corpore et spiritu sanctam esse, nisi quod sanctum est, et in opere, et in cogitatione servare ? Etenim

A quæ mundi sunt illa cogitare permittitur quæ corporali viactivæ et connubio detinetur, eodem apostolo dicente : *Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro (I Cor. vii, 34).* Illic est ergo mundanæ cogitationis subeunda necessitas, ubi mortalis caro morituro carnaliter nubit. Et quia illos ipsa carnis necessitas durioribus vinculis tenet in nexos, propter hoc de illis Apostolus dicit : *Tribulationem autem carnis habebunt hujusmodi (Ibid., 28).* Mulier ergo innupta, id est vidua, cui præcipitur ut sit sancta, et corpore et spiritu, sicut corpore desistit (*al. desiit*) marito servire, sic non debet corde carnalia cogitare.

B 9. Sancta quidem sunt Christianorum conjugia : quia et conjugalis ibi castitas custoditur in corpore, et puritas fidei servatur in corde. **154** Nam et apostolica dicit auctoritas : *Honorabile connubium in omnibus, et thorus immaculatus (Hebr. xiii, 4).* Non est ergo connubium ex colluvione peccati, sed ex institutione Dei : et in eo quod sibi conjuges invicem carnis debitum reddunt, in quantum id modeste faciunt, Christi præcepta custodiunt, quia nullatenus a conjugali caritate et castitate discedunt. Exsecratur autem adulterinos concubitus castitas conjugalis, et, honestatis ac verecundia tenax, ab una unus, et ab uno una expedit, quod eterque se uni tantum legitime debere cognoscit. Illic quidem carnis debitum redditur viro : conjugalis autem castitas magis debetur Christo quam viro, quia et corpus tunc vere castum est, quod fornicatione carnali non polluitur, quando spiritualis integritas Christi timore ac dilectione servatur.

C **CAP. VI.** *Innupta in altiori gradu est quam nupta.* — 10. Attamen a muliere nupta mulier innupta et virgo non parva gradus dignitate discernitur, quandoquidem nupta cogitationibus mundanis tenetur ob stricta, mulier autem innupta et virgo carnalibus tribulationibus non subjicitur, quia carnalis matrimonii vinculo non tenetur. Ibi (*al. ubi*) certior est corporalis atque spiritualis continentiae libertas, quia nulla est ex conjugali servitute necessitas. Utrumque igitur (*al. enim*) donum Dei est, et conjugalis pudicitia, et continentia vidualis : *Unusquisque enim proprium habet donum a Deo, (al. ex Deo) (I Cor. vii, 7),* et illud quidem, quantum in se est, laudabile, quia bonum ; hoc autem laudabilius, quia melius. Conjugali namque servitute turpitudine vincitur fornicationis ; viduali vero libertate crescit dignitas castitatis. Illic fides consultit infirmitati, ne cadat in vitium ; hic se fidelis animus ad virtutis extendit augmentum. De conjugatis enim dicitur : *Propter fornicationes (al. fornicationem) autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaque suum virum habeat (I Cor. vii, 2).* De vidua vero dicitur : *Beator autem erit si sic permanerit (Ibid., 40).* Beata ergo quæ illicitum concubitum, turpitudinis horrore, non appetit ; sed beator quæ licitum, majore puritatis amore, contemnit. Beata quæ alligata viro sic vivit, ut soli viro carnis

* MSS. Corb. et Victor., juncta.

sæc dehincum reddat; sed beator quæ soluta sic per-
manet innupta, ne debeat.

CAP. VII. *Consolatio viduae.* — 11. Projunde in eo quod ex conjugata facta es vidua, donum Dei auctum tibi magis existima, non ablatum: neque enim te deseruit, qui tibi sequendam viam vitæ melioris ostendit. Gradibus te voluit Dominus ad meliora con-scendere, ut primitus (*al. prius*) conjugata cum uno viro fideliter viveres, quo postmodum sine difficultate absque viro vidua permaneres. Ad hoc igitur animum tuum divina gratia conjugali castitate nutrit, ut quæ didiceras illo uno vivente alterum non querere, disceres ab omni viro vidua continere. Noli ergo negligere gratiam quæ in te est: et tu enim nosti quanto melius sit jugiter a concubitu continere, quam vel pro conjugali necessitate copcumbere. Maritus qui tibi datus fuerat ad tempus, discessit in tempore: datus enim tibi fuerat, non ad patrie beatitudinem, sed ad itineris consolationem.

12. Alia quippe sunt Dei dona, quæ Deus ita suis largitur fidelibus in presenti tempore, ut eorum usus in hac tantum vita necessarius habeatur, quo futura vitæ meritum comparetur; sicut est credulitas rectam **155** fidem * tenens, et operatio justitiam misericordiamque custodiens: ut fides recta non deseratur caritatis auxilio, quæ in operatione cognoscitur: propter quod Apostolus eam fidem probat quæ per dilectionem operatur (*Galat. v, 6*).

CAP. VIII. *Fides et operatio misericors in hac vita necessaria sunt, in patria non erunt.* — 13. Recta igitur fides et misericors operatio post hanc vita n desinent, cum per speciem videbitur, quod nunc cum credity non videtur; nec inter beatos erit aliquis miser, cui misericordia prerogetur. Hæc autem duo, id est fides et operatio, ita post hujus vitæ finem non sunt necessaria, ut ante finem non sint ulla-tinus deserenda. Quisquis enim ante finem vitæ præsentis a fide recta sive bona operatione discesserit, etiamsi in his antea strenue vigilanterque cucurrerit, pro eo quod ab itinere recto desistit, perdit meritum totius itineris quod cucurrit.

14. Item sunt alia quæ sic hominibus in hoc tempore pietas divina largitur, ut non solum in bac vita cum hominibus debeat b manere continua, verum etiam crescent in retributione divina: sicut est peccatorum mundatio, veritatis agnitus, Dei proximique dilectio. Hæc enim si quis in hoc tempore perseveranter in se custodierit, et divino munere proficiendo augere curaverit inchoata, in futuro habebit æternam secum perfectionem mansuram. Tunc enim perfecta mundatio perfectam cognitionem veritatis accipiet, et perfecta cognitione nihil in nobis perfectæ caritatis (*al. caritati*) deesse permittet.

CAP. IX. *Aliqua temporaliter et dantur et auferuntur a Deo. Exemplum Job. Dives et Lazarus, hic beatus, ille miser.* — 15. Alia vero sunt quæ sic a Deo temporaliter donantur (*q.d. dantur*), ut temporaliter

A auferantur: sicut est copulatio conjugum, procreatio filiorum, abundantia divitiarum, incolumitas corporum, et si quæ sunt similia; quæ per se nec miseros homines possunt facere, nec beatos. Ideo hæc et bonis et malis a Domino dantur, et nonnunquam bonis malis divinitus auferuntur.

16. Beatus fuit Job cum in divitiis juste viveret; sed beator cum in paupertate justior exstitisset. Beatus fuit cum decem circumdaretur filiis, sed beator cum una cunctorum simul orbitate percussus, in Dei dilectione permansit immobilis. Beatus etiam fuit in corporis sospitate, sed beator est factus in vulnere. Beator etiam in acervo squaloribus pleno, quam in palatio marmoribus adornato.

17. Attende etiam duos, unum in divitiis et sani B tate miserum, alterum in egestate et vulnere multum beatum. Dives ille qui *induebatur purpura et byssos*, et *epulabatur quotidie splendide* (*Luc. xvi, 19*), quam inanis fuit in illis epulis, quam pauper in multitudine divitiarum, quam nudus in pulchritudine vestium, quam infirmus in sanitate corporis, quam famelicus in saturitate ventris, quam miser in gaudiis, quam desolatus inter amicorum colloquia, quam dejectus inter obsequia servorum! Attende quoque Lazarum in paupertate divitem, in miseria beatum, in infelicitate felicem, in vulneribus sanum, et quidem: sine domo, sed non sine domino; sine veste, sed non sine fide; sine **156** bona valetudine corporis, sed non sine robore caritatis; sine cibo, sed non sine Christo; canibus expositum, sed socium angelorum, qui non accipiebat de micis quæ cadebant de mensa divitis, sed coelestem (*al. coelestium*) panem visceribus ructabat internis.

CAP. X. *Bona temporalia, et bene, et male habentur, pariter et contemnuntur.* — 18. Hæc sunt igitur quæ nonnunquam bene habentur, nonnunquam male; nonnunquam bene contemnuntur, nonnunquam male. Bene quippe habentur, cum in eorum usu timor Dei servatur; bene autem contemnuntur, cum in eorum contemptu a summo Deo gloria, non ab hominibus, queratur.

19. Tales sunt etiam nuptiae, quæ et bene suscipi possunt, et bene contemni. Quam bene nuptiarum opus in castitate conjugali Susanna servavit! quam melius in continentia viduali Judith atque Anna contempsit! quam optime in integritate virginali Maria nescivit!

20. Non est igitur inter præcipua Dei dona conju-gium testimandum, licet non negetur donum esse divinum; nec est dicendum beatitudinis munus, quod cum bono possit proposito teneri, potest etiam proposito meliore contemni. Nam si hoc inter præcipua Dei dona testimari oporteret, non ore Salvatoris nostri laudarentur, qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum (*Matth. xix, 12*); nec pro se patrem, matrem, fratres, sorores, uxorem, filios, agros, reliqui Salvator ipse cum centupla retributionis et vitæ

* Ita mss. Corb. et Ant. Colon. vero, *rectam vitam*. Basil., *rectam viam*.

^b Ita mss. Corb. et Vict. Basil. vero, *maneant*.
^c Ms. Corb., *Evidem*.

æternæ promissione juberet, dicens : *Omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut viatrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. xix, 29). Hoc autem dicens Christus, non divortium fieri jussit, sed justa discretione, quamvis Dei munera, tamen temporalia æternis, cedula permanentibus, parva magnis, a suis fidelibus postponenda monstravit. Non damnat bona, sed plus laudat meliora; illa non odit, sed ista plus diligit. Illorum enim sive adeptio, sive amissio, non est retributio fidei, sed probatio.

CAP. XI. *Fides non temporalibus, sed æternis debet esse intenta. Vidua ne sit cogitationibus mundanis invicita. Ornatus et habitus viduarum.* — 21. Fides autem nostra non temporalibus, sed æternis esse debet intenta. Propter quod Vas electionis, ad tolerantiam nos præsentis tribulationis exhortans, præcipit ut a contemplatione temporalium rerum cordis nostri penitus avertamus obtutum, dicens : *Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum* (al. æternæ) *gloriae pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna sunt* (II Cor. iv, 17, 18).

22. Ambula igitur, sicut scriptum est, *de virtute in virtutem* (Psal. lxxxiii, 8), et animus tuus ab intentione temporalium ad contemplationem transeat æternorum, transiensque a virtute conjugalis pudicitiae ad potiorem virtutem continentiae viridalis, non minore continentia cordis prædicta debes esse quam corporis, et post obitum temporalis mariti omnes in corde tuo reliquiae debent mundanæ cogitationis extingui.

23. Cur enim vidua Christiana gerat animum vinculo cuiusquam mundanæ cogitationis innexum, quæ, mortuo viro, mundum debet estimare commoratum? Causa igitur mundanæ cogitationis desistente, debet ipsa quoque cogitatio mundana cessare; et sicut antea corporaliter 157 ornabarum viro, qui delectatur specie corporis, ita nunc spiritualiter ornanda es Christo, qui solam in te quærerit pulchritudinem mentis.

24. Attende quid beatus Petrus etiam conjugatis mulieribus mandet, quibus exterioris habitus interditum ornatum, hæc loquens : *Mulieres subditæ sint viris suis, ut si qui non credunt verbo Dei, per uxorum suarum conversationem, sine verbo lucrificantur, considerantes vestram in timore castam conversationem; qua insit non extrinsecus capillorum implicatio, aut auri circumpositio, aut in habitu vestimentorum ornatæ, sed ille absconditus cordis homo in incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est ante Deum locuples* (I Petr. iii, 1, 2, 3, 4). Hoc præceptum beatus apostolus sanctarum mulierum firmavit exemplo, di-

cens : *Sic enim et aliquando mulieres sanctæ, quæ sperabant in Deum, ornabant se, subjectæ viris suis* (Ibid., 5).

CAP. XII. *Sancæ mulieres non monilibus, sed moribus sint ornatae. Officium viduæ adhærere Deo, et instare orationibus.* — 25. Si ergo sanctæ mulieres, etiam conjugatae, non sunt monilibus commendandæ^b, sed moribus, et magis humilitate debent ornari quam veste, qualis debet esse viduæ habitus et incessus, quæ non homini viro cupit placere, sed Christo? quæ necessitate corporalis absoluta coniubii, spiritualia tantum debet ornamenta sectari? Habitum ergo tuus talis sit, qui non ad lasciviam excitet, sed ad continentiam provocet; qui non illiciat ad libidinem, sed comprimit ad timorem; qui non accendat carnis concupiscentiam, sed extinguat; qui non illicitet^c ad concubitum, sed excitet ad profectum; ex quo cordis compunctio, non carnis libido nascatur; unde Filio Dei placeas, unde te vere castam obtutui (al. obtutu) sponsi cœlestis ostendas. Ille enim sponsus carnem tuam maceratam vult videre, non nitidam; animæ connubio utilit, nec carnis, sed animæ pulchritudine delectatur. Quocirca castigatione corporis acquire pulchritudinem cordis: vilibus caro tegatur operem, et pretiosis anima vestibus induatur; nec quæras ut placeas oculis hominum, sed ut Christi non offendas aspectum. Ille in te quod diligat videat, quod dedit inveniat, quo delectatur agnoscat. *Concupivit enim rex speciem tuam; sed omnis gloria filia regis intrinsecus* (Psal. xliv, 12, 14).

C 26. Transit tempus amplectendi, nunc tempus est longe fieri ab amplexu. Adhærent viris quæ conjugali vinculo tenentur astrictæ: tibi dicendum est cum propheta: *Miki autem adhærere Deo bonum est; ponere in Deo spem meam* (Psal. lxxii, 28). Unde et Apostolus ait: *Quæ autem vere vidua est et desolata, speravit^d in Domino, et instat obsecrationibus et orationibus nocte et die* (I Tim. v, 5). Oratio ergo tibi sit in postulatione crebra, in sancta vero cogitatione atque operatione continua. Sic enim poteris implere quod Apostolus jubet (I Thess. v, 16), ut sine intermissione oremus. Oratio namque est in conspectu Dei omne opus bonum, quo delectatur nihil indiges Deus. Et ut agnoscamus bona opera locum orationis apud Deum habere, Scriptura nos sancta sic admonet: *Absconde eleemosynam in corde pauperis, et ipsa exorabit pro te* (Eccli. ii, 15).

D 158 CAP. XIII. *Qualiter in cibo et conviviis se gerat vidua.* — 27. Cave ne carnis curam in desideriis facias, ne semper gulæ quod poscit indulgeas: refectione tua non voluptas expleatur, sed sustentetur infirmitas. Tales autem convivli debes habere particeps, quæ non carnis solent delicias laudare, sed cordis, quæ angelorum panem interioris hominis aviditate perquirunt, quæ post sponsum tutum in odore

^a Sic Colon. et Basil.; ms. Corb. vero habet *qua sit, non, etc.* Antuerp. vero, *quarum non sit, et juxta Græcum Apostoli textum, οὐ στένω οὐδὲ ἔξωθεν.*

^b Ita ms. Vict. et Basil.; al Colon. et Ant., non sunt monilibus commendatae.

^c Basil. illat. Ms. Corb. et Victor., illicitet.

^d Ita editi omnes juxta Græcum Apostoli textum ηλπίζει. Ms. Thuan. et Viet., sperat; ms. Corb., sperabit.

unguentorum ejus currunt, quæ suavitate Deum gus-
tus interioris percipiunt, quæ puro affectu esuriunt,
situuntque justitiam; quæ operantur cibum, non qui
perit, sed qui permanet in vitam æternam. Cum tali-
bus et colloquia tibi conserenda, et frequentanda
convivia; ut cum eas cibis corporalibus pascis, ad
meritum tibi sanctæ operationis accedat; et cum
earum verbis spiritualibus pasceris, profectus tibi
sanctæ conversationis accrescat, nec velis talibus
nunc mensam tuam replere deliciis, qualibus eam re-
plebas, quando carnali connubio serviebas. Audi
Magistrum gentium, quid de vidua dicat: *Quæ in de-
liciis est, inquit, vivens mortua est* (*I Tim. v. 6.*)

CAP. XIV. Exempla viduarum Judith et Annae. — 28. Habes et in Veteri et in Novo Testamento sanctorum viduarum quibus ædificeris exempla. In Veteri Testa-
mento, Judith; Anna consideretur in Novo: quarum
si, Domino adjuvante, imitatrix fueris, et delicias
carnis, et jactantiam sacerularē ^a vera cordis humili-
tate calcabis, ut illius in te sponsi semper vivat affe-
ctus, qui semper est vivus: sicut, eodem resurgeste,
voce angelicæ attestatione firmatur, cum mulieribus
dicitur: *Quid queritis viventem cum mortuis* (*Luc.
xxiv. 5.*)? De quo etiam apostolica sic auctoritas lo-
quitur: *Vivus est enim sermo Dei, et efficax* (*Hebr. iv.
12.*). Vivus est ergo ille qui est Verbum Patris; et
ideo ipse est fidelium vita. Hunc sanctæ viduae cordis
contritione et corporis castigatione quæsierunt, hinc
cordis et corporis plena continentia devotissime ser-
vierunt.

29. De Judith enim scriptum est: *Et erat Judith in domo sua vidua annis tribus et mensibus quatuor; et fecit zibi tabernaculum super solarium domus sue, et imposuit super lumbos suos cilicium, et erant super eam vestimenta viduitatis suæ, et jejunabat Judith omnibus diebus viduitatis suæ* (*Judith viii. 4, 5.*) Ac, ne quis illam sanctam viduam non devotione cordis, sed ne-
cessitate paupertatis existimet jejunasse, audi quid de ea in subsequentibus dicitur: *Et erat Judith bona (al. pulchra) aspectu, et formosa facie valde, et prudens corde, et bona intellectu, et erat honesta valde. Quia reliquerat ei Manasses vir: ejus, filius Achitob, filii Melchis, filii Heliab, filii Nathahel, filii Surisoda, filii Simon, filii Israel, aurum et argentum, servos et an-
cillas, et pecora et prædia* (*Ibid., 7, 8.*) Ecce vidua præclara natalibus, facultatibus dives, ætate juvenis, specie mirabilis, divitias contempsit, delicias respuit, carnis incentivis calcavit, et induita virtute ex alto, non quæsivit secundo famulari connubio. Propterea testimonio tam præclari operis apparuit, quantum Deo dilecta sit continentia viduialis. Denique cum Holofernes in numero Bethuliam obcedisset exercitu, et omnis Israelitarum virtus perturbata languesceret, egreditur castitas oppugnatura lasciviam, et ad inter-
ritum superbie humilitas **159** sancta procedit. Ille
pugnabat armis, ista jejunii; ille ebrietate, ista ora-

tione. Igitur quod omnis Israclitarum populus facere non potuit, sancta vidua castitatis virtute perfecit. Obtruncavit una mulier tanti agminis ducem, et insperatam Dei populo reddidit libertatem.

CAP. XV. Laudes Annae. Comparatio Judith et Annae. — 30. Videamus et in Novo Testamento quâliter nobis sanctæ Annae conversatio demonstretur. De qua sanctus Lucas sic refert: *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser; et hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua. Et hæc vidua usque ad annos octuaginta quatuor, quæ non discedebat de templo, jejunii et obsecrationibus serviens nocte et die* (*Luc. ii. 37.*) Istæ duæ viduae, licet tempore fuerint diverso, unius tamen fidei servierunt ambæ mysterio; quia Christum, quem Anna cognovit in carne natum, ipsum Judith noverat nasciturum. Quam vero multum Deus in utraque vidua continentiam sibi placitam demonstravit! Nam et Judith spiritualibus, armis ac-
cincta, caput lascivi prædonis abscidit; Anna vero ipsum caput Ecclesiæ Spiritu sancto repleta cognovit. Datus est Judith Holofernis interitus; Anna re-
velatus est Salvatoris adventus. Illi Deus dedit a po-
pulo repellere pestilentiam; huic tribuit humani
generis agnoscere medicinam. Et quia sanetimoniam
virginalem viduialis continentia gradu inferiore sub-
sequitur, idcirco postquam de virginie natus est Fi-
lius Dei, viduialis linguae dignatus est officio predicari.
Nec tamen de illo locuta est vidua deliciis dedita,
quæ vivens mortua est, sed quæ non discedebat de
templo, jejunii et obsecrationibus serviens nocte ac
die.

CAP. XVI. Laudes Probae, quæ erat soror Gallæ.
**Gallæ nobilitas. Distribuendum pauperibus quod sub-
trahitur apparatibus.** — 31. De quibus jejunii et ob-
secrationibus non est nunc latius disseundi locus. Disponimus enim (si Dominus voluerit, et si vixerimus)
ad sororem tuam sanctam Christi virginem Probam, quam Dominus hoc tempore præcipuum in
urbe Roma dare dignatus est virginitatis et humili-
tatis exemplar, de jejunio et oratione aliquid scri-
bere, sicut in epistola quam ad eam nuper dedi
mea pollicitatio continetur, cuius tibi præcipue sancta
conversatio est in omnibus imitanda: quæ cum sūt
avis atavisque nata consulibus, et deliciis regalibus
enutrita, tanta illi est humilitas dono gratiae cœlestis
infusa, ut amore subjectionis, et usu serviendi, domi-
nam se aliquando fuisse jam nesciat, cum omnes
dominos ^d habere, delectatione sancte servitutis,
afficiat. Scit enim a Domino, cui virginitatem vovit
et cordis et corporis, pro liberatione nostra humili-
tatem formæ servilis acceptam: et ob hoc delecta-
tur sponso in hujus servitutis humilitate ^e placere, ut
consortio quinque sapientum virginum deputata, cum
sponso possit in æterna claritate regnare. Delicias
vero corporis quanta virtute contempserit, et quo-

^a Ms. Corb., *jactantiam sacerularē*.

^b Ita ms. Corb. et Ant., in *intellectu*. Colon. et Ba-
sil., *bonu intellectu*.

^c Ms. Vict., *edidi*.

^d Ms. Corb. et Vict., *dominas*.

^e Ms. Corb., *hujus servitutis humilitate*. Editi ba-
bent in.

modo suam famem satiandis faciat deseruire pauperibus, nec ob aliud ipsa vilibus tegatur indumentis, nisi ut et humilitatis propositum impleat, et vestiendis pauperibus jugem curam sanctae pietatis impendat, **160** plenius ipsa videndo cognoscis, quam ut id a me velis audire, quod minus possum sermonibus explicare.

32. Hanc ergo tibi tanquam speculum pone, et ex ipsis consideratione, quid tibi jam insit, vel quid adhuc desit, sanctorum studiorum operumque cognosce; et licet illa egregio præcellat virginitatis munere, comitem te debet in cæteris habere virtutibus. Disce igitur tu quoque nihil tibi de nobilitate generis assignare. Et licet avo, patre, socero, marito consulibus pridem fueris inter sacerdotes illustris, nunc in eo te illumitem fieri cognosce, in quo tibi virtus humilitatis accrescit. Disce a Domino quia mitis et humilis corde, et invenies requiem animæ tuae (*Math. xi, 29*). Nobilitatem carnis, quæ superbiæ fomes est, abjice, et nobilitatem spiritus perfecta cordis humilitate sectare. Orationibus operam da, jejuniis insta, et quidquid tuis apparatus subtrahis, esurientibus tribue; et quidquid tibi diducis, egenis expende; voluntarium jejunium tuum esuriem sublevet jejunantium, ut in fructu misericordiae tuorum possit jejuniorum secunditas apparere. Prosit etiam tibi vilitas vestium, et pauperum per te nuditas vestiatur: tunc enim utiliter fugies noxiæ pretiosæ vestis ornatum, si nudos vestias; ut vere consortem te pauperum Christi, non inanitate verborum, nec ostentatione fallaci, sed testimonio sanctæ operationis edoceas.

CAP. XVII. Fugienda jactantia in operibus bonis. — **33.** Nec te illis quos pascis aut vestis superiorem credas, aut, pro eo quod tu tribuis et illi accipiunt, merita tua Christi pauperibus anteponas, tanquam tu ideo potior sis, quod plura contempseris. Frustra enim contemnisti facultates tuas, si noxias jactantiae teneas in corde divitias: non enim illi soli peccant qui, pro divitiis quas habent, aliquam gestant in corde jactantiam; imo gravius delinquunt qui volunt jactantiam cordis de divitiis habere contemptis, aut qui se propterea volunt pauperibus præponere, eo quod plura videantur pauperibus erogare. Non autem idem ordo est apud Deum, qui non quantitatem contemptæ facultatis, sed qualitatem voluntatis attendit. Plures divitias pauperibus pro Christo dicitur expendisse **D** Zachæus, pro quo vilissima piscatoriae artis instrumenta Petrus reliquit apostolus; et tamen a Christo, non Zachæus dives pauperi Petro, sed pauper Petrus diviti Zachæo præponitur, ut divitibus Christi nulla de contemptis divitiis jactantia nasceretur.

CAP. XVIII. Non theaurizandum in terra, sed in celo. — **34.** Absit autem ut aliquid tibi theaurizes in terra, in qua non es carnis filios relictura; cum etiam illi qui ex carne filios habent non sine peccato theaurizare sibi delectentur in sæculo. Cunctos enim fideles uno Salvator noster dignatur admonere

A sermone dicens: *Nolite theaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo et tinea exterminat, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurizate autem vobis in celo, ubi neque ærugo neque tinea exterminat, et ubi fures non effodiunt nec furantur* (*Matth. vi, 19, 20*). Multum metuenda est illa increpatio Domini, quam stultus dives illico moriturus audivit: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te: quæ autem parasi cuius erunt* (*Luc. xii, 20*)? Omnes ergo divitias **161** tuas ad Christum præmitte; in celo tibi thesaorum reconde, quem perdere non possis, et in æternum valeas possidere.

CAP. XIX. Fugienda laus hominum, ut Deus laudetur in nobis. — **35.** In omnibus autem operibus bonis, cave ne laudis humanæ desiderio ventileris. Laudari quippe **B** in bonis operibus debes, sed in eo quod operaris, hominum laudes exspectare non debes. Laudet te quidem humana lingua, sed tu laudem a solo Deo desidera. Atque ita fieri ut, dum tu laudem ab hominibus non quæsieris, Deus laudetur in operibus tuis. Memento qualiter nobis Dominus interdicat ne justitiam nostram laudis humanæ faciamus obtenui, dicens: *Attendite ne faciatis justitiam vestram coram hominibus, ut videamini ab eis; alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in celis est* (*Math. vi, 1*). Verumtamen ipse rursus ait: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videntes vestra bona opera, glorificant Patrem vestrum qui in celis est* (*Math. v, 16*). Cum ergo dicit ut attendamus ne faciamus justitiam nostram coram hominibus, ut videamur ab eis, et iterum jubet ut lux nostra luceat coram hominibus, nunquid contraria præcepit? Absit; sed sic jubet opera bona fieri, ut non nos ipsos, sed Deum velimus in nostra operatione laudari. Nam et Apostolus in suis operibus gloriam humanam vitabat, sed divinam gloriam quærebat. Propter quod dicit, Thessalonicensibus scribens: *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulacionis, sicut scitis; neque in occasione avaritiae, Deus testis est; nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis* (*I Thess. ii, 5*). Et tamen idem, in suæ conversationis auditu, Deum ab Ecclesiis glorificatum, cum exultatione sic memorat: *Eram aliquando ignotus facie Ecclesiis Judeæ, quæ erant in Christo; tantum autem auditum habebant, quia qui persecutus erat nos aliquando, nunc evangelizat fidem quam aliquando expugnabat; et in me glorificabant Deum* (*Gal. i, 22, 23*). Proinde manus quidem ab opere bono non desinat, nec tamen animus ita operetur, ut merces boni operis, humanæ laudis intentione cassetur. Apostolus enim, sicut ipse testatur, vult ut simus *sinci et sine offensa in diem Christi, repleti fructu justitiae, per Jesum Christum, in gloriam et laudem Dei* (*Philip. i, 10, 11*).

CAP. XX. Bonum opus non virtuti propriæ, sed gratia Dei attribuendum. — **36.** In studio ergo honorum operum et laudis humanæ contemptu, cave ne bo-

* Ita ms. Corb., Colon. et Ant. Basil. vero, repens.

† Ms. Corb., *Laudari quidem. Editi, quippe.*

num quod facis, non gratiae Dei, sed tue velis assi- A gnare virtuti; imo firmiter tene nullam tibi facultatem inesse posse bonae voluntatis aut oporis, nisi id gratuitito munere divinae miserationis acceperis. Seito ergo Deum in te operari et velle et perficere, pro bona voluntate. Proinde cum timore et tremore tuam salutem operare (*Philip. ii, 12, 13*). Humiliare in conspectu Domini, ut exalte te (*I Petr. v, 6*). Ab illo posce bonae voluntatis exordium, ab ipso postula bonae operationis effectum, ab ipso perseverantie donum pete; nec aliquando te putas illius adjutorio desidente aliquid posse boni velle se- fovere. Illum roga ut avertat oculos tuos, ne videant vanitatem (*Psal. cxviii, 37*); ipsum postula ut demonstret tibi viam in qua ambules; ipsum obsecra ut gressus tuos dirigat secundum verbum suum, et non do- minetur **162** tibi omnis iuiquitas; illum ora ut opera manuum tuarum dirigat super te. Viriliter ergo age, et confortetur cor tuum (*Psal. xxvi, 14*). *Jacta in Deum cogitationem tuam, et ipse te enutrit* (*Psal. liv, 23*).

CAP. XXI. *Nec diffidendum de Dei auxilio. Delectatio in Scripturis sanctis querenda.* — 37. Nec quia dixi, nihil te debere proprie assignare virtuti, ideo tibi est de divina virtute ac pietate in aliquo diffi- dendum. *Fidelis est enim Deus in verbis suis, et sanctus in omnibus operibus suis* (*Psal. cXLIV, 13*); nec tibi auxilium denegabit ^a in hoc saeculo, nec præ- mium subtrahet in futuro. Qui tibi demonstravit rectam viam, et ipse tibi est deductor ad patriam. *Spora ergo in Domino, et fas bonitatem* (*Psal. xxxvi, 3*); nec te putas posse deficere, si te ille dignatus fuerit custodire. Scriptum est enim: *Quis speravit in Domino et confusus est? aut quis permanuit in iude- tate ejus et derelictus est? aut quis invocavit, et despe- xit illum* (*Ecli. ii, 11, 12*)? Ne igitur amittas con- dentiam tuam, que magnam habet remunerationem (*Hebr. x, 35*). Esto stabilis et immobilis, sciens quod labor tuus non erit inanis in Domino; potiora semper appete, et animum tuum ad incrementa virtutis extende. Nunquam cesse a divinis eloquiis, et totam delectationem cordis tui Scripturis sanctis indulge. Non tenearis nexibus mundanæ delectationis (*al. dilectionis*) ^b, et de diabolo prospera triumphabis.

38. Et ut sanctæ Scripturæ testimonio atque ad- monitione præsens tibi terminetur epistola, cunctis que superius dicta sunt hoc quoque subnectam. *In mansuetudine opera tua perfice, et super omnium glo- riæ diligeris. Quanto magis magna es^c, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam* (*Ecli. iii, 19, 20*). Dominus te in via virtutis sue ^d dirigat, et ad regni cœlestis promissa perducat, domina illustris filia. Amen ^e.

^a Ms. Corb., Colon. et Ant., *denegat*. Basil. vero, *denegabit*.

^b Sic ms. Corb.; at editi, *humanæ delectationis*.

^c Ms. Corb. et Vict., *Quanto magis magna es*. Editi non habent hanc vocem *magis*.

^d Ms. Corb., *in via justitiae sue*.

^e In ms. Corb. additur *Amen*; abest ab editis.

EPISTOLA III.

AD PROBAM.

De Virginitate atque Humilitate.

163 CAPUT PRIMUM. *Congratulatio de spiritualis rite instituto.* Servitus Christi bona, noxia libertas pec- cati. — 1. Spirituali desiderio atque instituto tuo, sancta famula Dei Proba, quantum congratuler atque congaudeam, vellem competenter verbis exprimere, si pari modo cogitationem locutio posset æquare. Neque enim parvi propositi debet indicium aestimari, quod, cum te constet, illo in te operante a quo est *omne datum optimum et omne donum perfectum* (*Jac. i, 17*), si- ritalibus virtutibus præditam, arbitraris te tanquam expertem, de virtutibus admonendam. Hoc itaque studium, quo me, sancto fratre nostro, Tuto scilicet Dei servo, scriptis frequentibus insistente, vehemen- ter instigas ut tibi exhibeam sermonem de virginitate atque humilitate aliquid continentem, in Deo, in quo laudanda est anima tua, multum laudo, sed quantum laudare debo, laudare non valeo; et quantum me huic desiderio digne laudando imparem cerno, tanto magis in te Deum, seu dura negatione, sive diurna dilatione offendere timeo. Quippe Christus offenditur, si quando debita servitus membris ipsius denegatur; cum non ob allud ipse voluerit male quondam liberos a peccati servitio liberare, nisi ut nos doceret invicem ^f libera caritate servire: quos enim compressos invenit jugo servilis ac pessimæ libertatis, sublevavit dono liberalis atque optimæ servitutis. Illius denique (*al. inquam*) noxiæ libertatis, in qua magis libet peccato servire quam Deo, apostolico nobis intimata tenemus sermone lætitiam (*forte notitiam*); dicit namque: *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiae.* Et adjiciens ait: *Quem ergo fructum habuistis tunc in quibus nunc erubescitis?* Nam finis illorum mors est (*Rom. vi, 20, 21*). Illam quoque ser- vitutem, quam liberati accepimus, ut liberatori Deo liberaliter serviremus, in subsequentibus ejusdem doctrinæ sermonibus invenimus, cum dicit: *Nunc autem liberati a peccato, serri autem facti Deo, habe- tis fructum vestrum in sanctificationem* ^g, *finem vero vitam æternam* (*Ibid. , 22*.) Ecce quo dicit ac perdu- cit hæc sancta servitus, in qua vera libertatis est mu- nus: ad vitam scilicet æternam, in qua semper vivi- tur, semperque regnatur, in qua nemo tamen homi- num vivet, nisi qui mortificatur huic mundo; in qua nemo regnabit, nisi qui humili perverat in Deo. Illa namque vita ^h huic mortificationi promittitur, et illa celisitudo huic humiliati servatur: ipsi humiliati, quam scilicet efficaciter alacriterque sectaris ⁱ, et in qua sanctam virginitatem, **164** Deo custo- diente, custodis, me quoque devote libenterque ser- vire compellis.

^f Basil., *ut nos doceret nobis invicem*. Ms. Corb. non habet *nobis*. Colon. et Ant., *ut nos doceret nos invicem*.

^g Ms. Corb. et Victor., *in sanctificationem*, juxta texsum Græcum *εἰς ἁγιασμόν*. Editi, *in sanctificatione*.

^h Editi, *efficaciter sectaris*. Ms. Corb., *efficaciter alacriterque sectaris*.

CAP. II. Servire invicem debent membra Christi per caritatem. — 2. Et ego quidem, sancta filia, in quantum me caritas Dei, quæ diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (*Rom. v, 5*), tam delectabiliter quam liberaliter servire Christi membris instigat, volo quod injunxisti competenter implere; sciens illum vere Christo servire, qui per illam caritatem, Christi membris servit, per quam, ut ejusdem Christi membrum fieret, prior pro eo Christus ipse servivit. Propter quod Apostolus, ut ad libertatem perveniamus eternam, servitatem liberam invicem Christi membris imperat exhibendam, dicens: *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: lantum, ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per caritatem servile invicem* (*Gal. v, 13*).

3. Quanto magis igitur reddere quod exigis hujus servitutis præcepto compellor, tanto magis virium mearum consideratione deterreor. Est enim talis utriusque virtutis copula, de qua mihi est aliquid, in quantum Deus donaverit, disputandum, ut in presenti vita ipsa sit omnium perfectio culmenque virtutum: quia nec in corpore est aliquid integritate melius, nec in anima est aliquid fideli humilitate sublimius. Est mihi tamen confidentia divinæ opitulationis, in eo quod adjuvor orationibus vestris. Ob hoc enim Deus sancti desiderii fervorem filii filiabusque suis inspirat, ut cum a conservis suis spiritale debitum flagitant, ipsi quoque pro eis orare Dominum non quiescant, atque ita mutuae caritatis officio sic debitum quod sibi debetur exigant, ut debitoribus quod exi-
gunt reddant.

4. Nemo est enim fidelium qui sic sibi caritatem sagitat reddit, ut ipse non illam suo debeat reddere debitori. Quæ licet in diversis donationibus, secundum gratiam quæ data est nobis, differentibus diverso reddi videatur effectu, in adjutorio tamen mutuae orationis omnes facit unius debiti participes, in qua facit singulos omnibus debitores. Vide qualiter ille qui se debitorem sapientibus et insipientibus profite-
tur, debitum orationis et cunctis reddat, et ab omnibus exigat. Romanis ait, reddens hoc debitum: *Tessis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam restri facio semper in orationibus meis* (*Rom. i, 9*). Sed hujus debiti, cuius est devotus redditor, vide quam sit avarus exactor. Isidem denuo ait: *Obsecro igitur vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per caritatem Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus pro me ad Dominum* (*Rom. xv, 30*).

CAP. III. Sufficientia nostra ex Deo est. A Deo est velle et perficere. — 5. In hoc debito quod exigitis a nobis et redditis nobis, adjuvari me non dubito, ut Deus, qui operatur in suis et velle et perficere pro bona voluntate, ipse donet quod digne cogitem, digne dicam. In bonis enim cogitationibus non sumus idonei cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est (*II Cor. iii, 5*). Et ob hoc non deficitus indigentia, quia gratuito munere ab illo sufficientia nostra est, in quo indigentia ulla non

A est; qui sicut bonorum nostrorum non eget, sic **165** semper abundat ut donet, nec donando fit indigus, qui hoc donat quo semper est plenus; nec est quod illi a nobis offeratur (*al. afferatur*) cogitationis, sermonis aut operis placitum munus, quod ipse non fuerit gratuita benignitate largitus. Idcirco autem gratuita semper est Dei sancta largitio, quia humanorum meritorum nulla unquam præcedit exactio: quia etsi quod est bonum cuiuslibet hominis meritum, ab ipso est utique a quo est *omne datum optimum et omne donum perfectum* (*Jac. i, 17*): quod nec habere potest homo, nisi ab ipso fuerit datum, nec perseveranter habere, nisi fuerit ipso custode servatum. Ab ipso igitur posco reddi hujus debiti facultatem, a quo reddendi accepi voluntatem. Neque enim vel reddere aliquatenus

B velle, nisi misericors ipse donaret ut velle. Si quid itaque in hoc opere dixero quod placeat et sufficiat, vel, si non sufficiat, saltem placeat sancto desiderio tuo, non est meæ indigentia, sed divinæ sufficiencia. Si quid vero forsitan ita dixero, ut nec sufficere tuo sancto possit desiderio, nec placere, non est sufficientia divinæ, sed indigentia meæ. Proinde Christiana caritas utrobique operis sui partes exhibeat, ut et sufficientiam Dei humiliiter agnoscat, et indigentia servili patienter ignoscat.

C CAP. IV. Virginis filius virginitatis auctor et sponsus. Virgo quasi virago. — 6. Virginem sacram te sibi munere gratuito fecit, qui *omnia quæcunque voluit fecit* (*Psal. cxiii, 11*); a quo ideo gratia nullis præcedentibus meritis datur, ut illi semper gratiarum actio pura cordis humilitate reddatur. Hic est autem unigenitus Dei Filius, unigenitus etiam Virginis filius, unus omnium sacrarum virginum sponsus, sanctæ virginitatis fructus, decus et munus; quem corporaliter sancta virginitas peperit; cui spiritualiter sancta virginitas nubit; a quo sancta virginitas fecundatur, ut perseveret intacta; a quo decoratur, ut permaneat pulchra; a quo coronatur, ut regnet perenniter gloriosa.

D 7. Quapropter *bonum depositum custodi* (*I Tim. vi, 20*), et meritum tanti boni, quod ut haberes Deus de-
dit, et ut Deo voveres ipse fecit, ex nominis ipsius significacione perpende: tam magnum quippe Deus voluit esse bonum virginitatis, ut illud non aliunde, sed ex vocabulo dignaretur nominare virtutis. Virginis itaque si quis velit diligenter considerare vocabulum, ex virtutis inveniet nomine derivatum: virgo enim dicitur, quasi virago: viraginem vero Scriptura sancta non ob aliud vocatam dicit, nisi *quia de viro sumpta est*. Hoc autem a sancto Hieronymo secundum Hebraicam proprietatem libri Geneseos docet ex-
pressa translatio, in qua sic habetur: *Inmisit ergo Dominus Deus soporem in Adam: cumque obdormis- set, tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea, et ædificavit Dominus Deus costum quam tuleral de Adam in mulierem, et adduxit eam ad Adam; dixitque Adam: Hoc nunc os ex ossibus meis, et care de carne mea. Hæc vocabitur Virago, quoniam de tiro sumpta est* (*Genes. ii, 21, 22*).

CAP. V. *Virago a viro, vir a virtute dicitur. Ecclesia et virgo et vir ab Apostolo dicitur. A Christo Christiana Ecclesia, sicut a viro virgo dicitur. Ecclesia sancta dicitur mater, virgo et sponsa.* — 8. Itaque cum virginis nomen ex nomine viri descenderit, quis dubitet quod vir a virtute vocatus sit? Et quia, sicut Paulus docet, *illa omnia in figura facta sunt nostri* (*I Cor. x., 6*), profecto in illa virgine quae ex viro siebat costa, futura jam tunc præfigurabatur Ecclesia, quae vere de viro sumpta, et de quo sumpta illi conjuncta, inde habet in veritate **166** virtutem, unde habet verum virginis nomen. Propter quod hanc virginem, id est virginem, quae de viro sumpta est, non solum virginis, sed etiam viro nomine Paulus non dubitat appellare; dicit enim fidelibus: *Despondi enim rosi uni viro virginem castam exhibere Christo* (*II Cor. xi., 2*). Christus est quippe vir de quo haec virgo sumpta est. Ipsius denuo fidelibus idem apostolus dicit: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi* (*Ephes. iv., 13*). Per sanctum quoque David, tam viris quam inulieribus in commune spiritualis bujuscenodi promulgatur hortatio: *Viriliter agite, et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino* (*Psal. xxx., 25*).

9. Typice itaque a viro ducitur (*al. dicitur*) virginis vocabulum, quemadmodum (*al. quia*) nomen a Christo ducitur (*al. dicitur*) Christianum: Christus enim Dei virtus est et Dei sapientia, ex quo est Ecclesia, que virgo in fide et caritate persistens, et sapientiam possidet et virtutem; ideo nec seductione decipitur, nec violentia vincitur, quia internæ virginitatis integritate fulcitur. *Huic virgini Esaias dicit: Quoniam complacuit Domino in te, et terra tua inhababitur. Habitabit enim juvenis cum virgine, et habitabunt in te filii tui* (*Esa. lxii., 4, 5*). Et ut ostenderet non alium esse juvenem quam sponsum, nec aliam esse virginem quam sponsam, sponsum autem et sponsam Christum et Ecclesiam, secutus adjunxit: *Et gaudebit sponsus super sponsam; Et gaudebit super te Deus tuus.* Haec virgo mater est cui dicitur: *Habitabunt in te filii tui; et haec mater virgo est de qua dicitur: Habitabit enim juvenis cum virgine.* Haec virgo sponsa est de qua dicitur: *Et gaudebit sponsus super sponsam.* Haec igitur Ecclesia una et vera catholica sponsa est, quia inhæret Christo; mater est, quia secundatur a Christo; virgo est, quia incorrupta perseverat in Christo. Hujus sponsæ nec secunditate virginitas corrumptitur, nec virginitate secunditas impeditur. Tale namque istius est vii virginisque coniubium, ut idcirco ab hoc viro secundetur haec virgo, quia in hoc connubio nulla unquam potest esse corruptio, et tanta in hac matre virginitatis perseverat integritas, ut nisi virgo semper esset, mater esse non posset. Istius matris ac virginis nomen novum ita prænuntiat Esaias: *Et vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominavit* (*Ibid., 2*). Ergo quia Christus virtus est, sicut Ecclesia vocabulum virginis

A virtute sumpsit; sic a Christo Christianum nomen accepit.

CAP. VI. *Major gratia donationis in virginibus quam in aliis. Spadonibus melior locus in muro promittitur.* — 10. Quæ cum in diversis membris suis habeat donationes, secundum gratiam quæ data est ei, differentes, majorem tamen gratiam donationis in illis membris accepit, in quibus ita spiritualiter virgo dicitur, ut etiam corporeæ virginitatis integritate potitur. Nam in cæteris fidelibus membris, quæ in Deum secundum fideli catholice regulam recte credunt, et pudicitiam conjugalem viduælæve custodiunt; quæ scilicet nec actualis sunt fornicationis colluvione respersa, et ab omni stupro manent infidelitatis immunita, spirituali tantum virginitate potitur Ecclesia; in his vero membris, in quibus sic fidem custodit reclam, ut etiam carnem ab omni concubitu reservet intactam, quanto pleniorem habet virginitatem, tanto plenius et perfectius ejusdem virginitatis **167** possidet nomen: in illa quippe, nihil minus habet ad vitam; in hac autem, amplius aliquid acquirit ad gloriam, quia sicut Paulus ait: *Alia est gloria solis, et alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum; stella enim a stella differt in gloria; sic et resurrectio mortuorum.* Denique sub spadonum nomine (quos etiam in Evangelio propter regnum celorum se ipsos castrasse Salvator affirmat) meliorem locum in domo sua et in muro suo Dominus per Esaiam virginibus reprobavit. Sic enim scriptum est: *Hæc dicit Dominus spadonibus: Quicunque custodierint præceptia mea, et elegerint quæ ego volo, et amplectentur testamentum meum, dabo illis in domo mea et in muro meo locum nominatum meliorum filiorum et filiarum; nomen electum dabo illis, et non deficiet* (*Esa. lvi., 4, 5*). In Apocalypsi quoque beati Joannis, illi sunt qui sequuntur Agnum quocunque ierit (*Apoc. xiv., 4*), qui virginis permanerunt.

CAP. VII. *Melior virginitas mentis et corporis, quam alia dona.* — 11. Claret itaque inter cæteras Ecclesiæ donationes, illic præcipuum munus spiritualis esse carismatis, ubi virtus ipsa integratæ perfecto mereatur vocabulo censeri virtutis. Quanvis enim sit prophætia secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet in doctrina, qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præstet in sollicitudine, qui miseretur in hilaritate (*Rom. xii., 6, 7*), haec dona diversa propriis inveniuntur applicari nominibus. Integritas autem carnis Deo fideliiter consecrata, et in cordis virginitate, Deo adjuvante ac protegente, servata, idcirco proprie virginitas dicitur, ut ibi perfectio veræ virtutis inesse monstretur.

12. Melior est igitur cæteris actualibus donis intermerata sanctitas virginalis, quæ divini gratia numeris a virtute videtur originem vocabuli trahere, ut ex ipso nomine semper se admoneri cognoscat, ea que virtutis sunt debere servare. Unde non immerito Doctor gentium^a, ac Vas electionis celibem conju-

* Absunt haec verba *Doctor gentium ac a ms. Corb.*

galemque vitam tali definitione discernit, ut istam sollicitam quæ Dei sunt in sanctificatione corporis et spiritus Deo placere; illam vero mundanis cogitationibus deditam, placendi viro studium gestare confirmet. Qui sine uxore est, inquiens, sollicitus est quæ Dei sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et diris est. Et mulier innupta et virgo cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu; quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro (I Cor. vii, 32, 33, 34).

CAP. VIII. *Conjugatis quoque ascribitur sanctitas, sed major virginibus.* — 13. Verumtamen hoc Apostolus dicens, non sic ascripsit virginibus sanctitatem corporis et spiritus, ut illam vel conjugatis demeret, vel viduis abnegaret: præcipue qui superiori loco ejusdem Epistole fidelium corpora membra Christi et templum appellat Spiritus sancti; dicit enim: *Nec nisi quia corpora vestra membra Christi sunt (I Cor. vi, 15)*? Et paulo post, *An nec nisi quia membra vestra templum est Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri?* 168 **E**mpeti enim estis pretio magno. *Glorificate igitur b et portate Deum in corpore vestro (Ibid., 19).* Et ut se conjugatis quoque scribere demonstraret, continuo subjunxit: *De quibus autem scriptis: Bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat (I Cor. vii, 1, 2).* In Epistola quoque ad Ephesios conjugatis utique loquebatur, quibus dicebat: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus C dilexit Ecclesiam (Ephes. v, 26).* Et paulo post, *Qui exam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit; sed nutrit et foret eam, sicut et Christus Ecclesiam, quia membra sumus corporis ejus de carne ejus, et de ossibus ejus (Ibid., 29, 30).* Petrus quoque apostolus conjugatas fideles, sanctas non ambigit appellare, dicens: *Sic enim aliquando mulieres sanctæ, sperantes in Deo, ornabant se, subjectæ viris suis: sicut Sara obsequebatur Abraham, dominum eum vocans (I Petr. iii, 5, 6).* Non ergo apostolus Paulus a sanctificatione corporis et spiritus fideles conjugatas separat, sed hoc eas cogitare dicit, ubi earum cogitationem amplius teneri cognoscit. Quis enim nesciat sanctarum virginum cogitationem magis ad spiritalia recurrere, et sanctarum conjugatarum cogitationem magis conjugali necessitatibus servire?

CAP. IX. *Nuptiae non sunt peccatum, sed donum Dei. Multiplex inter virginitatem et connubium comparatio.* — 14. Scimus ergo nuptias non esse peccatum, sed Dei opus et Dei donum: quas ipse Dominus conduxit fidei vinculo, gratificavit benedictionis dono, multiplicavit propagationis augmento. Novimus honorabile connubium in omnibus, et thorum immaculatum (Hebr. XIII, 4); novimus a Deo, non conjugia,

A sed fornicationes et aquarteria judicanda: *Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus (Ibid.).* Fatemur enim a Deo esse nuptiarum fidem, conjugum caritatem, naturæ secunditatem; sed quia unusquisque proprium habet donum a Deo, alius quidem sic, alius autem sic (II Cor. viii, 7), nos quoque sic utriusque doni gradum discernimus, ut utrumque donum a Deo tribui fidelibus non negemus. Non igitur inferius donum Dei devocamus in culpam, cum potioris doni praeserimus gratiam; nec cum primum pudicitia donum preponimus, secundum tertiumve damnaamus; nec in eo quod integratius virginalis agnoscimus culmen, pudicitia conjugalis asserimus crimen; neque sic virginitatem frumentis ascribimus, ut conjugium inter zizania (*al. zizaniam*) deputemus. Non est conjugium nocturni seminis fructus, quia hoc in agro dominico non sator invidus superseminavit (*Matth. XIII, 25*), sed Dominus bonus instituit.

15. Verumtamen utriusque rei congrua discretio- ne momenta pensantes, tantum dicimus a sanctis nuptiis, ubi nubunt qui se continere non possunt, sanctam virginitatem merito potiore distare, quantum distant a bonis meliora, ab humilibus celsa, a terrenis coelestia, a beatis beatiora, a sanctis sanctiora, a mundis mundiora, a mortali connubio immor- tale connubium, a carne spiritus, ab infirmitate vir- tuts, a fetu transitu prolis c permansuri germinis fructus; a tribulatione securitas, a perturbatione tranquillitas, a bono quod est cum angustia mo- mentaneum, melius quod est cum latitia semi- ternum.

C 169 CAP. X. *Virginitas longe superior connubio carnali. Infortunia conjugii circa prolem corporalem. Bona virginitatis circa prolem spiritalem.* — 16. Nec dubitamus dicere, tantum a sancta virginitate carnis et spiritus fidelium conjugatorum (licet a Deo conces- sum) infirmæ mortalisque carnis hujus distare concubitum, quantum similitudo pecorum ab imitatione discernitur angelorum. In uno quippe, ad terram spiritus terrena carnis voluptate deprimitur; in altero autem, terrena caro coelesti delectatione spiri- tus ad coelestia subelevatur. Ad placendum quippe carnali conjugio, sc̄epe mundana nientem cura solli- citat: ad placendum vero spiritali connubio, mens, dulcedini coelestis cogitationis intenta, corpus suum D spiritali pinguescens delectatione castigat.

17. In opere corporalium nuptiarum virginitas carnis amittitur, ut ad carnis secunditatem veniatur. Ubi tamen nonnunquam sic incertæ spei fructu fraudatur humana delectatio, ut quæ virgo esse destitut, mater esse non possit, et sterilitatis obstaculo coercita, nec in corpore queat reparare quod perdidit, nec ex corpore valeat habere quod cupit. Pierumque (quod est gravius) graviore dolore fetus carnis per- dit, quos gravi dolore suscepit; et ad hoc pariens pericula gemitusque tolerat, ut amittens quos cum

* Sic habent mss. Corb. et Basil.; at Colon. et Ant., in sanctificationem.

† Abest igitur a ms. Corb., Colon. et Ant., legitur

gemitu pepererat, dexterius gemat. In copula vero A matrimonii spiritalis, cum sponso Christo sic conjungatur anima, ut etiam caro servetur intacta. Quanto magis virginalis integritas viget, tanto magis immortalis fecunditas pollet. Sic enim ibi non est mortalibus fructus ex corpore, ut inmortalis fetus non desit ex corde. ibi maritalis accessus ^a non vitiat corpus, quia Christi spiritalis amplexus et animam servat et corpus. In tali connubio nullus effectus restuant cupiditati conceditur, quia sanctæ caritatis fervor refrigerio spiritali nutritur. O angelice imitationis non humana in hominibus virtus! O ineffabile superni sempiternique munera decus! quod qui accepiunt, hoc meditantur in carne mortali, quod sunt in immortalitate ^b sumpturi: eligunt enim bonam partem, quæ non auferetur ab eis (*Luc. x.*, 42), sed perficietur in eis. Quod enim ab eis nunc inviolatum servatur in opere, hoc eis gloria immortalitatis cumulatum reddetur in munere.

CAP. XI. *Virginitas sic ambulet, ut nec declinet ad dexteram, nec ad sinistram. Via sinistra voluptas carnis. Via dextera superba jactatio virtutum.* — 18. Quocirca, quæ non est sæculi virgo, sed Christi, sicut non debet monilibus, ita debet virtutibus adornari. Ornatus autem virginis est, virginitatis bonum non minus mente quam carne servare: ut scilicet semetipsam tanto munere condignam semper exhibeat, et sic veritatis teneat viam, ut non divertat ad dexteram vel sinistram. Sinistram quippe obsidet carnalium turba vitiorum, dexteram tenet spiritalium jactatio superba virtutum. Illa carnem publicis delectamentis oblectare contendit, hæc menti laudem propriae virtutis immurmurare non desinit. Illa namque blandiens virginis persuadere conatur ut, tantum carnis integratatem servata, quidquid pertinet ad delicias ciborum, nitorem vestium, fomenta balnearum, stramentorum mollitiem ^c, unguentorum lenitatem ^d, jecorum hilaritatem, sub specie vitandæ infirmitatis, et custodiendæ corporeæ sospitatis, virgo diligat, appetat, teneat; et quasi 170 molliori clivo de vexum latioris via monstrat gradienti descensum, qua non condescendat ad coelum, sed devolvatur in tararum: insinuat vitandum itineris angusti laborem, ne perveniatur ad requiem.

19. Ast alia quanto occultius, tanto periculosius parat virgini præcipitum, dum callide collaudat ascensum. Etenim si teneatur in cibis abstinentia, vestis non sit nitida sed despecta, buxeum pallorem rubore sublato corpori jejunia generent, candorem carnis lavandi contemptus obfuscet, lasso corpori soinnus stratis durioribus detur, cutis lenitas despctis asperetur unguentis, contractior vultus risui semper obsistat et joco, hæc omnia non divino adiutorio deputat, sed viribus humanæ possibilitatis assignat.

^a Ms. Corb., ibi mortalibus accessus.

^b Ant., quod sunt immortalitate.

^c Hæc verba stramentorum mollitiem adduntur in ms. Corb.

^d Editi Colon. et Antwerp., somnorum; at Basil.,

CAP. XII. *Delicias carnis virgo Christi fugere debet.* — 20. Proinde ad exteriorem virginitatem interioremque servandam sollicita debet virgo semper excubare cautela. Delicias carnis et oblectamenta corporis, quæ sibi non tam necessitas exigit quam voluptas, omnino sacra virgo refugiat. Spiritalis enim virginum sponsus non querit in virgine carnem deliciis accuratam, sed jejunis castigatam. Hoc Doctor gentium cum se facere dicit, nobis quoque insinuat faciendum, *Castigo, inquiens, corpus meum, et serritus subjicio* (*I Cor. ix.*, 27). Et rursus: *In virginis multis, in fame et siti, in jejunis multis* (*II Cor. xi.*, 27). De vidua vero dicit: *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est* (*I Tim. v.*, 6). Non querat ergo Christi virgo carnis delicias, quas nec viduae videt esse concessas. In saturitate cibi vivens Sodoma (*Gen. xix.*, 24 et seq.), cibus ignis effici meruit; et Niniviticus populus (*Jone iii.*, 5) divinum furorem, cunctorum jam cervicibus imminentem, jejunio lacrymisque submovit. Igitur si visibilis cupiditas vinclatur in corpore, inimica invisibilis potestas non dominatur in corde. Illam feliciter vincimus, si fortiter cum ista certemus: et de illa triumphus acquiritur, cum ista calcatur.

C CAP. XIII. *Temperies jejuniorum.* — 21. Porro jejunis sic est adhibenda temperies, ut corpus nostrum nec saturitas excitet, nec inedia immoderata debilitet. Talis igitur tantaque virginis jejunium reflectio subsequatur, ut nec suavitate corpus illiciat, nec saturitate succendat. Suavitate quippe minuitur eleemosyna pauperum, saturitate corpus efficitur bellicosum. Illic fratribus debitum invaditur, hic hosti auxilium subrogatur. Volentibus enim nobis concupiscentiam guke diversis oblectare pigmentis, quod egenus accipere debuit, voluptas insumit. Proinde jejunium nec debilitas præripiat ^e, nec saturitas tollat. Utraque enim nostris adversariis militat: quia una utilitatem jejunii præcedentis adimit, altera facultati jejunii subsequentis obsistit. Saturitas facit ut inaniter jejunemus, debilitas facit ne jejunare possimus.

D CAP. XIV. *Virginum vestes quales.* — 22. Vestis quoque talis sit sacrae virginis, quæ testis existat intimæ castitatis. Nihil nitoris in habitu exterioris hominis queratur, ne interioris hominis habitus (*al. habitu*) sordidetur. Virgo quæ ornatum corporeæ vestis ^f affectat, animam suam virtutum splendoris despoliat; nec habet castitatem veram, quæ intuentibus parat illecebrem; nec fidem servat Christo, quæ populo querit magis placere quam sponso. Consequenter autem necesse est ut quæ humano conspectui concupiscentiam seminat, 171 in divino conspectu iracundiam metat. Qui enim seminat in carne sua, de carne metet corruptionem. Qui vero se-

somniorum lenitatem. Ms. Corb., unguentorum lenitatem; et quidem melius, quia inferius dicitur, cuius lenitas despctis asperetur unguentis.

^e Basil., præcipitet.

^f Basil., corporis, ueste.

nitat in spiritu ^a, de *spiritu metet vitam æternam* (Galat. vi, 8)

23. Verum de his atque horum similibus que ad curam pertinent carnis, et animam faciunt sub virginitatis nomine in concupiscentiis dormitare, illæ potius admonendæ sunt virgines quæ deliciose, quæ vagæ, quæ jocis suat deditæ.

CAP. XV. — Nobis autem nunc ad spiritalem virginem loquentibus, de illis est laqueis evitandis aliquid memorandum, quos (ut ita dicam) non in terrenis rebus, sed in i; sis coelestibus adversarius tendit; nec a via manifesto seducit errore, sed (sicut ait propheta : *In via hac qua ambulabam, absconderunt laqueos* ^b *mihi* [Ps. cxli, 4] ubi bene ambulantes perspicit in operibus bonis, ibi vehementius et periculosius, sub colore simulate pacis, occultis repugnat insidiis; et noa valens virginitatem carnis in carne perdere, virginitatem spiritus conatur auferre.

24. Propter quod non est Christi virginibus negligenter intuendum quantum cordis virginitas carnis virginitati præponderet. Hæc enim si a fidelibus conjugatis ac viduis in fide, quæ per dilectionem operatur, etiam sine virginitate corpore, in hac vita fuerit custodita, in futuro nec carnis virginitate privabitur, et regni cœlestis beatitudine perfueret; corporalia vero virginitas, etiam Deo dicata, si virginitatem non servaverit cordis, nihil proderit in corpore custodita, si spiritalis castitas fuerit in mente corrupta.

25. *Diabolus utramque oppugnat virginitatem : carnis, per homines ; mentis, per seipsum. Callidi hostis varia tentatio contra virgines.* — Utramque diabolus persequitur, utramque callidis consiliis insectatur. Sed virginitatem carnis per hominem nititur præripere, cordis vero virginitatem per seipsum conatur auferre. Nam plerumque ad hoc carnis virginitatem, quæ inferior est, non impugnat, ut illius quæ potior est fundamenta subsidiat; et tanquam diversis machinis, sic innumeris utitur argumentis; et cum certaminis manifesto cedit, ad hoc se victum demonstrat, ut vincat; ad hoc fugam simulat, ut persequentem missis post tergum sagittis occidat. Defende te a talibus ^c: evidentibus quippe vitiis provocat, dum virginitatem corporis impugnat, in quibus si palam supereretur, illico superbiam perniciosissime jaculatur; et vitiorum auctor in eo quod vincere non potest vitiis suis, vincit virtutibus alienis; armis quibus eliditur surgit, et virtute qua dejicitur dejicit. Laudat qua se perspicit superari virtutem, ut virtus possit captivare vincentem: injicit enim cordis jactantiam, ut graviori lapsu de alto possit dejicere, si quos in humiliibus videt gradu firmiore pugnare. Nam (verbi gratia) cum gulæ elestanta porrigit, si suscipiatur, somitem libidinis subministrat; si respuatur, jactantiam de abstinentia seminat. Insinuat dilectionem pecunie ^d: si tenuerit

A assensum, avaritiae gladio animam confudit incautam; si autem fuerit repulsus, insidias quas per tenacitatem tendere non potuit, per liberalitatem nequissimus tendit; et in opere misericordiae facit cordis superbiam pullulare, ut eo quod egenti largitur, magna sibi habere **172** merita videatur. In multis hæc facit, et maxime sic impugnare spiritales Dei famulos et famulas assuevit; ut si quis rebus noxiis mortiferisque non vincitur, vitalibus remedii occidatur. Bonis operatur mala, salubribus noxia, justis iusta, et commodis præstat incommoda. Hoc in seipso primum operatus est, qui non ex conditione habuit originem criminis, sed ex elatione virtutis veritatem in injustitia ^e detinere voluit et, per injustitiam lapsus, in veritate non stetit. Quomodo enim stare potuit, cui pro superbìa restitut ille qui nunquam cadit? *Initium enim omnis peccati superbìa* (Eccli. x, 15); *Propter quod Deus superbìa resistit, humilibus autem dat gratiam* (Jac. iv, 6).

CAP. XVI. *Superbia initium omnis peccati. Hypocritæ superbìa mente.* — 26. Hæc autem superbìa ideo initium omnis peccati dicitur, ut omne peccatum de ipsa tanquam de radice pullulare monstretur: quæ multiplici modo miseris inferens mortem, publico certamine carnale dejicit; spiritales vero, si quos incautos invenerit, occultiore conflictu prosternit. Quis enim ne sciat fornicarios, idolis servientes, adulteros, molles, masculorum concubidores, fures, avaros, ebriosos (al. ebrios), maledicos, rapaces, superbias adversus Deum services erigere, et nequissimis operibus magis diabolo militare? Sunt alii quos in conspectu hominum superbìa tanquam suos demonstrat hostes, et intrinsecus habet nequissimos milites. Ab his iniquitas callide geritur, ut humanis obtutibus justitia fallaciter ostendatur. Hos Dominus noster sic increpat: *Vos estis qui justificatis vos coram hominibus; Deus autem novit corda vestra.* Quos ut superbios evidenter ostenderet, secutus adjunxit: *Quia quod hominibus datum est, abominationis est ante Dominum* (Luc. xvi, 15).

D 27. Ad eos etiam qui sub Christiana professione vivunt, et Christi precepta manifeste peccando contemnunt, sic ipse Christus loquitur: *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis quæ dico* (Luc. vi, 46)? Tales gentium quoque Doctor his verbis objurgat: *Confidentur se nosse Deum, factis autem negant; cum sint abominationi, et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobi* (Tit. i, 16). Sed et beatus Jacobus dicit: *Quid proderit, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat?* Numquid poterit ^f fides salvare eum (Jac. ii, 14)? Humilitas ergo, quam docuit Christus dicens: *Discite a me quia misericordia sum et humilis corde* (Math. xi, 29), non in sola consistit fide, sed in fide simul et opere. Nam scriptum est quia *Et iæmones credunt et contremiscunt* (Jac. ii, 19); qui tamen ideo humiles non sunt. Unde etiam apostolus Paulus asserit: *Quia sapientia*

^a Colon., qui vero seminat de spiritu.

^b Ms. Corb., laguum.

^c Desunt hæc in editis; leguntur in ms. Corb.

^d Ms. Corb., delectationem pecunie.

^e Ms. Corb., in iniquititia. Ms. Vict., in injustitiam. Editio autem, per iniquitatem.

^f Ms. Corb., numquid poterit. Editio, potest.

carnis intima e.t Deo : legi enim Dei non subjicitur ; nec enim potest (Rom. viii, 7) ; quæ sapientia secundum Jacobi sententiam, non est desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica (Jac. iii, 15).

CAP. XVII. *Du; lex superbia. Parabola Christi de Pharisæo et Publicano.* — 28. Manifesta igitur superbia reprehenditur, cum manifeste peccatur ; at cum fuso justitiae iniqüitas tegitur, illa superbie pestilentia venenosius serpit, illa periculosius irrepit, cum ab his qui justitiae studium gerunt, vel aliorum vita tanquam indigna despiciunt, vel in operibus bonis aliquid humanis viribus assignatur. Illa denique superbia, 173 qua cæteri ab his qui sibi justi videntur velut peccatores despiciuntur, in Pharisæo condemnatur, sicut etiam sanctus evangelista testatur, dicen^t : *Dixit autem et ad quosdam qui in se confidebant tanquam justi, et aspernabantur cæleros, parabolam istam. Duo homines ascenderunt in templum ut orarent, unus Pharisæus, et alter Publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat : Deus, gratias ago tibi, quia non sum sicut cæteri homines, rapaces, iniusti, adulteri, sicut etiam hic Publicanus : jejuno bis in sabbato, decimas do omnium quæ possideo. Publicanus autem a longe stans, nolebat oculos ad cælum levare, sed percutiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico vobis : descendit hic justificatus in domum suam ab illo ; quia omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur (Luc. xviii, 9-14).* In conspectu judicis misericordis etiже non est accepta superba jactatio honorum operum, sed humiliis confessio peccatorum. Illi etiam qui virtutem bonæ voluntatis aut bonæ operationis suis nituntur superbe viribus assignare, ab Apostolo taliter denotantur : *Quia ignorantes Dei justitiam, et suam querentes statuere, justitiae Dei non sunt subiecti (Rom. x, 3).* In sua igitur injustitia profecto deficit, qui justitiae Dei superba colla non subjicit.

29. In his itaque quatuor superbie generibus, quibus diabolus velut quadrigis vehitur, et ad gehennam miserorum quibus insidet mortifero cursu raptatur, duobus animas opprimit, quas in carne jacentes perspicit, aliis duobus animas dejicit, quas de carne volare cognoscit. Iotas captivat delectatione vittiorum, illas circumvenit elatione virtutum; illarum sic virginitatem præripit, ut se fornicari non dubitent; istas sic constuprat et inaculat, ut se conculcari non aestiment.

CAP. XVIII. *Virgo superba, Christi sponsa non est.* — 30. Proinde, ut integra permaneat Deo dicata virginitas, sicut custodiatur integritas corporis, multo amplius custodienda est humilitas cordis. Si qua enim vere virgo est Christi, non potest Christo nisi cordis humilitate conjungi. Filii Dei thalamus elatas non recipit, et humiliis sponsus a connubio suo superbias expelliit. Sit igitur studium tuum, sicut decet virginem sacram, sectari justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem; non tamen ut

A consideratione tui quaslibet Christianas, etiam in inferiori positas professione, despicias, aut te in bonis operibus, præsumptione propriæ virtutis extollas. Quidquid enim spiritualium donorum plus habueris quam habent alii, non parva est jactura virtutis, si in ipsa principali virtute, quæ est humilitas, non alias antecellis, cum non nescias scriptum : *Quoniam magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo inuenies gratiam (Eccli. iii, 20).*

CAP. XIX. *Christus et Dominus et sponsus est virgineum, ideo et humilitatem erigit, et integratatem.* — 30 bis. Attende igitur in te sponsi tui amorem, considera Domini pietatem. Pius est Dominus, qui te sibi fecit ancillam; speciosus sponsus, qui te castificavit in sponsam. Idem tamen, quia verus est Dominus, et

B sponsus est verus, utriusque potestatis partes esse quiritur. Exigit ab ancilla humilem servitatem, in sponsa querit integrum castitatem. Servi ergo Domino cum timore, et exulta sponso cum tremore. Nam quia Dominus est, territat; et quia sponsus est, zelat. Timens igitur 174 custodi Domini terrentis imperium, et tremens dilige sponsi zelantis affectum. In ancilla Domini nihil suum prædo reperiatur, in sponsa Christi nihil suum adulter agnoscatur. Sicut in corpore virginis non dominatur libido, sic in corde virginis nulla dominetur elatio. Cum timore et tremore tuam salutem operare. Deus est enim qui operatur in te, et vele, et perficere, pro bona voluntate (Philip. ii, 12, 13).

31. Quotiens cogitas de perfectione virtutum, noli C considerare quid alii minus habeant quam tu habes, sed quid tu minus habeas quam habere jam debes; nec ideo te putas virtutibus perfectam, si quilibet aliquam videas criminibus deditam; nec propterea tibi aliquid velocitatis assignes, si quaslibet, aut retro redeentes, aut segniter videoas ambulantes. Neque enim idcirco sanos oculos habere pronuntiandus est lippus, quia videtur cæcus a lumine penitus alienus; nec ideo sanus dicendus est, qui gravi jacet vulnere semivivus, si alius graviore vulnere reperiatur occisus; nec sibi debet tanquam victor vindicare gloriam, quisquis, licet ab hoste non sit occisus, tenetur la men ab hoste captivus.

CAP. XX. *Non aliis, sed sibi ipsi debet se homo comparare. Adjutorium divinæ gratiæ semper poscedendum.* — 32. Noli ergo aliis te comparare, sed tibi. Audi

Apostolum hoc facientem, et ut hoc faciamus salubriter admoneantem. Ad Corinthios quippe scribens, dicit : *Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam qui seipso commendant, sed ipsi in nobis nosmetipsos melientes, et comparantes nosmetipsos nobis (II Cor. x, 12).* Sibi ergo semetipsam compare virgo Christi, et ut ad perfectam perveniat sanitatem, non debet ^b de aliorum sibi periculo graviore blandiri, sed de sua curet infirmitate tristari : de qua ille tristabatur jugiter qui dicebat : *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam anima mea impleta erat*

^a Ms. Corb., *In sua igitur justitia.*
^b Editi, *Sibi ergo semetipsam comparet virgo Christi,*

ut ad perfectam perveniat sanitatem, non debet, c.e.

Ms. Corb., Sibi ergo..., et ut.

illusionibus, et non est sanitas in carne mea (Psal. xxxvii, 7, 8). Et ut ostenderet huic tristitia humilitatem debere conjungi, statim secutus adjunxit : *Incurvatus sum, et humiliatus sum nimis.* Et ut desiderio sanitatis hoc a se fieri perdoceret, adjunxit : *Rugiebam a gemitu cordis mei; et : Ante te est omne desiderium meum, et gemitus meus a te non est abconditus (Ibid., 10).* Iste autem, qui hoc dicebat, fatetur se aliquando tanquam de virtute sanitatis elatum, et in eo se periculum gravissimae infirmitatis expertum; dicit enim in alio psalmo : *Ego dixi in abundantia mea, Non movebor in aeternum (Psal. xxix, 7).* Et quia hoc dicens adjutorio divinæ fuerat desertus, et in sua defecerat infirmitate turbatus, sequitur dicens : *Domine, in bona voluntate tua præstitisti decori meo virtutem; avertisti faciem tuum a me, et factus sum conturbatus (Ibid., 8).* Et ut ostenderet adjutorium divinæ gratiae, quamvis jam habatum, humiliiter esse sine intermissione poscendum, hoc quoque subnectit : *Ad te, Domine, clamabo, et ad Deum meum deprecabor (Ibid., 9).* — CAP. XXI. — Nemo autem deprecatur et rogat, qui non aliquid se cognoscit minus habere, aut quod habet, suantum potest virtute servare.

33. Quisquis igitur et beneficium rogat, et adjutorium flagitat, necesse est ut et evidentiam suæ imbecillitatis et egestatis agnoscat; et ideo egestas nostra dari sibi quod non habet poscit, imbecillitas nostra **175** custodiri sibi postulat quod accepit. Egestas audit : *Quid enim habes quod non acceperisti (I Cor. iv, 7)?* Et : *Non potest homo accipere quidquam, nisi datum fuerit ei de caelo (Joan. iii, 27).* Imbecillitas audit : *Revela ad Dominum viam tuam, et spera in eum, et ipse faciet (Psal. xxxvi, 5);* audit etiam ab ipsa virtute : *Sine me nihil potestis facere (Joan. xv, 5);* audit a propheta : *Nisi Deus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam (Psal. cxxvi, 1).* Dicat ergo egestas illi qui propter nos pauper factus est, cum esset dires, ut illius paupertate nos dirites essemus (*II Cor. viii, 9;*) dicat, *Domihi intellectum, ut discam mandata tua (Psal. cxviii, 73);* dicat etiam imbecillitas illi qui pro nobis crucifixus est ex infirmitate, sed virit ex virtute Dei (*II Cor. xiii, 4;*) et qui sic infirmatus est propter peccata nostra, ut semper ipse sit Dei virtus, et Dei sapientia; dicat : *Custodi me, Domine, ut pupillam oculi; sub umbra alarum tuarum protege me, a facie impiorum qui me affligerunt (Psal. xvi, 9).*

CAP. XXII. *Sancti quoque in hac vita animæ habent afflictiones, propter incidentes cogitationes.* — 34. Graviter hic affliguntur animæ omnium jam justificatorum, et ex fide viventium, imo sole animæ intelligunt in qua sint afflictione positæ, quibus se infundit lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Vident enim quia licet sint gratiae dono ab operum malorum contagione liberæ, teneantur tamen cogitationum varietate captivæ. *Quis enim gloriabitur castum se habere cur? aut*

A quis gloriabitur mundum se esse a peccatis (Prov. xx, 9)? Attendamus qualis quantusque justus dixerit : *In multis enim offendimus omnes (Jac. iii, 2);* et ille qui dixit : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsis seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. i, 8);* ille etiam qui condelectabatur legi Dei secundum interiorem hominem, videbat autem aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ, et captivantem eum in lege peccati, quæ erat in membris ejus, donec eum suæ infelicitatis conscientiæ de corpore mortis hujus liberaret gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum (*Rom. vii, 22, 23 seq.*).

35. Ab bac ergo lege peccati, quæ est in membris nostris, non virtus cuiuslibet hominis fortis, non industria sapientis, sed sola liberat gratia Salvatoris, quæ non nisi humilibus gratis datur : *Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Jac. iv, 6).* Verumtamen hæc gratia, sicut non nisi humilibus datur, sic humili homo esse non potest, nisi detur. Datur enim ut humiles esse incipiunt, et datur ut humiles esse non desinant. Gratia igitur Dei facit ut et humiles simus, et humiles perseverare possimus. Qui enim potuit quod non habuimus dare, ipse potest quod accepimus custodire.

CAP. XXIII. *Præcepta pro sanctis virginibus ex Scripturis deducta.* — 36. Proinde, ut in te sit vera humilitas, quæ virginitatis est interna virginitas, non ignoras quanta sacre virginis debeat paupertas spiritus inessé, ut regnum cœlorum mereatur accipere; quanta mansuetudo, ut illam possideat viventium terram ^a in qua se David bona Domini visurum plena credulitate confudit (*Psal. xxvi, 13*). Quanta etiam cautione virgini luctuosa sit præsentis sæculi letitia fugienda, cui semper in hac vita præstolanti sponsi coelestis adventum magis sit ex desiderio spirituali lugendum, ut adipiscatur intimum certumque solatium. Quantam quoque virgo Christi debeat esuriem sitimque justitiae perpeti, ut plena mereatur **176** aeternæ dulcedinis satietae letari; qualibus etiam sit induenda visceribus misericordiae, ut in conspectu Dei misericordiam valeat invenire; mundandique cordis quantum debeat inesse sacre virginis studium, ut illum videre mereatur felicibus oculis sponsum, speciosum forma præ filii hominum (*Psal. xliv, 3*), ad quem carnis virginitas non potest pervenire, nisi humili corde fulciatur virtute virginitatis internæ. Quantam etiam pacifice quietis virgo Christi possidere virtutem debeat, ut desideriorum carnalium bella spiritalibus armis injuta compescat. Talibus te sponsus tuus uti fruique monilibus cupit, qui te sibi fide depondit, spe firmavit, caritate conjunxit.

CAP. XXIV. *Omne opus bonum gratia Dei in nobis prævenit. Dives virginum sponsus. Quomodo servanda virginitas. Conclusio.* — 37. Neque vero fidei veritate carnisque integritate spiritualiter tali sposu nupsisses, si non eum, contempla vanitate sæculi, dilexisses; nec tamen eum fuisses aliquatenus dilectura,

^a Ms. Corb., ut illam possidere debeat viventium terra.

nisi suisses gratuita sponsi dilectione praeventa. Dixa A te autem te preventam, non solum dilectione qua ille te dilexit, sed etiam dilectione quam tibi gratis ut a te diligenter infudit. Totum ergo quidquid in te sanctae dilectionis erga sponsum tuum habes, in te quidem habes, sed ex te non habes. Pauperem te accepit ditissimus sponsus, quidquid in te boni habes, non ex te, sed ex ipso habes, et quidquid nondum habes, tunc habebis, cum se sponsus dederit, qui omnia bona quae habes gratuita largitate jam de dit. Ipsi ergo de acceperis humiliiter gratias age, ipsum de accipiens humiliter posce. Sic enim divitem sponsum habes, ut nec egeat his quae dedit, et abundet ad largiendum inutilo meliora (al. majora) quam dedit. Haec humili semper compunctione considera, et virginitatem quam Deo vovisti, non solum carnis integritate, sed et cordis humilitate conserva. Ab illo tibi semper custodiam virginitalis et humilitatis exposcens, qui non dormitabit, neque obdormiet custodiens Israel (*Psalm. cxx, 4.*)

38. Ecce, sancta filia, in quantum Dominus dedit, brevem ad te libellum de virginitate et humilitate conscripsi; magis eligens pauca tibi desideranti transmittere, quam debitæ servitutis officium sponsæ Domini denegare.

EPISTOLA IV.

AD PROBAM.

De oratione ad Deum, et compunctione cordis.

Dominæ in Christo plurimum venerabili, et cum omni honorificentia nominandæ famulæ Dei, filia PROBE, FULGENTIUS, servorum Christi famulus, in Domino salutem.

177 CAPUT PRIMUM. Humilitas Probæ omnibus imitanda. — 1. Epistolam sanctitatis tuae, cum tota cordis gratulatione suscepi, non solum studium boni operis, sed etiam humilitatem cordis tui certis indiciis præfarentem. Bene igitur, sancta filia, in laudem Dei, non de bonis operibus superbiae vento extolleris, sed ad implenda Domini præcepta infirmam te invalidumque testaris. Ita debet sentire quisquis verbi Dei non auditor obliviosus, sed factor operis (*Jacob. i, 25*) esse desiderat, qui non hic ab hominibus recipere mercedem suam, sed a Deo in die retributionis exspectat; qui non in præsenti tempore inanis glorie vanitate raptatur, sed sancto igne divini amoris accenditur. Hunc enī Christus venit mittere in terram (*Luc. xii, 49*), ut omne superbiae germen exurat, et humiliato cordi fervorem sanctæ compunctionis injiciat. Sic fit ut in nostris peccatis nosmetipsos veraciter accusemus, et in bonis operibus nostris Deum vera cordis humilitate laudemus; illi assignemus quae nobis ejus pietas donat, nobis imputemus in quibus eum nostra infirmitas exacerbat.

CAP. II. Oratio et cordis compunctionio a Deo, ut infundat, exposcenda. Quomodo Deus est auctor boni operis nostri. — 2. Et quia frequenter a nobis offenditur, necessarium est ut frequenti oratione et jugi cordis compunctione mitigetur. Compunctionio enim

cordis excitat orationis affectum, oratio humilis divinum promeretur auxilium; compunctionio cordis vulnera sua respicit, oratio vero medelam sanitatis exposcit. Et ad haec quis idoneus? Quis enim vel orare competenter valeat, nisi medicus ipse initium desiderii spiritualis infundat? aut quis perseverare in oratione queat, nisi Deus in nobis hoc quod coepit augeat, quod seminavit enutriat, et quod misericordia præcedente gratis donavit indignis, ad effectum (al. fructum) perfectionis misericordia subseciente perducat? Sic enim a nobis poterit boni operis meritum non perire, si Deus auctor atque adjutor semper glorificetur in opere.

3. Nec patemus sic eum auctorem boni operis testimandum, tanquam in ipso tantum creationis exordio sic Deus naturæ humanæ boni operis facultatem dederit, ut ipsius adjutorio desistente sola per seipsum possit natura quocunque bonum velle seu facere; cum hoc nec in ipso primo **178** homine potuerit solo implere conatu proprio, quando necdum fuerat vitiata peccato. Quomodo ergo infirma sine juvamine medici sospitatem suam reparare poterit*, quæ dum sana esset sospitatem suam custodire nequivit?

4. Non ergo glorietur terra et cenis, quia in vita sua projectit intima sua; nec vulneratus, de hoc quod in se sanum existimat, tanquam sanus exsultet; sed suorum vulnerum putredinem compuncti cordis humiliitate consideret, ut clamans cum propheta: *Computruerunt et deterioratae sunt cicatrices meæ, a facie insipientiarum mearum* (*Psalm. xxxvii, 6*), possit medelam, non suo merito, sed gratuito munere divinae pietatis accipere. Quid enim habet homo quod non accepit? Si autem accepit, quid gloriatur, quasi non accepit (*1 Cor. iv, 7*)? Solus igitur Deus potest omnibus quibus voluerit dare unde vera salus acquiri possit; et ideo solus potest in accipiente custodire quod dederit: *Nisi enim Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam* (*Psalm. cxxvi, 2*). Ille itaque non patientur furtivum nequissimi prædonis ingressum, cui non defuerit Domini vigilantis auxilium: ipse enim *Non dormitabit, neque obdormiet, qui custodit Israel* (*Psalm. cxx, 4*).

CAP. III. In hac vita semper proficere debemus. Non potest homo ex se, absque Dei gratia, quidquam boni operari, ne velle quidem. — 5. Sicut autem qui ad patriam tendit, donec perveniat semper habet ubi ambulet, sic etiam nos, quandiu in hoc mortali corpore constituti peregrinamur a Domino, præsens vita nobis est via, in qua semper habemus ubi possimus proficere, donec, Deo perducente, ad illam valeamus beatæ immortalitatis æternam patriam pervenire. Magnæ igitur beatitudinis est sic in præsenti vivere seculo, ut profectui spirituali omnis fidelis operaretur, nec tamen hoc suis aliquando viribus superbus assignet, sed humili corde a Deo poscat jugem custodiam accepti muneris, a quo emanat totius bonæ, non tantum principium, sed etiam perfectio voluntatis.

* Ms. Vict. et editi, potuerit. Ms. Corb., poterit.

6. Neque enim Jacobi apostoli prædicatio aliqua protestatione cassari, dicentis : *Omne datum optimum, et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum* (Jnc. i, 17). Nec quisquam hominum, sive ad cogitandum, sive ad operandum quodcunque bonum, potest esse idoneus, nisi fuerit munere gratuito opitulationis adjutus : *Deus est enim qui operatur in suis et velle et perficere pro bona voluntate* (Philip. ii, 13), sicut Vas electionis affirmat; quo etiam docente cognovimus quia, *Non sumus idonei cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est* (II Cor. iii, 5). Ille igitur nobis omnem boni sufficientiam subministrat, cuius non minuitur plenitudo cum donat, qui nobis omne bonum benigne largitur ut habeamus; et in seipso sine diminutione permanet plenus : quod nec angelica potest, nec humana præstare natura; ac sic nulla, licet spiritualis, tamen creata substantia. Quia omne quod creatum est, sicut antequam crearetur non fuit, sic antequam acciperet habere non potuit; et sicut subsistere non potest sine illius operatione qui fecit, sic bonum non potest velle seu facere, nisi Deus dignetur jugiter adjuvare. Ab ipso namque est initium 179 bonæ voluntatis; ab ipso facultas boni operis, ab ipso perseverantia bonæ conversationis; ab ipso datus in præsenti sæculo vera cordis humilitas, et in futuro retributionis æternæ felicitas : ut ipsi sint sine fine felices qui nunc sine fictione sunt humiles, nec se inflatione vana seducunt, sed pericula præsentis vite cum timore et tremore conspiciunt*, in qua sic non potest esse bonis plena securitas, ut tunc facilius adversitas subrepat, cum se prosperitas fraudulenter ostentat.

CAP. IV. *Laqueos diaboli per se absque Dei gratia nullus evadere potest.* — 7. Nec est aliquod hujus vite tempus in quo non hominibus muscipulam tendat inimicus; cuius laqueos nemo potest propriis viribus evadere, nisi quem Deus gratia sua per Jesum Christum Dominum nostrum dignatus fuerit liberare. Ideo Vas electionis, cum captivari se in lege peccati sentiret, exclamabat, dicens : *In felix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. vii, 24). Propterea etiam propheta, non sua virtute, sed divino munere, pedes suos de laquo prædicat evelendos, dicens : *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse evellet de laquo vedes meos* (Psal. xxiv, 15). Et alio loco, ex persona sanctorum, quos de hujus sæculi laquo liberatos, ad æternam dignatus est Dominus securitatem letitiamque transferre, sic dicitur : *Anima nostra sicut passer erupta est de laquo renantum; laqueus contritus est, et nos liberati sumus* (Psal. cxxiii, 7).

CAP. V. *Nemo in hac vita securus. Oratione et cordis compunctione pugnandum.* — 8. Verumtamen, ut suam animam unusquisque nostrum inter adversitates et laqueos inimici versari cognoscet, nec in hoc sæculo noxia unquam securitate torpescat, idem pro-

A pheta dicit : *Tota die contristatus ingrediebar; quoniam anima mea impleta est illusionibus, et non est sanitas in carne mea* (Psal. xxxvii, 7). Quid est autem tota die contristatum ingredi, nisi totius hujus vite tempore peccatorum recordatione tristari. In quo enim anima illusionibus impletur, nisi cum concupiscentiarum carnalium frequenti tentatione concutitur? Quibus etsi consensione non cedit, fatigatione lassescit. Quamvis enim subiade suis Dominus in certamine, ne deficiant, adjutorium tribuat, permittitur tamen fatigari propriæ infirmitatis onere prægravata mortalitas, ut cum in seipsa nullum virtutis invenit firmamentum, ad poscendum divinæ pietatis cito recurrit auxilium.

B 9. Hic ergo tunc adversarium vincimus, si lacrymis, et orationibus, et continua cordis humilitate pugnemus. Scriptum est enim quia *Oratio humilium tubes penetrat, et non elongat Dominus, donec extendat* (Eccli. xxxv, 21). Humilium ergo fletus magnus est concupiscentiæ carnalis interitus. Lacrymæ quæ ex compunctione cordis veniunt, et inimicum vincunt, et nobis donum letitiæ triumphalis acquirent. Qui enim euntes eunt et flent, militantes semina sua, ipsi renientes venient in exultatione portantes manipulos suos (Psal. cxxv, 5, 6). Quam bene autem sanctus propheta semina bonorum operum riganda docet fulmine lacrymarum! Omnia etenim semina non germinant, nisi fuerint irrigata; nec de semina procedit fructus, si fuerit aquarum juvalmine destitutus. Proinde nos quoque, si volumus fructus nostrorum seminum capere, non desinamus. 180 semina nostra lacrymis irrigare, quæ magis corde sunt fundenda quam corpore. Ideo namque nobis dicitur per prophetam, ut scindamus nostra corda, et non vestimenta nostra (Joel. ii, 15); quod tunc facere possumus, cum scilicet recordamur nosmetipsos, etsi non in opere, saltem in cogitatione frequenter delinquare. Quia *terrena inhabitatio sensum multa cogitantem deprimit* (Sap. ix, 15); et terra nostra germinare spinas nobis et tribulos non quiescit (Genes. iii, 17), nec possumus pervenire ad esum panis nostri, nisi fuerimus sudore vultus et fatigatione conlecti.

CAP. VI. *Fatigatio nostra in resistendo concupiscentias. Quid sit parvulus Babylonis elidere ad petram.*

D — 10. Fatigamur enim sudoribus, dum propriis cupiditatibus repugnamus : in quibus vincendis idcirco major est certaminis difficultas, quia non extrinsecus ex altero, sed intrinsecus ex seipso eertanti homini concupiscentiæ carnalis generatur adversitas, quæ fatigationem ingerit humanæ imbecillitati, duni nascitur, quamvis divinæ virtutis opitulatione vincatur. Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem : *haec enim sibi invicem adversantur, ut non quæcumque volumus, illa faciamus* (Gal. v, 17). Hinc est quod nondum Deo sumus omnino subjecti, quia ex nobis nascitur quod divinæ remittitur jussioni. Nam licet ex gratia Dei sit voluntas in nobis bona quæ nos Deo reddat humiles, non nobis

* Hæc verba, sed pericula præsentis vite cum timore et tremore conspiciunt, aberant ab editis; resti-

tuta sunt ex mss. Corb. et Vict., scusu subsequentium verborum exigente.

tamen deest prævæ cupiditatis exortus, qui nos fa-

A canda est opera ut ad meliora proficiamus, ne mortis eternam incidamus in superbiam, si conversationem nostram putemus ex omni parte perfectam.

11. Per Dei ergo gratiam sumus jam Deo ex parte subjecti, per culpam vero nostram sumus adhuc ex parte non subditi. Propter quod ad Hebreos dicitur necum omnia Christo esse subjecta; sic enim ait: *In eo enim quod ei subjecit omnia, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necum videmus omnia subjecta ei* (Hebr. n. 8). Subjecti sumus igitur Deo, ex eo quod, ipso in nobis operante, condelectamur *legi Dei secundum interiorem hominem*. Necum autem sumus subjecti ex eo quod videmus aliam legem in membris nostris repugnantem legi mentis nostræ, et captivantem nos in lege peccati, quæ est in membris nostris (Rom. vii, 22, 23). Subjecti sumus Deo, quia ipsius miseratione eripimur a tentatione; ipsi enim cantamus: *A te eripiar a tentatione* (Psalm. xvii, 30); sed necum sumus omnino subjecti, quia Tentatio est vita hominis super terram (Job. vii, 1). Subjecti sumus Deo, in quo gressus nostros dirigit secundum verbum suum, ut non dominetur nobis omnis iniquitas (Psalm. cxviii, 133); sed necum sumus omnino subjecti, quia in multis offendimus omnes (Jacob. iii, 2). Subjecti sumus in quantum, ipso donante, in carne ambulantes, non secundum carnem militamus (II Cor. x, 3); sed necum sumus omnino subjecti, quia etsi habemus ex dono Dei ut mente serviamus legi Dei, habemus tamen ex reliquiis peccati ut carne serviamus legi peccati. Propter quod Apostolus dicit: *Igitur ipse ego mente serrio legi Dei, carne autem legi peccati* (Rom. vii, 25).

12. Omnis enim qui nunc juste vivit, carne quidem servit legi peccati, dum in se nasci carnalem concupiscentiam sentit: mente autem servit legi Dei, quia eidem carnali concupiscentiae non consentit. Carne servimus legi peccati, dum filii Babylonis nascentes inquietant animam nostram; sed mente servimus legi Dei, cum illud parvuli Babylonis eliduntur ad petram. Babylon enim confusio interpretatur, cuius filia est omnis carnis cupiditas quam cordis confusio generat. Quandiu **181** autem in corpore peregrinamur a Domino, partus suos nobis ingerit ista confusio. Ex ipsa quippe confusione omnis præva cogitatio nascitur, que parvula tunc ad petram eliditur, dum celeri recordatione atque opitulatione Christi separata calcatur.

CAP. VII. *Et gratias agere, et continuas preces effundere Deo debemus.* — **13.** Igitur licet habeamus unde gratias agere Deo debeamus, quia nos sibi gratuita miseratione subjecit, ut humiles simus, habemus tamen unde continuas precibus divinas aures pulsare debeamus; quia quandiu in hoc mortali corpore sumus, sicut non possumus sine peccato esse, sic necum valemus perfectam humilitatem divinis iussionibus exhibere. Propter quod agendæ quidem sunt gratiae Deo, in quantum nobis donat ut bene operemur, ne muneribus ejus existamus ingrati; et

B C *ad eandem opera ut ad meliora proficiamus, ne mortis eternam incidamus in superbiam, si conversationem nostram putemus ex omni parte perfectam.*

CAP. VIII. *Flendum in hac vita, ut in altera quiete vivamus. Qualis in caelo beatitudo.* — **14.** Proinde genuimus et fleamus eorum Domino, qui fecit nos (Psalm. xciv, 6), ut a concupiscentia carnis, et a concupiscentia oculorum, et superbia seculi, quæ non est ex Patre, sed ex mundo est (I. Joan. ii, 16), liberet nos, et ad illam nos subjectiouem perducat in qua nobis nihil repugnet ex mortalitatis vitio, sed ex immortalitatis dono totum quidquid in nobis est fiat subditum Deo. Tunc enim erit in nobis vera, perfecta et excelsa humilitas, cum et in carne et in mente nostra nulla remanserit præva cupiditas; nec cogitationibus fatigabitur spiritus, nec laboribus macerabitur corpus: nulla erit sollicitudo certaminis, sed perfecta erit securitas pacis; nulla nobis erit justitiae indigentia, sed cum delectatione saturitas plena. Ibi erimus enim perfecta celsitudine beati, quia perfecta erimus Deo carnis et spiritus humilitate subjecti. Ibi nec minor erit laudatione nostra dilectio, nec inferior dilectione laudatio. Erit enim plena nostra laudatio, quia tunc in nobis erit Dei proximum perfecta dilectio. Tunc laudabimus et habebimus, tunc habebimus et amabimus, tunc satiabimur cum delectatione, et delectabimur cum satietate.

EPISTOLA V.

AD EUGYPPIUM ABBATEM.

De caritate et ejus dilectione.

C

Domino beatissimo, et plurimum venerabili, ac toto caritatis affectu desiderabili, sancto fratri et presbytero EUGYPPIO, FULCENTIUS, servorum Christi famulos, in Domino salutem.

182 1. Utinam, sanete frater, tanta meo facultas suffragaretur eloquio, ut ad explicandam spiritalem quam ex tuarum litterarum lectione percepi dulcedinem, verba sufficientia reperirem; quod dum volo, nec valeo, mirum mihi aliquid evenisse cognoscere, videns gaudium quod ex tuis sermonibus sumpsi, non posse meis sermonibus explicari. Nempe quod mihi scripsisti, postquam cogitatione inventum dispositumque est, sic in litteras digessisti, ut aut ipse manuscriberes, auctore dictares. Unde igitur factum est ut os meum delectatione in dictando parere non possit, quam cor meum ex tui oris dictatione concepit? Quæ est inops opulentia vel opulenta inopia, ut eo minus mihi sermo sufficiat, quo me magis affectus instigat; et quod ideo loquer quia delector, minus eloquar quam delector? Quid rogo est hoc quod eloquio significare volo, nec valeo? Nimirum aliquid est quod sic corporali eloquio styloque significatur, ut tamen non corporaliter, sed spiritualiter habeatur.

2. *Caritas primus fructus spiritualium donorum.* — In spiritualibus autem donis primus fructus est caritas.

dixerat, ad explicandam spiritalem dulcedinem, etc.

* Editi, *dilectionem*; sed melior videtur lectio ms. Corb., in quo legitur *delectationem*; quia paulo supra

Unde non inordinate eam *Vas electionis ita posuit : Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax* (*Gal. v, 22*), et cetera. Alio quoque loco, præcipuum quiddam celestium voluit significare carismatum, cum diceret : *Quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (*Rom. v, 5*). Hæc caritas quam Spiritus sancti dono, cum indigni essemus, accepimus, tam bona, tam sancta, tam immensa est, ut eam etiam qui habet in corde, nunquam possit sermonibus explicare. O qualis caritas, multum miranda, multum laudanda, multumque diligenda !

3. Caritatem non diligit qui eam non habet. — Verumtamen non omnes qui caritatem mirantur et laudant, statim diligunt caritatem; et ideo, nisi eam quisque diligit, nihil ei proderit quod eam miratur et laudat. Tunc autem fructuosa est admiratio caritatis, et laudatio, si non desit in admirante atque laudante dilectio. Sed nunquid sicut eam possunt admirari atque laudare **183** qui eam non habent, ita possunt eam diligere qui eam necdum habent ? Nequaquam; caritas quippe ipsa est dilectio : quomodo autem dilectionem jam diligit, qui dilectionem habere non coepit ? Nam ecce multa visu corporeo videmus, ubi non hoc est ipse visus, quod est illud quod eo videmus : quia illud est sensus quo videmus, illud autem sensibile quod videmus; et cum illud quod videtur ab oculis tollitur, si sanitas inest oculis, sic illud quod videbatur a sensu videntis auferatur, ut ipse sensus a vidente nullatenus auferatur : ita fit ut videndi sensus in homine maneat, quamvis ab eo quod videbatur visus ipse discedat. At cum caritas diligitur, quia non nisi dilectione diligitur, non potest horum tanquam oculum corporis a quacunque re visibili, sic a caritate intentionem avertire dilectionis, ut possit et caritatem non diligere, et dilectionem habere. Caritas quippe, id est dilectio, nullatenus dilitur, nisi dilectio habeatur qua ipsa dilectio diligitur. Seipsa igitur dilectio diligitur, quia tunc diligitur cum habetur, nec diligitur nisi habeatur. Et quidem potest diligere nobis, etiam cum petimus ut augeatur in nobis, sed non diligit ejus augmentum qui non habet initium.

4. Non diligitur caritas sicut pecunia. Non diligitur caritas sicut alia dona spiritus. — Non ergo sic caritas diligitur, sicut nummus aut aliquid ejusmodi. Potest enim quisque unum non habere numnum, et multitudinem diligere ac desiderare nummorum. Diligit ergo iste nummorum multitudinem, cum ne unius quidem nummi habeat facultatem : apud se unum nummum non invenit, et foris nummos innumerabiles querit. Hoc et in ceteris rebus corporeis invenimus, ut aliquid earum possit diligere, ita ut hoc ipsum quod diligitur nulla ex parte habeatur. Est tale quiddam et in plerisque spiritualibus donis : velut si quis diligit (verbi gratia) ut habeat prophetandi donum, quod nullus negat inter dona spiritualia litteris apostolicis contineri : *Alii quippe datur per Spiritum sermo sapientia* (sicut *Vas electionis affirmat*), *alii autem sermo scientiae secundum eundem Spiritum, al-*

A teri fides in eadem Spiritu, alii gratia sanitatum in uno Spiritu, alii prophetia, alii dijudicatio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum. Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulie prout vult (*I Cor. xii, 8, 9, 10, 11*).

5. Cætera dona sine bona voluntate haberi possunt ; caritas nequaquam. — Cum igitur, ut de ceteris taceamus spiritualibus donis, possit diligere prophetia, nec haberi ; caritas tamen nec habetur si non diligatur, nec diligitur si non habeatur. Ideo cætera sancti Spiritus dona, id est, lingue, prophetia, sacramentorum scientia, fides, facultatum in pauperes distributio, corporis quoque ipsius exustio, possunt hæc haberi sine voluntate bona, ad hoc scilicet ut habentem onerent, non honorent ; caritas vero sine bona voluntate non potest haberi, quia voluntatem in qua caritas fuerit, malum fieri non permittit : *Caritas enim nec agit perperam, nec cogitat malum*; et quia non gaudet super iniquitate (*I Cor. xiii, 4, 5*), necesse est ut in qua est bonam faciat voluntatem.

6. Malevolus animus caritatem nec impendit nec habet. — Malevolus ergo animus non impendit caritatem alteri, quia non habet sibi; cum autem coepit habere exordium, ut ita dixerim, caritatis, nec malevolus potest esse, nec sterilis. Et quia donec permanet in caritate, in Deo permanet, et Deus in illo manet (*I Joan. iv, 16*), semper habebit, **184** si eam semper impenderit ; quando autem eam non impenderit, non habebit. Proprium est enim caritatis, quod ad cursum praesentis attinet vitæ, ut in eo qui eam erogaverit crescat, ab eo autem qui sibi tantum habere voluerit, sine dilatione discedat. Ille igitur eam magis habebit, qui libenter impenderit : quia sicut eam nec impendere potest, nec habere malevolus, sic nec habet eam quisquam, nec impendit invitus. Homo ergo benevolus est domicilium caritatis. Hoc autem nomen, id est *benevolus*, ex bene et velle compositum est : si ergo alteri quisquam male velit, in quantum male vult benevolus non est, ac per hoc malevolus est : *In malevolam autem animam non introibit sapientia* (*Sap. i, 4*) ; malevolus autem homo ille proprie dicitur, non omnis qui vel sibi vel alteri contrarium aliquid cupit aut poscit, sed qui nocendi voluntatem gerit, sive bonum, sive malum possit esse quod cupit.

7. Voluntas bona, non ex officio, sed ex fine est. — Voluntas autem vel bona, vel noxia, non ex officio, sed ex fine rei est cuiusque pensanda : quia non ex eo quod facit, sed ex eo propter quod facit, qualitatem suæ quisque voluntatis ostendit. Nam et Paulus contrarium sibi aliquid volebat, cum posceret ut ab eo stimulus auferretur, quem salubriter adversus vitium elationis acceperat (*II Cor. xii, 8*) ; nec tamen habuit malevolam mentem, quamvis utilitati suæ contraria gereret voluntatem. Ut enim a se stimulum quo colaphizabatur rogaret auferri, salutem corporis sui plus volebat prædicationi prodesse quam sibi, non quærrens quod sibi utile esset, sed quod multis, ut salvi fierent. Illis ergo volebat prodesse sospitatem suam, quibus suam prodesse sciebat et vitam. Deni-

que cum desiderium haberet dissolvi et esse cum Christo (*Philip.* i, 23), quod esset multo melius, sciebat tamen manere in carne necessarium esse, propter illos in quibus apostolatus ministrabat officium. Caritas ergo eum Christi urgebat, sive cum a se stimuluum rogaret auferri, sive cum in carne, quamvis aliud desiderans, cuperet immorari: coarctabatur enim latitudine caritatis, ut et cum Christo desideraret esse, et officium vellet pia necessitatis implere; caritatem igitur utrobique dilexit, quam semper in bona voluntate spiravit.

8. In dilectione proximi diligitur et caritas. *Dilectio Dei et proximi est dilectio caritatis.* — Quisquis itaque secundum caritatem (quae Deus est) diligit fratrem, ipsam in eo quam maxime diligit caritatem. Ideo cum Salvator noster apostolos suos novo dignaretur innovere mandato, dicens: *Mandatum novum do vobis, ut invicem diligatis* (*Joan.* XIII, 34), jubens per se fraternitatem diligi, ipsam quoque caritatem fraternitatis per apostolum Paulum præcipit diligendam. Christo enim in se loquente, gentium Magister vult nos dilectionem habere sine simulatione: *Odiantes malum, adhaerentes bono, curitate fraternitatis invicem diligentes* (*Rom.* XI, 9, 10).

9. Hinc est quod in undecimo Confessionum libro egregius ille doctor, beatus scilicet Augustinus, cum Deo amorem suum quem ut eum diligeret ab ipso acceperat, confiteretur, ait: Jam dixi, et dicam: amore amoris tui facio istud (*S. August. XI Confess.*, I). » Psalimum quoque centesimum duodevigesimum exponens, cum illius loci intelligentiam explanaret ubi dicitur: *Incola ego sum in terra, ne abscondas a me mandata tua* (*Psalm. cxviii, 19*): **185** post aliqua sic ait: « Quid autem diligendum diligitur, si ipsa dilectio non diligatur? Unde consequenter iste incola in terra, cum Dei mandata ne a se absconderentur orasset, in quibus dilectio præcipitur, vel sola, vel maxime, et ipsius dilectionis dilectionem se velle habere proclamat dicens: *Concupivit anima mea desiderare justificationes tuas, in omni tempore* (*Idem in psalm. cxviii conc. 8*). » Nonne tibi videtur aperte de propheticis atque apostolicis dictis tracta beati Augustini de diligenda dilectione sententia ^a?

10. Conclusio, ut ex caritate pro invicem oremus. — Quocirca dilectio Dei et proximi, quæ plenitudo legis finisque præcepti est, et in Deo caritatem diligat, quæ Deus est, et in proximo caritatem diligat, quæ ex Deo est: tunc enim recte Deus proximusque diligitur, si et in Deo et in proximo ipsa caritas diligatur. Ita sit ut et in Deo ipsum Deum, et in proximo Deum sine dubio diligamus. Neque enim frustra post dilectionem Dei, non alia nisi proximi sola nobis est mandata dilectio, scilicet ut agnoscamus illam creaturam nos debere diligere, ubi caritatem ipsam possumus invenire. Omne namque animal irrationale, sicut non habet rationem, sic non habet caritatem;

A nec aliud mihi videtur esse ratio præcipua, quam competens atque ordinata dilectio que ab homine solo Deo debetur et proximo.

11. Vides, sancte frater, quam prolixum tecum conserui de caritate sermonem, dum nimis in te ipsam diligo caritatem, quam utique ipse quoque in nobis diligis; nec ob aliud, nisi quia hanc in nobis sic amas, qua dono Dei plenus es, ut etiam quos diligis, similiter plenos esse desideres. Hoc ergo superest, ut quia nos pure diligis, instanter pro nobis orare digneris, ut Deus, qui nos prior dilexit (*I. Joan.* iv, 10), et deit nobis caritatem qua diligatur a nobis, sicut non habentibus, ipse eam gratia præveniente largitur, sic in nobis omnes reliquias mundane cupiditatis absunt, et nos spiritu servientes B (Ms., spiritu ferventes) in caritate perficiat, illiusque nos faciat beatitudinis compotes, in qua si et nulla est delectatio prava, sic nulla mors timetur ex poena: ubi nihil quisquam ex carnis fragilitate perpetitur, sed ab omnibus sanctis in Dei et proximi perfecta semper caritate regnatur.

12. Orantem pro nobis sanctitatem tuam clemencia divina custodiat, quod opto, domine sancte ac beatissime frater. Dominus Januarius sanctitatem tuam toto salutat puritatis et venerationis ^b affectu; benedictionem a vobis directam, tota cum exultatione suscepit. Libros, sicut præcepisti, ad Monimum datos ^c, in quaternionibus destinavi, in quibus, si aliquid placuerit, ultimam veritatis, et non solum amoris esse cognoscam! Hi sunt igitur meæ parvitas oblatio, quam vobis faciet puritas vestri cordis acceptam. Suggestione fratris communis accepta, quæso ut adjutrix adsit ^d vestre caritatis industria. Obsecro ut libros quos opus habemus, servi tui describant de codicibus vestris.

EPISTOLA VI.

AD THEODORUM SENATOREM.

De conversione a sæculo.

Domino illustri, et merito insigni, ac præstantissimo filio THEODORO, FULGENTIU, servorum Christi fanulus, in Domino salutem.

186 CAPUT PRIMUM. Occasio scribendæ epistolæ. — I. Ut ignotus corpore audeam epistolari tibi meam notitiam inferre sermone, quæso ne impudentiæ deputes, neve importunitati opus caritatis assignes. Ad scribendum namque, primum sancti fratris Romuli dulcis epistola, deinde fratrum exinde venientium, qui a vobis in Domino benigne suscepti sunt, eo me magis suasio compulit, quo vestri spiritalis propositi cognitio libentius invitavit. Retulerunt quippe quod Christi compulsus affectu, nostri nominis in colloquio benigne feceris mentionem, dicens te nostra epistola delectari. Libens igitur feci, quod te velle libenter agnovi, malens incultus videri sermone, quam esse frigidus caritate, domine illustris, et merito insignis, ac præstantissime fili.

^a Ms. Corb., *Nonne aperte propheticis atque apostolicis dictis tracta beati Augustini sententia?* nec habet tibi ridetur. Colon. et Basil., *Nonne tibi videtur aperte propheticis atque apostolicis dictis tracta?* An-

tuerp., de propheticis... tractata.

^b Editi, plenæ rationis.

^c Ms. Corb., ad Monimum legatos.

^d Ms. Corb., quæso ut adjutrix sit.

CAP. II. Gratulatur ei ae conversione et calcato mundo. — 2. Itaque multum gaudeo quod jam saecularis dilectionis nexibus non teneris, et mundum contemnendo calcas, a quo, cum eum diligeres, calcaris. Nunc vero consulatu proveheris, nunc felici triumpho certissime sublimaris : non cui populus Romanus applaudit, sed cui angelicus coetus adgaudeat : *Beatus es, quia hoc non caro et sanguis revealavit tibi, sed ille Pater qui est in caelis* (*Matth. xvi, 17*), inter quos coelos et tu factus es coelum. Quantum putas inesse luctum diabolo quod a te contemptum perspicit mundum, et te conversum cognoscit ad Christum : quod te videt ea iu quibus videris esse deserere, et ab amore temporalium terrenarumque rerum ad illa coelestia et æterna jam corde migrare ? Quamvis enim Christus æqualiter sit pro cunctis fidibus mortuus, et æquale cunctis bénescium redemptionis impenderit, dicente Apostolo : *Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis : non est Judæus neque Græcus* ^a, *non est servus neque liber, non est masculus neque femina ; omnes enim vos unum estis in Christo Iesu* (*Gal. iii, 27*) ; tamen conversione potentium saeculi multum militat acquisitionibus Christi.

CAP. III. Exemplu optimatum trahunt post se multitudinem. — 3. Sicut enim multi fratres et amici, clientes et subditi, noti pariter et ignoti, talium auctoritate, ad mundanæ dilectionis excitantur ardorem, et eo magis igne saecularis concupiscentiae succenduntur, quo sublimes saeculi dilectione mundana libenter captivos teneri conspiciunt : **187** ita quotiens ille qui respicit in terram, et facit eam tremere, qui tangit montes, et fumigant [al. fumigabunt] (*Psal. cxi, 32*), dum terrenis rebus intenta corda misericorditer respicit, et consideratione judicii sui tremere compellit, dumque contingit superba corda sublimum, velut altitudines montium, ut confessione fumigent peccatorum ; in talium tremore plurimi contremiscunt, et in talium conversione multi ad subsidium miserationis divinæ confugiunt. Ita fit ut qui sunt in saeculi culmine constituti, aut plurimos secum perdant, aut secum multos in via salutis acquirant. **Magna tales aut pena manet, si multis præbeant malæ imitationis laqueum, aut gloria, si multis ostendant sanctæ conversationis exemplum.** — **CAP. IV.** — Quis enim non parvam despiciat cellam, quando senator domum despicit marmoratam ? Quis non terrena contemnens ad acquirenda coelestia sibi consulat, quando ad coelum Romanus consul terrenorum contemptu festinat ?

4. Conversio Dei opus est. Immutabilis Deus, et quæ possidentium eum futura beatitudo. — Vere in te illud quod propheta cecinit opere videmus impleri : *Hæc est mutatio dexteræ Excelsi* (*Psal. lxxvi, 11*). Quis enim in te hoc operari potuit, nisi ille qui ordinem mutabilium rerum secundum incommutabile novit regere ac dispensare consilium ? Quia, ut singula pro

A opportunitate temporum, pro varietate causarum, vel in deterius, vel in melius commutentur, illius incommutabili consilio fit qui nec melioribus rebus, nec deterioribus commutatur. Neque enim habet ubi proficiat ipse in melius, aut unde in deterius deficiat. Ille quod est, semper est, et sicut est, ita est, non in se habet non esse posse quod est, quia nec in se habet esse posse quod non est. Et hoc quod sic est, non initio prævenitur, non fine concluditur, non temporibus volvitur, non locis continetur, non æstatibus variatur. Nihil ibi deest, quia totum in illo est ; nihil ibi superest, quia nihil præter illum est.

B 5. Si qui-ergo, rerum temporalium et mutabilium amore contempto, in illius dilectionem transeunt, in ipso erunt pleni, in quo nihil indigetur ; in eo securi, in quo nihil metuitur ; in eo vere semperque gloriosi, cujus vera et sempiterna gloria nec auferitur, nec minuitur, nec augetur. Quis non illius vita desiderio præsentem vitam despiciat ? Quis non illius abundantia delectamento, divitias temporis labentis exhorreat ? Quis non illius regni dilectione omnia terrena regna contemnat ?

6. Humilitum tantum futura beatitudo. — Illam ergo vitam tunc accipiemus, si huic nos vita mortuos æstimemus ; et illas divitias tunc possidebimus, si hic pauperes spiritu vivamus ; et ad illius regni culmen tunc perveniemus, si hic humilitatem, quam Deus ille Magister docuit, vero corde teneamus. — **CAP. V.** — Talibus mortuis dicit beatus Apostolus : *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo, cum Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparabitis cum illo in gloria* (*Coloss. iii, 3, 4*). De talibus etiam pauperibus ipse Dominus loquitur, dicens : *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum* (*Matth. v, 3*). De talibus quoque humiliis dieit : *Quoniam qui se humiliaverit exaltabitur* (*Matth. xxiii, 12*) ; et alio loco : *Discite a me quia mitis sum et humili corde, et invenietis requiem animabus vestris* (*Matth. xi, 29*).

7. Hanc humilitatem non habent sive qui mundum diligunt, seu qui **188 suis viribus assignant, cum ea quæ sunt in mundo contemnunt.**

CAP. VI. Superbiæ duo genera. Omne bonum Deo, non viribus nostris, assignandum. — Haec duo superbiæ genera, uno versiculo Spiritus sanctus designavit in psalmo, dicente David : *Qui confidunt in virtute sua, quique in abundantia divitiarum suarum gloriantur* (*Psal. xlvi, 7*). In abundantia enim divitiarum suarum gloriantur, qui sic divitias suas diligunt, ut in ipsis summam beatitudinis collocent ; in sua vero virtute confidunt, qui sic contemnunt divitias, ut ipsum contemptum viribus suis assignent ; ac per hoc utriusque superbi sunt : illi, quia in divitias confidunt, non in Deo ; isti autem, quia quod divitias spernunt, sibi volunt assignare, non Deo : illi, quia quod bene diligi non potest, male diligunt ; isti, quia quod bene sperni

codJ. addunt non est barbarus neque Scytha.

^a Absunt hæc non est Judæus, neque Græcus, ab editis; leguntur in ms. Corb. et textu Apostoli, alii

potest, non bene spernunt; ac per hoc, illi malum A male faciunt, isti bonum male operantur.

8. Proinde quoniam, Domino in te misericorditer operante, jam didicisti in abundantia divitiarum tuarum non gloriari, hoc superest ut non confidas in virtute tua, id est ne deputes viribus tuis quod sæculi facultates divitiasque contemnis, quod honores mundi pro nihilo ducis, quod desiderio regni coelestis accenderis, quod viam mandatorum Dei currere delectaris. Haec enim omnia nullatenus haberes, nisi a Deo munere gratuita donationis acciperes: non hoc homini dat natura, sed gratia; non hoc ex qualitate conditionis humanae habetur, sed ex benignitate divinæ illuminationis acquiritur.

9. Homo quidem sic a Deo factus est ut haec habere possit, sed habere non potest nisi dono Dei miserantis acceperit: nam et oculus sic factus est ut videre lumen possit, sed videre non potest nisi se illi lumen infuderit. Quod ergo videt oculus, beneficium est luminis; quo si caruerit, cæcus remanebit in tenebris. Non omne quod aliquid esse potest, jam hoc est quod esse potest, nisi (*al. sed*) cui naturaliter hoc est esse posse quod semper est. Hic autem unus Deus ipsa Trinitas est, id est, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: qui solus est omnium rerum creator, quia solus a nullo creatus est. Omnia vero, quoniam ab illo creata sunt, non de illo, naturaliter et detimento subjacent et cremento. Ut ergo quedam in deteriora non recidant^a, gratia ejus gubernat; et ut quedam ad meliora condescendant, gratia ipsius elevat; et ut in æternum permaneant, ipsa gratia vivificat et conservat.

CAP. VII. *Gratia Dei semper poscenda quia et velle, et perficere dat.*—10. Hujus gratiae adjutorium semper est nobis a Deo posendum, sed ne ipsum quod poscimus nostris viribus assignemus: neque enim haberi potest ipse saltem orationis affectus, nisi divinitus fuerit attributus. Ut ergo desideremus adjutorium gratiae, hoc ipsum quoque opus est gratiae. Ipsa namque incipit infundi, ut incipiat posci; ipsa quoque amplius infunditur, cum poscentibus datur. Quis vero potest gratiam poscere, nisi velit? sed nisi in eo Deus ipsam voluntatem operetur, velle nullatenus poterit. Propter quod beatus Apostolus, non solum bona opera hominum, sed etiam bonam voluntatem Deum in nobis operari testatur dicens: *Deus est enim qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate* (*Philip. ii, 13*). Hoc est, quod sollicitudinem fidelibus humilitatemque **189** commendans, præmisit (*al. præcipit*), dicens: *Cum timore et tremore vestram salutem operamini*; et ibi adjicit: *Deus est enim qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate*. Ut ad eum quoque veniamus, currimus; et ideo currimus, quia currere volumus.

CAP. VIII.—Sed ne vel voluntatem, vel ipsum cursum assignemus viribus nostris, idem nos informat Apostolus dicens: *Non volentis, neque currentis, sed miseren- tis est Dei* (*Rom. ix, 16*).

^a Ms. Corb., non recessant.

11. Quocirca, ut in his bonis quæ a Deo accepisti permaneas et proleas; ut nec in via remaneas, nec retro redeas, nec in dexteram sinistram divertas, quidquid habes bonæ voluntatis, vel bonæ operationis, Deo assigna, qui dedit, et ipsum humiliter roga ut et conservet et augeat quod donavit. Nihil tibi boni tanquam tuum assignes, ne non accipias quod accipere poteras, et quod acceperas perdas. Deterabilis est enim cordis humani superbia, qua facit honio quod Deus in hominibus damnat; sed illa detestabilior qua sibi tribuit homo quod Deus hominibus donat. Tanto enim deterioris tenetur iste superbæ reus, quanto in melioribus donis existit ingratus. Damnabilis est qui substantia sæculi male utitur, sed damnabilior qui spiritualibus donis superbus effertur.

CAP. IX. *Humilitas animi sublimitas est Christianitatem.*—12. Crescat igitur in te humilitas animi, quæ vera est et integra sublimitas Christiani, et tanto magis in te cognosce Dei gratiam crescere, quanto magis tibi humilitatem cordis videris abundare. Quam ut semper habeas, in qua ut semper proficias, cum timore et tremore tuam salutem operare. Nec lectio desit operibus bonis, nec bona opera desint studio lectionis. Bona coram Deo et hominibus provide. Scripturis sanctis studium tui cordis impende; et ibi qui fueris, qui sis, quique debeas esse cognosce. Ad has si humili et mitis accesseris, ibi profecto invenies, et prævenientem gratiam, qua potest elisus surgere; et comitantem, qua viam recti queat itineris currere; et subsequentem, qua valeat ad regni coelestis beatitudinem pervenire.

13. Sanctam multumque in Christo venerabilem matrem vestram, quæ tuo spirituali studio Christiana fide et vere materna caritate concordat, sed et venerabilem sororem tibi jam in Christo conjugem tuam, obsecro, salutare digneris. Inseparabilis Trinitas protectione vos virtutis sue custodiat, quod opto, domine illustris fili.

EPISTOLA VII.

AD VENANTIAM.

De recta Penitentia, et futura retributione.
Dominice illustri et merito venerabili filiae VENANTIÆ, FULCENTIUS, servorum Christi famulus, in Domino salutem.

190 CAPUT I.—1. Sicut vera lux nullatenus obscuratur, ita nunquam veritas æterna mentitur. Lux autem et veritas Deus est, de quo scriptum est: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (*Joan. i, 9*). Ipsa quoque lux et veritas dicit: *Ego sum lux mundi* (*Joan. viii, 12*). Et rursus de se ait: *Ego sum via, veritas, et vita* (*Joan. xiv, 6*). Ipsius vero doctrina monemur, quia arbor bona bonos fructus facit, et quia ex fructibus arbor agnoscitur (*Matth. vii, 17*); in ipso te, domina illustris et merito venerabilis filia, cum corpore sis

ignota, jam scio; in ipso tibi, cum sis tam procul A **quiritibus tuis**^b; qui sanat omnes languores tuos; qui redimet (al. redimit) de interitu vitam tuam; qui satiat in bonis desiderium tuum, qui coronat te in miseratione et misericordia: renovabitur sicut aquilæ (al. aquila) juventus tua (Ps. c. 1, 1, 2, seq.). Quid rogo nobis putemus remitti non posse, cum propitius sit Dominus omnibus iniquitatibus nostris? aut quid in nobis aestimamus sanari non posse, cum Dominus sanet omnes languores nostros? aut quomodo sanato et justificato indigentie aliquid relinquitur, cuius in bonis desideriis satiat? vel quatenus plene remissionis beneficio potiri non creditur, cui etiam corona in miseratione et misericordia condonatur. Nemo igitur de medico desperans, in infirmitate remaneat; nemo misericordiam Dei minorans, in iniquitatibus contabescat. Apostolus clamat: quia Christus pro impiis mortuus est (Rom. v, 6). Ipse itidem dicit: Quia Christus Jesus venit in mundum ^c peccatores salvos facere (I Tim. i, 15).

2. Per epistolam siquidem clarissimi filii mei Iunnili propositum simul et studium tuæ Christianitatis agnovi, qui mihi gratiam quam tibi largitus est Deus in tantum significare curavit, ut in suis litteris tuæ quoque salutationis mihi demonstraret indicium. Hoc procul dubio non fecisses, nisi Christum tota puritate mentis in suis famulis dilexisses, nec incognitum servum tam benigne in Domino salutares, nisi Dominum pio corde gestares. Gratias illi qui multiplicat gaudium nostrum de caritate fidelium.

CAP. II. — Ipsa (al. Ipse) est caritas quæ credentes perducit ad Deum, quia ipsa caritas est Deus. Unde Joannes apostolus dicit: *Deus caritas est; et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in illo manet* (I Joan. iv, 16).

3. *Bonum caritatis multiplex contra peccata.* — Haec ubi habitare coepit, non permittit dominari peccatum, sed cooperit multitudinem peccatorum; nec solum præsentia peccata facit vitari, quia etiam præterita facit omnia relaxari. Hanc superbi contumacesque repudiant qui de peccatorum remissione desperant; et non solum salutis suæ curam, miseranda cœcitate rejiciunt; quin etiam fideles animas, si pervertere nequeunt^a, perturbare mortiferis sermonibus non quiescunt: his etenim plerumque, aut peccatorum immanitas, aut ætatis nequiter peractæ longævitæ spem salutis adimit, et ad deteriora perpetrandæ compellit; ita ut in talibus illa sanctæ Scripturæ sententia compleatur: *Peccator cum in profundum malorum venerit, contemnit* (Prov. xviii, 2, 3). Et vere malorum profunditas necat, si quos desperatio indulgentiae, detestanda cordis obdurate, prajudicat.

191 **CAP. III.** *Nequaquam de Dei misericordia desperandum.* — 4. Quis enim non videat quam sit impium quamque sacrilegum, si homini per peccati præteritorum malorum ad bona converso credatur cujusquam peccati dari non posse remissio? Quid autem aliud his verbis agitur, nisi ut omnipotentis medici manus, ab humanæ salutis effectu, desperationis vitio repellatur? Ipse quippe medicus ait: *Non indigent qui sani sunt medico, sed qui male habent* (Luc. v, 31). Si peritus est medicus noster, omnes potest infirmitates sanare; si misericors est Deus noster, universa potest peccata dimittere. Non est perfecta bonitas, a qua non omnis malitia vincitur; nec est perfecta medicina, cui morbus aliquis incurabilis invenitur. Scriptum vero tenetur in litteris sacris: *Sapientiam autem non vincit malitia* (Sap. vii, 30), et omnipotens medici nostri talibus in psalmo sermonibus intimatur: *Benedic, anima mea, Dominum, et omnia interiora mea nomen sanctum ejus. Benedic, anima mea, Dominum, et noli obliisci omnes retributiones ejus. Qui propitius fit omnibus ini-*

quitibus tuis^b; qui sanat omnes languores tuos; qui redimet (al. redimit) de interitu vitam tuam; qui satiat in bonis desiderium tuum, qui coronat te in miseratione et misericordia: renovabitur sicut aquilæ (al. aquila) juventus tua (Ps. c. 1, 1, 2, seq.). Quid rogo nobis putemus remitti non posse, cum propitius sit Dominus omnibus iniquitatibus nostris? aut quid in nobis aestimamus sanari non posse, cum Dominus sanet omnes languores nostros? aut quomodo sanato et justificato indigentie aliquid relinquitur, cuius in bonis desideriis satiat? vel quatenus plene remissionis beneficio potiri non creditur, cui etiam corona in miseratione et misericordia condonatur. Nemo igitur de medico desperans, in infirmitate remaneat; nemo misericordiam Dei minorans, in iniquitatibus contabescat. Apostolus clamat: quia Christus pro impiis mortuus est (Rom. v, 6). Ipse itidem dicit: Quia Christus Jesus venit in mundum ^c peccatores salvos facere (I Tim. i, 15).

CAP. IV. *Peccata etiam post baptismum commissa sunt remissibilia. Multus est ad ignoscendum Deus.* —

5. Sed forsitan dicitur illos peccatores posse salvos fieri qui post peccata merentur baptismatis ablutione mundari; deinceps autem peccata quæ videtur baptizatus admittere, irremissibilia permanere. Nunquid non baptizatis loquebatur Joannes apostolus, quibus dicebat: *Filioli mei, haec scribo vobis, ut non peccatis; et si quis peccaverit, adrogatorem habemus apud Patrem Jesum Christum justum, et ives est exoratio pro peccatis nostris* (I Joan. ii, 1, 2)

6. Qualemque sit ergo peccatum, a Deo quidem potest remitti converso, sed ille sibi remitti non sinit, qui desperando contra se indulgentiae ostium clauserit. Ceterum Veritas non invenit, quæ dixit: *Quærite, et invenietis; petit, et accipietis; pulsate, et aperietur vobis. Omnis enim qui querit, invenit* (al. inveniet); *qui petit, accipit* (al. accipiet), *et pulsanti aperietur* (Math. vii, 7). Unde et propheta sancissimus Esaias ad remissionem peccatorum nullatenus desperandam, impios et iniquos hortatur dicens: *Quærite Dominum, dum inveniri potest; inrocate eum dum prope est. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationem suam, et revertatur ad Dominum, et miserabitur ejus; et ad Deum nostrum,* quis **192** *multus est ad ignoscendum* (Isa. lv, 6, 7). Relinquit ergo impius viam suam, qua peccat; relinquat iniquus cogitationem suam, qua de peccatorum remissione desperat, et secundum prophetæ dictum, *convertatur ad Dominum, quia multus est ad ignoscendum.* In hoc multo nihil deest, in quo et omnipotens misericordia, et omnipotentia misericors est. Tanta est autem et benignitas omnipotentiae, et omnipotentia benignitatis in Deo, ut nihil sit quod nolit aut non possit relaxare converso.

CAP. V. *Salubris conversio in duabus consistit. Desperatio Judæ, pœnitentia sine spe.* — 7. Salubris

^a Ms. Corb., *etsi pervertere queunt, forte nequeunt.*

^b Ms. Corb., *cum propitius sit . . . cum Dominus sanat.*

^c Ita ms. Corb. et Ant. juxta græcum Apostoli contextum.; at Colon. et Basil. habent in hunc tavendum.

autem conversio dupli ratione subsistit : si nec pœnitentia sperantem , nec spes deserat poenitentem ; ac per hoc , si ex toto corde quisquam renuntiet peccato suo , et toto corde spem ponat remissionis in Deo. Etenim nonnunquam aut spem poenitenti homini diabolus adimit , aut speranti poenitentiam tollit : unum dum onerat , comprimit ; alterum dum elevat , dejicit. Judas , qui Christum tradidit , peccati sui poenitentiam gessit , sed salutem perdidit , quia indulgentiam non speravit. Denique sic de illo evangelista loquitur : *Tunc videns Judas , qui eum tradidit , quia damnatus esset , poenitentia ductus , retulit tringula argenteos principibus sacerdotum , et senioribus dicens : Peccari tradens sanguinem justum. At illi dixerunt : Quid ad nos ? tu videris. Et projectis argenteis in templo , cessavit , et abiens , laqueo se suspendit* (Matth. xxvii, 3, 4, 5). Digne quidem poenitentiam gessit , quia peccavit tradens sanguinem justum , sed ideo sibi fructum poenitentiae denegavit , quia peccatum traditionis suæ ipso quem tradiderat diluendum sanguine non speravit.

CAP. vi. *Spes sine poenitentia vana est præsumptio.* — 8. Plerisque sub vana spe indulgentiae in peccatis diabolus tenet , et compellit eos Dei justitiam non metuere , quos inaniter suadet de Dei bonitate gaudere. Tales dicunt , secundum Apostoli objurgationem : *Faciamus mala , ut veniant bona ; quorum damnatio justa est* (Rom. iii, 8).

9. His indiciis evidenter agnoscimus inaniter hominem poenitere , si dum poenitentia geritur , indulgentia desperatur , et frustra indulgentiam sperari sine peccatorum poenitentia ; ac per hoc , nec sub spe remissionis debet aliquis peccare securus , nec peccatorum suorum considerans multitudinem , remanere catena desperationis obstrictus. Hortatur enim nos Scriptura sancta , ut peccare jam desinamus , nec desperemus nobis remittenda quæ fecimus ; dicit quippe : *Fili , peccasti ; ne adjicias iterum , sed et de præteritis deprecare , ut tibi dimittantur* (Eccl. xxi, 1). Utrumque sancta Scriptura præmonuit , et ostendit quod nec in peccato debeamus remanere , nec de remissione cuiuslibet iniquitatis ambigere. Cur enim jubetur ne adjiciamus peccata peccatis , si est in peccato manendum ? aut cur jubetur ut de præteritis deprecemur ut nobis dimittantur , si sunt aliqua quæ deprecantibus dimitti nullatenus possunt ? An forsitan temporum cuiquam potest præjudicare longævitatis , ut sicut peracto tricennali spatio , nullus sinitur legibus humanis ablata repetere , sic legibus divinis , post longa peccandi spatia , non liceat indulgentiam postulare ? Absit ut hoc sit in Deo nostro quod in litibus habet humana conditio. Deus enim noster sic est misericors et bonus , sicut infinitus est et invictus. Proinde bonitas invicti non vincitur , et infiniti misericordia non finitur.

193 CAP. vii. *Omne tempus præsentis vitæ conversioni aptum est.* — 10. Denique omne vitæ præ-

A sentis tempus conversioni demonstrat aptissimum , dicens : *Iniquus , si se convertat ab omnibus iniquitatibus suis quas fecit , et custodierit omnia mandata mea , et faciat justitiam , et misericordiam , vita viret , et non morietur. Omnia delicta ejus quæcunque fecit non erunt in memoria. In sua justitia quam fecit vivet. Nunquid voluntate volo mortem peccatoris , dicit Dominus , quam ut avertatur de via sua mala , et vivere eum ? Cum se autem averterit justus a justitia sua , et fecerit iniquitatem , secundum omnes iniquitates quas fecit ille iniquus , omnes justitiæ ejus quas fecit non erunt in memoria ; in delicto suo quo deliquit , et in peccatis suis quibus peccavit , in ipsis morietur* (Ezech. xviii, 24, 92 et seq.). Et infra dicit : *In eo cum convertet se justus a sua justitia , ut faciat delictum , in suo delicto quod fecit , in ipso morietur. Et in eo quod avertatur iniquus ab iniquitate sua quam fecit , ut faciat judicium et justitiam , hic animam suam custodivit , et avertit se ab omnibus iniquitatibus suis quas fecit , vita viret , et non morietur* (Ibid., 24). Utraque sententia vera est , quia utraque divina est , sive justum , cum aversus fuerit a justitia sua , omnes justitias ejus oblivioni tradendas ; sive iniquum , cum ab iniquitate fuerit conversus ad justitiam , ipsum salvandum , et omnes iniquitates ejus in memoria non futuras.

11. Iniquum vero est , si putemus justum quandoque aversum posse damnari ; et putemus * iniquum quandoque conversum non posse salvare. Justus est Deus et misericors. Sicut ergo potest per justitiam damnare aversum , sic potest per misericordiam semper salvare conversum. Nulla prolixitas temporis , vel æquitati divine , vel pietati præjudicat. Poenitentia nunquam est apud Deum sera , in cuius conspectu semper pro præsentibus habentur tam præterita quam futura. Si diuturnitas peccatorum Dei vinceret misericordiam , non in ætate mundi novissima Christus veniret , ut peccata mundi pereuntis auferret , de quo dicit Joannes : *Ecce Agnus Dei , ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. i, 29) , et ipse Salvator de se : *Venit enim Filius hominis querere et salvare quod perierat* (Luc. xix, 10)

CAP. viii. *Exemplum misericordia Dei , ex parabola de Samaritano et Vulnerato.* — 12. Samaritanus noster nunquam vulneratum ad stabulum misericorditer impositum jumento perduceret , si aliquod in eo vulnus insanabile judicaret. Nunquam duobus denariis datis , redditum se quidquid supererogaret stabulario spoondisset (Luc. x, 30 et seq.) , si supererogationem illam non plenæ sanitati prænosceret profuturam. Ut quid enim stabularius aliiquid supererogat , si est in saucio vulnus quod curari non valeat ? Sicut ergo medico nostro nulla est incurabilis plaga , ita nec in aliquo vulnere , nec in aliquo tempore , colestis potest deficere medicina. Ideo ipse medicus semper se posse converso salutem donare testatur , dicens : *Cum conversus fueris , et ingemueris , salvus eris* (Isa. xxx, 15). Propter quod duritiam quorundam sic per-

* Haec verba *justum quandoque aversum posse damnari* : et *putemus* , aberant ab excusis ; restituta sunt

ex ms. Corb. sermonis contextu hoc exigente.

Hieremiam Deus non desinit increpare : *Nunquid qui A cadit non resurget, aut qui aversus est non revertetur?* Quare ergo aversus est populus iste in Hierusalem aversione contentiosa? Induraverunt cervices suas, noluerunt reverti (Jer. viii, 4, 5). Non 194 punit Deus in peccatore peccata, si peccatoris cervix non fuerit indurata.

CAP. IX. *Justitia Dei conversos salvat, aversos damnat.* — 13. Bonum nobis est igitur, si ad ejus misericordiam confugiamus cuius effugere justitiam non valemus. Ipsa enim justitia Dei talis est, ut aversos damnet, conversos salvet. Propter quod dicit : *Convertimini ad me, et salvabo vos* (Isa. LIV, 22); semper autem delectatur conversione nostra, nec tempus homini, quandiu in hac vita est, posuit, quo propitiari converso non possit; imo tempus omne praesentis vite conversioni nostrae cognoscitur deputasse. Beatus enim Petrus dicit : *Non tardat Dominus promissum suum, sicut quidam tarditatem existimant, sed patienter fert propter vos, nolens aliquem perire, sed omnes ad paenitentiam converti* (II Petr. III, 9).

CAP. X. *Parabola de operariis in vinea. Deus semper delectatur conversione nostra* — 14. Si aliquam ætatem judicaret Dominus conversionis remedio ineptam, non diversis temporibus operarios vocaret ad vineam. In diversitate quippe horarum non incongrue accipitur ætatum diversitas; ita ut ætas puerilis accipiatur in mane, pubertas in tertia, juventus in sexta, gravitas declinantis ætatis in nona et in undecima, senilis ætas ipsa novissima. In quaque igitur quis ætate vocatus, si benignitatem vocantis Domini non spernat, necesse est denarium vitæ perennis accipiat. Neque enim non semper delectatur conversione nostra, de quo nobis clamat Joel propheta : *Hæc dicit Dominus Deus vester : Convertimini ad me ex toto corde vestro, in jejunio, et in fletu, et in planctu, et disrumpite corda vestra, et non vestimenta vestra, et convertimini ad Dominum Deum vestrum; quia misericors, et patiens est, et magnanimus, et multum misericors, et patientiam habens in malis* (Joel II, 12 et seq.).

15. Propter quod apostolus Paulus duritiam cordis increpat in his qui paenitentiam suorum negligunt agere peccatorum; dicit enim : *Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas. In quo enim judicas alterum, te ipsum condemnas; eadem enim agis quæ judicas. Scimus autem quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem hoc, o homo omnis qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei? An divitias bonitatis ejus et patientiae et longanimitatis contenitis, ignorans quoniam benignitas Dei ad paenitentiam te adducit?* Secundum duritiam autem tuum et impaenitentis cor thesaurizas tibi iram in die iræ, et revelationis justi judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua (Rom. II, 1, 2, et seq.). Alio quoque loco non tam plangit qui peccare graviter vide-

bantur, quam eos qui peccatorum suorum paenitentiam gerere noluerunt. Denique dicit Corinthiis : *Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerrunt paenitentiam super immunditia, et fornicatione, et impudicitia, quam gesserunt* (II Cor. XII, 21). Nec imerito luget Apostolus qui paenitentiam non agunt : *scit enim plus esse gaudii coram angelis Dei super uno peccatore paenitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, quibus non est opus paenitentia* (Luc. XV, 7). Digne igitur illos pro impenitentia cordis luget beatus Apostolus, pro quibus non gaudet angelicus chorus.

CAP. XI. *Variis modis nos ad paenitentiam vocat Deus.* — 16. Benignitas ergo Dei ad paenitentiam nos adducit, ideo nos tribulationibus afflitit, infirmitatibus corripit, angustiis erudit, ut qui in sanitate corporis peccavimus, in infirmitate a peccatis abstinere discamus : qui in letitia misericordiam Dei contempsimus, correpti flagello tristitia justitiam ipsius formidemus. Ita sit, ut qui nobis, abutendo sanitatem, infirmitatem peperimus, per infirmitatem sanitatis beneficia reparemus; et qui per letitiam in tribulationes incidimus, per tribulationes ad letitiam recurramus. Denique magis erga nos dilectionem Dei flagellis et correptionibus Scriptura sancta testatur ostendi; dicit enim : *Fili, ne deficias in disciplina Domini, neque fatigeris cum ab eo increparis; quem enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit* (Prov. III, 11).

CAP. XII. — Sed et ipse Salvator illos se dicit amare quos arguit : *Ego, inquiens, quos amo arguo et castigo* (Apoc. III, 19). Et apostolorum doctrina predicare non cessat, quia oportet nos per multas tribulationes introire in regnum Dei (Act. XIV, 21). Ipse quoque Dominus arctam viam et angustam dicit esse portam, quæ dicit ad vitam.

17. Ut autem noverimus illos qui gaudiis temporalibus oblectantur, et jussa divina contempnunt, æternis ignibus concremandos, illos vero qui mala temporalia cum timore Dei patienter tolerant æterna quiete potituros; attendamus divitem purpuratum, et pauperem Lazarum, illum post epulas flaminis perennibus traditum, istum post ærumnas in æterna sinus Abrahæ quiete securum : ubi cum stillam dives ardens digito beati pauperis linguae suæ posceret irrari, hæc ad eum beati Abrahæ protinus est directa responsio : *Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem tu cruciaris, hic vero requiescit* (Luc. XVI, 25). Non sicut alia causa qua dives poenas lueret, et pauper gaudio potiretur ac requie, nisi quia ille bona recepit in vita sua, ille autem mala.

CAP. XIII. *Non idem est bona præsentis vitæ habere et recipere.* — 18. Non omnes autem qui bona præsentis vitæ habent, bona præsentis vitæ recipiunt, nec omnes qui mala hujus vitæ patiuntur, mala hujus

* In ms. Corb. adduntur hic verba hæc, *ausculto o veccator et gaude*, verum nec leguntur in excusis, nec

quidquam ad sensum conferre videntur.

vite recipiunt; sed illi recipiunt bona in vita sua, qui in gudio et deliciis vite praesentis exsultant, et in eo se beatos credunt, quod se nulla concuti aduersitate conspiquunt: illi autem mala recipiunt in vita sua, qui pressuras et tribulationes praesentis vitæ cum timore Dei tolerant, et corde contrito et humiliato, non temporalia gaudia, sed eterna susplicant; nec transitura bona, sed permanensa desiderant.

19. Denique illis qui in bonis praesentium rerum volunt habere letitiam, dicit psalmus: *Fili hominum, usquequo graves corde; utquid diligitis vanitatem et queritis mendacium* (Psal. IV, 3)? et alio loco: *Volute sperare in iniuitate*^a, et in rapina nolite concupiscere. *Divitiae si affluant, nolite cor apponere* (Psal. LXI, 11). Tales etiam beatus Jacobus increpare non cessat, dicens: *Agite nunc, divites, plorate, ululant in miseriis quæ advenient vobis. Divitiae restrae putrefactæ sunt, et vestimenta vestra a lineis comesta sunt. Aurum et argentum vestrum æruginavit, et ærugo eorum* 196 *in testimonium vobis erit, et manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizasti in norissimis diebus. Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est a vobis, clamat, et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introivit. Epulati estis super terram, et luxurias enutritas corda vestra (Jac. V, 1 et seq.). Talium quoque risum et gaudium in luctum converti præcepit et mærorem, dicens: Emundate manus, peccatores, et purificate corda duplices animo; miseri estote, et lugete, et plorate. Ritus uester in luctum convertatur, et gaudium in mærorem. Humiliamini in conspectu Domini, et exaltabit vos (Jac. IV, 8, 9).*

CAP. XIV. *Retributione futura nec boni nec mali prævabuntur.*—20. Neque vero prætemus triexitiam humilium, et letitiam superborum, luctum piorum, et gaudium impiorum, futura posse retributione privari. Manet utriusque (*al. utrisque*) condigna merces, diuino reddenda judicio, quam judex ipse tali cognoscitur decrevisse sententia: *Væ vobis, qui saturati estis, quia esurietis; væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini, Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (Luc. VI, 25; Matth. V, 5). Tales etiam David semina quidem dicit in fletibus jacere, nec tamen silet cum gudio et exultatione messueros; sic enim ait: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent. Euntes ibant et fabant, mittentes semina sua. Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos* (Psal. CXXV, 5). Talibus etiam nunc asserit Dominum propinquare, dicens: *Prope est Dominus his qui tribulato sunt corde, et humiles spiritu salvos faciet* (Psal. XXXIII, 19). In tantum vero prodest tribulatio Christianis, ut per hanc spiritus noster Deo sacrificium fiat. Scriptum namque

^a Editi, *Nolite sperare iniuitatem.*

^b Basil., *sicut præceptum nobis esset, et omnia quæcumque fecisti nobis, tu bene nobis in vero judicio fecisti.*

^c Editi, *et timemus faciem tuam; nec habent hæc*

A continetur in psalmo: *Sacrificium Deo spiritus contributus, cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. I, 19).

CAP. XV. *Exhortatio ad promptam conversionem.*—21. His et innumeris hujuscemodi testimoniis informati, principaliter ad Deum converti, quantocius festinemus; dicit enim Scriptura: *Ne tardareris converti ad Dominum, et ne differas de die in diem, ne subito veniat ira ejus, et in tempore vindictæ disperdat te* (Eccli. V, 8). Conversi autem, de remissione peccatorum nullatenus desperemus, tenentes Domini fideli promissum, qui ait: *Cum conversus fueris, et ingemueris, salvs eris* (Isa. XXX secundum LXX). Pressuras tribulationesque praesentis temporis longanimer toleremus, et a timore Dei nullatenus discedamus; præcipit enim nos Apostolus, esse in tribulatione patientes (Rom. XI, 12). Qui etiam correptionem praesentis temporis, ad evitandam futuri judicii poenam, multum nobis prodesse textatur, dicens: *Cum judicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur* (I Cor. XI, 32).

CAP. XVI. *In tribulationibus nostris gratias Deo agamus.*—22. Verum in ipsis tribulationibus gratias agamus Domino, et hoc quod sanctus Azarias dixit in fornace, nos in tribulatione dicamus: *Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabilis, et gloriosum nomen tuum in sæcula: quoniam justus es in omnibus quæ fecisti nobis, et omnia opera tua vera, et rectæ viæ tuæ, et omnia iudicia tua veritas; et iudicium veritatis fecisti, secundum omnia quæ induxisti nobis, et super civitatem sanctam patrum nostrorum Hierusalem. Quoniam in veritate et iudicio induxisti hæc omnia, propter peccata nostra. Quoniam peccavimus, et inique egimus, discedentes a te, et multum peccavimus in omnibus; et mandatis tuis non obedirimus, nec conservarimus,* 197 *neque fecimus, sicut præcepisti nobis, b ut bene nobis esset. Et omnia quæ induxisti nobis, et omnia quæcumque fecisti nobis, in vero iudicio fecisti* (Dan. XI, 26 et seq.). Et paulo post ait: *Et nunc sequimur in toto corde nostro, et timemus te, et querimus faciem tuam*^c, ne confundas nos (Ibid., 41).

EPISTOLA VIII.

SEU LIBER AD DONATUM.

De fide orthodoxa et diversis erroribus hereticorum.

Domino eximio, et in Christi caritate plurimum desiderabili filio DONATO, FULGENTIUS, servorum Dei famulus, in Domino salutem.

CAPUT I. *Quis vitæ particeps. Quis expers.*—1. Multum^d benedico Dominum, dilectissime fili, cuius gratia talis es, ut cum sis ætate junior^e, non quæ sunt carnis, sed quæ sunt spiritus concupisca; et fidei fervore succensus, illa laudabiliter jam incipias meditari, quibus non voluptas carnem damnabiliter nutrit, sed agnita veritas animum spiritualiter pascat;

verba, et querimus, quæ leguntur in Ms. Corb

^d Ms. Cod. Colbertinus habet *Multum*, idemque præfert in margine Antwerp. edit.; rel. edd., *Multis*.

^e Ms. Colb., minor.

ipsius enim factum inspiratione non dubito, ut cum studiis insisterem soleas secularium litterarum, nunc divinis eloquii impendas affectum: illud utique vobis magis apprehendere, non unde tumida eloqua discitur, sed unde vita perennitas comparatur. Quisquis enim fidem veram tenet, vitam possidet: *Fasitus enim ex fide vivit (Rom. 1, 17)*; et quisquis in ejusdem fidei mysterio cupit instrui, vita scientiam desiderat adipisci; in qua tantum quisque crescit, quanto magis quod verum et salutare est, discit. Hujus scientiae qui tenuerit indubitanter initium, perveniet ad perfectum, et qui non spreverit lac apostoli sermonis humiliter accipere, ipse merebitur solidi cibi perceptione gaudere. Sive autem quis intra Ecclesiam catholicam lacte nutritur, sive cibo pascatur; si tamen a sinu matris Ecclesiae non recesserit, vite particeps permanebit; quia tenens fidem justitiam, possidebit et vitam. Quam vitam nec ille possidebit qui permanet in infidelitate, nec ille qui perseverat in crimen: quoniam uterque de illis esse convincitur qui, secundum **198** Apostoli sententiam, ambulant in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita ^d Dei per ignorantiam, quae est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum (*Ephes. 4, 17, 18*): ipsa enim cordis cæcitas, et quid credit, et quid agat, ignorat.

CAP. II. *Donatus contra fidem Trinitatis tentatus ab Arianis. Ad respondendum de fide parati esse debemus. Fides S. Trinitatis exponitur.* — 2. Dicis itaque a quibusdam Arianis de Patre et Filio propositam questionem, in qua Patrem majorem et minorem Filium asserebant: te vero, propter divinarum ignorantiam litterarum, quibus minus instructus es, non invenisse quid eis in defensionem veræ fidei responderes. Hoc in te itaque primitus in nomine Domini laudo, quia si tibi non fuit tanta respondendi (al. respondentii) facultas, permansit tamen in corde tuo veritatis firma (al. firmissima) credulitas. Non enim omnes qui Christi participes sunt, etiam respondendo possunt defensare quod credunt; sed etiam illa pars est profecto victorix, ut quandiu quis sermone non potest defendere veritatem, fidei tamen corde devitet errorem. Expedit autem ut saluberrima Petri apostoli verba sectemur, præcipientis ut simus parati semper ad respondendum omni poscenti nos rationem de fide et spe quæ in nobis est (*I Pet. iii, 15*). Volens ergo id respondendum paratior inveniri, petis ut nostro instructus sermone agnoscas quemadmodum hæreticis, fidem nostram impugnare volentibus, divinis valeas armatus eloquii obviare.

3. Proinde illud admoneo (al. commoneo) principalius teneas: sanctam Trinitatem, id est, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, naturaliter verum

A (*forte unum*) esse Deum, sumptum, verum et bonum, unus naturæ, unius essentiae, unius omnipotentie, unius bonitatis, unius aeternitatis, unius immensitatis; ac sic cum unum Deum audis Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unam naturam summæ illius Trinitatis intellige; et eum Trinitatem audis, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, tres personas unius summæ illius divinitatis agnosce. Tres enim personæ sunt, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; ideo Trinitas dicitur: sed una substantia est Patris, et Filii, et Spiritus sancti; ideo ipsa Trinitas unus Deus veraciter a fidelibus prædicatur.

CAP. III. *Tres personæ, non tres naturæ. Aequalitas in Trinitate. Scripturae testimonia quod Trinitas sit unus Deus. Testimonia pro tribus personis perperum assignantur soli Patri ab hæreticis. Filius quoque Dominus Deus dicitur. Quis debet dici Christianus. Adorandus est et Filius.* — 4. Tres itaque personas esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, ostendunt ipsius eloquia Veritatis. Unde Salvator noster ait: *Non sum solus, sed ego et qui misit me Pater (Joan. viii, 16)*. De Spiritu sancto quoque dicit: *Ego rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis, Spiritum veritatis (Joan. xiv, 16, 17)*. Præcepit etiam baptizari gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (*Matth. xxvii, 19*). His atque hujusmodi testimoniosis ostenditur, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, tres esse personas, sed non tres esse naturas. Unde Trinitas illa sancta digne creditur ^e in personis, tres autem deos dici, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, non permittit unitas naturalis. Et quia in una natura ^f Trinitatis nulla potest esse diversitas, ideo in tribus personis manet inconfusa proprietas et in unitate naturæ regnat incomutabiliter substantialis æqualitas. Ideo de **199** Filio dicitur: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo (Philip. ii, 6)*. Et: *Quia non solum solrebatur sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo (Joan. v, 18)*. Ad hanc æqualitatem naturæ virtutisque, etiam illud pertinet quod ipse Filius ait: *Quia quæcumque Pater facit, hæc eadem et Filius similiter facit ^b. Et sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat (Ibid., 49, 21)*. In illa ergo ^c Trinitatis natura, sic totum unum est, ut nihil ibi possit vel separari vel dividiri: sic totum æquale est, ut nihil ibi majus aut minus ^d valeat inveniri. Istum nobis unum Deum Novi et Veteris Testamenti veridica demonstrat auctoritas; de hoc enim uno Deo beatus Moyses dicit: *Audi, Israel: Dominus Deus tuus Deus (al. Dominus) unus est; et: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli serues (Deut. vi, 4)*. Et ipse Dominus dicit de se: *Videbo quod ego sum Deus ^e et non est*

^a Abest nunc ab editis, legitur in ms. Colb.

^b Ms. Colb., in terra Ecclesiæ catholicæ.

^c M. Colb., beatæ Pauli apostoli.

^d Antwerp., a via Dicit; in margine vero prefert a vita Dei. At ms. Colb. et Basil. habent a vita, juxta grecum Apostoli textum.

^e Ms. Colb., diu hæc valeax armatis eloquiis

^f Ms. Colb., Trinitas illa creditur.

^g Ms. Colb., in natura.

^h Ms. Colb., quæcumque Pater facit, et Filius similiter facit.

ⁱ Abest ergo ab editis; legitur in ms. Colb.

^j Ms. Colb., magis aut minus.

^k Editi, Ego sum solus et non est aliud Deus noster me.

alias præter me (Deut. xxxii, 39). De hoc et beatus David diecit: Quis Deus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum nostrum (Psalm. xvii, 32)? Sanctus quoque Jacobus apostolus, istum unum Deum prædicans, ait, Tu credis quia unus est Deus, bene facis; et dæmones credunt, et contremiscunt (Jac. ii, 19).

5. Verumtamen non ignoramus ista testimonia, et si qua similia in divinis reperiuntur eloquiis, quibus unus et solus asseritur Deus, non ipsi sanctæ Trinitati, sed uni tantum persone, id est soli Deo Patri b, ab hereticis assignari. Proinde illorum quæ proposuimus testimoniorum c, id est illius quo dicitur: Audi, Israel: Dominus Deus tuus Deus (al. Dominus) unus est; et alterius, quo legitur Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies; in quantum, ipso Domino Deo donante, possumus, intelligentiam requiramus. Primam quippe nos testimonium posuisse meminimus illud quo dicitur: Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Deus (al. Dominus) unus est. Hoc itaque sic utrique d fatemur esse firmissimum, ut ab hoc testimonio nullus existinet aliquatenus recedendum.

6. Proinde quoniam duos deos a fidelibus coli regula præcepti hujus nulla ratione permittit: aut Patrem et Filium credant unum naturaliter Deum, si volunt sine hujus transgressione mandati unum Deum sic colere, ut nec Patrem colant sine Filio, nec Filium sine Patre; aut, quia Deus major et Deus minor, Deus unus esse non possunt (al. non possent), necesse est ut, aut Patrem solum Dominum Deum suum dicant, et Filium Dominum Deum suum omnino negent; aut solum Filium Dominum Deum asserant e, et a Dei Patris cultura recedant. Sed Deum Patrem Dominum Deum suum negare non possunt, quem usque adeo Dominum Deum omnium esse confirmant, ut mihi ei divinitatem Filii, tanquam minoris, jure servitutis f subjugare contendant: 200 Filium vero, si Dominum Deum suum negare voluerint, ipsius paternæ vocis testimonio protinus arguuntur; per os enim prophetæ, ex persona Dei Patris dicitur: Et donavi Iudea miserebor (al. misereor), et salvabo eos in Domino Deo suo (Osee i, 7). Ipsum Dominum esse Deum nostrum Evangelica quoque veritatis commendat auctoritas, ubi beati Thome apostoli confessio pravitati hereticorum prorsus contradicit, exclamantis atque dicentis: Dominus meus, et Deus meus (Iohann. xx, 28).

7. Ergo quando et Patrem Dominum sine dubio confitentur, et Filium Dominum Deum fateri prophætica atque evangelica veritate coguntur, aut Patrem et Filium, personarum proprietate servata, unum Dominum Deum naturaliter dicant, aut confitentes solum Patrem suum Dominum Deum, consequenter dicant Filium nec Dominum suum esse, nec Deum.

a Ms. Colb., vel si qua sunt similia quæ in dicinis.

b Ms. Colb., solum Patri.

c Ita ms. Colb. At editi habent, illorum quæ proposuimus testimonia.

d Ms. Colb. et Ant., utrumque.

e Ms. Colb., Deum suum asserant.

A Quod cum dixerint, nunquam se audebunt asserere Christianos: cum utique Christianos a Christo nonne acceperit; Christianos autem nullatenus esse posuit, quisquis ipsum Christum Dominum Deum suum esse non dixerit.

8. Fateantur ergo Patrem et Filium non duos dominos deos e, sed unum Dominum Deum suum, si volunt veritatem tenere fidei, et non sint rebelles præceptis legalibus atque evangelicis inveniri. Sic enim poterunt (al. potuerunt) et illius testimonii, quo dictum est: Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies, intellectum pariter officiumque servare. Neque enim cuiquam fas est sic adorare Deum Patrem, ut Deum Filium non adoret (al. adores), cum utique de ipso Filio scriptum sit in Deuteronomio: Lætamini, cœli, simul cum eo, et adorant eum omnes angeloi Dei. De ipso quoque beatus David dicit in Psalmis b: Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruent ei (Psal. lxxi, 11).

CAP. IV. *Creatura nequaquam adoranda. Idololatriæ veritatem Dei communiant in mendacium.* — 9. Quod (al. quia) si Filius secundum divinitatem c unus Deus cum Patre non esset, unus cum eo naturæ utique non fuisset; et si naturæ alterius esset, creatura sine dubio esset. Si autem creatura esset, serviendum ei sanctarum Scripturarum auctoritas non juberet, sed potius prohiberet. In primo enim decalogio mandato, sicut unius Domini Dei cultura servitusque manifestissime precipitur, ita omni creatura adoratio ac servitus a fidelibus exhibenda vehementissime prohibetur. Ibi enim dicitur: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis: Non erunt tibi dii absque me (Exodus. xx, 2, 3). Si hoc simul a Patre et Filio dictum accipitur, unus Dominus Deus creditur Pater et Filius: sed si hoc aut Pater sine Filio, aut sine Patre creditur dixisse Filius, necesse est ut aut Pater Dominus Deus negetur, aut Filius. De illo enim qui dixit: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo servitutis: Non erunt tibi dii absque me; de ipso sanctus Moyses ait: Audi, Israel: Dominus Deus tuus Deus (al. Dominus) unus est (Deut. vi, 4). Et quia (al. et quod) ipse Deus sibi soli præcipiens tantummodo serviendum, sequi jubens a fidelibus adorandum, prorsus interdixit ne quis auderet (al. audeat) creaturam adorare, creaturæque servire; propterea 201 in fine illius primi præcepti, de omnibus quæ creavit ita loquitur: Non adorabis ea, nec servies eis: ego enim sum Dominus Deus tuus (Exodus. xx, 5).

10. Quod utique sciens beatus Apostolus, iram Dei revelari pronuntiat super omnem impietatem et injuriam eorum qui commutaverunt veritatem Dei in men-

f Ita ms. Colb.; at editi habent, tanquam minoris Dei invictæ servitutis, aut invictæ servituti.

g Ms. Colb., non duos deos.

h Ita ms. Colb.; at ed., De ipso quoque.... in psalmo dicit.

i Ms. Colb., dignitatem; at editi, divinitatem.

dacum, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam creatori, qui est benedictus in sacula (*Rom. i, 18, 25*). Veritateum Dei tenere est unum Deum colere; veritatem Dei in mendacium convertere est creaturæ servire. Vera enim religio in unius constat veri Dei servitio. Ipsa namque veritas unus est Deus; et sicut excepta una veritate non est alia veritas, sic absque uno Deo vero non est alius verus Deus: ipsa enim una veritas est naturaliter una vera divinitas. Et ita non possunt duo veri dñi veraciter dici, sicut ipsa una veritas * naturaliter non potest dividi.

CAP. V. *Scriptura et Patrem et Filium, verum Deum prædicat. Homines sancti filii Dei sunt non eo modo quo Christus. Quis commutat veritatem Dei in mendacium. Quid sit ex superioribus argumentis concludendum.* — 11. Sancta vero Scriptura, quæ nobis unum Dominum Deum veraciter salubriterque commendat, sicut Patrem verum Deum, sic et Filium verum Deum fidelibus cunctis insinuat. De Patre quippe dicit beatus Paulus apostolus, Thessalonicensibus scribens: *Conversi estis ad Dominum a simulacris ^b, servire Deo vivo et vero; et exspectare Filium ejus de cælis; quem resurcerit a mortuis Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura (I Thess. i, 9, 10).* Hic Jesus Christus non sic est Dei Patris filius, sicut nos sumus: ille est enim proprius, nos redempti; ille natus, nos facti; ille verus, nos adoptivi. Ille autem, qui verus est filius, ipse etiam verus est Deus, non adoptione generatus, sed de Patre naturaliter natus. In quo vero Deo veroque Filio, ideo est vera divinitas, quia naturalis est illi de Patre nativitas. Propter quod eum * verum Patrum Filium, verum Deum, vitamque æternam, beatus Joannes in Epistola sua prolitetur, dicens: *Scimus quia Filius Dei venit, et dedit nobis intellectum, ut sciamus verum, et simus in vero Filio ejus Iesu Christo. Hic est verus Deus, et vita æterna (I Joan. v, 20).* Verum itaque Deum colere, veroque Deo servire, non est utique veritatem Dei in mendacium commutare. Ille autem veritatem Dei commutat in mendacium, qui Deo non vero existimat serviendum ^c; ille autem Deum non verum colit, et Deo non vero servit *, qui creature servierit, creaturamque coluerit: quia ubi Deus non verus colitur, et Deo non vero servitur ^d, ibi Dei veritas in mendacium commutatur.

12. Quoniam ergo, et Deum Patrem Deum verum, et Deum Filium Deum verum, coelestium eloquiorum attestatione cognoscimus; aut unum verum Deum naturaliter Patrem et Filium cum catholicis asserant, aut duos veros deos a se coli, contra veritatem sancte fidei dicant; aut creature cultores seipso profiteri non metuant, ut veritatem Dei se in mendacium commutassemus ipsa rerum manifestatione cognoscant. Una quippe veritas unius veri Dei, imo

A una veritas, unius **202** verus Deus, non permittit servitutem alique culturam veri Dei creaturæ conjungi *. Vera quoque religio, excepto uno vero Deo, nulli deo sinit culturæ ac servitutis obsequium a fidibus exhiberi.

CAP. VI. *Nulla creatura est veritas, sed vera. Ilius in quo Patri æquatis. In quo minor. Duplex nativitas Christi, æterna et temporalis. — Omnis autem natura quæ minor est natura Dei Patris, siue dubio creata natura est ^b. Quid est autem creata natura, nisi creatura? Omnis porro creatura i quoniam opus est veritatis, est quidem creatura vera, non tamen est veritas. Sola enim (al. autem) naturaliter est veritas, quæ naturaliter est vera divinitas. Illi ergo veritatem Dei non commutant in mendacium, sed vera B Ædei tenent salutare mysterium, qui nec solum Patrem, nec solum Filium, sed simul Patrem et Filium, unum Dominum Deum suum corde credunt ad justitiam, et ore conscientur ad salutem (*Rom. x, 10*). Quia non solum Pater Deus, sed etiam Filius Deus naturaliter est verax Deus, veritas Deus, permanens cum Patre naturaliter unus verax, unus verus, unaque veritas: quia duos deos credi vel dici omnino prohibet una veritas, quæ sola vera est divinitas.*

13. Proinde Deus Filius secundum divinam naturam non est minor Patre, sed æqualis est Patri, quia Filius ita verus Deus dicitur, ut Pater Deus senior non dicatur; in Deo enim vero nihil minus existimari sinit ipsa veritatis agnitus. Permanet itaque in Patre et Filio naturaliter una veræ divinitatis æquilitas.

C 14. Proinde Deus Filius secundum divinam naturam non est minor Patre, sed æqualis est Patri, quia Filius ita verus Deus dicitur, ut Pater Deus senior non dicatur; in Deo enim vero nihil minus existimari sinit ipsa veritatis agnitus. Permanet itaque in Patre et Filio naturaliter una veræ divinitatis æquilitas, et una incommutabilitate ac sempiterna majestas. Sic autem Filius Patri æqualem veraciter dicimus, ut etiam minorem veraciter non negemus. Scimus enim Deum Filium natum de natura Dei Patris, natum etiam de natura Virginis matris, ac per hoc verum Deum de veritate paternæ nature, verum hominem de veritate maternæ substantiae: quem divinitatis æternitas ostendit sine initio natum, et temporalis susceptio carnis docet sine dubio minoratum. **Æ** qualis est Filius Patri, et minor est Filius Patre: æqualis vera divinitate, minor vera humanitate. **Æ** qualis, quia *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. i, 1)*; minor autem, quia *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Ibid., 14)*. **Æ** qualis, quia *cum in*

D *forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo (Philip. ii, 6); minor autem, quia se metipens exinanivit, formam seruaccepit (Ibid., 7).* **Æ** qualis est Patri Filius, quia de Domino natus est Dominus; minor est autem Patre Filius, quia de ancilla factus est servus. Inde est quod dicit: *De rente matris meæ, Deus meus es tu (Psal. xxi, 11)* Et iterum: *O Domine, ego serrus tuus, et filius ancillo tuæ (Psal. cxv, 6)*. **Æ** qualis est Patri Filius, quia

* Ms. Colb., una vera veritas.
* Ms., ab omnibus simulacris.

* Ms., Propter eum, etc.

* Ms., qui vero Deo non existimat serviendum.

* Ms., Deum rerum non colit, et Deo vero non servit.

* Ms., et Deo vero non servitur.

* Ms. Culturam veri Dei creaturæ conjungi; editi, *Doce creaturæ quo.*

* Basil., nulli Deo sinit culturæ ac servitutis obsequium nisi quæ natura Deus est. Qui autem non est a natura Dei Patris, siue dubio creata natura est.

* Ant., omnis autem creatura. Ms. Colb., omnis autem natura.

Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil (Joan. i, 3); minor est autem Pater Filius, quia factus est ex muliere, factus sub lege (Gal. iv, 4). Et ideo sicut veraciter Dei Filius Deo Patri coeternus agnoscitur, sic veraciter matre posterior iavenitur.

14. Primam quippe nativitatem Filii nullatenus præcessit æternitas Patris, cuius tamen secundam nativitatem præcessit temporalis nativitas **203** matris. In illa quippe natura Dei Patris, quæ esse non coepit, de æterno Patre coeternus est Filius inenarrabiliter natus; in natura Virginis, quæ esse coepit ex tempore, de temporali matre temporaliter est idem Filius misericorditer generatus. In ea itaque natura Dei Filius æqualis est Patri, in qua ante omnia coeternus est Patri; et in ea natura est Filius Patre minor, in qua est et matre posterior. In ea natura Patri æqualis est Filius, in qua creator est angelorum; in ea natura Patre minor est idem Filius, in qua Redemptor est hominum. In ea natura Patri æqualis est Filius, in qua ab initio creature adoratur et laudatur ab angelis. In ea natura Filius minor est Patre in qua est minoratus paulo minus ab angelis.

CAP. VII. *Minoratio in Christo ad naturam humana-
manam pertinet.* — 15. Apostolica quippe auctoritas hujus minorationis non destitit demonstrare myste-
rium, dicens, *Eum autem, qui modico quam angelii
minoratus est, videmus Jesum propter passionem mor-
tis gloria et honore coronatum (Hebr. ii, 9).* Superius autem cuius naturæ sit hæc assignanda minora-
tio, evidenter ostensum est, quando illud testimonium prophetæ prolatum est, quo dicitur: *Domine, quid
est homo, quod memor es ejus; aut filius hominis,
quoniam visitas eum? Minorasti eum paulo minus ab
angelis (Psal. viii, 5).* Dei ergo Filius ante susceptio-
nem carnis, *cum in forma Dei esset, non rapinam ar-
bitratus est esse se æqualem Deo (Philip. ii, 6)*, quia in illa forma Dei, Filius æqualis est Patri; quod si minor esset, in eadem forma Dei non esset: *sed in
forma Dei Filium esse apostolica testatur auctoritas.* Ideo ergo æqualem Deo esse, non illi rapina fuerat, sed natura; quia in forma veri Dei non nisi verus esse potuit Deus, et divinae formæ unitas ipsa est deitatis unius ^b naturalis æqualitas. Ubi ergo formæ unitas in matura erat, æqualitas rapina non erat. Naturalis autem divinitatis æqualitas, quæ in forma Dei erat, aufere Deo vero non poterat.

16. Inde est quod, retinens veritatem divinitatis, et veritatem accipiens carnis, unus idemque Dei et hominis filius, et Patre factus est minor, et Patri permanens æqualis. Ideo utrumque veraciter ipsa veritas dixit: *et: Pater major me est (Joan. xiv, 28); et: Ego et Pater unus sumus (Joan. x, 30).* Vere ergo Deo Patre minor est Christus, quia naturaliter ex patribus est secundum carnem; et vere Deo Patri æqualis est idem Christus, quia naturaliter est

^a Locum hunc majori sui parte mutuimus in editio restituimus ex cod. ms. Colb. Sic enim legebatur in editis: *In ea natura Patre minor est idem Filius in qua ab initio creature adoratur et laudatur ab angelis: religiosa vero omnia aherant.*

A super omnia Deus benedictus in sæcula. De ipso enim uno Christo Dei Filio beatus Apostolus ait: *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula.* Proinde vera fides, quæ in uno eodemque Christo utriusque credit et confitetur substantiæ veritatem, unum eundemque Christum Dei Filium, et secundum veritatem carnis factum prædicat minorem, et secundum veritatem divinitatis Deo-Patri credit et confitetur æqualem. Sieque veraciter unum Deum cum Patre Filium vera fides adorat, quæ sic uni Deo novit a creaturis omnibus serviendum, ut noverit creature non deberi divinæ servitutis obsequium.

204 CAP. VIII. *Spiritus sanctus non creatura, sed
creator est. Spiritus sanctus est verus Deus. Templum
B Spiritus sancti sumus sicut Patris et Filii. Spiritus
sanctus æqualis est Deo Patri et Filio.* — 17. Inde est, quod etiam Spiritum sanctum creatorem vera fides asserit, non creaturam. Quomodo enim creator esse negetur, a quo firmata cælorum virtus ostenditur, dicente David: *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6).* Et alio loco: *Emitte Spiritum tuum, et
creabuntur (Psal. ciii, 30).* Creator quippe est omnium rerum, qui factor est hominum. De quo beatus Job dicit: *Spiritus divinus qui fecit me (Job. xxxiii, 4).* Spiritus ergo sanctus, sicut omnia creavit, sic omnia replet immensus. Et quia immensus replet ^d, naturaliter est verus Deus. Scriptum est enim: *quia Spiritus Domini replevit orbem terrarum (Sap. i, 7).* Nam et beatus David ubique esse Spiritum Dei testatur, dicens de eo: *Quo ibo a spiritu tuo, aut a facie tua quo fugiam (Psal. cxxxviii, 7)*? Quomodo autem negant Ariani Deum esse Spiritum sanctum, cum ita simus templum Spiritus sancti, sicut sumus templum Patris et Filii? Apostolus enim dicit: *Nescitis quia tempulum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis?* Si quis autem templum Dei violarerit, disperdet illum Deus. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos (I Cor. iii, 16).* Sic autem nos Apostolus asserit esse templum Dei, ut in eadem epistola templum nos dicat etiam Spiritus sancti. Dicit enim: *Nescitis quia membra vestra templum sunt qui in vobis habitat Spiritus sancti, quem habetis a Deo (I Cor. vi, 19)?* Et ut ipsum Spiritum sanctum Deum esse demonstraret, continuo subiuxit: *Glorificate, et portate Deum in corpore vestro (Ibid., 20).*

18. *Æqualis est ergo Patri et Filio Spiritus sanctus,* quia creator est omnium rerum, sicut Pater et Filius. *Æqualis est Patri et Filio Spiritus sanctus,* quia omnia replet immensus ^c, sicut Pater et Filius. *Æequalis est Patri et Filio Spiritus sanctus,* quia omnium fidelium membra unum templum habet sicut Pater et Filius. Quis autem negare audeat unam esse divinitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti,

^b Editi, divinitatis hujus.

^c Abest ab editis divinæ, legitur autem in ms. Colb.

^d Editi, et quia omnia replet.

^e Ita ms. Colb.: at editi, quia replet mundum.

tum corpora fidelium, quæ membra sunt Christi, ipsa templum sicut Spiritus sancti?

CAP. ix. *Conclusio de Trinitate. In tribus personis non est diversitas divinarum naturarum. Baptismus non vallet nisi in nomine Trinitatis collatus.* — 19. Trinitas est itaque unus solus creator omnipotens rerum Deus, Trinitas est unus solus immensus naturaliter Deus. Ad hujus imaginem Trinitatis homo factus agnoscitur, in cuius nomine baptizatus denuo renovatur. Baptizari autem gentes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (*Math. xxviii, 19*), Salvator noster edocuit, ut sicut Trinitatis opere huius conditionis accepimus, sic in nomine Trinitatis, divina adoptio-
nis gratiam someremus^a. Unus est ergo versus Deus Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, qui omnipotensissima bonitate creat homines, et gratae miseratione justificat peccatores. Præter hunc unum Deum verum nullus est Deus, quia dum dicit: *Vide te quia ego sum Deus, et non est alius præter me* (*Deut. xxxii, 19*), docet nos et admonet grave esse peccatum, si quis extra unum Deum aliud credit^b. Alium sine dubio credit quisquis in Patre, et Filio, et Spiritu sancto, diversitatem divinitatis existimat; cum ille Deus, qui solus habet veram divinitatem, colendi alterius dei nullatenus **205** tribuat facultatem; nec in sacramento redempcionis humanæ sit aliquatenus nominandus, quisquis ab unius veri Dei natura invenitur extraneus. Mysterium autem redempcionis humanæ nulla ratione perficitur, si in baptismo vel Filii, vel Spiritus sancti, vocabulum subtrahatur.

CAP. x. *Excusatio brevitatis.* — 19 bis. Proinde, C_{on}quoniam epistolaris modus sermonem nostræ disputacionis non permittit extendi, dilectionis tux primordia non sunt lectionis prolixitate fatiganda, sed brevitate potius excitanda, ut dum breve opus delectabiliter legis, ad prolixam lectionem ardenter inflameris. Paucæ quæ dicturus sum, intente lege, prudenter intellige, et indubitanter tene: ex quibus valeas in assertione fidei a falsis vera discernere, et Christianam fidem, ipsius illuminatoris nostri juvanine retinere^c.

CAP. xi. *In Trinitate unus Deus, una natura. Error Sabellianorum.* — 20. Unus Deus est sancta Trinitas, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Una est enim Patris, et Filii, et Spiritus sancti, natura, sed non una persona. Proinde ut retenta veritate possis resellere, vel certe respire falsitatem, si quem videris ita Patris, et Filii, et Spiritus sancti unam confiteri naturam, ut velit unam asserere personam, noli Christianum catholicum putare, sed haeticum Sabellianum agnoscere.

CAP. xii. *Error Arianorum. Sabelliani et Ariani in quo recipiendi, in quo respondi.* — 21. Si quem vero audiieris ita tres personas, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, dicere, ut velit tres naturas istarum trium

A personarum asserere, Arianum haeticum sine dubitatione intellige. Verum est enim quod Sabelliani unam naturam Patris, et Filii, et Spiritus sancti, credunt; sed falsum est quod tres personas esse non credunt. Verum est etiam quod Ariani tres personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti, dicunt; sed falsum est quod istarum trium personarum tres naturas persuadere contendunt. Perverse itaque Ariani naturam Trinitatis dividunt, et personas Sabelliani confundunt; cum ita sit una natura Patris, et Filii, et Spiritus sancti, ut non sit una persona; quia alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti.

CAP. xiii. *Error Macedonianorum.* — 22. Si quem vero videris, Patris quidem et Filii unam confiteri naturam, sed Spiritus sancti alteram praedicare substantiam, ut aequalem quidem dicat Patri Filium, et solum minorem asserat Spiritum sanctum, iste non tenet catholicæ fidei veritatem, sed a Macedonio natum perfidiae sectatur errorem^d. Proinde quia non est catholicus Christianus, sed Macedonianus haeticus est, ab omnibus est fidelibus respondeundus.

CAP. xiv. *De veritate humanæ naturæ in Christo.* — 23. Nunc pauca de mysterio Dominicæ Incarnationis adverte. Christus enim Dei Filius, qui seipsum Veritatem profitetur, sicut verus est Deus, sic verus est homo: in quo sicut est plenitudo divinarum naturæ, ita est et plenitudo humanæ substantiae^e. Inest enim illi naturalis veritas divinitatis, naturalis veritas animalis rationalis, et naturalis veritas carnis: ac per hoc naturalis divinitas communis est illi cum Patre: naturalis vero humanitas communis est illi cum Virgine matre.

CAP. xv. *Hæresis Manichæorum.* — 24. Si quis ergo sic in Christo veram divinitatem praedicat, ut ejus veram carnem negare contendat, non est Christianus catholicus, sed **206** haeticus Manichæus, cum ipse Christus discipulis dubitantibus dixerit: *Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere* (*Luc. xxiv, 39*).

CAP. xvi. *Error Photinianorum. Christus mediator hominum propter naturæ utriusque consortium.* — 25. Rursum si quis in Christo sic veritatem praedicat animæ et carnis, ut veritatem in eo nolit accipere deitatis, id est, qui sic dicit Christum hominem, ut Deum neget, non est Christianus catholicus, sed Photinianus haeticus. Christus enim quemadmodum secundum veram divinitatem Deus creator est hominum, ita secundum veram carnem mediator est Dei et hominum. Mediator enim nullatenus esset, si vel cum Patre divinitatis naturam, vel cum hominibus communem carnis et animæ substantiam non haberet. In eo autem verus mediator est hominem homo Christus Jesus, in quo et de Patre formam Dei (per quam nos salvaret) naturaliter habuit, et ex Virgine

^a Ita ms. Colb.; at editi, *gratia frui mereremur.*

^b Ms., *Præter hunc Deum verum.*

^c Ms., *In alterum credit.*

^d Ms., *In nomine tene.*

^e Sic ms.; at editi, *sed Macedonianæ perfidiae sectatur errorem.*

^f Ms., *In quo sicut plenitudo humanæ substantiae sic plenitudo in eo est divina.*

formam servi (quam in nobis salvaret) accepit. Numquam autem homo a Deo gratiam salutis acciperet, si in una persona Christi divinae humanaeque naturae communio non maneret ^a.

CAP. xvii. *Duae naturae in una Christi mediatori personae. Duae in Christo naturae nec confunduntur nec duas personas constituant. Eutyches et Nestorii contrarii errores.* — 26. Veritas ergo Christi sicut habet veritatem naturalem divinitatis ex Patre, sic habet naturalem veritatem humanitatis ex Virgine. Deus enim unigenitus dignatus est in utero Virginis fieri humane carnis animaque susceptor, ut esset humane carnis animaque salvator. Ipse unus, in quo est gemina, inseparabilis, inconfusibilisque ^b natura, et utriusque naturae una persona : in quo alii duo rursus haeretici, sibimet contraria sentientes, diversos errores intulisse (at. instituisse) cognoscuntur, Nestorius scilicet et Eutyches. Nestorius quippe, quia duas in Christo cognovit esse naturas, conatus est duas in eo predicare personas, et ita cor habens falsitatis obscuritate cecatum, fidei Christianae non dubitavit suæ perfidiae sociare mendacium. Fides enim vera sieut in Christo duas naturas veraciter prædicat, sic duas in eo personas omnino denegat. Eutyches vero recte credens unam in Christo personam, perverse visus est unam in eo predicare naturam, cum vera fides simul in Christo sie proprietatem naturae utriusque cognoscatur, ut unam personam divinitatis atque humanitatis intelligat.

CAP. xviii. *Sabellius. Arius. Manes. Photinus.* — 27. Unus quippe Christus est, qui *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Qui etiam *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.* Hinc Sabellianus vincitur, quia in eo quod *Verbum erat apud Deum*, ostenditur alia Patris, alia Filii esse persona. Hinc etiam Arianus superatur, quia in eo quod *Deus erat Verbum*, ostenditur una esse Patris Filiique natura. Ad ostendendam quippe proprietatem personæ valet quod solus Filius Verbum dicitur ; ad ostendendam vero unius naturæ communionem pertinet, quod sicut Deus Pater dicitur, sic etiam Filius Deus nuncupatur. Hinc etiam et Manichæus simul confunditur, et Photinus, in eo quod dicitur : *Et verbum caro factum est.* In nomine quippe Verbi divinitas vera cognoscitur, et in nomine carnis vera humanitas invenitur : ut Christus Filius Dei, et verus Deus, et verus homo, in utriusque nominis **207** naturali veritate cognoscatur ; ac sic, nec Manichæus in eo falsam prædicare audeat carnem, nec Photinus ei naturalem valeat admire deitatem.

CAP. xix. *Nestorius et Eutyches ex Apostolo refelluntur. Inconfusa manserunt duae in uno Christo substantiae, nec persona geminata est.* — 28. Nestorius quippe et Eutyches apostolicis convincuntur eloquiis : ille, ut agnoscat unam Christi geminari personam non posse, iste, ut noverit Christi geminam confundi non

A posse naturam. Ipse quippe unus est Christus, da quo illud quod jam superius positum est, dicit Apostolus : *Quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula (Rom. ix, 5).* Ubi et unam Christi personam, et geminam naturam, plenus Spiritu sancto demonstravit. Dicens quippe : *Ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus in secula*, sicut Dei et carnis noinie veritatem nature utriusque indubitanter ostendit, sic in uno Christi nomine unam personam divinitatis atque humanitatis edocuit. Christus enim, qui est *ex patribus secundum carnem*, ipse est *super omnia Deus benedictus in secula*. Non confunditur natura quam Dei Filius habet ex Patre, cum ea natura quam idem Deus sumpsit ex virgine. Sed nec habuit Christus duas aliquando personas, quia idem Deus unigenitus, et secundum divinitatem natus est de Patre, et secundum carnem processit ex Virgine. Et qui Verbum Deus natus est de Deo, idem Verbum caro factum *tanquam sponsus processit de thalamo suo (Psalm. xviii, 6)*. Ipse unus, qui, servata utriusque proprietate naturæ, et crucifixus est *ex infirmitate*, et *erit ex virtute Dei*.

C CAP. xx. *Conclusio libri exhortans ad scripta Sanctorum perlegenda.* — 29. Haec tibi, carissime fili, pro tuo sancto desiderio et dilectione transmisi, ex quibus tibi quidem praebatur instructionis gustus, et ex hoc gusto crescat in te prolixioris lectionis affectus, ut tanto magis possis Deo adjuvante proficere, quanto studiosius coepcris sanctorum Patrum dicta requiri, inventa frequentius atque attentius recensere. Unde tibi, Deo adjuvante, gratia scientie plenioris accedit, qua possis non solum veram retinere fidem, verum etiam haereticorum mortiferam convincere falsitatem, credens et firmiter retinens, unam naturam et tres personas in Trinitate Deo, et unam personam duasque naturas in unigenito Dei Filio Domino nostro Iesu Christo.

208 EPISTOLA IX.

Victor Fulgentius, ipsius preces enixe flagitans, et sermonem Fastidiosi Ariani refellendum mittens.

Domino beatissimo et apostolicis meritis consequando, sancto patri FULCENTIO episcopo VICTOR.

1. Desiderata rei divinitus attributum tempus advenit, quo nostra petitio sortiatur effectum. Nefas enim fuerat ut is qui ad respondendum callide machinationi beatitudinem tuam frequenter ipse petierat, differrem volentem ; quod apud honestissimos mores mendacio plerumque deputatur quidquid diffendo promittitur. Sed hoc sicut nobiscum vestra beatitudo melius recognoscit, non voluntate factum est, sed spatium regionum diversarum impedimentum detulerat ; quibus buc atque illuc incassum ducimur ; ubi nulla salutis æternæ vita utilitas invenitur. sed potius ab ipsa futura vita utilitate exquirenda, mens diversis occupationibus avocatur ; ut cum tempus est

^a Ms., Si in una persona Christus divinae humanæque naturæ continuo non maneret.

^b Ante., inconscissib le.

diabolici timoris instinetu , aliquid quod ad salutem aeternam proficiat, quisque nostrum minime agere permittatur.

2. Induimur enim diversis cupiditatibus ac desideriis hujus mundi, quae subito tanquam fumus evanescent, et insanabiliter aequalibus illecebris sic nostra deseruit intentio , ut tanquam si immutabiliter in hoc mundo vivamus, sic de futura aeternitate, aut vita, aut mortis periculo, quod utrinque (*al. utrumque*) est, minime cogitemus : sed hoc tantum satagimus, quod in presenti cognoscimus nostris desideriis adsuturum. Quantacunque enim utilitas nostrae voluntati accrescat parum esse putamus , secundum illam B. Cypriani sententiam : *Quid aliud in mundo quam pugna adversus diabolum quotidie geritur?* Et paulo post sequitur : *Si avaritia prostrata est, exsurgit libido; si libido compressa est, succedit ambitio; si ambitio contempta est, ira exasperat, inflat superbiam, cinolentia invitat, invidia concordiam rumpit, amicitiam zelus abscondit* (*Lib. de Mortalitate, paulo post initium*), etc. Pervidens vir venerabilis tantis animam inimici jaculis quotidie vulnerari : unde non virtus propria, sed sola divina poterit eruere misericordia.

3. Propterea lacrymabiliter exoramus, ut pro nobis cum omnis illis quos Domino acquisisti, ac mundanis squaloribus erutos ad spiritalem vitam converti fecisti, ejus pietatem exorare digneris, ut nobis misericordiae suae lumen ostendat, ut non sumat vindictam de peccatis nostris, ut in delictis nostris non moriamur, ut exuamur a laqueis et compedibus inimici, ut non se gaudeat lucrasse animam, quam Dominus suo sanguine redemit. Sed hoc enixissime obsecramus, ut nostram supplicationem tuis precibus justis, nostrosque gemitus tuis sanctis fletibus adjungas, **209** ut mereamur vestris intercessionibus future vita subsidium reportare, ut qui peccatis mortui sumus, vestris sanctis orationibus resurgamus. Alter enim Elizaeus propheta suscitare non posset cadaver ex anime, nisi, refranatis membrorum lineamentis, illo se corpori saceret aequalem (*IV Reg. iv, 3, 4*). Minoravit se paululum magnitudo, ut cum osculatur mortuum, implastraret animam, et redderet puerum vivum. Unus se sternit, et duo consurgunt; et subito redditur incolmis gemitrici, qui alieno spiritu revixit. Et ego ita confido vestro intercessu me vivum Ecclesie matri restitui, qui videor gravantibus peccatis mortis aculeo detineri. Scio enim quod in juvenili aetate vita, ante annos plurimos salutem animae nostrae quiescieris, Dominumque ex hac re sapissime postulaveris, ut me a temptationibus hujus vitae erueret. Et quia adhuc peccatorum mole depressus mereri non potui, hoc deprecor, ut assiduis supplicationibus pro nobis Dominum exorare digneris, ut quolibet ordine vel tempore dictorum nostrorum veniam assequatur.

4. Et ne nostra flibilis ac diurna oratio vestra paternitatis sensibus fastidium generet, illud nobis iterum postulandum est, ut promissionibus vestris celer sequatur effectus ; ac maligno operi illius, qui

A venerabilium monachorum spiritalem vitam, et secundum saeculum quasi vilissimam, fastidiose contemnens, usque ad cedros Libani evolans se pervenisse gloriatur, cuius nomen, nisi fallor, per ordinem verborum superiore versu evidentius video expresse, cuius tractatum duxi, qui emendatis hinc inde sermonibus, adversum rectam fidem et catholicam veritatem visus est oblatrasse, et Homousianos (quos nos esse appellavit) et Donatistas objectionum suarum jaculis quasi vulnerans, sibi postea catholicam vindicavit, sicut ex lectione diligenter vestra paternitas advertet. Quare petimus ut de mellifluo vestre paternitatis fonte istius vanitas refellatur, auctorisque ejus serpentis, cuius iste, mala gramina pastus, quemdam velut novum errorem visus est B pullulasse, adsit luculenta responsio, et omnis adversus Deum excogitata nequitia comprimiratur, ne aliquod rectum adversus dogmatis fidem qui legunt eum dixisse reputent. Confundatur antiqui serpentis astutia, quia sibi tales prae dicatores diversis seditionum ac voluptatum illecebris aggregavit; ejusque viperciam venenosamque trisilicem linguam tuis sanctis responsionibus dissipata. Qui non doctoris, sed potius adulatoris id temporis officio fungebatur falsitatis. Commentum quod suis posteris dereliquit, te respondente eorum mentibus evanescat, quo adversus Dei mysterium voluit militare. Propterea rogamus ut in hac parte, Domino adjuvante, bons famae meritum, et praeclarum omnibus extendas ingenium. Et quoniam praesens astus aliqua recentia querit, desiderium mentis audacter expressi, antiquae familiaritatis caritate possessus; et sicut praeceteris sacerdotibus mentibus et oculis intuentium fulges, ita te cupimus frequenter florulentis opusculis fulgentiorem et nobis et omnibus gentibus apparere.

C 5. Hoc pio fretus amore indocilis rerum scripsi : Sitions cum nimio ardore ad fontem peritiæ ac doctrinæ cum rustico meo eloquio alacer aecueurri. Unde nostram sitim et imperitiam satiare cupimus, ut non solum futura vita premium, sicut in prima fronte epistolæ vestrarum orationum **210** solatia conquisiui, merear adipisci, verum etiam huic operi in omnibus satisfactum suisse gaudeamus : ut non solum nos, sed et omnis conservorum nostrorum filiorum vestrorum religiositas, qui in te pio affectu dependent, et hoc de te nobiscum exspectant, divine muneri cum eis referam [*an. referat?*] gratias. Et petimus ut nostræ rusticitati ignoscas, qui ut huc anderem ipse jussisti. Et licet nos aut exigua, aut nulla doctoris scientia imbuiri, accedit etiam ut si aliquid corde conceptum retineremus, aliis occupationibus implicati, usum pene Latinii sermonis amisiimus, secundum illud dictum,

Pectora nostra duas non admittentia curas.

D Sed ora ut Dominus prestat et faciat quod volunus. Guberna ergo et exorna famulum quem nutristi, et præsta doctrinam quam frequentius docuisti. Orationem pro nobis beatitudinem tuam divinitas aeterna custodiat, quod optamus, dominus Pater.

SERMO FASTIDIOSI ARIANI.

Dicimus, prudentissimi fratres, quod nostræ dignatur pusillitati divinitas largiri. Deus justitiae est auctor et vitæ, imo ipse justitia nostra et vita nostra. Nec ad peccatum fecit hominem, nec ad mortem; Scriptura dicente, *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum* (*Sap.* 1, 43). Quid ergo? mors accidit homini, quem fecerat Deus. Non enim dicitur Creatoris, sed diaboli deceptoris. Postquam igitur a diabolo deceptus est homo, qui volens fecit iniquitatem, invitus incurrit in mortem: prævaricatus est injuste, et punitus est juste. Deus vero cum haec vidisset duo in homine, culpam et mortem; unam quam male fecerat, alteram quam juste pertulerat; cum his duabus validissimis catenis homo tenebatur innexus, præcepit ut carnem susciperet Dominus Christus, non in qua peccator debitor ficeret, sed in qua sine peccati debito mortem indebet pro debitoribus sustineret. Non ut Dei Filius iniquitatis vinculo ligaretur, sed ut homo peccator iniquitatis vinculo solveretur. Hoc est quod Apostolus dicit, *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum gentilibus, creditum est in hoc mundo, assumptum est in gloria* (*I Tim.* iii, 16). Et revera, doctissimi Christiani, quæ major potuit esse pietas, quam ut pro carnalibus hominibus Dei Filius, paterno parens imperio, humanam carnem susciperet, et vita mortem pro mortalibus sustineret? et ille qui ante saecula nascitur fundatus a Patre, in novissimo tempore nasceretur ex Virgine? ille qui dat vitam mundo jaceret mortuus in sepulcro? Quantis ergo nunc deflendum est lacrymis, vel quanta cordis afflictione lugendum, quod plerique nunc usque durissime obstinationis nolunt pervicaciam deserere, dum assumptioni noxie indiscrete cupiant deserire. Qui cum salutaribus nequaquam remediis acquiescent, vel correctionis voluntatem abjiciunt, vitalibus dictis tanquam medicinalibus ferramentis manus contrarias opposentes, inde se vulnerant, unde curari debuerant, ac vim spiritualium medicaminum sibi **211** in contrarium vertunt: inde vulneribus suis augent putredinem unde assequi potuerant sanitatem. Bipartitus namque pridem error irrepit, qui hactenus perditorum animas vinciens, ad querendam veritatem spirare non sinit. Homousianis asserentibus inseparabilem atque individuam Trinitatem, nec Patri Filium suisse minorem, nec Patrem ingenitum Filli sui esse factorem; Donatistis etiam prædieantibus communione maiorum bonos pollui, dum sanctæ Scripturæ munus medelam salutis procul abjiciunt. Inter quos sancta mater Ecclesia catholica Davidico murmure noscitur decantare, sicut in præsenti cecinimus psalmo: *Domine, deduc me in tua justitia propter inimicos meos* (*Psal.* v, 9). In tua enim deducor justitia, dum te omnipotentem Deum, ingenitum atque increatum, filii tui Domini Jesu Christi credo factorem, Joanne Baptista testante: *Post me venit qui ante me factus est* (*Joan.* i, 31). Et Petro apostolo prædicante ac dicente: *Sci et omnis domus Israel quia*

A Dominum illum et Christum Deus fecit, hunc Iesum quem vos crucifixisti (*Act.* ii, 36). Salomonem etiam ex persona Christi prius declarante: *Ante sæcula fundavit me* (*Prov.* viii, 23). Ecce factum, creatum atque fundatum Scriptura testatur quem ita credere sacrilegi detestantur. Item inseparabilem atque individuam, ut superius dictum est, asserunt Trinitatem. Et si Filius, de quo evangelista dicit: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (*Joan.* i, 14), obsecrata paulisper divinitatis potentia thalamum virginalis uteri solus ingressus est, procul dubio separatus a Patre et Spiritu sancto est. Sed ab uno nella tenus potuit Trinitas separari, quam constat omnis non dividi, secundum ipsorum absurditatem. Ergo tota Trinitas carmem assunpsit, tota Trinitas passionum injurias B sensit, tota Trinitas in sepulcro jacevit, tota Trinitas inferos penetravit, tota Trinitas tertia die a mortuis resurrexit, tota Trinitas quadragesima die in caelos ascendit? Et ad cujus dexteram tota Trinitas sedet? vel quem Spiritum die Pentecostes tota Trinitas in apostolos misit? aut cui Dco tota Trinitas in celo dicere potuit: *Deus, Deus mens, quare dereliquisti me* (*Psalm.* xxii, 1)? vel cui Patri tota Trinitas ait: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (*Luc.* xxiii, 46), si possunt, edicant. Quod si dicere nequeunt, ipsi se propriis jaculis pericunt, qui Trinitatem inseparabilem esse contendunt. Donatiana quippe vanitas non attendit ob hoc collatum hominibus baptismi beneficium, ut qui originaliter alienis gravantur erroribus, gratia medentis auxilio relevati, propria deinceps tantummodo bajularent; nec communio sacramenti, sed consensus damnaret unumquemque peccati. Quoniam sicut peccata parentum in tertiam et quartam generationem ait se Dominus redditurum, quia terrena carnalisque nativitas originali delicto monstratur obnoxia: sic alio loco, sicuti animam patris, ita et animam filii suam esse testatur, ut secunda coelestis que nativitas alienis peccatis cognoscatur penitus absoluta. Statim namque insert: *Anima quæ peccaverit, ipsa morietur* (*Ezech.* xviii, 20). Cui sententiae Salomonis monitio concinit, nec alterum alterius gravi peccatis ostendit: *Fili, inquietus, si bonus fueris, tibi et proximis tuis: si autem malus evaseris, solus hauries mala* (*Prov.* ix, 12). Itaque catholica fides uniuscujusque erroris prærupta refugiens, ac, Domino reducente, viam itineris coelestis incedens, sobria credulitate **212** decantans ait: *Domine, deduc me in tua justitia propter inimicos meos* (*Psal.* v, 9). Atque inde a Patre per Filium Spiritum sanctum flagitans, itineris rectitudine, cuius gratuito munere gradendi adepta est facultatem, sicuti necdum baptizatos, non solum propriis, verum etiam alienis peccatis fatetur obnoxios, quos in iniquitatibus novit esse conceptos, ita genitaliter lotos latice iniquitatis indemnes asserit alienæ, si voluntatis assensus non teatetur in crimine. *Quotquot enim crediderunt in eum,* ait Joannes evangelista, *dedit eis potestatem filios Dei fieri; his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (*Joan.* i, 16). Sicut ergo ex

voluntate carnis atque ex voluntate viri exorti aliena transiit peccata, quoniam nondum habeant propria: ita ex Deo nati, si proprie voluntatis in eis culpa non fuerit, nulla asperguntur aliena iniquitatis injuria. Quoniam sicut prima nativitas edende infelix quod nascens non fecit, ita secunda abluto originali peccato nativitas, in sola positum imputat voluntate delictum. In hac igitur parte a malis sequestrari debemus, in qua primas spiritus habentes conseputi Christo in baptismino resurreximus. In quo etiam veterem hominem, qui corruptitur secundum desideria erroris, gratia Dei praeveniente et coniunctante deponi mus, ut novum hominem, qui secundum Deum in justitia et in sanctitate caritatis creatus est, induamus: Per Dominum.

EPISTOLA X.

Scarila Fulgentio proponit duas questiones, unam de Incarnatione Filii Dei, alteram de uitium animatum auctore.

Domino sancto ac beatissimo, et apostolicis meritis coequando, patri FULCENTIO episcopo famulus tuus SCARILA.

1. Imperitorum desideria paternitatis vestre multum desiderant peritiam; quia scriptum est: *Inquire patrem tuum, et annuntiabit tibi seniores tuos, et docebunt te* (Deut. xxxii, 7); et quia quod intelligere non possumus, sanctitatis tue doctrina nosse desideramus.

2. Dum ad mensam Christiani Ecclesiae catholice filii tui Eventi de Dei Incarnatione locutio nasceretur, unus ex nobis hoc de ipsa Incarnatione asseruit, quoniam non Deus Pater, sed Deus Filius carnem induit; et alius dixit: *Ipse Deus qui unus est in tribus dignatus est carnem assumere, ut nostram servitatem qua per transgressionem patris nostri Adae obligati delinebamur, ad libertatem perdueceret.*

3. Et scire cupimus si ipse Deus Pater descenderit et carnem asumpsit; an, ipso residente, Verbo mandaverit quod carnem asumpsit? cum sciamus quoniam Verbum caro factum est, ut ipse habitaret in nobis, sed inter Verbum, quod Deus est, et Patrem, qui Deus est, una utrumque 213 descendit ad induendam carnem majestas, quia legimus: *Hic est Deus noster, et non estimabatur aliis absque illo; post haec in terris viuis est, et cum hominibus conversatus est* (Baruch. iii, 36). Et cum istud testimonium in medium proferremus, hoc etiam ille e contrario locutus est: *De Filio hoc dixit, non de Deo Patre;* et ego ad praesens locutus sum: *Quod simul pariter ignoremus, ad sancti patris Fulgentii episcopi, cui Deus tantu virtutis scientiam donare dignatus est, recursum faciamus, qui nostrae imperitiae per pationem divinarum Scripturarum piano sermone iter ostendat. Unde me tuis co mendans orationibus sanctis, peto per illum qui sanctitatem tuam tanta gratia muneravit, ut jubeas nos ut bonus pater quae ignoramus imbuere, et de illo fonte unde omnes qui sicuti sunt replentur inundes.*

4. Et finita locutione, alias e nobis dixit, quod muscas, pulices et scorpiones, vel si que foeciora

A animalia que cymaces nuncupantur, Deus non fecerit, sed post dejectionem angeli illius indigni diaboli, hæc omnia ab ipso diabolo facta sunt; et deum diceremus quia omnia Deus fecerit, et hæc bona valde, dixit quod sanctitatem tuam et de hoc deberemus consulere, ut ipse de hoc satisfieri jubeas: Si ante transgressionem quando Deus omnia fecit, tunc ista facta sunt, an post transgressionem Adæ. Ora pro nobis, domine sancte ac beatissime pater

EPISTOLA XI.

Ferrandus diaconus Fulgentio proponit duas questiones, de salute Aethiopis catechumeni, baptizati cum jam vi morbi esset mentis impos, ac non recepta eucharistia mortui.

Domino beatissimo et cum omni veneratione suscipiendo patri FULCENTIO episcopo FERRANDUS diaconus in Domino salutem.

1. Qui terrenis indigent facultatibus, nec diuturni operis continuato labore, vel honesta artis industria, sive forsitan honesta negotiatione pascuntur, solent ante divitiam fore, postquam verecandiam fames excluserit, suspirantes victum preclibus querere; viro rum quoque nobilium clementissimas aures etiam importuna aliquando petitione pulsare: norunt enim mendicantibus non prodesse silentia. Ego vero qui ingenii pauperis labore penuria, neque multis oblatribus curis operari ciborum sapientia quotidiana divinæ lectionis meditatione permittor; minus etiam prevalens meis, id est disputationum sive cogitationum mearum viribus investigare dubia, explanare obscura, dividere ac definire contraria, pulso crebris gemitis ad celestis patris familiæ 214 januam. Sed ubi rursus indignum, cui tam cito aperiatur quod volo, memetipsum convinco, tunc eos quos de intimis regis cubiculi penetralibus accepisse dispensandam domini mei pecuniam video, voce supplici deprecor, ut dignentur famam nostram modicis saltet sumptibus consolari. Quorum quia unus ex numero talentorum tibi creditorum multiplicare lucra desideras, et celestis scribere pretiosissimam margaritam, quam distractis omnibus que habeas negotiator fidelissimus comparasti, generaliter acquirendam, possidendum, perfruendum, sine invidia tabescente communicas; profer, obsecro, de thesauro tuo, dispensator egregie, nova simul et vetera, quibus indigenem locupletes, esurientes pascas, imperitum doceas, dubitanti quid sequatur ostendas.

2. Religiosi cuiusdam viri famulus etate adolescens, colore Aethiops, ex ultimis credo barbaræ provincie partibus, ubi sieco solis ignei calore suscantur, adductus, salutaris lavacri necedem fuerat aspergine mundatus, aut micante Christi gratia dealbatus. Hic ergo dominorum fidelium diligentia, sacramentis ecclesiasticis imbuendus, ad ecclesiam traditur; fit ex more catechumenus; post aliquantum nihilominus temporis propinquante solemnitate paschali inter competentes offertur, scribitur, eruditur; universa quoque religionis catholice veneranda mysteria cognoscens atque percipiens, celebrato solemniter scrutinio, per exorcismum contra diabolum vindicatur; cui se renuntiare constanter, sicut hic consuetudo

poscebat, auditurus Symbolum profitetur. Ipsa insuper sancti Symboli verba memoriter in conspectu fidelis populi clara voce pronuntians, piam regulam dominice orationis accepit. Simulque jam et quid crederet, et quid oraret intelligens, futuro baptismati parabatur, cum subito violentis invaditur febribus, et crescente lethali infirmitate turbatur. Persuasit dierum brevitas, ut ad fontem cum ceteris abluidus differretur, sive potius servaretur. Et quid pluribus immorer? Hora exoptata cunctis advenerat, in qua populus acquisitionis, Redemptori suo per baptismum conseptus, vitam veterem poneret, et novam resurrectionis fidem innovatus assumeret. Tunc ille in extremo halitu constitutus, sine voce, sine motu, sine sensu, nihil valens sacerdoti interroganti respondere, deferentium manibus portatur; et pro eo nobis quasi pro infante respondentibus, mente absentissimus accepit baptismum, quem se accepisse, post paululum mortuus, in hac praesenti, arbitrator, vita nescivit.

3. Quæso nunc utrum nihil ad æternam beatitudinem consequendam vox ablata nocuerit. Valde enim timeo ne propterea Dominus, cui omnia possibilia sunt, facultatem loquendi denegaverit, quo eum beneficio secundæ nativitatis judicavit indignum. Quomodo namque poterit actas illa rationis capax aliena confessione purgari, non video. Nonne solos parvulos rite credimus offerentium fide salvari, quos originali tantum novimus iniquitate damnari? Id agente divina justitia miris modis, ut quodammodo ubi minime propria, id est actualis malitia reperitur, rite nec propria voluntas requiratur; sed per abundantiam gratiae detur, aliis creditibus, salus, quibus, aliis peccantibus, reatus ascriptus est. At hic proprio vivebat arbitrio: super illud quod de radice traxerat multa sine dubio vitia propria cupiditate contraxerat, plurimorum peccatorum **215** vinculis obligatus, et non nisi voluntaria credulitate salvandus, quam in illo redemptionis loco confiteri, nec voluit, nec valuit; qui nihil sentiens, velle omnino aliquid non valuit. An fortassis scientis praterita confessio remissionem peccatorum meruit etiam ne scienti? Sed hoc dicere dubito, ne quis mihi veraciter dicat: Ergo salvus esset, si nec ad ipsam tinctiōnem corporis pervenisset; quoniam, sicut asseris, expiationis meritum per mysteria transacta meruerat.

4. Postremo, cur non etiam mortuos baptizemus, quos sacro baptisme repentina spe mors abstulit, sed eorum tamē voluntas, fidelisque devotione nota omnibus fuit? Cui talia respondenti si consensum præbere tentavero, magna illico sequitur absurditas; ut putetur, illis tantum mystorii sufficientibus et salutem plenam conferentibus, aquam fontis æterni non renasciturum suspicere, sed renatum. Video in hoc articulo posse usitatam canonum proponi sententiam, quæ inflinos jubet, si pro se respondere non valeant, sed eorum voluntati testimonium sui proprio periculo dixerint, baptizari. Sub qua definitione magis arbitrator quid Ecclesia facere debeat imperatum, quam quid ille percipiat indicatum. Videlicet ut minister

A verbi liber sit a culpa negligentia, non ut ille ostendatur consors particepsque justitiae. Maxime, quia licet multos in hac re moveri videamus, saepe tamen plus ipse commoveor; hæsitans qualis debeat haberi sententia de his qui, etiamsi legitime sana mente baptizantur, præveniente velocius morte, carnem Domini manducare et sanguinem ejus bibere non sinitur. Nota quippe sunt fidelibus Salvatoris verba dicentis: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in rebus* (Joan. vi, 54). Unde petimus, ut velociori response nos instruas: utrum noceat, quantum noceat, an omnino nihil noceat, si quis baptizatus in nomine sanctæ Trinitatis sacro cibo potuque fras detur. Simul ad utraque respondere dignatus, que B presumptione caritatis interroganda credimus, ei que inultis utilissima fore suggerimus. Deus noster paternitatem vestram ad ædificationem nostram custodire dignetur, domine mi semper pater.

216 EPISTOLA XII.

Fulgentius Ferrando respondens ad propositas questiones de salute Æthiopis moribundi.

Domino venerabili et in Christi caritate plurimum desiderabili, sancto fratri et condiacono FERRANDO FULGENTIUS, servorum Christi famulus, in Domino salutem.

CAPUT I.—I. Gaudet, sancte frater, quod in corde tuo flamma caritatis, que per Spiritum sanctum diffunditur, gratia subinde crescente nutritur: que facit in his quæ videntur plerisque dubia manifestum aliquid de litteris agnoscere; ne dum ambiguitas habetur in ipso sacramento salutis, putetur in vacuum credentibus dari gratia Salvatoris.

2. Dicis itaque, quod religiosi cuiusdam viri famulus, ætate adolescens, colore Æthiops, dominorum fratelli diligentia sacramentis ecclesiasticis imbuendus fuerit ad ecclesiam traditus, et ex more catechumenus factus. Post aliquantum nihilominus tempus, propinquante solemnitate paschali, inter competentes oblatus, scriptus, eruditus, universa quoque religionis Christiane veneranda mysteria cognoscens atque percipiens, celebrato solemani scrutinio, per exorcismum contra diabolum fuerit vindicatus; cui se renuntiare constanter, sicut Ecclesie [Carthaginensis, in qua jam, Deo propitio, diaconus militas], consuetudo poscebat, auditurus Symbolum fuerit professus. Jam insuper sancti Symboli verba memoriter in conspectu fidelis populi clara voce pronuntians, piam regulam dominice orationis accepit. Q. i. simul jam, et quid crederet, et quid oraret intelligens, futuro baptismati parabatur. Quem dicit violentis febribus invasum, et crescente lethali infirmitate turbatum. Adicis autem quod persuaserit dierum brevitas ut ad fontem cum ceteris abluidus differretur, sive potius servaretur. Dicis quoque adrenisse horam exoptatam cunctis, in qua populus acquisitionis Redemptori suo per baptismum conseptus vitam relevantem deponeret, et novam resurrectionis fidem innovatus assumeret. Tunc ille, ut ait, in extremo halitu constitutus, sine voce, sine motu, sine sensu, nihil valens

sacerdoti interroganti respondere, deferentium manibus apportatur, et pro eo vobis, quasi pro infante, respondentibus, mente absentissimas accepit baptismum; quem se accepisse, post paululum mortuus, in hac præsentि, quantum arbitraris, vita nescivit.

CAP. II. — 3. Hac itaque narratione completa deinde queris, utrum ei nihil ad æternam beatitudinem consequendam vox ablata nocuerit. 217 Valde enim te timere testaris, ne propterea Deus, cui omnia possibilia sunt, facultatem loquendi denegaverit, quod eum beneficio secundæ nativitatis judicari indignum. Dicis quoque te non videre quomodo potuerit ætas illa rationis capax aliena confessione purgari, eo quod solos parvulos recte credamus offerentium fide salvari, quos originali tantum novimus iniquitate damnari: id agente divina justitia miris modis, ut quodammodo ubi minime propria, id est actualis, malitia reperitur, nec propria voluntas requiratur, sed per abundantiam gratiae detur, aliis credentibus, salus, quibus, aliis peccantibus, reatus adscriptus est. Hic autem, ut asseris, proprio rivebat arbitrio: super illud quod de radice traxera, multa sine dubio via propria cupiditate contraxera, plurimorum peccatorum vinculis obligatus, et non nisi voluntaria credulitate salvandus, quam in illo redemptionis loco confiteri nec voluit, nec valuit, qui nihil sentiens velle omnino aliquid non valuit.

4. His verbis tuis alia sub timore interrogationis opponis dicens, An fortassis scientis præterita confessio remissionem peccatorum meruit etiam nescienti? Hoc, inquit, dicere dubito: ne quis mihi veraciter dicat: Ergo salvis eset, si nec ad ipsam tunctionem corporis pervenisset; quoniam, sicut asseris, expiationis meritum per mysteria transacta meruerat. Postremo, cur non etiam mortuos baptizemus, quos sacro baptismale [F. baptismati] repentina saepè mors abstulit, sed eorum tamen voluntas fidelisque devotione nota omnibus fuit? Adjicis deinde, quod si talia respondentis consensum præbere tentaveris, magna illico sequeretur absurditas, ut putetur illis tantum mysteriis sufficientibus, et salutem plenissimam conferentibus, aquam fontis æterni non renasciturum suscipere, sed renatum.

5. Postremo, ne quid vigilantissimæ intelligentie tue sollicitudinique plus, imo minus quæsitum putatur, adjungis in hoc articulo posse usitatam canorum proponi sententiam, quæ infirmos jubet, si pro se responderes non valuerint, sed eorum voluntati testimoniū sui proprio periculo dixerint, baptizari. Sub qua definitione magis arbitrari dicis te quid Ecclesia sacre debet imperatum, quam quid ille percipiat indicatum. Videlicet ut minister verbi liber sit a culpa negligentiæ, non ut ille ostendatur censors particepsque justicia. Maxime quia licet multos ex hac re, sicut aīs, moveri videas, saepè tamen plus ipse commovearis, hesitans qualis debeat haberi sententia de his qui etiam legitime sana mente baptizantur, præveniente velocius morte, carnem Domini manducare et sanguinem ejus bibere non sinuntur. Propter illa scilicet quæ nota sunt fidelibus Salvatoris verba dicentis: Nisi manducaveritis eum Filiū hominis, et biberitis eius san-

A quinem, non habebitis vitam in nobis (Joan. vi, 54). Deinde petis ut velociori responsive vos instruam, utrum noceat, quantum noceat, an omnino nihil noceat, si quis baptizatus in nomine sanctæ Trinitatis, sacro cibo potuque fraudetur. Quoniam igitur simul ad utraque nos respondere caritas imperat, dignum est ut imperanti caritati caritas libenter obediat. Speramus autem quoniam ad 218 persolvendum debitum caritatis illius gratia adesse dignabitur, a quo ipsa caritas inspiratur.

CAP. III. — 6. Primitus itaque meminisse nos oportet illius sententia quam generaliter ad humani salutem generis promulgavit gratuita benevolentia Salvatoris. Illam porro nunc dico sententiam quam ipse Dominus tanto tenacius voluit nostris mentibus inhaerere, quantum eam cunctis præceptis suis posteriore dignatus est tempore promulgare. Post resurrectionem siquidem corpore ascensurus in cœlum; sed cum suis in terra divinitate mansurus, hæc inventur suis dixisse discipulis: Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ: Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvs erit; qui vero non crediderit, condemnabitur (Marc. xvi, 15). Bene hic Dominus eum qui crediderit et baptizatus fuerit salvi prædictus, non credentem autem damnandum sine dubitatione monstravit. In non credente quippe nulla fuit futuri ratio facienda baptismatis. Qoi enim non crediderit, sive baptizetur, sive non baptizetur, sine dubitatione damnabitur.

C 7. Hac autem sententia, qua Dominus statuit atque definitivit omnem non credentem sempiterna punitione damnandum, non solum eos quos hujus vitæ finis a sacramento baptismatis invenit alienos, verum etiam omnes hereticos divina non dubium est definitione damnandos. Si enim fides, quam unam esse beatus Paulus divino Spiritu repletus asseverat, illa est utique que non ficta, sed vera (Ephes. iv, 5); quia finis præcepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta (I Tim. i, 5); quomodo credere dicitur, a quo fidei veritas non tenetur? Quidquid enim credentis animum continet quod a fidei veritate cognoscitur alienum, necesse est id esse mendacium. Odit autem Dominus omnes qui operantur iniquitatem, et perdet eos qui loquuntur mendacium (Psal. v, 7). Propter quod et Sapientia in Proverbii dicit: Quoniam veritatem meditabuntur fauces meæ, abominata vero ante me labia mendacia (Prov. viii, 7). Non ergo accipiunt in baptismo salutem, qui non tenent in corde atque ore fidei veritatem. Ac per hoc licet formam pietatis habeant que constat in sacramento baptismatis, abnegando tamen pietatis virtutem, nec vitam percipiunt, nec salutem. Quid autem talibus restat, nisi damnatio sempiterna quam eis pariet fides non vera, sed ficta? In talibus quippe nec caritas est de corde puro: quia secundum beati Petri sententiam (Act. xv, 9), fide Dominus suorum corda purificat; nec cordis puritas esse potest ubi fides non est: quia nec fides omnino dicenda est, ubi vera non est. Quoniam igitur ubi est caritas de

corde puro, ibi fides est non ficta, sed vera, cor autem non fictione fidei, sed veritate purgatur; manifestum est apud haereticos, in quibus non est veritas, sed fictio fidei, caritatem de corde puro nullatenus inveniri. Conscientiam vero bonam quomodo possunt habere, in quibus per incredulitatem habitat princeps ille malitiae? Isti ergo, nisi convertantur, et fidei veritate salventur, pro incredulitatis crimen damnabuntur: quia non illum dilexerunt, in quem non secundum veritatem fidei crediderunt, nec in eis potuit esse conscientia bona, quos constat contra fidem veram usque in finem vitæ mortiferam tenuisse perfidiam.

8. Nec moveat aliquem, quod licet fictam, tamen beatus Apostolus **219** fidem nuncupavit: quia alio loco, sicut unum Deum, sic unam predicavit et fidem. Illud enim beatus Apostolus non secundum rei veritatem, sed secundum opinionem fidelium posuit. Nam et illud quod a pseudoapostolis predicabatur, idem apostolus, et Evangelium nuncupat, et Evangelium non esse confirmat. Quod in epistola ejus, quæ scripta est ad Galatas, continetur his verbis: *Miror quod sic tam cito transferri possint ab eo qui vocavit vos in gratia Christi, in aliud evangelium, quod non est aliud (Gal. 1, 6).* Quonodo ergo aliud evangelium, si non est aliud, nisi aliud secundum perfidorum errorem, non autem aliud secundum fideli veritatem? Sic et fides a perfidis secundum propriam opinionem singitur, a quibus vera fides quam Spiritus sanctus tribuit, non habetur. Falsi quoque nominis scientiam, idem beatus demonstrat apostolus, dicens: *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientias (Tim. vi, 20).* Sicut autem illa quæ falso nomine scientia nuncupatur, scientia non est, ita et fides quam non Spiritus divinitus (*al. divinus*) infundit, sed humanus sibi Spiritus singit, utique fides non est; ac per hoc, secundum illorum opinionem fides dicitur, quæ tamen fides esse nullatenus invenitur. Nam et deos invenimus in sanctis eloquii appellari, quos tamen non esse deos ipsa prorsus eloquia divina tantur. Dicitur quippe in Psalmis: *Omnes dii gentium daemonia (Psal. xcvi, 5).* Hieremias quoque ait: *Dii qui non fecerunt celum et terram, pereant de sub caelo (Jer. x, 11).* Qui tamen alio loco ipsos quos deos nuncupat, ostendit non esse deos. Ait enim: *Circuite insulam Cethim, et videte; et in Cedar mittite, et intelligite vehementer, et videte si facta sunt talia. Si mutarit gens deos suos, et isti non sunt dii (Jer. ii, 10).*

9. Invenimus autem Dei nomen in Scripturis sanctis, quantum nobis nunc occurrit, modis quatuor. Dicitur enim Deus secundum veritatem naturæ, quomodo sola sancta Trinitas est unus, verus et incommutabilis Deus, qui ait: *Vide quoniam ego sum Deus, et non est alius praeter me (Deut. xxxii, 39);* et de quo David dicit: *Quis Deus praeter Dominum, aut quis Deus praeter Deum nostrum (Psal. xvii, 32)?* Hic est unus et solus Deus qui solus naturaliter Deus est. Ab hoc uno vero Deo quidam, ut essent dii, non na-

turaliter habuerunt, sed dono gratiæ perceperunt. De talibus diis fuit Moyses, cui ille unus verus Deus ait: *Ecce dedi te deum Pharaoni (Exod. vi, 1).* De talibus sunt etiam illi de quibus dicitur, *Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes (Psal. lxxxi, 6).* Isti ergo dii eam gratiam acceperunt ut dii essent, quam acceperunt ut filii Dei fierent. Dicit autem evangelista, quia *quotquot acceperunt eum, dedit ei potestatem filios Dei fieri; his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt (Joan. i, 12).* Ipsis item dicitur, *Ego dixi, dii estis, et filii Excelsi omnes (Psal. lxxxi, 6).*

10. Duo ergo i. t. modi in nominando laudabiles: unus quo naturaliter vocatur verus Deus, alter quem per gratiam quibus voluit largitus est Deus; qui tamen ab invicem magna differentia distinguuntur. Ille quippe modus quo in Dei nomine veritas naturalis ostenditur, sic unum Deum ipsa naturalis nominis veritate demonstrat, ut deos in se nunquam vocari permittat. Hinc est quod **220** sicut solus Pater, aut solus Filius, aut solus Spiritus sanctus veraciter Deus dicitur, ita cum Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, non tres dii, sed unus Deus veraciter nominatur. Hoc habet illa Trinitas unus Deus, ut tres quidem personæ sint, sed tres dii non sint: quia illa Trinitas unus verus est Deus. Ideo Dei Filius, non solum secundum veram divinitatem, quam habet de natura Patris, sed etiam secundum carnem quam veram naturaliter habet de corpore genitricis, Deus verus ei creditur, et predicatur a nobis. Quoniam æternæ divinitas Filii cum plena humanitate sua, et eadem plena humanitas Filii cum æternâ divinitate sua, una est in Trinitate persona: et ipse totus in divinitate atque humanitate sua unigenitus Filius cum Patre et Spiritu sancto unus est Deus. Alter vero modus quia non est naturæ, sed gratiæ, ideo sine aliqua fidei pravitate nomen deorum in se recipit; quia solam continent adoptivorum multitudinem, quibus, ut filii Dei fierent, summa Trinitas unus verus Deus tribuit potestatem. — CAP. IV. — In illo ergo modo claritas naturalis agnoscitur; in isto autem gratiæ largitas invenitur.

11. Duo vero residui modi quibus Deus, aut aliqua res aut persona nominatur, magis inveniuntur digna vituperatione quam laude. Et ideo in utroque manifesta invenitur culpa, quia nulli eorum vel natura potest inesse, vel gratia. Unus quippe est secundum affectum præcupiditatis, alter secundum opinionem erroris. Nam carnali cupiditati deditus animus, hoc sibi deum facit esse quod diligit præ omnibus. Hinc est quod beatus Apostolus, quorundam terrena sapientium ventrem deum esse sine dubitatione pronuntiat, dicens: *Quorum finis interitus, quorum deus venter est, et gloria in confusione eorum qui terrena sapiunt (Philip. iii, 19).* Hic existimo Apostolum terrena sapere, pro terrena diligere posuisse. Talem sensum illo etiam loeo arbitror contineri, ubi memoratus apostolus dicit: *Igitur si conurrexisti cum Christo, quæ sursum sunt querite, ubi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt sapite,*

non quæ super terram (Coloss. iii, 1). Ostendens namque quod ea quæ sunt super terram sapere non debent, paulo post addidit : *Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est simulacrum scripturæ* (Ibid., 5). Cum ergo mortificari præcipit membra nostra quæ sunt super terram, concupiscentiam utique in nobis mortificari rerum imperat terrenarum. Propter quod alio loco dicitur : *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum viuis et concupiscentiis* (G. l. v, 24). Quibus etiam vult et nos mortuos testimoniem, dicens : *Existimate vos mortuos quædem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Iesu* (Rom. vi, 11). Illi quippe rei vivit quisque quam diligil, et illi se exhibet mortuum, cuius in se mortificavit affectum. Terrena ergo sapient qui terrena diligunt ; et deum sibi ventrem faciunt qui gula delectationibus illecebrosam sui cordis mancipant servitatem.

12. Opinio vero humani erroris dupliciter sibi Dei nomen mendaciter in saum finxit exitium : quæ gemina erroris opinio non minus sibi haereticos vindicat quam paganos; dum et istos et filios eo sibi subiecit, 221 quo simili omnes diversis vinculis multimode falsitatis astringit. Pagani quippe, relictio vero Deo, falsorum deorum superstitioni deserviunt; haeretici autem de vero Deo falsa opinantes, veritati sanctæ religionis obsistunt. Manifestum est igitur haereticos vinculo mortiferi erroris obstringi, nec debere dici fideles quos Ecclesia inimicos patitur pertinaces : quandoquidem infidelitatis reatus sit, vel falsa de C vero Deo credere, vel falsum deum sub nomine veri Dei adorare.

CAP. V.—13. Quoniam ergo de illa Domini sententia sumpsimus disputationis exordium, quæ statuit, quia omnis qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvabitur (Marc. xvi, 16); illum puerum salvatum esse credamus, in quo nihil desuisse eorum quæ ad baptismatis officium alque effectum pertinent invenimus. Officium quippe secundæ nativitatis in fide et confessione, effectus autem in regeneratione consistit. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus (Joan. i, 12). Creditur ergo, ut filii Dei sunt; quoniam ad hoc accipiunt gratiam fidei, ut credentes accipiunt gratiam sacramenti. Dignum namque est ut dum corde creditur ad justitiam, ore confessio fiat ad salutem. Manifestum est autem quod, sicut officium credulitatis et confessionis pertinet ad catechumenum, sic effectus baptismatis pertinet ad ministrum; et dum ab illo per veram fidem confessio promittur, subsequenter est ut isto lingente salutaris mysterii gratia peragatur.

14. Quam regulam in Actibus apostolorum sancti Philippi videmus opere custoditam : qui cum admoneretur a Spiritu sancto ut prædicaret Eunicho Dominum Jesum Christum, simulque ad quamdam aquam venisset, Eunicho postulante et dicente : *Ecce aqua, quis prohibet me baptizari* (Act. viii, 30)? ille prius elicit confessionis officium, cui recte sancti baptismatis ministraret effectum. Ideo respondit Eunicho :

A Si credis ex toto corde, licet (Ibid., 37). Et quia præcessit Eunichi confessio, subsequenter etiam in eō per Philippi ministerium effectus sancte regenerationis impletur. Quia ergo justitia ille qui credulitatis et confessionis persolvit officium, non consequeretur sanctæ regenerationis effectum? Nam si ordo attendatur operis et mercedis, opus est in fide et confessione, merces in baptismo : ideo enim quisque dignus baptismate indicatur, quando præcedit fidei confessionisque meritum, cui tanquam in mercedem sancti baptismatis debeat tribui sacramentum. *Dignus est autem operarius mercede sua* (Luc. x, 7). Non ergo baptismatis mercede fraudari debuit qui opus credulitatis et confessionis, divinitus data cordis et oris devotione, persolvit. Non hoc utique sūt hora baptismatis interrogandus, quod est antea in Symboli pronuntiatione confessus. Nihil itaque illi ad æternam beatitudinem consequendam vox ablata nocuit, qui quandiu potuit, in ipsa fidei confessione permanuit. Ablatia non est, nec mutata; nec abolitum est quod dixit, quando dicere non potuit, quia quandiu sentire potuit, sententiam non mutavit.

15. Sed timeo, inquis, ne propterea Dominus, cui omnia possibilia sunt, facultatem loquendi denegaverit, quo l. eum beneficio secundæ nativitatis judicavit indignum. Imo magis ibi agnoscamus Domini numeri 222 nostrum non fuisse oblitum misericordia sua, in quo etsi vocem abstulit, vitam tamen non ademit, ut quod præbuit credere confiterique, acciperet vivens.

16. Sed dubitatur, « quomodo potuerit ætas illa rationis capax aliena confessione purgari. » Imo sua invenitur confessione purgata, cui tunc aliorum confessio subsecuta prodesse non posset, si propria minime præcessisset. Secundo itaque illi aliorum confessio sine dubio profuit, quando non nolente prevenit, cum deficiente subsecuta subvenit, et quo l. in illo voluntas illuminata credendo et confitendo coepit, hoc pro illo caritas fraterna perfecit.

D CAP. VI.—Legimus itaque Dominum dixisse : *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo, qui est in cœlis* (Matth. x, 32). Iste autem quandiu loquendi facultas fuit, confessio illa non desuit. Quis ergo dicere audebit confessionem illam salutis indignam, quam videt non voluntatis perversitate rejectam, sed infirmitatis necessitate comprehensam? Debilitata est enim lingua, non conscientia depravata; dicit autem Apostolus : *Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est : Credidi, propter quod locutus sum; et nos credimus, propter quod et loquimur* (II Cor. iv, 13). Ille itaque qui spiritu fidei accepto credidit, et locutus est, quoniam ipso Spiritu, quem accepérat, ut crederet, tunc carere poterat si negaret; quando non negavit, profecto non caruit. Ipso ergo Spiritu quo locutus est credens, redemptus est tacens : quoniam ipso Spiritu nativitas secunda perlicitur, quo secunda credulitas datur. Proinde quando non desuit sanguinem credendi et confundi voluntas, non obsuit infirmam faciendi necessitas.

CAP. VII.—17. Est autem verum, quia *solum parvulos rite credimus offerentium fide salvari, quos originali tantum novimus iniunctate damnari, id agente divina justitia miris modis*, ut quodammodo ubi *ninius propria, id est actualis malitia reperitur, nec voluntas propria requiratur; sed per abundantiam gratiae detur, aliis creditibus, salus, quibus, aliis peccantibus, reatus ascriptus est*. Addis autem, quia *hic proprio vivebat arbitrio: super illud quod radice traxerat, multa sine dubio vitia propria cupiditate contraxerat, plurimorum peccatorum vinculis obligatus, et non nisi voluntaria credulitate salvandus, cum in illo redemptionis loco confiteri nec voluit, nec valuit, quia nihil sentiens velle aliquid omnino non valuit*. Hæc nempe, carissime frater, verba sunt tua, quæ in illa quæ destinasti continentur epistola.

18. Proinde originalis peccati primitus est qualitas attendenda: quod utique ab aliis admisum, in alios est generationis vitio propagatum. In cujus abolitione si quando illa ætas est, cui propria non possit inesse confessio, aliis creditibus et consentibus, datur parvulis salus, quibus, aliis peccantibus, est reatus ascriptus. Quocirca quoniam in æstatibus jam ratione utentibus propria confessio queritur, illa scilicet ratione, quoniam et vivunt et intelligunt, habentes ex vita peccatum originis, et ex intelligentia peccatum proprie actionis, ideo istum recte dicimus sine dubitatione salvatum, quia et intelligens credidit, et **223** quod credit propria confessione firmavit; et deinde, quamvis jam non intelligens, tamen adhuc vivens, sacramentum sanctæ regenerationis accepit. Nam per sancti baptismatis sacramentum, illa vita est peccati originalis nexibus absoluta, quæ fuerat ejusdem peccati vinculis obligata. Et quia tanta est virtus sancti baptismatis, ut ubi vitam invenerit, in qua illud originalis peccati vinculum solvat, omnia quæ superadjecta repererit, secundæ nativitatis beneficio diluat, juxta illud quod Apostolus ait: *Nam iudicium ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem* (*Rom. v, 16*): digne illum credimus esse salvatum, cui et ante baptismum credulitas et intelligentia confessio non defuit, et in hora baptismi vita, quamvis in infirmitate et febricitante, permanxit. Vita igitur quæ contraxit originale peccatum, quia quando potuit, testimonium suæ conscientiae aliquæ intelligentiae dedit; etiam quando confiteri non potuit, illius confessionis merito remissionem peccati originalis accepit. Maxime consecratione unitatis Ecclesie suffragante, qua factum est ut confessionem tempore præterito redditam, quia non potuit in hora baptismi reddere propter infirmitatem corporis, adiutorio fraternali redderet caritatis: ut eorum membrorum verbo suisset adjutus, quorum fuit consortio deputandus. Illo autem originali peccato dimisso, cuncta peccata quæ propria voluntate contraxerat,

* Plures codi. editi non habent has voces, *de quo, sed sic legunt: Præterita igitur scientis confessio remissionem peccatorum meruit nescienti quid diceret*

A dimissa fuisse nemo fidelium dubitat. Præterita igitur scientis confessio remissionem peccatorum meruit etiam nescienti quid diceret, de quo **A nullatenus dubitemus**.

CAP. VIII.—19. Neque enim ab hac sententia nostrum animum revocare debet ulla suspicio, ne quis dicat, quod ille **c** salvus esset, si nec ad ipsam functionem corporis pervenisset, **c** cum utique non dicamus illum sine baptismi sacramento sola confessione potuisse salvari. Qui eum crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit. Illum utique adolescentem, quia credidisse et confessum fuisse novimus, ideo per sacramentum baptismatis salvum fuisse firmamus. Qui si non baptizaretur, non solum nesciens, sed etiam sciens nullatenus salvaretur. Via enī salutis fuit in confessione, salus in baptismate. Nam in illa ætate, non solum ei confessio sine baptismate nihil prodesset, sed nec ipsum baptismum non credenti neque consentiens nullatenus proficeret ad salutem. Ideo ergo illi Deus confessionem prodesse voluit, quia eum usque ad sanctam regenerationem in hac vita servavit. Donum itaque sanctæ regenerationis sicut ille, quia voluit, petivit; sic Deus, quia voluit, dedit.

CAP. IX. *Mortui cur non baptizentur*. — 20. Mortuos autem propterea non baptizamus, quia omne peccatum, sive originale, sive actuale, quia simul est animæ carnique communè, nihil eorum dimittitur, si a sua carne anima separetur. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum* (*I Cor. v, 10*). Animæ itaque sine carne nulla ratione salvatur, quæ peccavit in corpore, nec creditum cum esset in corpore. Ac per hoc, malum recipit quod gessit in corpore, non bonum, **224** quod in corpore constituta non gessit. Caro quoque sine anima non potest baptizari, quia nec remissionem peccatorum accipere. Nam res quæ non vivit, sicut peccare, ita penitentiam peccati habere non potest. Quomodo sacramentum remissionis dari potest, ubi vita non est? aut quemadmodum caro baptizetur in remissionem peccatorum, ubi anima non est, cum qua simul adharet peccati consortium? Igitur etsi fuit cujusquam viventis voluntas fidelisque devotione, qui tamen defunctus est sine baptismatis sacramento, ideo mortuus baptizari non potuit, quia ab illo corpore anima cujus fuit voluntas fidelis devotioque discessit. Propterea iste igitur, de quo nunc agitur, digne baptizatus est, quia anima ejus, cuius voluntas fidelis et devotione nota omnibus fuit, usque ad horam sancti baptismatis in sua carne permanxit. Illa igitur mysteria, quæ ante baptismum in Ecclesia geruntur, concipi spiritualem hominem faciunt, non renasci. *Hinc est quod perveniet ad salutem, si quæ secunda nativitas educet in lucem*. Ad quam lucem illis homo mysteriis preparatur, sed baptismatis sacramento perducitur. Hoc est quod superius dixi in illis mysteriis esse salutis officium, in baptisiante sa-

nullatenus dubitemus, ubi deest quod vel quia, sic, quod remissionem peccatorum, etc.

latis effectum ; quem utique non infirmitatis incurso, sed sola sibi potest negare mutatio voluntatis.

CAP. X. — 21. Proinde firmissime tenenda est illa canonum sententia paternorum, quae infirmos jubet, si pro se respondere non valeant, sed eorum voluntati testimonium sui periculo proprio dixerint, baptizari. Viderunt enim sancti Patres ream non esse voluntatem quae impedita cognoscitur, non mutata ; nec debere denegari sacramentum baptismatis, ubi firmitas cognoscitur voluntatis. Hoc autem statuentes sancti Patres, et quid Ecclesia facere debeat, et quid ille percipiat, indicarunt. Neque enim hoc Ecclesia faceret, si ille nullum in hoc facto beneficium percepisset. Nam cum Ecclesiam Dei columnam et firmamentum veritatis esse testatur Apostolus, si aliquam in mysteriis fidei habet partem, ubi non sit veritas firma, non est in omnibus mysteriis columnam et firmamentum veritatis (I Tim. iii, 15). Quaecunque enim firmitas sacramentis ejus adimitur, ipsi Ecclesiae necesse est auferatur. Non ergo columnam et firmamentum veritatis veraciter vocatur Ecclesia, si in ipso principali humanae salutis mysterio invenitur infirma. Sed quia veraciter columnam et firmamentum veritatis ab Apostolo nuncupatur, quidquid secundum ipsius Ecclesiae constituta, in sanctis mysteriis redemptionis et reconciliationis humanae, intra eam datur et accipitur, firma veritate datur, firma veritate percipitur.

22. Ut autem sanctae matris Ecclesiae generalia constituta, id est ea quae concordissima cunctorum firmat assensio pontificum, nullatenus repellamus, in Proverbiis ita præcipitur : *Audi, fili, leges patris tui, et ne repellas instituta matris tuae* (Prov. 1, 8). Quis ergo utilitatis astimet vacuum, quod divinitus audit nullatenus repelleendum ? Si ergo qui sic baptizatur, non salvatur, nullus reatus est si hoc negligatur : nec minister verbi, si hoc non fecerit, tenebitur culpa negligentiae, si ille in quo hoc sit, particeps non potest esse justitiae. Ibi ergo quisque arguitur negligentiae 225 reus, ubi operis non desperatur effectus. Et sicut ille digne arguitur negligentiae qui quod utile est non operatur, ita illius qui superfluis laborem rebus impendit, recte ipse labor irritus atque inutilis improbat. Quod et si in hac parte irritus labor impenditur, irrita erit Pauli apostoli sine dubitatione sententia qua dixit : *Quia unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem* (I Cor. iii, 8) : cum procul dubio de ministris Christi et dispensatoribus mysteriorum Dei, sicut ejusdem epistole locus indicat, loqueretur. Præmisserat enim : *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Dominus incrementum dedit* (Ibid., 6). Quid autem fuit plantare Pauli, et Apollo rigare, nisi quod Paulus plantabat evangelizando verbum salutis, Apollo autem rigabat ministrando sacramentum baptismatis ? Cum ergo dixisset Apostolus : *Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deus* (Ibid., 7), ut ostenderet illius plantationis et rigationis firmam manere mercedem, continuo subdidit : *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*. Ostendens

A autem laborem divini operis inanem esse non posse, alio loco ejusdem epistole sic loquitur : *Itaque, fratres dilecti, stabiles esto et immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino* (I Cor. xv, 38).

23. Illud est autem opus Dei, quod sic impenditur unicuique viventi, ut ejus qui accipit aut anima prodesse possit, aut corpori. Et illa quidem quae prosunt anima, necesse est ut etiam corpori prosint ; non autem omnia quae corpori prosunt, ad utilitatem pertinent animalium : sicut est cibus, potus, vestimentum et hospitium, quae inveniuntur non accipienti animali prodesse, sed danti. Sacramentum vero baptismatis ad hoc homini datur, ut anima cum carne salvetur. Quod profecto inaniter minister dat, si non ad hoc dat, ut ille qui baptizatur donum æternæ salutis accipiat. Inaniter enim sacramentum redemptionis datur, si non redimitur cui datur. Sed si attendamus verbum unum epistole tue, nulla hujus dubitatio remanebit. Dixisti enim, propterea hoc paternis canonibus definitum, ut minister verbi liber sit a culpa negligentiae. Quomodo autem in hac negligentia culpam minister incurrit, si in diligentia non aliiquid proficit ? Non enim inaniter negligentia contrahit culpam, nisi quia hoc non fecit quod facere debuit : illud autem facere propterea deberet, quod prodesse poterat si fecisset. Ideo autem negligentia culpam contradixit, quia obsuit non faciendo quod prodesset procul dubio, si fecisset. Proinde ideo debet, secundum paternos canones, infirmus ille cuius voluntati non deest attestatio proximorum, sine dubio baptizari, ut et minister verbi liber sit a culpa negligentiae, et ille fiat consors particepsque iustitiae.

CAP. XI. — 24. Nullus autem debet moveri fideliump in illis, qui etsi legitime sana mente baptizantur, præveniente velocius morte, carnem Domini manducare, et sanguinem bibere non sinuntur : propter illam videlicet sententiam Salvatoris qua dixit : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (Joan. vi, 54). Quod quisquis non solum secundum veritatis mysteria, sed secundum 226 mysterii veritatem considerare poterit, in ipso lavacro sanctæ regenerationis hoc fieri providebit. Quid enim agitur sacramento sancti baptismatis, nisi ut credentes membra Domini nostri Jesu Christi flant, et ad compagem corporis ejus ecclesiastica unitate pertineant ? Ipsi enim dicit beatus Apostolus : *Vos estis corpus Christi, membra de membro* (I Cor. xii, 27). Quos ostendit non solum ipsius sacrificii particeps, sed ipsum sanctum sacrificium esse, dum eos jubet vivam hostiam scipes Deo, humiliiter exhibere, dicens : *Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem* (Rom. xii, 1). Quod etiam sanctus Petrus similiter docens, ait : *Et vos tanquam lapides vivi adificati in domos spiritales, in sacerdotium sanctum, offerentes spirituales hostias acceptabiles Deo per Iesum Christum* (I Petr. ii, 5). Unde beatus Paulus cum quodam lo-

co dixisset : *Catix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panes quos frangimus, nonne participatio corporis Domini est (I Cor. x, 16)? Ut nos esse ipsum verum panem vereisque corpus ostenderet, continuo subjunxit : Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus (Ibid., 17).* Unde alio loco dicit : *Unum corpus, et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae (Ephes. iv, 4).* Et iterum : *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus. Ex quo totum corpus compactum et concretum per omnem iuncturam subministracionis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membra, augmentum corporis facil in aedificationem sui in caritate (Ibid., 15).* Nam et carnem Domini nos esse confirmans, ait : *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et saret eam, sicut et Christus Ecclesiam : quoniam membra sumus corporis ejus, et de ossibus ejus (Ephes. v, 29).* Quocirca quoniam unus panis et unum corpus multi sumus, tunc incipit unusquisque participes esse illius unius panis, quando cooperit membrum esse illius unius corporis, quod in singulis membris, quando in baptismo capiti Christo subjungitur, tunc iam Deo viva hostia veraciter immolatur. Illo enim nativitatis munere sic sit sacrificium, sicut fit et templum. Quod beatus Apostolus docens, ait : *Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis (I Cor. iii, 16)? Qui ergo membrum corporis Christi fit, quomodo non accipit quod ipse fit?* quando utique illius fit verum corporis membrum, cuius corporis est in sacrificio sacramentum. Hoc ergo fit ille regeneratione sancti baptismatis, quod est de sacrificio sumpturus altaris. Quod etiam sanctos Patres indubitanter credidisse ac docuisse cognoscimus. Beatus quoque Augustinus de hac sermonem totum epistolæ malui subjugere quia nec est prolixus, et in ipsa brevitate magnæ instructionis ac suavitatis est plenus.

25. « *Hoc quod videtis in altare Dei, etiam transacta nocte vidistis, sed quid esset, quid sibi vellet, quam magnæ rei sacramentum contineret, nondum audistis. Quod ergo videtis, panis est, et calix ; quod vobis etiam oculi vestri renuntiant. Quod autem fides **227** vestrâ postulat inservienda, panis est corpus Christi, calix sanguis Christi. Breviter quidem hoc dictum est, quod fidei sorte sufficiat ; sed fides instructionem desiderat. Dicit enim propheta : Nisi credideritis, non intelligetis (Isa. viii, 9). Potestis ergo modo dicere mihi : Præcepisti ut credamus ; expone ut intelligamus. Potest enim in animo cujuspiam cogitatio talis oboriri. Dominus noster Jesus Christus novimus unde accepterit carnem, de Virgine Maria : infans lactatus est, nutritus est, crevit, ad juvenilem ætatem perductus est, a Judaeis persecutionem passus est, ligno suspensus est, in ligno intersectus est, de ligno depositus est, se-pultus est, tertia die resurrexit, quo die voluit in cœlum ascendit. Illuc levitarit corvus suum, unde est ven-*

A turus ut judicet vivos et mortuos. Ibi est modo sedens ad dexteram Patris. Quomodo est panis corpus ejus, et calix, vel quod habet calix quomodo est sanguis ejus ? Ista, fratres, ideo dicuntur sacramenta, quia in eis aliud videtur, aliud intelligitur. Quod videtur speciem habet corporalem, quod intelligitur fructum habet spiritalem. Corpus ergo Christi si vis intelligere, Apostolum audi dicentem fidelibus : *Vos estis corpus Christi et membra, mysterium vestrum in mensa Domini positum est, mysterium Domini accipitis. Ad id quod estis, Amen respondeatis, et respondendo subscriptibitis. Audis ergo, Corpus Christi, et respondes Amen. Estis membrum corporis Christi, ut verum sit Amen. Quare ergo in pane ? Nihil hic de nostro asseramus, ipsum Apostolum item audiamus. Cum ergo de isto sacramento loqueretur, ait : *Unus panis, unum corpus multi sumus. Intelligite, et gaudeite. Unitas, pietas, veritas, caritas, unus panis, unum corpus multi sumus (I Cor. x, 17).* Recolite enim quia panis non fit de uno grano, sed de multis. Quando exorcizabamini, quasi molebumini ; quando baptizati estis, quasi conspersi estis ; quando Spiritus sancti ignem accepistis, quasi cocti estis. Estote quod videtis, et accipite quod estis. Hoc Apostolus de pane dixit, jam de calice quid intelligeremus, etiam locum dictum satis ostendit. Sicut enim ut sit species visibilis panis multa grana in unum consperguntur ; tanquam illud fuit quod de fidelibus ait Scriptura sancta : Erat illis anima [una] et cor unum in Deum (Act. iv, 32) ; sic et de vino, fratres, recolite unde sit unum. Grana multa pendent ad botrum, sed liquor granorum in unitate confunditur. Ita Dominus Jesus Christus nos significavit, nos ad se pertinere voluit ; mysterium pacis et unitatis nostræ in sua mensa consecravit. Qui accipit mysterium unitatis, et non servat (al. tenet) vinculum pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimonium contra se. »*

D 26. Arbitror, sancte frater, disputationem nostram, præclari doctoris Augustini sermone firmataw, neq; cuiquam esse aliquatenus ambigendum, tunc unumquemque fidelium corporis sanguinisque Dominici participem fieri, quando in baptismate membrum corporis Christi efficitur, nec alienari ab illo panis calicisve consortio, etiamsi antequam panem illum comedat, et calicem bibat, de hoc saeculo in unitate corporis Christi constitutus abscedat. Sacramentum quippe illius participatione ac beneficio non privatur, quando ipse hoc quod illud sacramentum **228** significat invenitur. Ora pro nobis semper vegetatus fortia in Christo, sancte et venerabilis frater.

PISTOLA XIII.

Ferrandus Fulgentio, quassiones quinque proponentes.

Domino beatissimo, et cum omni veneratione inspiciendo sancto Patri Fulgentio episcopo, FERRANDUS diaconus in Domino salutem.

1. Sæpe multa volui affectu interrogare discendi, sed absentem magistrum frequentibus epistolis compellare, portitorum raritas ex itineris longinquantate

prohibuit. Unde nunc beneficio praesentis occasionis A admonitus, in unum congesi que potui, et responsione vestra melius dilatanda breviter quero; rogans obsecransque Christum, a quo intus audis quod doces foris, ut veraciter dicas mihi :

2. Utrum Trinitas inseparabilis propter unam eamdemque naturam, operationem, ac voluntatem, dici debeat separabiles habere personas, an etiam in personis sit omnino inseparabilis predicanda. Vel, utrum Deus Dei Filius sicut dicitur natus, passus, mortuus, crucifixus; ita ejus divinitatem confirmare nos oporteat natam, passam, mortuam, crucifixam: quamvis sive Deus, sive divinitas nominetur, sola caro intelligatur mutabilis atque passibilis, secundum quam Deus aut divinitas pati potuit, quod in sua natura non potuit. Tertio adhuc requireo, utrum anima Christi susceptricis deitatis plenam habeat omnino notitiam, et quemadmodum se invicem norunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, ita idem Filius semet ipsum per id quod homo est, in eo quod Deus, noverit; ex utraque, atque in utraque substantia totum capiens Patrem. An fortasse sicut oculis corporalibus Deum spiritum minime videt, ne non homini dignitas addita, sed natura credatur penitus commutata; sic rationalis animæ quamvis pio intellectu, et corde mundissimo, non videri, neque comprehendi omnem divinitatis essentiam, ne quelibet creatura inveniatur capere Creatorem. Patere me, obsecro, iterum querere; volo enim simul plura proponere, quia non est ubi sigillatim de singulis percontemur. Unum regnum Patris, et Filii, et Spiritus sancti credimus C et fatemur, simul eos dominari creaturis omnibus sentientes. Quare ergo in orationibus sacerdotum, per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, qui tecum visit, et regnat in unitate Spiritus sancti, per universas pene Africæ regiones catholica dicere consuevit Ecclesia? Tanquam solus Filius cum Patre possideat regnum; in unitate, scilicet Spiritus sancti, aut (al. ut) regnantes adunare, non simul regnare Spiritus sanctus intimetur. Responde ad hæc, rogo, celeriter, et inculo eloquio de rebus ignotis consulente, suavissime melle coelestis 229 pasce sermonis. Illud etiam dilucidans, quid sit quod Lucas evangelista coenam Domini narraturus, prius eum dicit calicem accepisse, et discipulis dividendum inter se continuo tradidisse; et tum deinde accepto pane dixisse: *Hoc est corpus meum*; et accepto similiter postquam cenavit calice, tunc dixisse: *Hic calix novum Testamentum est in sanguine meo, qui pro robis iudicatur* (Luc. xxii, 17 et seq.). Nunquid unus calix secundo est datus, an alias prius, alias postea? Et si ita est, ad cuius rei pertinet sacramentum illud de quo maxime ceteri qui scriperunt Evangelia, tacuerunt? Noli, queso, differre responsum, nec paratum animum longa expectatione suspendas. Occupationum quippe vestrarum debemus mereri vel partem.

3. Rogo etiam, ut librum de Regula vere fidei *

A relegendum nobis jubeas destinare, et epistolam ad Joannem Tharsensem episcopum b, ubi de maleficio quodam judici non tradendo memini plenissime disputationum. Codices duos suscepi, et infanti Hermie proprium reddidi. Jube etiam epistolam de Oratione c, quam ad me hic positum mandare dignatus es, iterum hoc scriptam dirigere. Dum enim pro splendore sui a multis queritur ad legendum, faciente nostra oblivione, apud quem remanserit ignoramus. Sanctos presbyteros, diacones, beatamque congregationem supplex saluto. Deus noster paternitatem tuam ad ædificationem nostram conservare dignetur incomitum, domine pater. Amen.

EPISTOLA XIV.

B Fulgentius Ferrando, respondens ad propositas quinque quæstiones.

1. Epistola tua, sancte frater, et condiacone Ferrande, laetificavit cordis mei simul, et excitavit affectum; ut et certus de tua salute gauderem, et intentus quod quæreris inquirerem; ab illo utique cui et debetur gratiarum actio, et a quo est vera salubrium rerum exspectanda ac postulanda cognitio: ut idem qui prospero auditu gaudium donat, etiam infusione gratiæ spiritualis intelligentiam tribuat; et sicut ipse ad inquirendum se accedit studium, ita pulsantibus ad se largiatur ingressum. Tunc enim in gaudium Domini nostri poterimus intrare, si nos hic dignatus fuerit in illud magnum pietatis sacramentum dono gratiæ spiritualis inducere, et ad devitandum vitæ hujus defecutum, qui nobis subrepit frequenter infirmis, panem nobis ipse tribuat intelligentiæ spiritualis; nec nos permittat veternosæ corruptioni exterioris hominis subjici, sed ad studium sanctæ cogitationis (al. cognitionis), et operis interiorum nostrum de die in diem faciat cœlesti lumine (al. munere) renovari. Dicta tuae igitur epistolæ jam ponamus; ut quod Dominus donaverit, quæstionibus singulis respondere possimus.

230 QUÆSTIO PRIMA.

2. Exigis namque ut veraciter dicam tibi, Utrum Trinitas inseparabilis propter unam eamdemque naturam, operationem, ac voluntatem, dici debeat separabiles habere personas, an etiam in personis sit omnino inseparabilis predicanda. Hæc esse verba prima D quæstionis procul dubio recognoscis.

RESPONSO.

3. Ubi nobis illud est principaliter intiendum, quia Trinitas inseparabilis dici non debet, si possunt ille tres personæ aliquatenus separari. Hoc enim vere inseparabile dicitur, quod nullatenus separationem potest recipere. Nam quod non separatur, sed separari potest, inseparabile non est. Quod si quisquam separari posse putat in Trinitate personas, non Trinitas est inseparabilis dicenda, sed unitas. In personis quippe Trinitas constat, unitas in natura. Sed nescio utrum nostra possit assertio veritate fulciri, quando

* Liber est de Fide ad Petrum, infra.
b Hæc epistola non existat.

c Epistola 4 ad Probam, supra.

sic inseparabilem naturam dicimus ut ejusdem naturæ personas separabiles asseramus : cum utique una natura, quæ non potest in personis dividi, ipsa inseparabilitate sua, nec ipsas ostendat separari posse personas. Nam separationem naturæ absque separatione personæ, ut non longius eamus, in ipsis hominibus invenimus. Carnem quippe humanam nemo dubitat ad naturam hominis pertinere; cuius tamen potest fieri separatio, si quodlibet membrum præcindatur a corpore : quæ tamen præcisio non in se potest separationem habere personæ. Neque enim cum manus aut pes a corpore præcinditur, cum eodem membro etiam persona hominis separatur ; quamvis fiat quedam naturæ separatio, cuius pars præcisa invenitur in membro. Sed sicut ille homo si vivit postquam membro caruerit, naturalis definitionis plenitudine non carebit, qua dicitur homo animal rationale, mortale : sic habens naturæ definitionem veram, necesse est ut propriam quoque habeat cum natura personam, quamvis partem naturæ, id est partem carnis a se habeat separatam. Cum vero separantur homines personis, natura quoque sine dubio separantur. Quoniam non separatur persona, cum manus aut pes separatur a corpore : separatur autem in personarum separatione natura, cum homo separatur ab homine. Inseparabilis igitur naturæ unitas non potest separabiles habere personas.

4. Proinde considerare debemus illam Trinitatis unam eamdemque naturam ita totum implere, ut non sit aliquid ubi non sit. Inde est enim quod et ubique tota est, et loco nullatenus continetur ; tota scilicet in spiritibus et corporibus singulis, et tota simul in omnibus creaturis. Nunc enim non de gratia loquimur, qua se Deus gratuito munere misericordiæ suæ salvandis hominibus præbet ; sed de natura, qua Deus omnia quæ fecit, et implet, et continet ; secundum quam dicit : *Cælum et terram ego impleo* (*Jer. xxiii, 24*) ; et secundum quam ipsi Deo beatus David **231** dicit : *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; et si descendero ad infernum, ades* (*Psal. cxxxviii, 7*). Et de Christo qui est sapientia Dei, dicitur : *Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (*Sap. viii, 1*). De Spiritu quoque sancto Scriptura divinitus inspirata sic loquitur : *Quia Spiritus Domini replevit orbem terrarum; et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis* (*Sap. i, 7*). Invenitur autem hic vocem cordis significasse, non corporis, vocem scilicet non corporeæ locutionis, sed intimæ cogitationis. Vocem illam, quam solus Deus audit clamantem, quando in occulto solus aspicit cogitantem. Ideo sequitur dicens : *Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere; sed nec præteret illum corripiens judicium suum* (*Ibid., 8*). Ostendens autem ubi sit hæc iniqua locutio, ut agnoscatur conscientiae magis esse quam linguae, hoc sancta Scriptura subsequenter apernit, dicens : *In cogitationibus enim impii interrogatio erit* (*Ibid., 9*). Hæc ideo dixi propter quod de sancto Spiritu dicitur, quia quod continet omnia, scientiam habet vocis. Omnia quippe continentis non est mi-

A nor Patre vel Filio Spiritus sanctus ; et habens intimes cogitationis scientiam, Deus verus agnoscitur qui occultorum cognitor invenitur. Scientia vero quæ comprehendit occulta, sine dubio continet et futura : quod summo ac vero Deo vera fides assignat, sancta Susanna Deum verum taliter invocante : *Dens, qui occultorum es cognitor, qui scis omnia antequam fiant* (*Dan. xii, 42*). Trinitas itaque, id est Deus unus, verus, et bonus, aeternus, incommutabilis, et immensus, ubique totus est secundum immensitatem atque omnipotentiam naturalem, quamvis non in omnibus habitat secundum gratiæ largitatem.

5. Hinc est quod cum Deus per Hieremiam dicat : *Ego sum Deus approximans, et non Deus de longinquo* (*Jer. xxiii, 23*), memoratus tamen propheta eidem Deo dicit de quibusdam : *Justitia est ori eorum, et longe a renibus eorum* (*Jer. xii, 2*). Deus ergo bonis et natura propinquat et gratia : natura, qua creat; gratia, qua salvat : natura, qua facit esse homines; gratia, qua justificat peccatores : natura, qua eos facit ex hominibus nasci; gratia, qua dat eis protestatem filios Dei fieri (*Joan. i, 12*) : natura, qua facit ut vivant; gratia, qua facit ut sobrie, et juste, et pie vivant (*Tit. ii, 12*) : natura, qua eos facit in hoc mundo parvo tempore vivere; gratia, qua eos facit in celo sine fine regnare. In malis vero sola est Deus immensitate atque omnipotentia naturali ; qua eos facit esse, vivere, atque sentire ; rationales esse, liberum quoque habere voluntatis arbitrium ; sed liberum, non liberatum. Liberum enim arbitrium manet etiam nunc in hominibus per naturam, quod in quibus voluerit Deus, dignatur liberare per gratiam. Ex quo enim primus homo libero arbitrio venundatus est sub peccato, ideo mala coepit esse libertas hominis, quia ipsi libero arbitrio ablata est honestas voluntatis : et sic in eodem hominis arbitrio coepit esse mala libertas ; ut ipsa illi, et omnibus deinde per concubitum nascituris fieret inimica captivitas. Deus ergo, sicut supra diximus, per immensitatem naturæ suæ, totam creaturam suam et continet et implet ; ac per hoc, totum implet Pater, totum Filius, totum Spiritus sanctus ; quia et Pater, et Filius, et Spiritus sanctus **232** naturaliter unus est Deus. Non sic est autem una natura Patris, et Filiæ, et Spiritus sancti, id est trium illarum personarum, sicut D est humana natura, trium quorūlibet hominum ; quorum sic est una natura, ut eorum tamen et anima separantur et corpora : cumque sit in tribus hominibus unitas naturalis, nullius tamen est cum duobus caro, animave communis. Hinc est quod separari ab invicem creaturæ quælibet consubstantiales possunt : quia singula earum tota ubique esse non possunt : nam et cum in illis sit per gratiam fidei, ut multitudinis credentium sit *cor et anima una* (*Act. iv, 32*) ; possunt tamen in personis separari locorum situ, licet cordis non separantur affectu ; possunt et aliquæ infideles ex fidelibus fieri, et ab illius unius animæ societate disjungi. Natura vero Trinitatis, quæ sola est ubique tota, sicut ubique gnum habet et unum et totum, sic separationem non potest recipere personarum.

6. Nominantur quidem illæ personæ aliquando sine gulæ; sed ita se voluit ipsa Trinitas inseparabilem ostendere in personis, ut nullum ibi nomen sit quo sic vocetur qualibet una persona, ut non aut tribus naturali unitate conveniat, aut alteram ad alteram referri, etiam ipso nomine singularitatis ostendat. Nam de illis vocabulis, quibus ad se proprie dicuntur Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; in quibus scilicet non singularitas cuiusque personæ, sed communio monstratur unius essentie; non est aliquod nomen quod sic Patri convenire possit aut Filio, ut Spiritui sancto convenire non possit. Dicitur enim Pater naturaliter Deus; sed naturaliter est Deus et Filius, naturaliter est Deus et Spiritus sanctus; nec tamen tres Dii, sed unus naturaliter Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Omnipotens est Pater, sed omnipotens est Filius, omnipotens est Spiritus sanctus; nec tamen tres Dii omnipotentes, sed unus Deus omnipotens est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Aeternus est sine initio Pater, aeternus est sine initio Filius, aeternus est sine initio Spiritus sanctus; nec tamen tres Dii aeterni, sed unus Deus aeternus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Immensus est Pater, sed immensus est Filius, et immensus est et Spiritus sanctus; nec tamen tres Dii immensi, sed unus Deus immensus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Ubi ergo sic est nomen quodlibet unum, ut simul et tribus et singulis indifferenter possit convenire personis; et ita singulare in natura est, ut in personis esse plurale non possit; quomodo separabiles esse personas dicimus, quando pluralem numerum in nomine recipi non videmus? Quidquid enim singulariter tantum secundum naturam dicitur, necesse est ut in personis quoque inseparabiliter intimetur; et ostendit ipsa veritas personas non posse dividiri, ubi quodlibet nomen, quod tamen ad se, non ad alteram unaquaque persona dicitur, sicut singulariter in una dicitur, sic etiam in tribus singulariter nominatur. Nam in una persona dicitur unus angelus, dicitur unus homo: sed si tres personæ fuerint angelorum aut hominum, nec unus angelus, nec unus homo poterit nominari: quia in illis tribus personis, que in natura vel angelica vel humana reperiuntur, non unus angelus aut unus homo, sed sine dubio tres angelii vel tres homines, necesse **233** est nuncupentur: ceterum nec unus angelus, nec unus homo dici potest illa vel angelicarum vel humanarum pluralitas personarum; quia vero tres illæ personæ vel angelorum vel hominum separari possunt, ideo ipse tres personæ non recipiant simul unum naturæ singulare vocabulum; sed vel tres angelii vel tres homines sine dubio nominantur.

7. Non autem ignoramus per gratiam Dei fieri ut plures homines possint aliquo singulari nomine nuncupari: sicut est illud quod supra jam posuimus: *Multitudinis autem credentium erat eorum et animæ una* (Act. iv, 32): que tamen sic dicitur anima una, ut dicantur et animæ, fidelium scilicet, non impiorum. Fidelibus enim discipulis Dominus loquebatur, qui-

A bus ait: *In patientia vestra possidebitis animas vestras* (Luc. xxi, 19). Fidelibus etiam beatus Petrus dicit: *Credentes autem exultate letitia inenarrabili, et honorificata; recipientes finem fiduciæ vestre, salutem animarum* (I Petr. i, 8). Dicitur etiam in libro Sapientiae: *Justorum animæ in manu Dei sunt* (Sap. iii, 4). Scimus etiam Thessalonicensibus beatum dixisse Apostolum, quorum electionem sciebat a Deo: *Ipsæ autem Deus pacis sanctificet vos per omnia; et integer spiritus vester, et anima, et corpus sine querela in die Domini nostri Jesu Christi servetur* (I Thess. v, 23). Sed etiam in hymno trium puerorum nihilominus legitur: *Benedicite, spiritus et animæ justorum, Domino* (Dan. iii, 86). Scimus per gratiam Dei et sanctam Ecclesiam unam virginem nuncupari, dicente Apostolo: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* (II Cor. xi, 2); sed in ipsa una virginine plurali numero etiam virgines nuncupantur. Legimus etiam: *Afferentur Regi virgines post eam* (Psal. xliv, 15). Nec illud est dubium, unam esse Ecclesiam que per totum est orbem diffusa terrarum, que ab Apostolo appellatur *Ecclesia Dei vivi, columnæ et firmamentum veritatis* (I Tim. vi, 15): que tamen sic una, sic est et Ecclesia, ut in ea plures appellantur Ecclesiae. Ipse enim beatus Apostolus dicit: *Eram autem ignotus facie Ecclesiæ Judæor, quæ erant in Christo* (Gal. i, 22). Sed et fratrem se dicit Corinthiis destinasse, *cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias* (II Cor. viii, 18). Ecclesiis quoque Galatice se scripsisse in ejusdem epistolæ demonstravit exordio. Fideles quoque suos unum lumen esse Dominus noster ostendens, ait discipulis suis: *Vos estis lumen mundi* (Math. v, 14); et tamen Dei filios lumina beatus Jacobus appellare non dubitat, dicens: *Omne datum optimum, et omne donum perfectum deservit, descendens a Patre luminum* (Jac. i, 17). In his itaque omnibus et singulare invenimus vocabulum, et plurale: ideo autem plurale, quia omnes creaturas separabiles esse ipsa qualitas naturalis ostendit; ideo vero singulare, quia ut sit una anima, unus spiritus, una virgo, una Ecclesia, unum lumen, hoc illa una Trinitas per suam gratiam fecit; que tam in natura quam in personis sic est inseparabilis, ut quidquid ibi tam de una quam de tribus personis singulariter dicitar, pluraliter non dicatur. Non itaque possunt Patris, et Fili, et Spiritus sancti separari personæ, quibus unum nomen naturale sic convenit, ut in tribus personis plurale esse non possit: excepto enim hoc ipso, quo personæ dicuntur, nullum nomen aliud in Patre, et Fili, et Spiritu sancto potest inveniri, quod non singulariter tantummodo nominetur. Vix autem hoc unum reperire potuit humani sermonis inopia, **234** ut saltet tres dicere esse personas; ne si vel hoc non diceretur, Trinitas esse nullatenus crederetur, et in illa omnimoda taciturnitate, fidei periculum nasceretur.

8. Quocirea, secundum veritatem fidei Christianæ dicimus, unum Deum esse naturaliter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Necesse est autem ut sic-

ut Trinitatem dicimus unum Deum, ita dicamus unum omnipotentem, unum aeternum, unum immensum, unum magnum, unum altissimum; et quidquid, in quantum Deus hominibus dedit, non solum in singularis personis, sed etiam simul in tribus ad seipsum singulariter nominatur. Ne vero ex hoc quod Pater unius est personae vocabulum, Filius quoque tantum dicitur in Trinitate persona, similiter et cum Spiritus sanctus proprius dicitur, unius personae singularitas intimatur, quisquam velit istas tres separabiles asserere et affirmare personas: in quo unicuique personae sic unum ex his tribus nominibus convenit, ut commune tribus personis esse non possit. Quisquis hoc tentat objicere, si sic sentit ut loquitur, et hoc tenet conscientia quod indicat lingua, minus attendit, haec nomina esse sine dubio relativa. In quolibet autem relativo nomine sic certum est unam in seipsa significari personam, ut hinc referatur ad alteram: et non solum in his quae eadem sunt, sicut dicitur frater ad fratrem, amicus ad amicum, vicinus ad vicinum; sed etiam in his quae diversa sunt, sicut dicitur pater ad filium, filius ad patrem, genitor ad genitum, vel genitus ad genitorem; ex quolibet horum nomine geminam intelligi solere personam. Neque enim in his nominibus sic una persona singulariter dicitur, ut non ad alteram ipso suo nomine referatur: relativo enim vocabulo sic persona quelibet dicitur in se, ut non dicatur ad se. Ad agnosendum itaque inseparabilitatis indicium ita se illa una veraque divinitas in singulariis personis voluit incommunicabiliter^a nominari, ut una tamen persona sine altera non posset intelligi. Nam cum Pater ad Filium, vel Filius referatur ad Patrem, licet singulari singulis tantum possint nomina convenire personis, et communionem illorum duorum nominum omnino recuset proprietas personarum, non tamen Pater sine Filio cognoscitur, nec sine Patre Filius invenitur. Relatio quippe illa vocabuli personalis personas separari vetat: quas etiam dum non simul nominat, simul insinuat. Nemo autem audire potest unumquodque istorum nominum, in quo non intelligere cogatur et alterum: quod nobis beatus Joannes insinuat, dicens: *Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet; qui confitetur Filium, et Patrem habet* (*I Joan. ii, 23*). Quod utique propterea dixit, quia inseparabiliter Pater referatur ad Filium, et inseparabiliter Filius referatur ad Patrem. Non ergo separatur persona Patris a persona Filii, quotiens aut Pater tantum nominatur, aut Filius: quandoquidem Pater non dicitur, nisi referatur ad Filium, nec Filius dicitur, nisi referatur ad Patrem: in Patris enim nomine ita genitor agnoscitur, ut ex hoc et ille qui est genitus intimetur, et appellatio geniti admonet personam genitoris agnosci. Hinc est quod sicut ab eo qui confitetur Filium, **235** Pater habetur, sic ab eo qui Filium negaverit, non habetur.

9. Quisquis ergo separabiles dicit esse personas Patris et Filii, ostendat in quolibet eorum aliquod

A vocabulum personale quod ita unius personae sit, ut ad alteram referri non possit. Sed quia hoc nullatenus invenitur, hoc sine dubio ad veram pertinet fidem: ut tres illas unius atque inseparabilis naturae personas sicut non confundimus, ita separare nullatenus audeamus. Quandoquidem ita nobis hoc dignata est ipsa Trinitas evidenter ostendere, ut etiam in his nominibus, quibus voluit singulatim personas agnosciri, unam sine altera non permittat intelligi. Nam excepto quod ad se relative dicuntur Pater et Filius, ubi inseparabiliter necesse est referatur alter ad alterum, cum ista nomina sint utique personarum, non minus omnis contradicatio deficit in illo personali nomine Spiritus sancti; qui non aliud personaliter vocatur cum dicitur Spiritus sanctus, quam hoc quod naturaliter et Pater vocatur et Filius. Nam et Pater naturaliter spiritus est, et Filius naturaliter spiritus est; et Pater naturaliter sanctus est, et Filius naturaliter sanctus est. Quomodo ergo potest persona Spiritus sancti a persona Patris aut Filii aliquatenus separari, cum hoc habeat Spiritus sanctus in ipso personali nomine, quod cum Patre et Filio unitate naturali cognoscitur habere commune? Hoc enim nomine non ad solum Patrem, sicut Filius; nec ad solum Filium, sicut Pater: sed simul et ad Patrem et ad Filium refertur, quando et Patris et Filii Spiritus nuncupatur. Nam et cum ipse Spiritus sanctus dicitur donum, ad donatorem inseparabiliter refertur. Hanc inseparabilitatem personarum sciens beatus David, dicebat Deo: *Quo ibo a Spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam? Si ascendero in celum, tu illic es; si descendero in infernum, ades* (*Psalm. cxxxviii, 7*). Quod utique non diceret, si personam Spiritus sancti a persona Patris separabilem sciret. Propterea autem se nec ab Spiritu Dei abire, nec ab ipso Deo fugere quoquam posse dicebat, quia noverat, inseparabiliter et Deum esse in Spiritu suo, et Spiritum Dei esse in Deo: non sicut est in Deo creatura, sed sicut spiritus ejus, qui non alterius naturae est quam est ipse Deus in quo est. Quod illo loco sanctus ostendit Apostolus, ubi cum dixisset: *Nobis enim revelavit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei*; continuo humani spiritus induxit exemplum, dicens: *Quis enim scit hominem quae sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita ea quae Dei sunt, nemo cognovit nisi Spiritus Dei* (*I Cor. ii, 10-12*). Sic ut ergo spiritus hominis, qui in ipso est, ideo scit quae sunt hominis, quia eiusdem naturae est cuius est homo in quo est (ubi magis interiorem hominem accipendum existimo): ita et quae Dei sunt ideo nemo cognovit nisi Spiritus Dei, quia sic in Deo est per unitatem naturae, ut non sit aliquid in Deo, quod non possit Spiritus ejus naturali unitate cognoscere.

10. Istam quippe plenitudinem cognitionis sola possidet unitas naturalis; per quam sic est in Deo Spiritus ejus, ut unus cum illo sit naturaliter Deus. Qui tamen sic in Deo est, et unus cum illo Deus

^a Ms. Thu., *incommutabiliter*.

est, ut non cum eo unam personam habeat, sicut A habet cum homine spiritus **236** qui in homine est. Sed illud cognitionis exemplum pro unitate naturali, quæ nullam in Patre, et Filio, et Spiritu sancto differentiam cognitionis esse permittit, beatum Apostolum posuisse certissimum est: quia una illa natura inseparabilis, totum quidquid in se naturaliter est, non diversum sed unum, et totum sicut in tribus, sic in singulis constat esse personis. Ubi ad demonstrandam propriam Spiritus sancti personam, vere in ejusdem doctrina Spiritus apostolica vigilavit auctoritas, ut diceret: *Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est (I Cor. ii, 12)*: quod dici de spiritu hominis nullatenus potest, qui sic esse in homine dicitur, ut esse ex homine non dicatur. Spiritus autem sanctus in Deo est unitate naturæ, ex Deo est etiam proprietate personæ. Per illam ergo unitatem naturæ, per quam ea quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, etiam illud intelligitur quod Filius dicit: *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui toluerit Filius revelare (Matth. xi, 27)*. Per eamdem naturæ inseparabilis unitatem, et se in Patre, et in se Patrem Filius esse testatur. Nam cum discipulis dixisset: *Si me cognovissetis, et Patrem meum utique cognovissetis (Joan. xiv, 7)*: Philippus vero cum Patrem sibi postularet ostendi, sic Dominus ipse respondit: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognoscistis me? Philippe, qui me vidit, vidit et Patrem. Quomodo tu dicas, ostende nobis Patrem? Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est? Verba quæ ego loquor vobis, non a me ipso loquor; Pater autem in me manens, ipse facit opera. Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? Alioquin propter opera ipsa credite (Ibid., 9 et seq.)*. Ex eo igitur quod inseparabiles sunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, consequens est ut inseparabiliter operentur. Quod si Trinitas illa separabiles posset habere personas, essent et aliqua separata opera Trinitatis. Nam si attendamus illud quod Scriptura sancta dicit de sapientia: *Splendor est enim lucis æternæ (Sap. vii, 26)*, sicut splendorem luci videmus inseparabiliter inhærente, sic agnoscamus Filium a Patre separari non posse. Ipsum enim apostolica prædicat auctoritas *splendorem gloriae, et figuram substantiae Dei (Hebr. i, 3)*; quod sequens beatus Ambrosius in hymno matutino^a splendorem paternæ gloriae Filium esse pronuntiat.

11. Ilio quoque exemplo inseparabiles personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti, convenit ut credamus, quo ipse Unigenitus Deus sic in unitate personæ suæ naturam divinam humanamque coniunxit atque univit, ut a se omnino non possint separari. In una enim persona Unigeniti Dei, qui *tanquam sponsus processit de thalamo suo (Psalm. xviii, 5)*, inseparabilis permanet utriusque naturæ unitio. Nec ideo debet aliquis aestimare utramque ab invicem divelli posuisse naturam; quia per susceptio-

nem mortis, et caro exanimis in sepulcro jacuit, et anima in infernum, carne moriente, descendit: quandoquidem etiam cum interveniente morte anima discessisset a carne, inseparabilis in Christo utraque natura permansit: quia nec in inferno animam suam, nec in sepulcro carnem suam divinitas immensa deseruit. In tantum autem inseparabilis est in Christo utraque natura, ut ex hoc Eutyches in errorem caderet, et upam videns in Christo personam, unam quoque in eo naturam **237** impie prædicaret; volens confundere quod vidit separari non posse. Sic autem iste in duabus naturis quas inseparabiliter unius esse personæ cognovit, crimen impietatis incurrit; sicut Sabellius in tribus personis, propter unitatem naturæ, cæcitate mortisera infidelitatis erravit; B non intelligens personas Patris, et Filii, et Spiritus sancti sine confusione subsistere, quas audiebat unitate naturali prorsus inseparabiles permanere. Sed utrumque Trinitas inseparabilis vicit, utrumque unitas inconfusa contrivit, uterque a vulva Ecclesiae matris alienatus abscessit, uterque a ventre piissimæ genitricis erravit, et semel ipsum, suosque complices barathro impietatis immersit. Vera quippe in Trinitate Deo non solum naturæ unitas, verum etiam inconfusa atque inseparabilis manet personarum proprietas: et nihilominus in una Christi persona, duarum permanent inconfusibilis atque inseparabilis plena veritas naturarum.

12. Quod si in Christo propter unitatem personæ inseparabilis invenitur unitio divinæ humanaeque naturæ (cum utriusque naturæ nec sine initio æternitas, nec sine mutabilitate simplicitas, nec sine termino immensitas invenitur naturaliter esse communis; quia in uno eodemque Christo et vera est divina natura, qua naturaliter est sine initio Deus natus de Patre, et vera humana natura, qua naturaliter est in plenitudine temporum Deus homo creatus ex virgine; in illa coeternus Patri, in ista posterior matre; secundum divinam semper ubique totus, nec unquam vel usquam loco conclusus; secundum humanam, certo die de celo ad judicandos vivos mortuosque venturus), quanta inseparabilitas credenda est illis tribus inesse personis, quarum est et unitas, et æternitas, et simplicitas, et immensitas naturalis? Hanc beatus Ambrosius veraciter prædicat et confirmat in libro primo de Spiritu sancto (Cap. 6), hæc dicens: *Quis igitur audeat dicere discretum a Deo Patre et Christo esse Spiritum sanctum, cum per ipsum ad imaginem et similitudinem Dei esse mereamur? Alio quoque loco dicit: Quis autem potest a Patre et Filio Spiritum sanctum separare, cum vel appellare Patrem et Filium sine Spiritu sancto non queamus? Nemo enim dicit Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. Ergo si appellare Dominum Jesum sine Spiritu sancto utique non possumus, possumus sine Spiritu prædicare (Lib. i de Spiritu sancto, cap. 10)*? Ista triuna inseparabilitas personarum a beato quoque Augustino indubitanter asseritur. In libro primo de Trinitate

^a S. Ambr. in hymno fer. 2, ad laudes.

(Cap. 4), cum solum dixisset Filium de Virgine Mariâ natum, solumque Spiritum sanctum in specie columbae super Jesum baptizatum, et die Pentecostes linguis divisis velet ignem super discipulos adveniace; soliusque Patris fuisse vocem dicentis: *Tu es Filius meus* (Marc. 1, 11; Luc. iii, 22), quando Filius baptizatus est a Joanne, et quando sonavit vox, dicens: *Et clarificavi, et iterum clarificabo* (Joan. xii, 28), ostendens tamen inseparabiles esse, Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, istam sententiam insulit, dicens: *Quamvis Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sic cui inseparabiles sunt, sic inseparabiliter operantur.* Cernis nempe quomodo beatus Augustinus nullam hic separabilium personarum suspicionem relinquit, quando Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sicut inseparabiles sunt, sic **238** inseparabiliter asserit operari. Quam sententiam tali conclusione confirmans (Cap. 8), ait: *Hoc et mea fides est, quando haec est catholica fides.*

13. Item alio ejusdem libri loco dicit: *Denique propter ipsam inseparabilitatem sufficienter aliquando nominatur vel Pater solus, vel Filius solus, adimplerunt nos laetitia cum ructu suo, nec inde separatur utrumque Spiritus, id est, Patris, et Filii Spiritus, qui Spiritus sanctus proprie dicitur, Spiritus veritatis, quem hic mundus accipere non potest* (Joan. xiv, 17). *Hoc est enim plenum gaudium nostrum, quo amplius non est, frui Trinitate Deo, ad cujus imaginem facti sumus.* Propter hoc aliquando ita loquuntur de Spiritu sancto, tanquam solus ipse sufficiat ad beatitudinem nostram; et ideo solus sufficit, quia separari a Patre et Filio non potest; sicut Pater solus sufficit, quia separari a Filio et Spiritu sancto non potest; et Filius ideo sufficit solus, quia separari a Patre et Spiritu sancto non potest. Hæc est beati Augustini, secundum catholicæ fidei veritatem, de Patris, et Filii, et Spiritus sancti inseparabilitate sententia: quam ne quisquam secundum solam naturam, et non etiam secundum personas acciperet, planius hoc et manifestius paulo post in eodem libro (Cap. 9, ad finem) caravit ostendere, dicens: *Sed propter inseparacionem Trinitatis, persona etiam singulie nominatis dicuntur quædam separatis, non tamen aliis separatis intelligentur; propter ejusdem Trinitatis unitatem, unamque substantiam atque deitatem Patris, et Filii, et Spiritus sancti.* Alio quoque memorati libri loco (Sub finem cap. 10) plenissime hoc inculcans, cum de Filio dixisset: *Ex hoc enim rogat, quo minor est Patre; quo vero æqualis est, exaudit cum Patre;* inseparabilitatem personarum ostendens, ait: *Unde se ab eo quod dixit: Ipse enim Pater amat vos (Joan. xvi, 27), utique ipse non separat; sed secundum ea facit intelligi, quæ supra commemoresi, satisque incinxavi, plerunque ita non minari unamquamque in Trinitate personam, ut et alias illuc intelligentur. Sic itaque dictum est: Ipse enim Pater amat vos, ut consequenter intelligatur et Filius, et Spiritus sanctus.* Item post aliquanta (Cap. 12, ante medium) idem sanctus Augustinus

A sic ait: *Jam enim ostendimus in hac Trinitate per multos locutionum divinarum modos, etiam de singulari dici quod omnium est, propter inseparabilem operationem unitus ejusdemque substantiae. In quinto decimo vero libro de Trinitate (Cap. 25), cum de hac imagine quæ in nobis est, aliquas lineas præberet ad intelligentiam Trinitatis, inter alia sic ait: Verum in illa summa Trinitate quæ incomparabiliter rebus omnibus antecellit, tanta est inseparabilitas, ut cum trinitas hominum non possit dici unus homo, illa unus Deus et dicatur, et sit; nec in uno Deo sit illa Trinitas, sed unus Deus. Nec rursus quemadmodum ista imago, quæ est homo, habens illa tria una persona est, ita est et illa Trinitas; sed tres personæ sunt, Pater Fili, et Filius Patris, et Spiritus Patris et Fili. Item post aliqua (Ibidem) sic ait: Non tamen sicut in ista imagine Trinitatis, non hæc tria unus homo, sed unus hominis sunt; ita in ipsa summa Trinitate, cuius hæc imago est, unus Dei sunt illa tria; sed unus Deus est; et tres sunt illæ, non una persona. Hæc dicens beatus **239** Augustinus, et inseparabilitatem earumdem trium personarum, revelatione ipsius Trinitatis intelligens, cum admiratione sequitur, dicens (Ibidem): *Quod sane mirabiliter ineffabile est, vel ineffabiliter mirabile: cum sit una persona hæc imago Trinitatis, ipsa vero summa Trinitas tres personæ sint, inseparabilior est illa Trinitas personarum trium, quam hæc unus.**

14. Ista, sicut non dubito, quæ de primo atque novissimo libro de Trinitate verba beati Augustini possumus, omnino sufficiunt: præsertim ingenio atque studio tuo ^a, quo ejus dicta sic acutissime ac frequentissime legis, ut in eis plurima possis similia reperire, quæ non solum in natura, sed etiam in personis inseparabilitatem sanctæ Trinitatis ostendunt. Dicuntur ergo singillatim tres illæ personæ, ut agnoscantur, non ut separantur: in quibus sic nulla est separatio, sicut in eis nulla potest inesse coafusio. Neque enim tres illæ personæ, quia non possunt confundi, propterea debent separabiles existimari, cum omnino inseparabiles inveniantur, et in eo quod sunt, et in eo quod faciunt. Neo quisquam separabiles audeat illas tres personas asserere, cum nullam ante aliam, nullam post aliam, nullam sine alia vel existentem, vel operantem valeat invenire. Ubi sicut naturaliter nulla potest esse separabilitas operis, ita naturaliter manet incommutabilis unitas voluntatis. Attendantus autem quonam modo fuerit vel homo, vel angelus separatus a Deo, ut possimus indubitanter inseparabilem intelligere Trinitatem. Nempe Scriptura sancta dicit quia *perversæ cogitationes separant a Deo, et quia in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdilio peccatis* (Eph. i, 5); et quia *Spiritus sanctus disciplinæ effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (Ibid., 5). Nam et Isaías propheta (Isa. lxx, 9) testatur iniurias inter Deum et homines separare. Sancta autem Trinitas ipse est Deus fidelis, in quo

^a Ant., officio tuo.

non est iniquitas. *Venit autem Filius Dei, ut peccata tolleret, et peccatum in eo non est, et peccatum est iniquitas (I Joan. iii, 4, 5).* Tollens autem iniquitatem, tribuit caritatem. Abstulit ergo per quod a Deo separabamur, et donavit per quod sancta Trinitati inseparabiliter jungeremur. Ideo confidenter clamat Apostolus : *Quia neque mors, neque vita, neque angelii, neque principatus, neque instantia, nequeatura, neque fortitudines, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poteris nos separare a caritate Dei, quia est in Christo Iesu Dominino nostro (Rom. viii, 38).* Si ergo Trinitas, infusa caritate, inseparabiliter sibi facit adhaerere animas nostras, quia qui adhaeret Deo, unus spiritus est (I Cor. vi, 17) : quomodo ipsa Trinitas separabiles potest habere personas, cum ipsa Trinitas unus sit Deus, ac per hoc una sit caritas, quia Deus caritas est ? Caritas autem divisionem nunquam recipit, quia de multis cordibus multisque animabus in seipsa unum cor unamque animam facit.

¶ 40 QUARTO SECUNDA.

15. Secunda deinde interrogatio tua hoc inventitur tenore subjuncta : *Utrum Deus Dei Filius, sicut dicitur natus, pauper, mortuus, crucifixus : ita ejus divinitatem confirmare nos aporteat natam, passam, mortuam, crucifixam : quamvis sive Deus, sive divinitas nominetur, sola cara intelligatur mutabilis atque passibilis, secundum quam Deus aut divinitas pati potuit, quod in sua natura non potuit.*

RESPONSO.

16. His tuis verbis breviter respondeo, quidquid horum dicatur, nihil prejudicare fidei qua veraciter Ecclesia catholica credit, et praedicat divinitatem Filii Dei impossibilem atque incommutabilem naturaliter permanere. Beatus quippe Apostolus ait : *Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Judaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam : ipse autem vocatis Judaeis et Graecis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (I Cor. i, 23).* Ecce Christum Dei virtutem et Dei sapientiam, dicit Apostolus crucifixum. Alio autem loco simul virtutem divinitatemque conjungens ait : *Sempiterna quoque ejus virtus et divinitas (Rom. i, 20).* Si ergo virtus Christi secundum carnem crucifixum non indigne dicitur, cur eodem modo etiam crucifixum secundum carnem divinitas non dicatur ? Quando enim additur, secundum carnem, ostenditur utique non ejus divinitatem passioni subiectissime, sed carnem. Quod etiam apostolica videtur auctoritate monstratum. Nam cum beatus Paulus apostolus dixerit, Christum crucifixum, Dei virtutem, et Dei sapientiam, ne ipsa virtus et sapientia putaretur naturaliter esse passibilis, curavit alio loco crucifixum virtutis et sapientiae salubriter aperire mysterium, dicens de Christo : *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei (II Cor. xiii, 4).* Scimus autem Christum Dei Filium prophetic eloquio Deum fortem veraciter nominari, Isaia dicente *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, et*

A factus est principatus super humeros ejus : et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis (Isai. ix, 6). Nonne istius Dei fortis uno loco Apostolus sempiternam virtutem divinitatemque commendat ? Neque enim vera fides ita sempiternam virtutem ac divinitatem Patris praedicit, ut Filius aut Spiritus sancti sempiternam virtutem divinitatemque non credit : cum una sit naturaliter sempiterna virtus ac divinitas Patris et Filii et Spiritus sancti. Deus ergo fortis Christus : ideo autem veraciter Deus, quia divinitas, sicut ideo veraciter fortis, quia virtus. Vera itaque fides, quae Christum Deum fortem veraciter credit et praedicat, et Christum crucifixum Dei virtutem, Deoque sapientiam novit ab Apostolo praedicari ; sicut secundum carnem, crucifixam virtutem fiducialiter novit et dicit^a, ita secundum carnem, crucifixam divinitatem confiteri non ambigit : **¶ 41** Christus enim Deus fortis, sic est Deus, ut ipse sit divinitas sua ; quemadmodum sic est fortis, ut ipse sit virtus sua.

B 16 bis. Nostri hoc quod dico, in libris de Trinitate a beato Augustino plenissime disputatum ; in quibus ostendit unamquamque in Trinitate personam, in his duntaxat nominibus quibus ad se non translate, sed proprie dicitur, ipsam sibi esse quod habere naturaliter praedicatur. Dicimus enim sive Patrem, sive Filium, sive Spiritum sanctum, esse Deum vivum, magnum, sapientem, fortem, bonum. In his omnibus, quae ad se unaquaque dicitur in Trinitate persona ; quia Deus divinitate Deus est, magnus magnitudine

C magnus est, sapiens sapientia sapiens est, fortis virtute fortis est, bonus bonitate bonus est : sic est utique Deus, ut ipse sit divinitas sua ; sic est magnus, ut ipse sit magnitudo sua ; sic est sapiens, ut ipse sit sapientia sua ; sic est fortis, ut ipse sit virtus sua ; sic etiam bonus, ut ipse sit bonitas sua. Quod cum in supra memoratis libris idem sanctus Augustinus frequenter insinuet, quemdam locum de libro ejus quinto (Lib. v de Trinitate, cap. 10) hunc opusculo inserere curavi. Cum enim de Deo et de ejus magnitudine loqueretur, inter alia sic ait : *Ea igitur magnitudo magnus est, qua ipse est eadem magnitudo. Et ideo sicut non dicimus tres essentias, sic nec tres magnitudines : hoc est enim Deo esse, quod est magnum esse. Eadem causa nec magnos tres dicimus, sed unum*

D magnum ; quia non participatione magnitudinis Deus magnus est, sed seipso magno magnus est ; quia ipse sua est magnitudo. Hoc et de bonitate, et de aeternitate, et de omnipotenti Dei dictum sit, omnibusque omnino praedicamentis, quae de Deo possunt pronuntiari ; quod ad seipsum dicitur, non translate ac per similitudinem, sed proprie ; si tamen de illo proprie aliiquid ore hominis dici potest. In libro quoque octavo (In præfatione) eamdem promens de illa naturali Trinitatis simplicitate sententiam, inter alia sic ait : *Sicut Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus : et bonus Pater, bonus Filius, bonus Spiritus sanctus ; et omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus*

^a Ant., et credit.

sanctus : nec tamen tres Dii, aut tres boni, aut tres omnipotentes, sed unus Deus, bonus, et omnipotens, ipsa Trinitas ; et quidquid aliud non ad invicem relative, sed ad se singuli dicuntur : hoc enim secundum essentiam dicuntur, quia hoc est ibi esse quod magnum esse, quod bonum, quod sapientem esse, et quidquid aliud ad se unaquaque ibi persona, vel ipsa Trinitas dicitur.

17. Claret nempe ex his beati Augustini verbis, hoc esse catholicæ veritatis, ut cum in Deo divinitatem, magnitudinem, bonitatem, virtutem, et qualibet alia in his quæ ad se proprie dicitur nominamus ; non in istis diversis nominibus quedam diversa (sicut in homine qui subiacet qualitatibus), sed unum illud quod est essentia vel natura certissime noverimus. Inde est enim quod ipse beatus Augustinus dicit in libro quinto de Trinitate, intelligendum sine qualitate bonum, sine quantitate magnum : quia incommutabilitas simplicis atque omnipotentis essentiae nullis potest accidentibus subjacere : ubi eadem est divinitas quæ æternitas et majestas ; eadem magnitudo quæ virtus et bonitas. Ex hac 242 ergo regula veritatis quidquid de majestate, de æternitate, de virtute Christi secundum carnem veraciter dici cognoscimus, de divinitate quoque ejus dici veraciter non negemus. Ipse quippe beatus Augustinus in primo libro de Trinitate (Cap. 12, post medium), ostendens Deum Filium secundum divinitatem hoc habere quod est, et hoc esse quod habet, ita loquitur : *Non enim sicut creatura, ita Deus Filius, ante Incarnationem et ante assumptam creaturam unigenitus, per quem facta sunt omnia, aliud est, et aliud habet : sed hoc ipsum est, quod est et quod habet. Quod illo loco manifestius dicitur, si quis ad capiendum sit idoneus ubi ait : Sicut habet Pater vitam in semetipso, ita dedit Filio vitam habere in semetipso (Joan. v. 26). Neque enim jam existenti et vitam non habenti dedit, ut haberet vitam in semetipso, cum eo ipso quod est, vita sit. Hoc est ergo, dedit Filio habere vitam in semetipso : genuit Filium incommutabilem vitam, quod est vita æterna.* Idem beatus Augustinus in expositione Evangelii secundum Joannem (Tract. 22, post medium), cum de ipso Domini sermone tractaret, sic ait : *Filius autem Dei non quasi primo fuit sine vita, et accepit vitam : si enim sic illam acciperet, non eam haberet in semetipso. Quid est enim in semetipso ? Ut ipse vita ipsa esset. Et paulo post, hæc in eodem sermone confirmat dicens : Ait enim Apostolus : Fueritis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino (Ephes. v. 8). Cum dixisset, nunc autem lux, addidit, in Domino. In te ergo tenebrae, lux in Domino. Lux quare ? Quia participatione lucis illius, lux es. Si autem a luce qua illuminaris recesseris, ad tenebras tuas redis. Non sic Christus, non sic Verbum Dei. Sed quomodo ? Sicut habet Pater vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso (Joan. v. 26) : ut non participatione vivat, sed incommutabiliter vivat, et omnino ipse*

^a Epistola est, ut nunc sunt digestæ, decima.
^b Ms. Thu., præceles.

A vita sit. Et paulo post idem sanctus doctor egregius Augustinus ait : *Quod dicitur, dedit Filio, tale est ac si diceretur, genuit Filium ; generando enim dedit. Quomodo dedit ut esset, sic dedit ut vita esset, et sic dedit ut in semetipso vita esset. Quid est, in semetipso vita esset ? Non aliunde vita indigeret, sed ipse esset plenitudo vite, unde credentes alii riperent, dum riperent.*

18. Ex his igitur verbis præclari antistitis Augustini, remotis docemur ambagibus, salva incommutabilitate, æternitate, atque impossibilitate divinitatis Filii Dei, quidquid de ejus majestate, æternitate, ac virtute secundum susceptionem carnis dicitur, incongruum non esse, si eodem modo secundum carnem de ejus divinitate dicatur. Quod ergo a Dei Filio susceptum est, ab ejus divinitate, ab ejus majestate, ab ejus virtute, ab ejus æternitate probatur esse susceptum. Quod ut sanctorum Patrum veridica demonstrat assertio, primum beatissimi papæ Leonis apostolicæ sedis gloriosi pontificis proferimus epistolam, quam scribens ad Flavianum Constantinopolitanum urbis episcopum ^a, in eo quod veram de Incarnatione Domini expressit mirabiliter fidem, omnem haereticæ pravitatis destruxit errorem. In illa namque epistola (Cap. 3) idem gloriosus antistes non minus apostolicæ fidei veritate prædictus, quam apostolicæ sedis dignitate præcellens ^b, hæc dicit ^c : *Salva igitur proprietate 243 utriusque naturæ, et in unam coeante personam, suscepta est a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas : et ad resolutendum nostræ conditionis debitum, natura inviolabilis naturæ est unita passibili : ut (quod nostris remedis congruebat) unus atque idem mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. ii, 5), et mori posset ex uno, et mori non posset ex altero. Adhuc sequitur memoratus apostolicæ sedis antistes, et dicit : In integra ergo veri hominis, perfectaque natura versus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris. Nostra autem dicimus, quæ in nobis ab initio Creator condidit, et quæ reparanda suscepit. Cernis nempe quemadmodum ille apostolicus doctor, qua fide dicit, Deum ea quæ in nobis ab initio condidit, reparanda suscepisse, eadem fide dicat humilitatem a majestate, infirmitatem a virtute, mortalitatem ab æternitate susceptam. Cum vero majestas, virtus, atque æternitas Filii Dei dicitur, non aliud quam ejus divinitas intimatur. Non ergo dubitemus quod divinitas Christi suscepserit, quidquid Christi majestas, Christi virtus, æternitasque suscepit. Hinc est quod in eadem epistola non dissimilis denuo sententia continetur : cum idem beatissimus Romanæ presul Ecclesiæ, sicut Deum et hominem, ita divinitatem et humanitatem manifestissima predicatione confirmat. In eadem quippe epistola dicit : *Assumpta est de matre Domini natura, non culpa ; nec in Domino Iesu Christo ex utero virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostri est**

^a In ms. Thu. non habetur hæc dicit, sed legitur *Salva, inquit, proprietate.*

natura dissimilis. Qui enim verus est Deus, idem verus est homo, et nullum est in hac unitate mendacium; dum invicem sunt et humilitas hominis, et altitude deitatis. Sicut enim Deus non mutatur miseratione, ita homo non consumitur dignitate. Alio quoque loco (Eodem cap. 6) idem beatissimus papa Leo divinitatem carnis tectam velamine profitetur, dicens: *Jam cum ad præcursoris sui Joannis baptismum venit, ne lateret quod carnis velamine divinitas tegeretur, vox Patris de caelo intonans dixit: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui (Math. iii, 17).* Ubi continuo divinitatem illam confidenter Deum nuncupat, et illam carnem, hominem indubitanter appellat, dicens: *Quem itaque sicut hominem, diabolus tentat astutia, eidem sicut Deo angelica famulan- tur obsequia.* Item alio ejusdem epistolæ loco (Ibidem) dicit: *Quamvis enim in Domino Iesu Christo, Dei et hominis una persona sit: aliud tamen est unde in utroque communis est contumelia, aliud unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Pater humanitas, de Patre illi est æqualis cum Patre divinitas. Cujus sententia firmatam sensibus cunctorum fidelium sic insinuat atque inculcat, ut in hac fide vitam profectumque catholicæ constare testetur Ecclesiæ, dicens (Cap. 5) quia catholica Ecclesia hac fide vivit ac proficit, ut nec sine vera credatur humanitate divinitas.*

19. Hoc etiam beatæ memorie papa Gelasius servato tenore doctrinæ, per viam veræ fidei atque apostolicæ confessionis, paribus incedit omnino vestigiis. In eo quippe libro quem memoratus venerabilis conscripsit antistes adversus eos qui in Domino Iesu Christo duarum naturarum nolunt indivisam credere veritatem, sed eas unius naturæ 244 professione confundunt, ipso tenore prædicationis apostolicæ custodito, duas naturas in Christo inconfusas atque inseparabiles esse confirmat, dicens: *Has eadem necessarium est proferri a sub una eademque persona sic indiscretas atque inseparabiles illa unitione constare, ut permaneant esse quod sunt.* Et paulo post: *Nunquid cum tantummodo Deus dicitur, homo denegatur? Nunquid cum humanitas dicitur, deitas inde removetur? Nunquid cum Filius hominis dicitur, non etiam Filius Dei consequenter advertitur?* Nunquid cum Verbum dicitur, non simul intelligitur et caro quod factum est? Nunquid cum caro ejus corpusque depromittitur, non etiam divinitas indubitanter ostenditur? Item alio ejusdem libri loco, de his qui unam tantum in Christo naturam uituntur asserere, sic loquitur: *Nam et cum dicunt unam suisse naturam incarnatam, volentes hoc modo velut ostendere singularem, nullatenus evadunt significationem duarum. Dum enim dicitur unam divinitatis naturam suisse incarnatam; remotis ambiguitatibus, altera erit quæ incarnata est, altera quæ incarnata perhibetur: quoniam non eadem erit natura deitatis quæ incarnata est, quæ est natura carnis quæ incarnata firmatur; neque scipsa natura deitatis incarna- ta est, sed natura carnis incarnata cognoscitur.*

* Ms. Thu. profiteri.

A Sicut neque scipsa natura carnis existit deitate sublimis, quia et non aliunde divinitas, quam de utero Virginis matris incarnata processit; et caro non nisi in iisdem visceribus, sancto Spiritu superveniente, et Altissimi obumbrante virtute, est unita deitati. Item paulo post ait: *Quærant ergo isti qua suæ dementiæ foreas, quibus circumdantur evadant; et palam se aut illorum esse de numero fateantur, qui verum Christi corpus impugnant: aut negare non audeant, non nisi hac ratione verum esse, sine qua verum esse non possit: sicut et cum eundem Deum dicimus, vel secundum Deum loqui aut facere prædicamus, aliter verum esse non possit, nisi veram illic divinitatem, et in suæ proprietate substantiæ permanentem deitatis fateamur esse naturam.*

B 20. Sanctus quoque Ambrosius in libro primo de Fide (Cap. 2), uno eodemque loco sicut Christum Deum et hominem, sic in eo divinitatem profitetur et carnem, dicens: *Unum Deum prophetæ dicunt, apostoli audiunt, unum Deum Magi crediderunt, et aurum, thus, et myrrham supplices ad Christi cunabula detulerunt, auro Regem satentes, et Deum thure ve- nerantes. Thesaurus enim regni aurum; sacrificium Dei thus, myrrha est sepulturæ. Quid igitur voluerunt sibi mystica munera inter abjecta præsepio, nisi ut intelligamus in Christo differentiam divinitatis et carnis? Ut homo nascitur, ut Deus adoratur. Jacet in pannis, sed fulget in stellis. Cunæ nascentem indicant, stelle dominantem. Caro est quæ involvitur, divinitas cui ab angelis ministratur. Ita nec dignitas naturalia majestatis amittitur, et assumptæ carnis veritas comprobatur.* Hæc omnia quæ superius posita sunt hac beatus Ambrosius conclusione (Ibidem) firmavit, dicens: *Hæc est fides nostra. Sic se Deus agnoscit voluit ab hominibus.* Nempe beatus 245 Ambrosius superiorum disputationem hac definitione concludens (Cap. 4), ita ut hanc esse diceret fidem nostram, evidentissime docuit, ut sicut Deum hominemque dicimus, sic divinitatem et carnem nullatenus dicere dubitemus. In secundo quoque ejusdem operis libro hæc ait: *Sileant igitur inanes de sermonibus quæstiones, quoniam regnum Dei, sicut scriptum est, non in persuasione verbi est, sed in ostensione spiritus et virtutis (I Cor. ii, 4).* Sequitur (Ibidem) adhuc idem sanctus Ambrosius dicens: *Servemus distinctionem divinitatis et carnis: unus in utroque loquitur Dei Filius, quia in eodem utraque natura est. Et infra: Hic est qui descendit, hic est quem Pater sanctificavit et misit in hunc mundum. Et ipsa littera nos docet, sanctificatione non divinitatem equissee, sed carnem. Beatus quoque Augustinus in libro de Fide, Spe, et Caritate, quem nosti a multis Enchiridion nuncupari, sic dicit (Cap. 34): Quis enim hoc solum congruentibus explicet verbis, quod Verbum caro factum est ut habitaret in nobis: ut credamus Dei Patris omnipotens unicum Filium, natum de Spiritu sancto et Virgine Maria? Ita quippe Verbum caro factum est, a divinitate carne suscepta, non in carnem divinitatem*

*mulaq, Ecce beatus Augustinus ostendit divinitatem susceptricem carnis, quam nihilominus susceptricem testatur et mortis. In libro enim de Præsentia Dei sic dicit : *Per caput nostrum reconciliamur Deo, quia in illo est divinitas Unigeniti facta particeps mortalitatis nostræ, ut et nos participes ejus immortalitatis esse mus.* Ubi continuo magnitudinem hujus sacramenti commen-
dans, hæc verba subjunxit : *Hoc sacramen-
tum longe est a cordibus sapientium superborum, et ideo
non Christianorum, ac per hoc nec vere sapientum,**

* 21. His omniis sanctorum Patrum sententiis ostenditur, quod dicitur de Unigenito Deo, etiam de ejus divinitate non incongrue prædicari. Scimus autem in hac assertione catholicæ veritatis, aut hæreticos perversitati deditos, aut catholicos minus mysterio recte credulitatis instructos; cum audiunt quod de Deo Filio dicitur, de ejus quoque divinitate dici; et tamen unam a nobis Patris et Filii et Spiritus sancti divinitatem neverunt prædicari; aliquatenus permovendos, quod communio divinitatis, communionem faciat humanæ susceptionis; ac perinde ex carnis communione putetur in Patre et Filio et Spiritu sancto communio humanae nativitatis, passionis et mortis. Ut ergo nec illi maligne insidentur, nec isti forsitan incœute fallantur, debent utrius cogitare, sic a nobis upam Trinitatis prædicari substantiam, ut non tamen dicamus unam ejusdem Trinitatis esse personam. Unde sic totum, quod est ipsa natura, communè tribus invenitur esse personis, ut aliquid tamen inveniatur, quo proprio (al. proprie) unaquaque persona noscatur, quod tamen nec inveniatur separabile, nec possit esse commune. Nam proprium Patris dicimus esse, quod genuit; proprium Filii dicimus esse, quod solus de solo Pater natus est; proprium etiam Spiritus sancti, quod de Pater Filioque procedit. In his vero propriis nulla est naturæ separatio, sed quædam personalis agnitus. Cum enim propria solius sit generatio Patris, non 246 ab ea tamen separatus est Filius, quia generante Patre natus est Filius. Et cum propria sit nativitas Filii, non tamen est a Pater gignente separabilis; quia nativitas Filii naturaliter vera non esset, nisi de Pater generatus extitisset. Quamvis itaque nascente Filio Pater genuerit, et gignente Patre Filius natus sit, non tamen aut cum Pater genuit Filius, aut cum Filio natus est Pater; licet de natura Patris natus sit Filius, et naturam Filii de seipso genuerit Pater. Quia sic est personarum illa proprietas inseparabilis, ut tamen nec generatio, nec nativitas duarum personarum possit esse communis. Quamvis nisi duas personas Patris et Filii naturaliter essent, nec una gignere, nec gigni altera potuisset. Quod si hoc in Deo Pater et Deo Filio hæretici recusare contendunt, humanae generationis perspicuo aut instruantur aut confundantur exemplo. Nempe homo pater hominem filium tempore præcedit, quia ipse quoque esse temporaliter oecpit; de quo filius non utique temporaliter nascetur, nisi patris natura temporis initio sub-

deretur. Unde liquido apparet ideo Deum Filium de Deo Patre sine initio natum, quia ille Pater de se Filium genuit, qui sic esse non coepit, sicut esse non desinit (al. desinet); et tamen cum homo pater nativitatem filii præcessisse naturaliter agnoscat, in eadem generatione filii nec filius a patre, nec pater a filio separatur, quia patre gignente filius gignitur. Et cum generatio illa causa sit nativitas, nec a generatione possit separari nativitas, sic illa generatio a nativitate non separatur, ut in una eademque natura unus generet, alterque nascatur.

22. Sic ergo est illa generatio atque nativitas naturaliter inseparabilis, ut nec generandi nec nascendi communio simul ambabus possit inesse personis. Quia hoc habet proprietas personarum, ut nec Filius seipsum cum Pater gignat de quo gignitur, nec Pater cum Filio de se nascente nascatur. Permanet ergo in unitate naturæ inconfusa veritas personarum, in quibus est aliquid quod non commune reperiatur esse, sed proprium. Deus itaque Unigenitus, qui cum Patre et Spiritu sancto sic habet unam eamdemque naturam, ut tamen personam non communem habeat omnino, sed propriam, ideo acceptio nem formæ servilis communem cum Patre et Spiritu sancto non habuit, quia non in unitate naturæ, sed in unitate personæ sue solius *, veritatem ac plenitudinem formæ servilis accepit. Qui enim verus et plenus est Deus, idem verus et plenus factus est homo, quando ab Unigenito Deo in unitatem personæ accepta est sine peccato anima rationalis et caro. Natura itaque humana sic ab Unigenito Deo accepta est, ut divinitatis atque humanitatis persona una tantum existeret, non natura. Proinde non est quidem separatus Filius a Patre et Spiritu sancto, quando plenam suscepit humanitatis nostræ naturam; sed non simul cum Patre et Spiritu sancto eamdem naturam accepit, quia non una in eo facta est natura divinitatis et carnis, ut ex hoc totius crederetur incarnationis Trinitatis; sed persona est in Christo una, quam invenitur Unigenitus 247 Deus inseparabiliter quidem a Patre et Spiritu sancto habere, sed unam tamen cum Patre et Spiritu sancto non habere. Propriam ergo Christus habet humanitatem suam, cum qua divinitas ejus non unam naturam, sed unam invenitur habere personam. Quæ persona Unigenitus Dei quia neque Patris est, neque Spiritus sancti, ideo formæ servilis a solo Filio accepta recte creditur; quia divinitatis ejus et carnis persona una est, non natura. In Christo enim non est altera divinitatis et altera humanitatis, sed una est naturæ utriusque persona. Quocirca quia inseparabilis est operatio Trinitatis, servilem formam quam Unigenitus Deus accepit, tota Trinitas fecit; quam tamen certum est a tota Trinitate factam, sed ad solam Filii Dei pertinere personam. Neque enim sicut est in ea totius Trinitatis una operatio, sic in ea Trinitatis invenitur communis acceptio. Etenim proprietas personalis (quia non ipse Pater est qui Filius, nec Spiritus sanctus

* Ant., in unitate personæ solus.

est ipse qui Pater aut Filius) ostendit aliquid a Patre et Filio et Spiritu sancto factum, quod tamen a sole Filio inveniatur acceptum.

23. Cujus exemplum rei in creaturis non potest inveniri; quia excepta Trinitate, quae unus est naturaliter verus Deus, nulla natura est quae in se tres inseparabiles possit habere personas. Quia vero in unoquoque homine invenimus carnem non hoc esse quod animam, nec utramque unius esse naturam, quamvis ex utraque perficiatur et constet humana natura; quae tamen in unoquoque homine unam inveniuntur habere personam: proinde in istis duabus naturis quas unam personam habere cognoscimus, simile aliquid inquiramus; ut cum hic invenerimus aliquid fieri animae carnisque communii opere, quod tamen aut ad solius animae, aut ad solius carnis inventari pertinere substantiam; inde conjiciamus, et quantum ipsa tribuit Trinitas intelligamus, potuisse aliquid ab eisdem tribus personis uno simul opere fieri, quod sic tota quidem Trinitas inseparabiliter faceret, ut ad unam ex Trinitate personam illud quod factum est pertineret. Nempe quando cibos sumimus, carni uisque et non animae providemus; et in ipsa tamen acceptione ciborum qua sola caro pascitur, anima cum carne pariter operatur; quia caro sine anima, sicut non vivit, ita nec comedit. Ecce, ut sola caro accipiat cibum, simul et carnis et animae unum invenitur officium: et quod proprietate naturali caro accepit sola, per unitatem personae simul cum carne operatur et anima. Communis est itaque operatio, sed non est communis acceptio: nec comedentem carnem anima in opere deserit: quae tamen sic operationis suae eum carne miscet officium, ut eadem communione operis sola caro accipiat vitale substratum. Tale aliquid inventitur in eadem unitate personae ipsa quoque hominis sibi anima vindicare, si quando intentionem cordis officio divinae deputat lectionis^a, qua procul dubio non exterior, sed interior homo pascitur, et plerumque JEJUNANTE carne magis anima saginatur. Nonne ut anima capiat ex lectione cibum, etiam corporalium membrorum admiscet officium? Legere^b quippe non potest 243 nisi per oculos corporis; quod tamen cum oculis corporis legit, oculis cordis intelligit^c; ac per hoc cum carne simul operatur et anima unde sola pascatur, et sola in se accipit quod non sola facit. Ecce duae naturae propter unam personam inseparabiliter operantur, sed propter suas proprietates una plerumque accipit quod non sola facit, imo quod sine altera nullatenus facit. Et quamvis hoc ad integrum cognitionis lineam omnino sufficiat, ut ex eo quod hic in duabus naturis et una persona videmus, ad illarum in una natura trium personarum intelligentiam, quantum ipsa Trinitas dignatur tribuere, concendamus: tamen etiam in ipso Redemptore nostro hujus rei manifesta nobis atque indubitate probetur agnitus. Qui

A utique sic in unitate personae sua naturam utramque coniunxit inseparabiliter et univit, ut in una persona Unigeniti Dei, nec divinitas ab humanitate sua, nec humanitas a sua possit divinitate sejungi. Indissolubilitas quippe facta est Verbi et earnis unitio, quando Verbum factum est caro: in quo sic maneat personalis unites, ut tamen naturalis nec dividiri possit, nec confundi proprietas. Proinde sic in uno Christo communia naturae utriusque inveniuntur officia, ut eum non dividatur in virtutibus atque infirmitatibus Christos, sit tamen aliquid quod in uno natura utriusque opere non sit naturae utriusque commune.

B 24. Nam ut de illo ineffabili conceptu partuque nunc taceam, quo sic aeternus temporaliter conceptus et natus est Deus, ut tamen in ipsa communione conceptus partusque virginea, solius esset proprium naturaliter carnis initialiter de carne Genitricis existere, in membra formari, et usque ad maturitatem partus processu temporis operisque perduci, deinde decendentibus ac succendentibus aetatibus crescere, et ad perfectum juventutis modum suo tempore pervenire; quid diceras de illis deinceps operibus et passionibus, cum in illo esset quidem inseparabilis naturaliter vera caro, vera rationalis anima, veraque divinitas? Verumtamen sic ea quae naturalis veritas habuit, aut pati dignaretur, aut facere, ut et totus Christus in passione vel opere permanisset inseparabilis, et quod personalis unitas commansit divinitatis atque humanitatis ostenderet, hoc tamen in se idem Christus naturae uniusquisque proprium naturali veritate monstraret. Suscipiens quippe nostrae infirmitatis esuriem, illam fathem suam totus operatus est Christus, et ut cibum sumeret, totus Christus similiter fecit: naturaliter tamen sicut sola caro esuriem pertulit, ita sola caro cibum opere totius Christi comedentis (al. comedendum) accepit. Fatigatus ab itinere Jesu sedit super puteum (Joan. iv, 6): illam vero fatigationem divinitas sentire non potuit; sed neque secundum animam ulla tenus eam fatigationem sensisse dicendus est Christus. Illud ergo quod sedit, ad solam refectionem pertinuit carnis naturaliter fatigatae; in qua tamen refectione communis fuit operatio deitatis et animae. In ipso deinde tempore passionis et mortis, quis in uno eodemque Christo in ipsa communione operum non videat inseparabiliter manere propria naturarum? Tristis fuit anima 249 ejus usque ad mortem (Matth. xxvi, 38). Sed neque divinitas incommutabilis receptrix potest esse tristitia, nec caro tristitiam potest aliquando sentire. Tristitia itaque solius est animae rationalis, quae nec divinitati potest naturaliter inesse, nec carni; personaliter tamen totus Christus dignatus est in se tristitiam operari: in se (al. ipse) quippe suas passiones invenitur operatus, qui nihil habuit quod pateretur invitus. Ut ergo tristaretur, totus Christus fecit; sed illam tristitiam sola in se naturaliter anima rationa-

^a Ms. Thu., intentione coram. divinae decumbit lectioni.

^b Ms. Thu., Legi.

^c Ms. Thu., hoc tamen quod oculus corporis legit, oculus cordis intelligit.

lis accepit. Jam vero cum Christus uno eodemque tempore et in sepulcro jacuit, et in infernum descendit, quis non inseparabile naturae utriusque opus videat? et quis in ipso uno aique inseparabili opere propria carnis, et animae, ac divinitatis non evidenter agnoscat? Ut enim secundum carnem in sepulcro jaceret, totus Christus fecit; sed sepulturæ capax sola caro naturaliter fuit. In infernum quoque ut secundum animam Christus descenderet, naturae utriusque, id est divinae atque humanæ, unum fuit opus; sed solius animæ naturalis fuit ille descensus. Sicut eodem tempore totus in cœlo et in terra non cessabat Christus operari; sed solius divinitatis fuit, et loco non contineri, et quæ ad gubernationem universitatis pertinebant, cum Patre naturaliter et æqualiter operari. Inde est, quod in omnibus illis operibus passionis et mortis, auctoritas apostolica quod totus in se operatus est Christus, sic uni personæ operantis assignat, ut quid cuiusque naturæ sit indubitanter ostendat. Nam et apostolus Paulus de uno eodemque Christo dicit: *Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* (II Cor. XIII, 4). Et beatus Petrus propheticum sic protulit de Psalmis eloquium, ut Christi animam, quam in infernum noverat descendisse, ipsam diceret in inferno non derelictam. Sic enim de beato David idem Petrus apostolus loquitur: *Propheta igitur cum esset, et sciret quia iurejurando jurasset illi Deus, de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelicta est anima ejus in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem* (Act. n, 30). Hæc itaque omnia totus Christus secundum unam personam fecit, et sic unum naturæ utriusque opus agnoscitur, ut tamen quid cui naturæ b deputari debeat, non negetur. His ergo unusquisque instruatur exemplis, ut quod hic in naturarum consideratione cognoscit, hoc illuc in personis intelligat: nec dubitet humana Christi naturam totius Trinitatis opere factam, sed ad solam Unigeniti Dei pertinere personam.

QUESTIO TERTIA.

25. Tertia est inquisitio tua, *Utrum anima Christi susceptricis deitatis plenam habeat omnino notitiam: et quemadmodum se invicem norunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, ita idem Filius seipsum per id quod homo est, in eo quod Deus, noverit; ex utraque, 250 atque in utraque substantia totum capiens Patrem. An forte sicut oculis corporalibus Deum spiritum minime videt, ne non homini dignitas addita, sed natura credatur penitus commutata: sic rationalis animæ quamvis pio intellectu et corde mundissimo non videri, neque comprehendendi omnem divinitatis essentiam, ne qualibet creatura inveniatur capere Creatorem.*

RESPONSO.

26. Hæc in tuis litteris verba, frater carissime, cum leguisse, magnis me fateor angustiis coarcta-

tum, quia compellimur dicere quod sufficienter ac digne non possumus cogitare. Nam considerata Creatoris creatureque distinctio incomprehensibilem monstrat atque inexplicabilem intellectui creature magnitudinem Creatoris: quippe cum pax Dei exsuperet omnem intellectum (Philip. iv, 7), et ille qui ascendit super Cherubin, volet super pennas ventorum (Psalm. xvii, 10). Nostri autem Cherubin interpretari plenitudinem scientie. Quid est ergo super Cherubin ascendere, nisi omnem scientie plenitudinem incomprehensibili altitudine superare? Sed haec confidenter atque indubitate dicimus de sanctis angelis atque hominibus sanctis: quorum quilibet sic divinae adoptionis gratuito munere deus dicitur, ut tamen Deus angelorum vel honinum nulla ratione dicatur. Cum autem de anima Christi loquimur, de illo loquimur rationali spiritu, ad quem non solum Deus per gratiam venit, sed quem ipsa divinitas in unitate personæ suscepit. Anima quippe illa cum Verbo unus est Christus, anima illa cum Verbo unus est Unigenitus Deus. Et quia Unigenitus Deus æqualis est Patri, nec potest totum nosse Filium qui totum non noverit Patrem, caveamus ne, cum anima Christi totum Patrem nosse non creditur, ipsi uni Christo ex aliqua parte, non solum Patris, sed etiam sui et Spiritus sancti, cognitione denegetur: perquam vero durum est, et a sanitate fidei penitus alienum, ut dicamus animam Christi non plenam suæ deitatis habere notitiam, cum qua naturaliter unam creditur habere personam.

27. Quod si sic crediderimus, necesse est ut illa frustretur prædicatio Joannis Baptiste, qua Christo singularem ac sine mensura tribuit Spiritus largitatem, dicens: *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum* (Joan. iii, 34): cum et majores nostri in nobis mensuram hujus largitatis accipiant, in Christo autem plenitudinem manere sancti Spiritus fateantur. Beatus namque Ambrosius in libro primo (Cap. 6) de Spiritu sancto, inter alia sic ait: *De Spiritu meo, inquit, effundam* (Act. ii, 17). *Non Spiritum ait, sed de Spiritu: neque enim nos capere possumus plenitudinem Spiritus sancti, sed tantum accipimus, quantum de suo arbitrio nostri pro sua voluntate diriserit.* Ostendens ergo nos sanctus Ambrosius non plenitudinem, sed de plenitudine Spiritus accipere, ut ostenderet Christum omnem plenitudinem Spiritus accepisse, paulo post (*Ibidem*) hæc dicit: *De Spiritu sancto Pater se dicit effundere super omnem carnem. Non enim totum effundit, sed quod effudit, omnibus abundavit. Super nos 251 ergo effusum est de Spiritu sancto. At vero super Dominum Jesum, cum in forma esset hominis, manebat Spiritus; sicut scriptum est: Supra quem videris Spiritum descendenteum de cœlo, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto (Joan. i, 33). Circa nos ex afflenti commodo liberalitas largientis est, in illo totius mane in aeternum Spiritus plenitudo. Nempe beatus Ambro-*

^a Ms. Thu., operanti.

^b Forte legendum enique naturæ, ut superiorius habetur.

sius evidenter atque indubitanter ostendit animæ Christi plenam totius divinitatis inesse notitiam, cum dicit, quia circa nos ex affluentí commodo liberalitas largientis est, in illo totius manet in æternum Spiritus plenitudo. Hoc autem ut diceret, illum sermonem beati Joannis attendit, quo ait, cum de ipso Filio loqueretur : *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum (Joan. iii, 34).* Quod beatus quoque Augustinus eadem sancti Spiritus illuminatione percipiens atque intelligens, in sola persona Christi accipi debere confirmat. Nam cum eundem locum Evangelii explanasset (*Tract. 14 in Joan.*), ipso sermone Joannis Baptiste proposito quo ait : *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum, idem beatus Augustinus ita subiectit : Quid est hoc : Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum ? Invenimus, quia ad mensuram dat Deus Spiritum ? Audi Apostolum dicentem : Secundum mensuram donationis Christi (Ephes. iv, 7). Hominibus ad mensuram dat, unico Filio non dat ad mensuram.* Item in eadem homilia dicit : « Sic sunt etiam diversa dona fidélium, tanquam membris ad mensuram cuique propriam distributa. Sed Christus qui dat, non ad mensuram accepit. Audi enim adhuc quod sequitur, quia de Filio dixerat : *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum ; Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus (Joan. iii, 34).* » Nempe beatus Augustinus ostendit hoc evangelico testimonio quid debeamus de anima Christi sentire, quando ipse Christus qui Spiritum dat, non ad mensuram accipit. Ipse est enim qui dat, ipse est qui accipit; et quia potens est ad mensuram dare, ideo non potuit ad mensuram accipere. In forma enim Dei manens, Spiritum dat; formam servi accipiens, Spiritum accepit. Sed quia ipse ad mensuram dat, ideo non ipse ad mensuram accipit; ipsum enim quem ad mensuram dat, totum accipit: ad mensuram quippe dat multis filiis, sed non ad mensuram accipit unicus Filius; quia sic est verus homo, ut verus sit Deus.

28. Hunc Evangelii locum aliter beatus Augustinus aliquando posuerat in duobus libris quos scripsit de Sermone Domini in monte (S. Aug. lib. I de Serm. Domini in monte, cap. 6). Quem tamen sensum in suis Retractionibus (Lib. I, cap. 19) emendavit, hoc approbans atque affirmans quod postea melius intelligens, in illa expositione Evangelii de solo Christo accipi debere firmavit. Quod in primo libro Retractionum suarum ostendens, inter alia sic ait : « Alio loco quod interposui testimonium : *Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum (Joan. iii, 34),* nondum intellekeram de Christo proprie verius accipi. Aliis quippe hominibus nisi ad mensuram daretur Spiritus, non duplum peteret Eliseus quam fuit in Elia (IV Reg. II, 9). » In his ergo dictis beati Augustini illud maxime attendamus, quod ait, aliis hominibus ad mensuram Spiritum dari. Quod utique ideo dixit, ut hoc se non de divinitate, sed de humanitate Christi sensisse monstraret, cui non ad mensuram dedit Deus spiritum, cum unicuique dari gratiam secundum 252 mensuram donationis Christi testetur Apostolus. Quare ergo beatus Augustinus non dixit *hominibus*

Abus, sed *aliis hominibus*, nisi ut ostenderet illi homini singulariter non ad mensuram, sed omnem inesse Spiritus plenitudinem, qui sic est naturaliter homo verus, ut idem sit naturaliter etiam Deus verus; totum accipiens in veritate carnis, quem ad mensuram largitur munere deitatis? Illi ergo qui secundum mensuram donationis sue dat gratiam, non ad mensuram dedit Deus Spiritum. In Christo autem, secundum catholicas fidei veritatem, in unitate personæ simul et deitatem, et animam rationalem fatemur, et carnem: in quo tamen deitas Spiritum accipere non potuit, quia secundum deitatem Pater et Filius et Spiritus sanctus, unus est Deus. Ubi tantus est Pater solus quantum cum Filio et Spiritu sancto; tantusque solus Filius quantum cum Patre et Spiritu sancto; tantusque solus Spiritus sanctus quantum cum Patre simul ac Filio. Ibi nulla de tribus personis habet aliquid minus dubius, ubi in unaquaque persona sic est plena deitas, ut et in tribus personis una sit, et in singulis tota. Non ergo potuit Spiritum sanctum divinitas Filii accipere, cum ipse Spiritus sanctus sic procedat a Filio sicut procedit a Patre, et sic detur a Filio sicut datur a Patre; nec illa natura unde Spiritus sanctus habet originem, potuit ejus vel exspectare vel accipere largitatem. Spiritus ille totus est Patris, totus est Filii, quia unus naturaliter est Spiritus Patris et Filii. Proinde totus de Patre procedit et Filio, totus in Patre manet ac Filio; quia sic manet ut procedat, sic procedit ut maneat. Unde naturaliter hanc habet cum Patre ac Filio unitatis plenitudinem, et plenitudinis unitatem, ut totum Patrem habeat, totumque Filium; ipseque totus habeatur a Patre, totus habeatur a Filio. Non ergo accepit Spiritum sanctum divinitas Filii, cum qua unius naturæ est Spiritus sanctus, et ex qua habet quidquid habet, imo de qua est hoc quod est; quia quod naturaliter habet, hoc est. Restat itaque ut anima Christi Spiritum sanctum acceperit, quem tamen non ad mensuram accepit, sed totum accepit; ubi enim mensura non esse dicitur, plenitudo perfectionis et perfectio plenitudinis invenitur.

29. Quis sit autem iste Spiritus, quem non ad mensuram Christus accepit, propheta nobis Isaías ostendit, qui de ipso (al. de Christo) loquens, ait : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet, et requiescat super eum Spiritus Domini, Spiritus sapientiae et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiae et pietatis, et replebit eum Spiritus timoris Domini (Isai. xi, 4).* Accepit ergo Christus Spiritum, sed non ad mensuram accepit. Quod si animæ Christi non ad mensuram dedit Deus Spiritum, necesse est ut nihil minus habeat sapientiae, nihil scientiae: Spiritus enim ille, Spiritus est sapientiae et intellectus, consilii et fortitudinis, scientiae et pietatis. Ac per hoc, non solum ad divinitatem Christi, sed ad ejus quoque animam illa perfectionis prærogativa pertinet, quam ipsi Christo beatus assignat Apostolus, dicens : *In quo sunt omnes thesauro sapientiae et scientiae absconditi (Coloss. ii, 3).* Si enim non ad mensuram accepit Spiritum sapientiae et scientiae, necesse est ut omnes thesauros sapientiae

et scientiae habeat. **253** Quod si ei aliquid hujus plenitudinis dimitur, consequens est ut ad measuram accepisse Spiritum praedicetur. Et quis est cui non ad measuram Deus Spiritum dederit, si eum ad measuram Christus accepit? In quantum enim Spiritus datur, in tantum cognitio divinitatis accipitur: ubi autem Spiritus non est mensura, necesse est ut plena sit divinitatis immensa notitia. Tota enim plenitudo datur, ubi Spiritus non ad measuram datur. Non autem plenitudinem ejus, sed de plenitudine nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia (Joan. i, 16). Ubique ostenditur etiam in illa gratia speciei, quae dabitur (al. datur) pro gratia fidei, non ipsam plenitudinem, sed de plenitudine ejus nos esse accepturos gratiam pro gratia: et hoc ipso quod de plenitudine ejus acceptimus, nos esse implendos, in quantum per ejus gratiam capaces erimus. Quod ostendit nobis propheta, dicens: *Adimplebis me latitudo cum vultu tuo* (Psal. xv, 11); et iterum: *Repleti sumus mane misericordia tua* (Psal. lxxxix, 14); et iterum: *Replebimur bonis domus tue* (Psal. lxiv, 5); sed ut repleamur, de plenitudine ejus accipiemus; de Christo autem Paulus doctor gentium dicit, quia *in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare* (Coloss. i, 19); de quo idem dicit, quia *in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (Coloss. ii, 9). Non ergo existimo illi animae in aliquo plenam divinitatis deesses notitiam, cuius una est persona cum Verbo; quam sic sapientia suscepit, ut eadem sapientia ipsa sit; quae rerum omnium in tantum facia est domina, ut eum ipsa divinitate sua, una sit in Trinitate persona, id est Christus crucifixus, quem Dei virtutem Deique sapientiam Paulus apostolus praedicat (I Cor. i, 24).

30. Quod si anima Christi minorem habet in aliquo deitatis sue notitiam, non in se habet totam sapientiam totaque virtutem. Participium ergo habet Christi, non ipsa est Christus, si partem habet notitiae divinitatis sue. Nos autem participes Christi Apostolus asserit, dicens: *Participes enim Christi effecti sumus* (Hebr. iii, 14). Unde ipsi Christo dicitur: *Unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis pro participibus tuis* (Psal. xliv, 8). Oleum autem exultationis quo unctionis est Christus, Spiritum sanctum esse non dubium est, dicente beato Petro: *Iesum a Nazareth orem unxit Deus Spiritu sancto et virtute* (Act. ii, 38). Ipsum ergo Deus unxit pro participibus suis, cui (al. cum) non ad measuram dedit Spiritum, in quo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Cuius sapientiae et scientiae altitudinem beatus Apostolus miratur, dicens: *O altitudo divistarum sapientiae et scientiae Dei* (Rom. xi, 33)! Christum autem non solum secundum divinitatem, sed etiam secundum humanitatem vera fides totum altissimum confitetur. Mater enim Sion dicit: *homo, et homo factus (al. natus) est in ea, et ipse fundavit eam Altissimum* (Psal. lxxxvi, 5). Et revera quis au-

A deat Altissimum denegare, quem Deus non solum de se altissimum genuit, sed etiam de Virgine natum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, *ut in nomine Iesu omne genus flectatur caelestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris* (Philip. ii, 9)? Si autem non plenam habet anima Christi notitiam divinitatis sue, non pervenit ad altitudinem plenam sapientiae et scientiae Dei. Non ergo totus, sed ex parte Christus **254** praedicetur Altissimus, si anima ejus infra altitudinem divitiarum sapientiae et scientiae Dei a fidibus predicatur. In quo enim nos Deus exaltat, nisi in quo ad se levat animas nostras? In tantum autem ad se animas nostras levat, in quantum nobis veritatem sue cognitionis ac dilectionis insinuat. Quis autem dicat animam Christi aut minus aliquid percipere veritatis, aut minus habere aliquid caritatis? Ipsa autem Christus est veritas. Quomodo ergo illa anima minus in se notitiam veritatis habere dicatur, quae ipsius veritatis anima singulariter invenitur? Non sic est de Christi anima disputandum, sicut disputatur de quolibet angelico spiritu vel humano, qui particeps potest esse Dei veri, non Deus verus, quod est Christus^a; qui perfectam carnem, perfectamque animam rationalem, id est plenam humanam naturam, in illam sempiternam personam sue divinitatis accipiens, sicut naturaliter totus est homo verus, sic totus Deus est verus: quia sicut in divinitate sua totum habet humanitatis sue naturam, sic in humanitate sua totum habet divinitatis sue substantiam, totum majestatem, totum incommunabilitatem, totum virtutem, totum sapientiam, totum omnipotentiam. Sic enim humana naturam Deus Unigenitus suscipere dignatus est, ut ipse sit Deus qui homo est, et idem sit homo qui Deus est. Proinde sicut est plenitudo divinitatis in homine Christo, sic ibi est plenitudo humanitatis in Deo. Sicut ergo Christus homo singulariter habet, ut Deus verus sit, sic totum divinitatem suam singulariter novit.

31. Possimus plane dicere animam Christi habere plenam notitiam deitatis sue; nescio tamen utrum debeamus dicere quod anima Christi sic suam deitatem neverit quemadmodum se ipsa deitas novit, ut hoc potius dicendum est, quia novit quantum illa, sed non sicut illa. Ipsa enim deitas sic se novit, ut hoc se naturaliter inveniat esse quod novit; anima autem illa sic totam deitatem suam novit, ut ipsa tamen deitas non sit. Deitas ergo illa ipsa est naturaliter notitia sua; anima vero illa ab ipsa deitate quam plene novit accepit ut neverit: naturaliter ergo deitas Christi hoc est quod novit; anima vero illa in eo quod scit deitatem suam, non hoc se invenit esse quod novit. Non ergo quemadmodum se neverunt Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, sic animae sue secundum divinitatem notus est Christus: quoniam quidam habet anima illa plenam Trinitatis notitiam, non tamen habet unam eam Trinitate naturam. Aliud est autem unicuique rei nosse quod naturaliter est,

^a Ant., vel humano. Quis particeps potest esse Dei veri, nisi Deus verus qui est Christus?

aliud nosse quod naturaliter non est. Oculis porro corporalibus Deus spiritus non videtur. Unde quosdam beatus Augustinus, qui hoc voluerunt de Christo credere, quod Deum Patrem oculis corporalibus videat, in epistola quam ad Italicam scripsit (*Epist. alias 6, nunc 82*), licet brevi sermone, sufficiente tamen responsione convinevit. Hoc habent quippe oculi corporis, ut non solum corpora videant, sed nec videre possint, si inter ipsos et ea quae vident, spatii cuiusquam media intervalla non fuerint. Inde est quod cum alia plurima videant, seipsos videre non possunt, nec vident in se, cum videant extra se : nam et ipsa actes visionis obtunditur, si aliquid videndum **255** ipsis oculis adjungatur. Quisquis ergo potest Deum posse oculis corporalibus cerni, prius est at eum dicat ab ipsis oculis corporali spatio separari : quisquis autem vult agnoscere quibus oculis Deus videatur, ipsum Deum cogitet quia et sapientia, et veritas, et caritas est. Quocirca quibus oculis videtur sapientia, veritas et caritas, ipsis oculis videtur illa sapientia, vera caraque divinitas. Non itaque corporis, sed oculis animae humanae Deus suam visionem promittit, quam capacem sapientiae, veritatis, caritatisque constituit. Spiritus ergo rationalis accepit a Deo, ut videat Deum : accepit utique per gratiam ; quem (*al. quae*) tamen non extra se potest videre, sed in se ; Deus enim non loco continetur, sed affectu percipitur, et ideo in quo non habitat, non videtur. Multo enim interior animam inhabitat Deus, quam anima inhabitat corpus ; quoniam creator spiritus ille est, iste creatus. In tantum ergo habet quaelibet sancti hominis anima illius summi Dei notitiam, in quantum internae visionis acceperit gratiam. Unde nescio quomodo accipiamus Unigenitum a Patre plenum gratiae et veritatis, si vel illi plenitudini veritatis aliquid plenitudinis gratiae deesse dicimus, vel illi plenitudini gratiae non totam inesse veritatis plenitudinem estimemus : cum utique in eo certissime Unigenitus a Patre plenus agnoscatur gratiae et veritatis, si non solum in ipso uno plena gratia humanitatis, plenaque divinitatis veritas agnoscatur ; sed etiam plenitudo veritatis in seipsa plenitudinem habeat gratiae, qua est tota humanitas in divinitate sua ; et plenitudo gratiae plenitudinem in se habeat veritatis, qua est tota divinitas in humanitate sua : ita ut plenitudo veritatis plenitudinem in se habeat gratiae, et plenitudo gratiae plenitudinem in se habeat veritatis.

33. Non autem tota plenitudo veritatis habetur, quando ipsis veritatis aliquid ignoratur, quod absit ut de Christo aliquatenus sentiamus. Sic enim tota plenitudo gratiae est in illa plenitudine veritatis, ut illa plena deitas totam impleat humanitatem suam ; et sic est plenitudo veritatis in illa plenitudine gratiae, ut illa plena humanitas sicut plenam habet et singularem incorruptionem atque immortalitatem carnis, ita secundum animam, plenam singulariter habeat notitiam deitatis. Sic est ergo Christus plenus

A gratiae et veritatis, ut sicut est in divinitate ejus plena humanitatis acceptio, sic in humanitate ejus plena sit divinitatis agnitus. Nec metuamus asserere quod Christi anima totam deitatem suam novit, ne ex hoc dicatur, cum ipsa deitatem unius esse naturae ; cum utique si hoc ratiocinatio vera depositum, ut in plenitudine cognitionis continuo sit unitas naturalis ; ipse primus Deus, quia omnia quae fecit, plene utique novit, ejus dicetur esse naturae, cujus sunt illa quae fecit et novit. Quod qui credit aut asserit, non catholicæ veritate praeditus, sed Manichæa sit impietate possessus. Deinde illud est nihilominus intuendum, quod ipsa Christi anima ex quantacunque parte dicatur deitatis suæ habere notitiam, statim dicitur (*al. dicetur*) ex tanta parte unam habere cum sua deitate naturam ; quod utique magnæ insanitatem est. Nam et nos speramus per Dei gratiam visuros esse Deum : in quantum autem visuros, in tantum sine dubio cognituros ; **256** quoniam utrumque nobis apostolica commendat auctoritas, nam et beatus Apostolus dicit : *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum* (*I Cor. XIII, 12*) ; et dilectus Christi Joannes indubitanter asserit : *Quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam (al. et) videbimus eum sicuti est* (*I Joan. III, 2*). Visio autem illa non solius carnis erit, secundum quam solam solus Filius ab impiis videbitur ad eorum condemnationem perpetuam ; sed erit visio deitatis, secundum quam se ipsa Trinitas ita videndam præbebit justis, ut illa divinitatis indesinens visio, ipsa sit beatitudinis indeliciens plenitudo. Inde enim sunt *beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth. V, 8*). In tantum ergo divinitatem sanctæ Trinitatis videbimus, in quantum accipiemus (*al. capiemus*) dono gratiae ut videre possimus. Nec tamen in quantum videbimus, in tantum ipsi divinitati consubstantiales erimus. Nam et corpore videmus multa, quae cum nostra carne non sunt unius ejusdemque naturæ. Vident enim oculi nostri lucem, cum tamen alterius naturae sint illi, alterius illa. Dixit quidem beatus Joannes : *Quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est* (*I Joan. III, 2*). Similes autem dixit, imitatione scilicet justitiae, non unitate naturæ : secundum quam imitationem, dicit beatus Paulus : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (*I Cor. XI, 1*) ; et beatus Joannes ait : *Qui dicit se in Christo manere, debet quemadmodum (al. sicut) ille ambulavit, et ipse ambulare* (*I Joan. II, 6*). Creatorem vero capit creatura, quantum ^a accipit ut capiat.

34. Inde est quod beatus Augustinus hunc sermonem non refutavit, sed indubitanter assumit. Nam in eadem homilia (*Tract. 14 in Joan., versus finem*) in qua exposuit illum locum, *Quia non ad mensuram dat Deus Spiritum* (*Joan. III, 34*), sic quodam loco de ipso Filio dicit : *Manens enim Deus apud Patrem, apud homines factus est homo, ut tu per illum qui apud te factus est homo, fieres talis qualis capit Deum : non enim homo poterat capere Deum, videre poterat homo*

^a Ant., in quantum.

*hominem, capere Deum non poterat. Unde non poterat capere Deum? Quia oculum cordis unde caperet non habebat. Erat ergo aliquid intus saucium, et aliquid foris sanum: corporis oculos habebat sanos, cordis habebat saucios. Factus est ille homo ad corporis oculum, ut credens in eum qui videri corporaliter potuit, curareris ad eum ipsum videndum, quem spiritualiter videre non poteras. His verbis ostendit beatus Augustinus in spiritualibus rebus hoc esse capere quod videre, neque aliud esse videre quam intelligere, nec intelligere aliud esse quam nosse. Hinc est quod in libro de Præsentia Dei (*Epist. ad Dardanum alias 57, nunc 187*), cum soli Filio dat plenam divinitatis capacitatem, soli plenam divinitatis ostendit inesse notitiam. In memorato quippe libro his titutur verbis: « Deus igitur ubique præsens est, et ubique totus præsens, nec ubique habitans, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est et propitius. Capitur autem habitans, ab aliis amplius, et ab aliis minus. De ipso vero capite nostro Apostolus ait: *Quoniam in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (*Coloss. 11, 9*). » Attende, queso, in his verbis beati Augustini discretione in capitulis membrorumque **257** certissimam. Ab illis enim quibus ad mensuram dat Deus Spiritum, capitur habitans, ab aliis amplius, ab aliis minus. Quid est autem capi nisi intelligi atque cognosci? Cum autem de Christo idem beatus Augustinus loqui vellet, vide quid ait: « De ipso, inquit, capite nostro Apostolus ait: *Quoniam in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter* (*Coloss. 11, 9*). » Nempe ipse beatus Augustinus ait, quoniam Deus habitans capitur: quo circu ab illo plenitudo divinitatis sine dubio capitur, in quo ipsa divinitatis habitat plenitudo. In eo autem capitur, in quo cognoscitur. Illi ergo in quo habitat omnis plenitudo divinitatis, non potest ipsius plenitudinis plena non inesse notitia. Inde est quod beatus Augustinus in eodem libro (*Ibidem*) paulo post hæc dicit: *Quid ergo est? Hoccine interesse arbitramur inter caput et membra cætera, quod in quotlibet quamvis præcipuo membro, velut in aliquo magno propheta aut apostolo, quamvis divinitas habet, non tamen, sicut in capite quod est Christus, omnis plenitudo divinitatis?* Nam et in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinque partitus. Ibi enim est visus, et auditus, et olfactus, et gustus, et tactus. In cæteris autem solus est tactus. An etiam præter hoc, quod tanquam in templo in illo corpore habitat omnis plenitudo divinitatis, est aliud quod intersit inter illud caput et cujuslibet membra excellentiam? Est plane, quod singulari quadam susceptione, hominis illius una facta est persona cum Verbo. De nullo enim sanctorum dici potuit, aut potest, aut voterit: Verbum caro factum est (*Joan. 1, 14*). Nullus sanctorum qualibet præstantius gratiæ Unigeniti nomen accepit; ut quod est ipsum Dei Verbum ante secula, hoc simul cum assumptione homine diceretur. Singularis ergo est illa susceptio, nec cum hominibus*

A aliquibus sanctis quantilibet sapientia ac sanctitate præstantibus, ullo modo potest esse communis. Certum est itaque sanctorum Patrum sententiam Scripturis cœlestibus convenire, quæ manifestissime protestantur, et divinitus inspirate proclaman^t nobis, id est omnibus adoptivis, partem cognoscendæ atque capiendæ divinitatis, prout voluntas donaverit largitoris, infundi per gratiam; Christo vero, id est animæ ejus, plenam totius divinitatis inesse notitiam.

QUESTIO QUARTA.

35. Quartam deinde questionem series tuarum sic continet litterarum. *Unum, inquis, regnum Patris, et Filli, et Spiritus sancti credimus et saltem, simul eos dominari creaturis omnibus sentientes. Quare ergo in orationibus sacerdotum, « Per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti, » per universas pene Africas regiones catholica dicere consuevit Ecclesia, tanquam solus Filius cum Patre possideat regnum, in unitate scilicet Spiritus sancti, ut regnantes adunare, non simul regnare Spiritus sanctus intimetur?*

258 RESPONSIO.

36. Dicam simpliciter de hoc sermone quod sentio. Quotiens exinde cogitavi, nihil ibi aliud majores nostros, quam fidei veritatem contra multas haereses præmunisse cognovi. Illud quippe primum attendendum est, quod in conclusione orationis, *Per Jesum Christum Filium tuum Dominum nostrum dicimus; per Spiritum vero sanctum nullatenus dicimus: quod C*utique non inaniter catholica concelebrat Ecclesia, propter illud utique sacramentum, quod mediator Dei et hominum factus est homo Christus Jesus, Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, qui per proprium sanguinem semel introivit in sancta, non utique manufacta exemplaria verorum ^a (*Hebr. ix, 24*), sed in ipsum cœlum, ubi est in dextera Dei, et interpellat pro nobis. Hoc in eo pontificatus officium intuens Apostolus ait: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est fructum labiorum confitentium nomini ejus* (*Hebr. xiii, 15*). Per ipsum ergo hostiam laudis atque orationis offerimus, quia per ejus mortem reconciliati sumus cum inimici essemus. Per ipsum enim qui pro nobis hostia dignatus est fieri, potest in conspectu Dei nostra hostia acceptabilis inveniri. Propterea nos beatus Petrus admonet, dicens: *Et vos tanquam lapides vivi ædificamini in domum spiritalem, in sacerdotium sanctum, offerentes spiritales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum* (*I Petr. 11, 5*). Hac igitur ratione dicimus Deo Patri *Per Jesum Christum Dominum nostrum*. Nam bene nosti nonnunquam dici: *Per Sacerdotem æternum Filium tuum Dominum nostrum Jesum Christum*. Cum ergo sacerdotis sit mentio, quid aliud quam mysterium dominica Incarnationis ostenditur, quo Dei Filius, cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit, formam servi accipiens; secundum quam se humiliavit, factus obediens usque ad mortem;

^a Sic ms. Thu. et Ant., conformiter textui apostolico; alii codd., *veritatis*.

minoratus scilicet paulo minus ab angelis, et æqualiter paternæ possidens divinitatis (*al. unitatis*)? Eo quippe minoratus est Filius, æqualis permanens Patri, quo in similitudinem hominum dignatus est fieri. Ipse autem se minorem fecit, quando semetipsum exinanivit, forniam servi accipiens. Christi porro minoratio, ipsa est exinanitio; nec tamen alia (*al. aliud*) est exinanitio quam fornæ servilis acceptio.

37. Christus ergo in forma Dei peritaneans, Unigenitus Deus, cui cum Patre hostias offerimus, formam servi accipiens, sacerdos est factus, per quem hostiam vivam, sanctam, Deo placentem offerre possumus. Nec tamen hostia a nobis offerri potuisset, si Christus pro nobis factus hostia non fuisset: in quo ipsa natura nostri generis, vera est hostia salutaris. Ut enim ipse Unigenitus, qui verus naturaliter Deus est, verus fuerit et sacerdos, in persona divinitatis suæ, non humanitatis nostræ personam dignatus est accipere, sed naturam. Si enim naturam hominius cum persona simul accepisset in illo Incarnationis mysterio, non idem unus Christus in duabus naturis esset Deus et homo, sed in duabus personis alter esset Deus, et alter homo. Sed ideo unus est **259** Christus, verus Dei et hominis Filius, quia ille Unigenitus Dominus, qui personam propriam semper habuit, in ipsam personam suam veritatem naturæ servilis accepit. Proinde Christus inseparabilis permanet, quia cum altera sit in eo natura divinitatis, altera vero natura servilis, in uno tamen eodemque Christo illa persona divinitatis aeternæ, ipsa est etiam humanitatis assumpta. Prouterea idem atque unus est Christus, quem et paulo minorém ab angelis ostendit acceptio fornæ servilis, et æqualiter Patri demonstrat unitas naturalis. In quo sacramento sic offendunt Ariani, ut attendentes in eo officium sacerdotis, nollent ^a celsitudinem suscipere deitatis. Inde est quod etiam sic dicunt: *Gloria Patri per Filium*, ut nolint dicere, *Gloria Patri et Filio*. Quoniam ergo sunt haeretici qui Filium cum Patre unius deitatis esse non credunt ^b, item sunt alii qui veritatem carnis in Dei Filio negare non metuant; bunc locum congrue atque utiliter Patres sanctissimi posuerunt. Nam cum nos ostendimus per aeternum Sacerdotem Dominum Christum nostras orationes offerri, veram in eo carnem nostri generis confitemur; secundum illud quod Apostolus dicit: *Omnis enim p̄t̄fex ex hominibus assumptus, pro hominibus constitutus in his quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis* (*Hebr. v. 1*). Cum vero dicimus *Filium tuum*, et adjicimus, qui *tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti*, illam utique unitatem commemoramus, quam naturaliter habet Pater et Filius et Spiritus sanctus: ubi ostenditur idem ipse Christus pro nobis sacerdotali functus officio, cui naturalis est unitas cum Patre et Spiritu sancto. Vide, queso, quanti ex hoc convincantur haeretici. Principaliter enim nostra fides a Manichæorum errore discernitur, cum per

A illum Sacerdotem nostras orationes offerimus, qui propter verus est Sacerdos, quia semetipsum veram pro nobis hostiam obtulit; quod Apostolus indubitanter affirmat, dicens: *Estote ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi; et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et obtulit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suaritatis* (*Ephes. v. 1*). Qui utique veram hostiam non offerret, si carnis in eo veritas non fuisset. Hujus hostiæ veritatem postquam a mortuis resurrexit, ipse summus Sacerdos discipulis suis ostendit, et contréstandam obtulit, dicens: *Palpate et ridete quia spiritus carnae et ossa non habet, sicut me videtis habere* (*Luc. xxiv. 39*).

38. Hinc etiam fides nostra discernitur ab Euthychetis errore; qui licet incarnatum Verbum negare non audeat, ipsam tamen Verbi carnem cum non fatur sumptam de carne Virginis, mysterium summi prorsus evanescat Sacerdotis. Cui Apostolus illa quam superius posui sententia contradicit: *Omnis (inquiens) pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constitutus in his quae sunt ad Deum* (*Hebr. v. 1*). Et allo loco: *Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Unde debuit per omni fratribus similari, ut misericors fieret, **260** et fidelis pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi* (*Hebr. ii. 16*). Hoc itaque sermonem quo per Jesum Christum nos ostendimus nostras orationes offerte, vera fides omni errori renititur, qui in Christo veritatem humani corporis non fatur. Sed quia Christus non solum verus homo, sed et verus est naturaliter Deus, et unus cum Patre et Spiritu sancto Deus, digne dicimus Deo Patri: *qui tecum vivit et regnat*; in illa utique unitate naturali quam ostendens, ait: *Ego et Pater unum sumus* (*Ioan. x. 30*). Ubi similiter fides nostra, non solum ab Arii et Sabellii, verum etiam a Nestorii errore discernitur: in ipso quippe unitatis vocabulo sicut Patris et Filii diversè cognoscitur non esse substantia, ita cum dicimus, qui *tecum vivit et regnat*, ostenditur Patris et Filii una non esse persona. Apparet etiam aeternum Sacerdotem ipsum verum Filium esse, qui cum Deo Patre regnat in unitate naturæ. Cum vero in unitate Spiritus sancti dicimus, unam naturam Spiritus sancti cum Patre Filioque monstramus. Unitas autem naturæ quid aliud quam Trinitatem unum Deum, et ex hoc unum ostendit et regnum? Diversitas quippe naturæ potest in regno diversitatem potestatis ostendere. Ubi autem regnum naturalis est unitas, una regnandi perianet et potestas: in illo autem regno illi diversitatem potestatis habere possunt, quibus ipsa potestas tribuitur ex gratia, non suppetit ex natura. Non est autem diversitas, sed unitas potestatis in Trinitate, que ipsam potestatem unicuique secundum suam tribuit voluntatem, quia naturalem habet ineffabiliter unitatem. Vide autem quid beatus Augustinus in libro sexto (*Cap. v.*) de Trinitate sentiat de Spiritu sancto, ubi dicens: *Ergo æqualis est Patri Filius, et est unus*

^a Ms. Thn., non noverint.

^b Ant., non credunt.

eiusdemque substantiae, continuo subjunxit, Quapropter Spiritus sanctus in eadem unitate substantiae et aequalitate consistit (al. subsistit). Sive enim sit unitas amborum, sive sanctitas, sive caritas, sive ideo unitas quia caritas, et ideo caritas quia sanctitas, manifestum est quod non aliquis duorum est quo uterque conjungitur, quo genitus a lignante diligatur, generatoremque suum diligat; sintque non participatione, sed essentia sua; neque dono superioris alicujus, sed suo proprio, servantes unitatem Spiritus in vinculo pacis. Et paulo post (*Ibidem*): *Spiritus ergo sanctus commune aliquid est Patris et Filii, quidquid illud est: at ipsa communio consubstantialis et coeterna. Quae si amicitia convenienter dici potest, dicatur; sed aptius dicitur caritas. Et haec quoque substantia, quia Deus substantia et Deus caritas (I Joan. iv, 16), sicut scriptum est.* Item alio loco eiusdem libri (*Eodem cap. 5*) dicit: *Aequalis est igitur etiam Spiritus sanctus; et si aequalis, in omnibus aequalis propter summam simplicitatem quae in illa substantia est. Et ideo non amplius quam tria sunt: unus diligens eum qui de illo est, et unus diligens eum de quo est, et ipsa dilectio: quae si nihil est, quomodo Deus dilectio est? si non est substantia, quomodo Deus substantia est?* His itaque verbis beatus Augustinus non dubitavit, sicut caritatem et sanctitatem, sic etiam unitatem Patris et Filii Spiritum sanctum dicere; nec solum commune aliquid eorum, sed etiam communionem consubstantialem coeternamque fiducialiter predicare. Quod antique ideo a catholicis dicitur, ut ex ipso unitatis nomine una essentia, et ex hoc unum **261** regnum, et in eodem uno regno una Trinitatis potestas, unaque majestas a fidelibus agnoscatur: ne potetur aut Filius, aut Spiritus sanctus secundum divinam naturam ita cum Patre regnare, quemadmodum cum potiore regnat inferior; sed illa unitas Spiritus sancti, quae est communio Patris et Filii, dum illo regno unitatem divinitatis monstrat, unam esse regnandi aeternitatem, unam potestatem, unam majestatem, unamque dominationem summe Trinitatis edoceat.

QUESTIO QUINTA.

39. Quintam vero, id est novissimam, continet his verbis epistola questionem. *Quid sit quod Lucas evangelista cœnam Domini narraturus, prius eum dicit calicem accepisse, et discipulis dividendum inter se continuo tradidisse; et tum deinde accepto pane dixisse: « Hoc est corpus meum; » et accepto similiter postquam cœnavit calice, tunc dixisse: « Hic calix novum Testamentum est in sanguine meo, qui pro vobis funditur [al. effundetur] (Luc. xxii, 17-sqq.). » Ista vero questione proposita subjungis et dicens: *Nunquid unus calix secundo est datus, an alias prius, alias postea? et si ita est, inquis, ad cuius rei sacramentum pertinet ille de quo maxime ceteri qui scripserunt evangelica (al., ut supra in epist. Ferrandi, Evangelia) tacuerunt?**

RESPONSO.

40. Hunc Evangelii locum quidam sic intelligi vo-

A luerant, ut non daos calices a Domino datos assarent, sed potius per anticipationem dictum esse firmarent; ceterum unum esse calicem qui et antea dividendus, et postea bibendus commemoratur datus esse discipulis. Qui tam vero secundo datum calicem firmant. Sed sive hoc, sive illud quisque sentiat, talis est uterque sensus, ut a vera fide nullatenus inventari extraneus. Hi vero qui secundum (al. secundo) datum existimant calicem, hoc factum in significacione dixerunt: alii asserentes quod in primo calice suam, in secundo vero fidelium suorum Dominus prafiguraverit passionem. Alii vero dixerunt in utroque calice illud ostendi, quod in Veteri Testamento preceptum est (*Exod. xii, 5; Num. ix, 11*), ut qui Pascha primi mensis agnum comedendo non egerit, in secundo mense in hædi comeditione peragat. Videtur autem hic mihi etiam aliud quoddam congruum christianæ fidei reperiri mysterium, ut in utroque calice utrumque intelligi debeat Testamentum. Presertim quia hoc nobis sic ipsa demonstravit Veritas, ut nulla remaneret querentibus difficultas: nam ipse Dominus calicem quem bibendum dedit, Novum appellare dignatus est Testamentum, quod evangelici tenor demonstrat eloquii. Sic quidem tribus evangelistis, Matthæo, Marco et Luca, hoc indubitanter attestantibus, invenitur. Verba quippe Matthæi haec sunt: *Cœnantibus autem eis, accepit Jesus panem; et benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, et ait: Accipite, et comedite: Hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, et dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes:*

C *Hic **262** enim sanguis meus Nostri Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum (Matth. xxvi, 26).* Marcus vero mysterium Dominicæ panis et calicis explicatur, haec ait: *Et manducantibus illis, accepit Jesus panem; et benedicens fregit, et dedit eis, et ait: Sumite, Hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens, dedit eis, et biberunt ex illo omnes.* Et ait eis: *Hic est sanguis meus Nostri Testamenti, qui pro multis effunditur [al. effundetur] (Marc. iv, 22).* Lucas vero, quem secundo certum est calicem nominasse, his invenitur verbis ordinata atque explicata narratio: *Et accepto calice gratias egit, et dixit: Accipite et dividite inter vos. Dicō enim vobis quod non bibam de generatione vitis donec regnum Dei veniat. Et accepto pane gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite in meam commemorationem.*

D *Similiter et calicem postquam cœnavit, dicens: Hic calix Nostrum Testamentum est in sanguine meo, qui pro vobis funditur [al. fundetur] (Luc. xxii, 17).* Hinc est quod etiam beatus Paulus commemorans sacratissimum illius cœnae mysterium, non aliud calicem quam Novum a Domino nuncupatum insinuat Testamentum. Inter alia namque sic dicit: *Ego enim accepi a Domino quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum pro vobis^b: hoc facite in meam commemorationem.* Similiter et calicem post-

* Ant., *manducantibus autem.*

^b Sic mss. Thu. et Ant. Alii codd., *quod pro vobis traditur.*

quam cœnavit, dicens : *Hic calix Norum Testamentum est in meo sanguine : hoc facite, quotiescumque bibetis [al. bibitis], in meam commemorationem (I. Cor. xi, 25).*

41. Hac igitur evangelicorum atque apostolicorum attestazione dictorum in calicis nomine, isto duntaxat loco, non aliud quam divinum permittimus accipere Testamentum. Neque enim dubium est aliis locis a Domino nomine calicis significatam gratiam passionis. Quod utique intelligi voluit dicens filii Zebedaei : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum (Matth. xx, 22)*? Et in ipsa hora qua detineri manibus voluit impiorum, hoc sermone beatum Petrum, ut gladium recondoret in vaginam præmonens, calicem se bibiturum passionis ostendit, dicens : *Mitte gladium in vaginam. Calicem quem dedit mihi Pater, non bibam illum* ^a (*Joan. xvii, 11*)? In quo calice passionem esse intelligendam etiam illuc ostendit, ubi avulsus a discipulis quantum jactus est lapidis, moriturus pro peccatis hominum, humanæ quoque infirmitatis veraciter in seipso demonstravit affectum; et ut desperationem ab infirmioribus (*al. inferioribus*) membris dignaretur auferre, ipsa virtus quæ nostrum caput esse voluit, dicere divino amore non est dignata, quod membra ejus essent humano postmodum timore dictura. Inde est quod eum Lucas evangelista dixisse commemorat : *Pater, si vis, transfer calicem istum a me (Luc. xxii, 42)*. Matthæus quoque verba ejus hæc esse testatur : *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste (Matth. xxvi, 39)*. Marcus vero, ut ostenderet quid in illo calice intelligere deberemus, ait : *Et cum processisset 263 paululum, procidit super terram, et oravit, ut, si fieri posset, transiret ab eo hora (Marc. xiv, 35)*. Quum hic horam putamus a sancto evangelista significatam, nisi illam de qua Dominus ait : *Nondum venit hora mea (Joan. ii, 4)*; et de qua Joannes evangelista dicit : *Et nemo misit in eum manus, quia nequum venerat hora ejus (Joan. vii, 30)*? Hora utique non coactio mortis, sed voluntaria passionis; hora procul dubio illa qua triumphalem mortem susciperet, et solvens dolores inferni, mors ipse mortis misericorditer ac mirabiliter extitisset, sicut jam dixerat per Prophetam : *Ero mors tua, o mors; ero morsus tuus, inferne (Ose. xiii, 4)*. Hanc horam in oratione a Domino calicis ^b nomine nuncupatam beatus evangelista subsequenter ostendit, ejusdem Domini oratione subjecta, qua dicit : *Abba, Pater, omnia tibi possibilia sunt : transfer calicem hunc a me (Marc. xiv, 36)*. Nempe manifestum est hoc fuisse orare ut transiret ab eo hora, quod erat dicere ut calix transferretur ab eo. Ubi, ut dixi, caput nostrum in se membrorum suorum suscipitam demonstravit infirmitatem, quibus se daturum noverat patiendi virtutem, ut doccret non ex hoc evanquandum meritum passionis, si homini pro Christi glorie et caritate passurus, promptum spiritum quatuor interetur ex infirmitate carnis veniens trepidatio voluntatis, sed potius divinitate voluntati se ipsa voluntas

A humana subjiceret, et ex infirmitate virtutem, prevalentे spiritualis gratiæ munere, perfecisset : ab illo sibi facultatem retinens datam, cuius voluntatem suæ voluntati non ambigeret præferendam, atque ita homo illud quod ex humana infirmitate vellet, patienter vinceret, ut ad illud ad quod divina voluntas utiliter vocat, feliciter perveniret.

42. Non ergo Christi voluntas alia potuit esse quam Patris, cum in Patre ac Filio unam semper voluntatem servet unitas naturalis. Sed ille qui humanam naturam suscipiens venit naturam salvare quam fecit, ejusdem quoque naturæ verba non fallaci, sed veracissima susceptione protulit, cuius etiam affectum clementissima bonitate suscepit; affectum scilicet quem habet caro ex trepidatione moriendi, non ex cupiditate peccandi : ille enim qui non noverat peccatum, sine peccato verum non iniquitatis, sed infirmitatis nostræ suscepit affectum. Vere enim de illo beatus Petrus ait : *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (I Petr. ii, 22)*. Proinde, quia peccatum non fecit, diversam voluntatem a Patris voluntate non habuit; et quia non est inventus dolus in ore ejus, ex affectu vero infirmitatis humanæ, vera verba non ambigitor protulisse. Namvis igitur in illis Salvatoris nostri dictis quibus calicem nominavit, passio sit intelligenda, tam ejus quam sanctorum ejus (quo sensu etiam beatus David calicem nuncupavit, illo duntaxat loco ubi ait : *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo (Psal. cxv, 3)*): ubi ostendens calicem istum non aliud quam mortem esse sanctorum, continuo subiunxit : *Prettiosa in conspectu Domini mors sanctorum*), accipitur in nomine calicis etiam perfecta gratia caritatis, qua virtus pro Christi nomine suscipienda infunditor passionis; ita ut etiammi opportunitas ^c 264 desit qua quisque pro Christo subeat passionem, virtus tamen tanta insit cordi dono divini munieris, ut nihil ei desit ad tolerandam poenam, ad contempnendam vitam, et ad mortem pro Christi nomine subeundam. Hoc illo loco bene intelligitur ubi dicitur in psalmo : *Et calix tuis inebrians quam præclarus est (Psal. xxii, 5)*? premisit autem : *Impinguasti in oleo caput meum*. Quid autem debemus intelligere impinguatum in oleo caput, nisi mentem dono sancti Spiritus roboratum? Olei enim hujus præclara pinguedo, spiritualis est gratia inseparabilis fortitudo, qua sancta ebrietas penetralibus cordis infunditur, ut omnis affectio carnis obliuioni tradita supereretur. Hac ebrietatem repletus animus discit gaudere semper in Domino, et contemptui deputare quidquid diligebat in mundo; hanc ebrietatem bibemus dum accepto Spiritu sancto, perfectæ caritatis que foras mitit timorem gratiam possidebimus. Hinc est quod beatus Ambrosius in hymno matutino, hujus nos postulare gratiam ebrietatis edocuit, dum dicimus : *Læti bibamus sobriam ebrietatem Spiritus (Fer. 2 ad laudes)*.

43. In aliis ita que locis potest alio quolibet modo

^a In aliis, non vis ut bibam illum?

^b Aut., Hanc horam a Domino in ratione calicis.

secundum veræ fidei regulam calicis nomine intelligi; in hoc tamen Evangelii loco de quo nunc disputamus, non aliud intelligere sinimur nisi quod ipsius Domini et magistri nostri sermonibus e locemur, qui ait: *Hic calix novum Testamentum est in sanguine meo* (*Luc. xxii, 20*); et ex hac regula qua iste calix Testamentum dicitur novum, in illo calice quem prius dedit non absque ratione vetus intelligitur Testamentum. Ipse igitur Dominus utrumque calicem dedit, qui utrumque Testamentum suis fidelibus tribuit. Propterea et in eadem cena et Judaicum pascha comedit, quod oportebat offerri, et sacramentum corporis sui et sanguinis dedit, quod ad salutem fidelium oportebat institui: comedit pascha Judæorum quo promissus est Christus, ut veniret ad pascha nostrum quo immolatus est Christus. Denique attende quid eum discipulis dixisse Lucas evangelista commemorat. Sic enim ait: *Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo; et qit illis: Desiderio desideravi hoc pascha manducare robiscum antequam patiar* (*Luc. xxii, 14*). Manducavit ergo pascha quo passurus significabatur, antequam pro nobis voluntarie pateretur. Est autem etiam in ipsis dominicis sermonibus aliquid quod attentius est a fidelibus agnoscedendum, in quo utriusque Testamenti potest apparere discretio. Beatus enim Lucas de calice quem primitus nominavit, ita dicit: *Et accepto calice, gratias egit et dixit: Accipite et dividite inter vos; de pane vero et calice postea loquens ait: Et accepto pane gratias egit, et fregit, et dedit eis* dicens: *Hoc est corpus meum quod pro vobis datur; hoc facite in meam commemorationem.* Similiter et calicem postquam eanavit, dicens: *Hic calix Novum Testamentum est in sanguine meo qui pro vobis funditur* (*Luc. xxii, 17-19*). Non mihi videtur inaniter hic ab ipsa Dei sapientia verborum quedam facta discretio; quandoquidem primum calicem sic accipiendum dedit, ut praeciperet dividendum, dicens: *Accipite, et dividite inter vos;* quod in eo calice quem cum pane dedit, omnino non dixit: ibi enim corpus suum sanguinemque commendat, et eundem calicem novum **265** in sanguine suo asserit Testamentum, dicens: *Hic calix Novum Testamentum est in sanguine meo qui pro vobis funditur;* nulla vero sit mentio calicis dividendi, quod in aliis quoque duabus evangelistis, Mattheo scilicet et Marco, similiter invenitur, sicut eorum dicta superius a nobis posita evidenter ostendunt. Hunc itaque calicem, in quo vetus insinuari diximus Testamentum, ideo Dominus accipiendum dividendumque mandavit, ut apostoli dono sapientiae coelestis instructi, sic scripturam Veteris Testamenti reverenter acciperent, ut in ipsis preceptis quid agendum quidve omittendum esset, accepto discretionis spiritu cognovissent. Illoc enim est recte dividere, ut unusquisque noverit pro congruentia temporis quid omittere debeat; quid tenere.

44. *Hinc est quod cautissimo divisionis ordine Ecclesia Dei vivi, quæ est columna et firmamentum veritatis* (*1. Tim. iii, 15*), *tempora venturi Christi ve-* nientisque discernit; et omissis sacrificiis quibus

A Christus passurus promittebatur, hoc sacrificium offert quo Christus jam passus ostenditur. Dividit etiam tempus illud celebrande circumcisio[n]is, ab isto tempore percipiendi baptismatis. Hujus divisionis saluberrimum retinet modum etiam in precepto neomeniæ, quandoquidem non tubis Judaicis inaniter personat, sed renovari unumquemque spiritu mentis sue, et inluere novum hominem sancta Ecclesia predicare non cessat. Hæc omnia salubriter dividit que nunc veneranter accipit in lectione, sed jam non celebrat in opere, anrem cordis admovens apostolicis dictis, quibus beatus Paulus fideles omnes instruit, dicens: *Nemo nos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte dici festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi* (*Coloss. ii, 16*). Nam et sacramentum circumcisio[n]is exponens ait: *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum;* quia in ipso habitat omnis plenitudo diriritatis corporaliter, et estis in illo repleti qui est caput omnis principatus et potestatis, in quo et circumcisio estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, conrepulsi ei in baptismō (*Coloss. ii, 8-12*). Hæc et his similia et accepit Ecclesia sapienter, et dividit: accipiendo, credit a Deo in veritate promissa; dividendo, cognoscit ab ipso Deo in veritate jam redditâ; nec in figuris exspectat implenda, sed in veritate retentat impleta. Scit enim sancta Ecclesia fidem Deum in verbis suis, et sanctum in omnibus operibus suis: unde sicut in Veteri Testamento fidelia verba Dei promittentis intelligit, sic in Testamento Novo sancta opera Dei quod promiserat reddentis agnoscit. Quedam enim promittentis Dei verba fuerunt sacramenta Veteris Testamenti, quibus nobis promittebatur Christus: quæ verba transierunt, ex quo illis quibus promittebatur inventur exhibitus. Ideo in ipso sacrificio corporis Christi a gratiarum actione incipimus, ut Christum non dandum, sed datum nobis in veritate monstramus; et in eo quod gratias agimus Deo in oblatione corporis et sanguinis Christi, cognoscamus non adhuc occidendum Christum pro nostris **266** iniuriantibus, sed occisum; nec redimendos nos illo sanguine, sed redemptos. Vera est enim beati Petri prædictio, dicens: *Nou enim corruptilibus argento vel auro redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni incontaminati et immaculati Christi* (*I Petr. i, 18*).

45. Dividit ergo sancta Ecclesia figuræ a veritate, umbras a corpore: quod eam sancti apostoli docuerunt, qui dividendum inter se illum calicem a Domino salubriter acceperunt. Hujus autem calicis ideo divisionem Dominus discipulis dedit, quia ipsis docentibus sancta Ecclesia cognitionem hujus divisionis accepit. Dicit autem ut inter se dividant, id est, ut in unitate spiritus et vinculo pacis, sacramenta Testamenti Novi sacramentorum veterum cessatione distinguant: quod in calice Testamenti Novi non precepit ab apostolis fieri. In Novo enim Testamento non

est sacramentorum divisio, sed donorum, quae non in hominum facultate, sed in sancti Spiritus potestate consistit. *Divisiones enim gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministracionum sunt, idem autem Dominus; divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus* (*I Cor. xii, 4*). Inde est quod cum alii datur per Spiritum sermo sapientiae, alii autem sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alteri fides in eodem Spiritu, alii gratia sanitatum in uno Spiritu, et cetera quae apostolicus sermo contexuit, non hominibus dividenda dantur; sed haec omnia operatur unus idemque Spiritus, dividens propria singulis prout vult. Hanc divisionem quam non hominibus dedit, sed sibi tantum Trinitas reservavit, alio loco beatus Apostolus ostendens, admonet *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem; unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei* (*Rom. xii, 3*). Et quia una est divisi Patris et Filii et Spiritus sancti, ideo Christus, qui est Dei sapientia, in Proverbii dicit: *In itineribus justitiae incedo, et inter medias semitas aequitatis conversor, ut dividam diligenteribus me substantiam, et thesauros eorum impleam bonis* (*Pror. viii, 20*).

46. Uterque ergo calix apostolis a Domino datur, non tamen dividendus uterque precipitur: illius enim necessaria fuit divisio, in quo erat temporum consideranda discretio. Inde est quod in Testamento Veteri sacramenta quedam illo tempore in figuris rite celebrata cognoscimus, et veneranter accipimus; quae tamen non eodem quo celebrabantur ordine celebraimus: quia dividentes tempus promissionis a tempore redditae veritatis, ea sacramenta nunc nobis a Christo tradita retinemus, quibus Christum non passurum, sed passum pro nobis agnoscimus et tenemus. Nomine vero calicis etiam Vetus debere accipi Testamentum, non nostra presumptione, sed paterna traditione monstramus. Sanctus quippe Augustinus, in explanatione psalmi septuagesimi quarti, cum ad illum locum venisset ubi dictum est: *Quia calix in manu Domini vini meri plenus es mixto; et inclinavit ex hoc in illud; verumtamen fax ejus non est exinanita* (*Psal. lxxiv, 9*), inter alia sic ait: «Calix vini meri plenus mixto videtur mihi esse lex quae data est Iudeis, et 267 omnis illa scriptura Veteris quod dicitur Testamenti, ubi sunt pondera omnium sententiarum: nam ibi Novum Testamentum abeconditum latet, tanquam in secreto corporalium sacramentorum. » Et cum idem beatus Augustinus a praecaptis vita peragende illa preteriti temporis sacramenta discerneret, tanquam calicem dividens, postquam commemo-ravit quod dictum est: *Non occides, non mactaberis* (*Deut. v, 17, 18*), et aliquanta quae textu decalogi continentur, haec ipse sanctus Augustinus subjecit, dicens: «Omnia ista ad vinum pertinent; illa vero carnalia quasi resederunt, ut remanerent apud illos, et effunderetur ideo omnis spiritualis intellectus. Calix enim in manu Domini, id est in potestate Domini; vini meri, id est sincere legis; plenus est mixto, id est cum secreto corporalium sacramentorum:

A et quia *nunc humiliat* superbum Iudeum, et *hunc exaltat* confitentem gentilem, *inclinavit ex hoc in hunc*, id est a Judaico populo in gentilem populum. Quid inclinavit? Legem; et aliquatus est inde spiritualis intellectus: *verumtamen fax ejus non est exinanita*, quia omnia sacramenta carnalia apud Iudeos remanserunt. Ex his dictis beati Augustini arbitror patere et calicis intellectum, quo possit in veritate spiritualis mysterii divisio fecis uniuersique cognosci: sic tamen ut non ideo velit aliquis Testamentum Vetus abdicere, quia videt ejus sacramenta cessasse. Sic enim debet cum veneratione teneri Testamentum Novum, ut non sit Testamentum Vetus aliquatenus relinquendum: quod mihi videtur sub nomine amici antiqui et novi in libro Ecclesiastico commendari, ubi dicitur: *Ne derelinquas amicum antiquum, novus enim non erit similis illi* (*Eccli. ix, 14*). Hanc dissimilitudinem quae est in sacramentis utriusque Testamenti, per sanctum Hieremiam divinus sermo prenuntians ait: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda Testamentum Novum, non secundum Testamentum quod feci cum patribus eorum* (*Jer. xxxi, 31*). In eo autem invenitur Testamentum Novum, non secundum Testamentum Vetus a Domino consummatum, in quo et preceptorum perfectionem Dominus dedit, et remotis veteribus sacramentis, dissimilatis sacramenta revelatione veritatis instituit: ac sic quod in Veteri promisit, in Novo perfecit. Proinde quoniam sacramentorum Novi Testamenti tunc vero salubris ac suavis potest esse cognitio, si in sacramentis Veteris Testimenti cognoscatur vera processio pronissio, propterea cum Scriptura dixisset: *Ne derelinquas amicum antiquum, novus enim non erit similis illi*, continuo subjecit: *Vinum novum amicus novus: veterescat, et cum suavitate bipes illud* (*Eccli. ix, 15*). Quid est, veterescat, nisi ut in Veteri Testamento Novi Testamenti typus appareat? Tunc ergo cum suavitate hoc novum vinum bibitur; si ejus significatio atque promissio in Testamento Veteri cognoscatur.

47. Hoc vinum novum in corde discipulorum veterescere Dominus fecit, quando illis duobus in castellum Emmaus pergentibus appropinquans ibat cum illis; et cum ei tanquam ignaro quae de ejus 268 passione facta fuerant indicassent, tunc ipse dixit ad eos: *O stulti et tardis corde ad credendum in omnibus quae locuti sunt prophetæ* (*Luc. xxiv, 25*)! Vide, queso, quemadmodum vinum novum veterescit, ut cum suavitate bibatur. Adjecit ergo Dominus: *Nonne hoc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam* (*Ibid., 26*)? Ubi sanctus evangelista quemadmodum vinum novum cum suavitate bibendum illis veterescoret ait: *Et incipiens a Moyse et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis quae de ipso erant* (*Ibid., 27*). Deinde conceptum ex vino-veterescente novitatis ac suavitatis ardorem, ipsi postmodum ostenderunt, dicentes: *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via et aperiret nobis Scripturas* (*Ibid., 32*)? Hoc denuo fecit dicens: *Hæc sunt verba quæ locutus*

sum ad vos cum aahuc essem robiscum; quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas (Luc. xxiv, 44). Ita fecit vinum novum cum suavitate veterescere, dum promissiones Novi Testamenti indubitanter ostendit in lectione Testamenti Veteris apparere: ne sic teneatur amicus novus, ut antiquus relinquatur; quia novus permanet fide similis, quamvis videatur sacramentorum celebratione dissimilis. Quippe *una est fides Novi et Veteris Testamenti*. Hæc in antiquis patribus credebat promissa, quæ in nobis jam credit impleta. Quæ autem fuit in patribus nostris fides promissa, ipsa in nobis est fides exhibet veritatis impleta: unde quia indissolubiliter amicus iste antiquus novusque conjugitur, et unus sine altero salubriter non tenetur, veterescere debet vinum novum, ut sit fidelibus cum suavitate bibendum.

269 EPISTOLA XV.

Episcopi Africani in Sardinia exsules, Joanni et Venerio, de gratia Dei et humano arbitrio.

Dei gratia plurimum amplectendis sanctis fratribus JOANNI presbytero et archimandritæ, et VENERIO diacono, et fidelibus viris, quorum in vestra epistola subscriptio continetur, DATIANUS, FORTUNATUS, BOETHIUS, VICTOR, SCHOLASTICUS, ORONTIUS, VINDICIANUS, VICTOR, JANUARIUS, VICTORIANUS, PHOTINUS^a, QUODVULTDEUS, famuli Christi, in Domino salutem.

1. Quantum membra ecclesiastici corporis per Christi gratiam in unitate fidei compages retinet caritatis, tantum necesse est ut pro iuvicem sollicita sint membra, ut repulso cuiuslibet pravij dogmatis morbo^b, non solum servandæ, verum etiam reparandæ sanitati, jugis atque indefessa tam sermonis quam orationis impendatur instantia. Sic enim fit ut, dum sollicitudo fraternali puritatis invigilat, ipse Spiritus sanctus, per quem caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, diligentibus Deum et in Deo proximum, omnia cooperetur in bonum. Quia sicut ipsam dilectionem dono gratiae spiritualis accipimus, ita duxi pro fratribus solliciti sumus, non solum divinam inesse nobis gratiam demonstramus, verum etiam, quanto magis a nobis puritas caritatis impenditur, tanto magis gratia nobis divina retributionis augetur.

2. Accepimus itaque vestræ caritatis epistolam, quæ nostrum ex parte relevavit, ex parte vero moestificavit exsiliū. Gaudemus enim, quia rectam tenetis de gratia Dei sententiam, cuius munere (*al. lumine*) illuminatur, et juvamine gubernatur liberum humanæ mentis arbitrium: sed quadam sumus nebula mœroris affecti, quia significantis quosdam fratres in quaestione de gratia Dei et humano arbitrio non rectum tenere fidei catholice tramitem, sed adversus Dei gratiam elevare velle humani arbitrii libertatem.

3. Ubi primum, dilectissimi fratres, debetis agnoscere, imo vos 270 non ambigimus agnoscere, ad hoc divinitus ista permitti, ut hinc divinæ gratiæ virtus documento possit iudicioris intelligi.

^a MSS. S. Crucis, *Fontius*.

^b I.e. mss.; at editi, *prævi dogmatis verba*.

A. Quandoquidem ipsa gratia nullatenus agnoscitur nisi detur: quæ quandiu non est in homine, tantiū necesse est ut ei aut sermone repugnet, aut opere. Nam sermone repugnat gratiae Dei, qui sensum gerit fidei Christianæ contrarium; repugnat autem opere, qui in moribus suis Christianæ vitæ non retinet institutum. Hoc quippe in homine agit gratia divinitus data, ut animus, dono fidei caritatisque perceperet (*al. præcepto*), et sermonem bonum proferat, et studio bonæ operationis insistat. Quod fidelibus divinitus dari, beatus et ostendit et poposcit Apostolus dicens: *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, et Deus et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam, et spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere bono et sermone* (II Thess. ii, 16, 17).

4. A Deo itaque nobis est omnis gratia boni sermonis et operis, a quo nobis etiam ipsius cogitationis bonæ manifestum est sufficientiam tribui: ut discat homo non in se, sed in Domino gloriari. Divinæ quippe gratiae bonam cogitationem hominis heatus assignabat Apostolus quando dicebat: *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum; non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est* (II Cor. iii, 4, 5). Proinde, etsi quidam gratiam neccum habentes, non se intelligunt non habere, illi tamen qui gratiam divinitus acceperunt, eo magis debent in ipsius gratiae assertione firmari, quo eam vident non omnibus tribui. *Necesse est autem ut ab eis quibus non tribuitur ignoretur, et ab eis agnoscatur quibus divina largitate donatur. Testatur enim Apostolus dona Spiritus sancti ejusdem Spiritus sancti acceptiōe cognosci. Ideo ait: Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ a Deo donata sunt nobis; quæ et loquimur, non in doctis humanæ sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia est enim illi; et non potest intelligere, quia spiritualiter dijudicantur. Spiritualis autem iudicat omnia, et ipse a nemo iudicatur* (I Cor. ii, 12, 23, 14).

D. 3. Per sanctum ergo Spiritum gratiam accipimus, quo Spiritu accepto sit in nobis, ut quod accepimus noverimus. Proinde scienda est, dilectissimi fratres, et recte tenore veræ fidei profienda, tam humani arbitrii egena paupertas, quam divinæ gratiæ indeficiens largitas. *Quid enim habes*, ait Apostolus, *quod non acceperisti?* Si autem accepisti, *quid gloriaris, quasi non acceperis* (I Cor. iv, 7)? Ante largitatem quippe gratiae est in bonum quidem liberum arbitrium, sed non bonum, quia non illuminatum. Proinde, nisi gratia detur, bonum ipsum arbitrium non habetur. Sic namque est ipsum liberum hominis arbitrium absque dono gratiæ, sicut est oculus sine luce^c. Nam et oculus ad videndum factus est; sed nisi lumen acceperit, non videbit. Illa autem est lux vera 271 quæ illuminat

^c MSS., *divinæ lectionis inesse nobis gratiam*.

^d MSS., *sine lumine*; *editi vero, sine luce*.

omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. 1, 9): illuminat autem hominem, seipsam dando per gratiam. Sicut ergo corporis oculus semper indiget lumen accipere, ut ipsum lumen possit adspicere, sic et libero arbitrio hominis nulla potest gratiae suffragari cognitio, nisi detur ipsius gratiae spiritualis infusio.

6. Proinde ut de iis quae vestris litteris indidistis, quid habeat catholici dogmatis veritas intimans, singula breviter definire curavimus, sequentes donum ejusdem gratiae, quod sanctorum Patrum cordibus et linguis ipsa dignata est infundere ^a. Dixistis itaque, quod vobis dicentibus, quod Esau et Jacob ne cum natis, Jacob per misericordiam gratuitam eligitur, Esau autem originali peccato detentus justo iudicio Dei est odio habitus, illi e contrario dicunt, in Esau figuram esse populi Iudeorum, ex futuris malis operibus condemnandi; in Jacob vero figuram esse populi gentium, ex futuris operibus bonis salvandi.

7. Haec duo, quae singula proponitis ^b, bonum est ut catholica consensione jungatis. Sic enim et ab illis Dei gratia competenter agnoscitur, et a vobis propheticum mysterium non negatur. In illis namque duobus fratribus digne accipitur duorum significatio populorum: prorsertim cum ipsi Rebeccae Donum consulenti, duo prænuntientur populi ab ejus utero separandi. Verumtamen agnoscenda est in illa discretione et gratuita bonitas, et justa severitas. Nam quia *omne datum optimum, et omne donum (al. bonum) perfectum desursum est, descendens a Patre luminum (Jac. 1, 17)*, et gratia discernuntur quicunque salvantur: profecto non sunt electa neque dilecta in Jacob humana opera, sed dona divina. Rursus quia iniquitas nostra justitiam Dei commendat, procul dubio in Esau humana iniquitatis est damnata nequitia. In eo quippe gratuitum in Jacob Deus ostendit beneficium misericordiae sue, in quo eum gratia gratis dignatus est adoptare; nec eum pro meritis ^c futurae cuiusquam bona operationis elegit, cui seipsum, et fidem, et bona opera donaturum esse praescivit.

8. Inde est quod semini Abrahæ, cuius in Jacob figura processit, beatus Apostolus dicit: *Gratiæ salvi facti estis per fidem (Ephes. 11, 8).* Ut ostenderet fidem non aliquibus bonis meritis dari, sed ipsis fiduci dono omne bonum meritum inchoari, ipsamque donum Dei esse ^d, secutus adjunxit, *et hoc non ex robis, sed donum Dei est (Ibid., 9).* Ac ne quisquam sibi quorumlibet bonorum operum audeat meritum vindicare, et pro quibuscumque operibus fidem se existimet accepisse, subjicit: *non ex operibus, ne quis glorietur.* Ut autem ostenderet non solum fidem, sed etiam bona opera divinitus tribui, continuo subdidit: *Ipsi enim factura sumus, creati in Christo Jesu, in*

*A operibus bonis, quæ non solum a Deo donata, sed ab ipso etiam preparata testatur, dicens: quæ preparari Deus, ut in illis ambulemus (Ephes. 11, 10). Gratia itaque Jacob salvus factus est per **272** fidem, gratia consecutus est bonorum operum facultatem.*

9. Quocirca, quia certum est Esau fuisse vas iræ, Jacob autem vas misericordiae, CERTISSIME TENENDUM est quod et ille ut dannaretur, iram juste meruit: non enim injustus Deus, qui infert iram (Rom. iii, 5): et iste ut salvaretur, gratis donum misericordiae prævenientis accepit. Jacob itaque justificatus gratis per gratiam Dei, factus est vas misericordiae per indebitam gratiam, et per ipsam misericorditer est præparatus ad gloriam; Esau vero per iram justam juste est præparatus ad poenam: *Iniquitas enim (al. autem) nostra justitiam Dei commendat (Ibid.).* Deus ergo in Jacob misericordiam gratuitæ bonitatis, in Esau vero iudicium justæ severitatis ostendit; qui sacramento quidem circumcisionis octavo die secundum tenorem divinæ constitutionis acceperat, reatu peccati originalis caruit, sed per nequitiam cordis in hominis terreni vetustate permansit; illius ibi iudicio derelictus, qui gratis salvat, justeque damnat ^e.

In cuius persona significati sunt non illi tantum qui fidem negant, sed et illi qui usque in finem vitæ suæ intra Ecclesiam positi, in malis operibus perseverant. De quibus Apostolus ait: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur (Galat. v, 21).* Nam sicut ille circumcisus periit, quia dilexit tenebras magis quam lucem, sic omnis qui non depositerit veterem hominem, qui corruptitur secundum desideria erroris, condemnabitur in iudicio, quia non condigne usus est baptismatis sacramento. Ad eumdem quippe veterem hominem pertinent non solum illi qui ignorant Deum, sed etiam illi de quibus dicit Apostolus: *Conscientur se nosse Deum, factis autem negant (Tit. i, 16).*

10. *De parvulis vero indubitanter tenenda est catholicæ regula veritatis; quia parvulus qui baptizatur, gratuita Dei bonitate salvatur* ^f, qui vero sine baptismo moritur, propter peccatum originale damnatur. Nec aliquo dicendus est Dei beneficio futuræ impietati præceptus, qui absque justificationis gratia mortuus, impiorum est consortio deputatus: a qua impietate sive parvulus, sive majoris ætatis, solo quisque remedio eripitur, si Christi sanguine redimatur. *De gratia vero non dignæ sentit quisquis eam putat omnibus hominibus dari, cum non solum non omnium sit fides, sed adhuc nonnullæ gentes inventiantur ad quas fidei prædicatio non pervenit. Beatus autem Apostolus dicit: Quomodo invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante*

^a MSS., ipsa de se dicendum dignata est infundere.

^b MSS., quæ singuli proponitis.

^c Ms., gratias dignatus est adoptare, non pro meritis, etc. MSS. alii duo, *gratia gratis dignatus est adoptare; nec eum, etc.* Haec autem verba aberant ab editis. Sed rectior et plenior videtur lectio posteriorum miss.

^d MSS. S. Cr., *Ipsanique fidem ut ostenderet hoc donum Dei esse, etc.*

^e MSS., justeque condemnata.

^f MSS. duo, *qua parvulus qui baptizatur gratiâ creditur Dei bonitate salvari. Ms. alter, qua parvulus.... salvatur.*

(Rom. x, 14)? Non itaque gratia omnibus datur, et quodquidem ipsius gratiae participes esse non possunt, qui fideles non sunt, nec possunt credere, ad quos invenitur ipse fidei auditus minime pervenisse. Ipsa vero gratia quibuscumque datur, non aequaliter datur, sed secundum mensuram donationis Christi (Ephes. iv, 7), et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei: qui non hominum personas accipit, sed omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens propria singulis, prout ruit (I Cor. XIII, 11).

27311. Quod autem vos dicitis, sola Dei misericordia salvari hominem, illi autem dicunt, nisi quis propria voluntate cucurrit et elaboraverit, salvis esse non poterit, digne utrumque tenetur, si ordo rectus servetur divinae misericordiae et voluntatis humanae, ut illa præveniat, hæc sequatur: sola Dei misericordia initium salutis conferat; cui deinde voluntas hominis cooperatrix sue salutis existat, ut misericordia Dei præveniens voluntatis humanæ dirigat cursum, et humana voluntas obediens, eadem misericordia subseciente, secundum intentionem currat ad bracium; ac per hoc humana voluntas in eo quod currit utiliter et laborat, ex Dei misericordia sibi esse donum cursus ac laboris agnoscat; nec sit ingrata misericordiae per quam salutis accipit initium, ut per ipsam perveniat ad plenum sempiternæ salutis effectum: quia tunc erit bona, si Dei præveniatur doro, et tunc permanebit bona, si ejus non destituatur auxilio.

12. Errat autem quisquis putat sic a Deo tribui gratiam, velut si quis accepto idoneo pignore det pecuniam, cum Dominus utique et pignus Spiritus sancti ipse quibus vult conferat, et pecuniam suam nummulariis expetendam, sicut ipse loquitur in Evangelio (Matth. XXV, 27), servorum suorum curse officioque distribuat. Illa vero Apostoli sententia qua dicitur: Ergo cuius vult miseretur, et quem ruit obdurat (Rom. IX, 18), melius quidem ex persona confirmantis accipitur. Quam si quis non vult ex persona confirmantis accipere, illud sine contentione attendat quod subsequenter dicitur^a: An non habet potestatem figulus lutum, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam (Ibid., 21). Et cum in utroque vase faciendo signili cognoverit potestatem, in vase honoris indebitam gratiam Dei miserantis intelligat, et in vase contumelie debitum judicium Dei obdurate, id est deserventis, agnoscat. Deus autem obdurare dicitur, non quia ad iniuriam compellit, sed cum ab iniurial non eripit: quod quia justus est, juste facit. Deo ergo uniserante, sine suis meritis homo salvatur, obdurante autem Deo, juste recipit quod meretur^b.

^a Ms. unus, quod Paulus apostolus dicit.

^b Ms. S. Cr., juste recipit impius quod meretur.

^c Ms. De gratia Dei et humano arbitrio.

^d Hæc, Deus in eo, leguntur in mss. S. Cr.; non erguntur in edd.

^e Ms. S. Cr., utrumque ostendit; alii codd., jungi.

A Deus quippe dono bonitatis salvat, et iudicio severitatis obdurat.

13. Illud etiam quod vos dicitis, Deus est enim qui operatur in robis et velle et operari, pro bona voluntate (Philip. II, 13); illi autem dicunt: Si volueritis et audieritis me, bona terræ comedetis (Isa. I, 19): si utrumque sicut oportet animus in fide tranquillus acceperit, nulla de gratia et libero arbitrio et questio remanebit. Jubet enim Deus homini ut velit, sed Deus in homine operatur et velle; jubet ut faciat, sed Deus in eo^f operatur et facere. Ideo utrumque beatus jungit. Apostolus dicens: Cum timore et tremore salutem restram operamini: Deus est enim qui operatur in robis et velle et perficere, pro bona voluntate. Ut ergo cum timore et tremore suam quisque operetur salutem, opus est volentis hominis, sed hoc ipsum velle^g Deus operatur in suis, **274** ac per hoc quoniam habet homo liberum arbitrium, audit precepta que faciat; sed ad implenda precepta liberum arbitrium idoneum nullatenus efficitur^h, nisi divinitus adjuvetur. Ita fit, ut se operari debere homo cognoscat, dum preceptum accipit, et Deo se sciatis semper omne bonum debere, quod vult ac facit: quem teste Apostolo cognoscit operari in homine, et velle, et perficere pro bona voluntate. Qui suis fidelibus hanc dignatus est gratiam promittere per Prophetam dicens: Spiritum meum dabo in robis, et factam ut in justificationibus meis ambuletis, et iudicia mea observetis et faciatis (Ezech. XXXVI, 27).

14. Cum ergo Deus in homine operari cuperit velle, tunc homo ad Deum convertitur, et eodem in se operante, unde ipsi Deo placeat operari. Deo enim dicit Apostolus: Aptet nos in omni opere bonoⁱ, ut faciatis voluntatem ejus, faciens in robis quod placeat eorum se (Hebr. XIII, 21). Ad vitam quoque in tantum potest homo manum porrigerere, in quantum habuerit Dominum protectionem suam super manum dexteram suam (Psal. CXX, 5). Nimis autem absurdum est illos putare vasa misericordiae qui vel sacerdotalem habent vel ecclesiasticam dignitatem; vasa vero contumeliae, clericos, et monachos ac laicos estimare; cum utique Apostolus vasa misericordiae illa dicat quæ Deus præparavit in gloriam, non presentem utique, sed futuram, quibus dicit: Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria (Coloss. III, 4). Ideo paulo superius ait, Quæ sursum sunt sapientia, non quæ super terram (Ibid., 1). Vasa quippe misericordiae sunt quibus dicitur: Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum; vasa vero contumeliae sunt quibus dicitur: Ite, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus. Vasa itaque misericordiae non

^f Ms. S. Cr., hoc ipsum velle et operari.

^g Ms. S. Cr., liberum arbitrium operari (alter hūminis) idoneum nullatenus efficitur.

^h Ita mss. S. Cr., juxta Græcum textum; cæteri codd., in omni bono.

ⁱ Ms. S. Cr., Vasa ergo.

ecclesiastica vel secularis dignitas, sed i.e. Ecclesia A tatem in aliquo non agnoscit, potest cras Deo reve- spiritalis caritas facit. Quapropter in quacunque professione tenuerit homo fidem quae per caritatem operatur, erit vas in honorem sanctificatum et utile Domino, ad omne opus bonum paratum.

15. Contra prædestinationem vero sanctorum magis pervicacie est aliquem vel parare, vel habere conflictum, cum apostolicæ predicationi nullus audeat refragari, qua non solum dicitur de Deo : *Quos autem præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii ejus* (Rom. viii, 29); et alio loco : *Prædestinavit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum* (Ephes. 1, 5) : verum etiam ipsum caput nostrum, ipsum primogenitum in multis fratribus beatus Paulus prædestinatum confidenter predicat dicens : *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis* (Rom. 1, 3, 4). Quisquis ergo prædestinatum Christum et sanctos ejus negat, apostolicam fidem perversus oppugnat. Omnes autem prædestinati ipsi sunt, quos vult Deus salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Qui propterea omnes dicuntur, quia in utroque sexu, ex omni hominum genere, gradu, state ei conditione salvantur. Semper quippe 275 voluntas Dei omnipotentis impletur, quia potestas ejus nullatenus vincitur : ipse est enim qui omnia quæcumque rotulit fecit in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssis (Psal. cxxxiv, 6), et cuius voluntati nemo resistit. Verum namque est quod de se testatus est Filius, quia quos vult vivificat^a; quia in vivificantis nullum initium humanæ voluntatis expectat, sed ipsam voluntatem bonam faciendo vivificat.

16. Hoc in majoribus. Parvulos autem, in quibus necdum potest bona voluntas fieri, solius gratia facit operatione salvati. Liberum vero arbitrium, quod fuit in primo homine sanguinem ante peccatum, nunc in filiis Dei propria quidem infirmitate concutitur, sed majore divini muneris gratia sublevatur. Questionem vero animarum, aut tacitam debemus relinquere, aut sine contentione tractare : quia sive ex propagine veniant, sive novæ singulis corporibus hant, quod sanctorum Scripturarum auctoritas non manifeste pronuntiat, cum cautela debet inquiri, maxime quod sine fidei detimento potest a fidelibus ignorari. Illud præcipue observandum est et teneendum, nascentium parvolorum animas nexus peccati originalis obstricta, omnibusque necessarium esse sancti baptismatis sacramentum, quo dirumpitur (af. dimittitur) peccati originalis vinculum, et amissa in primo homine per secundum hominem recipitur adoptio filiorum.

17. Vos itaque, dilectissimi fratres, per gratiam Dei estote stabiles et immobiles; ac tenentes veram fidem, exhibete fratribus aliter sentientibus caritatem; nec de aliquo desperetis, quia qui hodie veri-

^a Absunt hæc ab editis, quia quos vult vivificat. Leguntur in mss. tritus, in quorum uno habetur justificat.

^b Fulgentius libris de Veritate pred. et gratia.

tatem in aliquo non agnoscit, potest cras Deo revealinge cognoscere. Deo enim subest, cum volet, posse (Sap. xii, 18). Oremus ergo pro eis, ut Deus operetur in eis. Exhibeamus eis bonam voluntatem, de qua nos possumus habere mercedem, scientes quoniam in conspectu Dei quisquis de numero prædestinationum fuerit, non peribit, et in omnibus voluntas Omnipotentis implebitur, ut per gratiam salviant, et agnitionem veritatis, Domino illuminante, percipient.

18. Præ omnibus studium gerite libros sancti Augustini quos ad Prosperum et Hilarium scripsit, memoratio fratribus legendos ingerere. Quorum mentionem beatæ memorie Hormisa, sedis apostolice gloriosus antistes, in epistola quam consilienti se sancto fratri consacerdotique nostro Possessori rescripsit, cum magno preconio catholice laudis inseruit. Cujus hæc verba sunt : *De arbitrio tamen libero et gratia Dei, quid Romana, hoc est catholica sequatur et serret Ecclesia, licet in variis libris beati Augustini, et maxime ad Prosperum et Hilarium quibus possit agnosciri, tamen et in soriniis ecclesiasticis expressa capitula continentur.*

19. Hæc itaque, dilectissimi fratres, interrogatus vobis breviter communi voluimus respondere rescripto. Ceterum unus ex nobis, in quantum Dominus servis suis recti gratiam dignatur donare sermonis, illis omnibus, quæ memoratos fratres adversus gratiam et prædestinationem 276 intimatis vel sentire, vel dicere, tribus libris vestro nomine dedicatis sufficiens disputatione respondit; quibus adversus duos libros Fausti Galli septem libros edidit : quos cum recensueritis, agnosceris protinus quemadmodum memoriali Fausti commenta veritatem contraria, catholice fidei penitus inimica, discussio prodidit, ratio manifesta convicit, auctoritas divina compressit, et præcedentium Patrum consona prorsus attestatio confutavit.

20. Speramus autem in Domino, quoniam gratia suæ ita subsidiū largietur, ut et bene sentientibus sanctæ scientiæ tribuat augmentum, et aliter quam oportet credentibus donet veritatis agnoscendæ subsidium. Ipse enim facit gratia suæ participes quos prædestinavit ad vitam, ut in omnibus bonis suis humanæ arbitrii voluntatis gratia Dei subjiciantur; et ab ipso sibi cognoscant descendere omne datum optimum, et omne donum perfectum; sciant etiam ab ipso exspectandum semper auxilium, qui prædestinatus suis et gratiam et perseverantium donat, ut gratiam pro gratia, donum vitae perennis accipiant.

277 EPISTOLA. XVI.

SEU LIBER PETRI DIACONI ET ALIORUM QUI IN CAUSA FIDEI A GRÆCIS EX ORIENTE ROMAM MISSI FUERUNT.

De Incarnatione et: *Gratia Domini nostri Iesu Christi ad Fulgentium et alios episcopos Africæ.*

Dominis sanctissimis et cum omni veneratione no-

^c Idem libris contra Faustum.

^d Verba hæc, sanctæ scientiæ adduntur in mss. S. Cr.

minandis, DATIANO¹, FORTUNATO, ALBANO, ORONTIO, BOETO, FULGENTIO, JANUARIO et ceteris episcopis et in Christi confessione decoratis, exigu PETRUS diaconus, JOANNES, LEONTIUS, alias JOANNES, et ceteri fratres in causa fidei Romanum directi.

CAPUT I. *Consensus Ecclesiarum in fide, confirmatione fidem.* — 1. Utile et pernecessarium, sanctisque Dei Ecclesiis specialiter credimus profuturum, ea quae de Incarnatione et dispensatione divina nobiscum universæ sanctæ Orientalium Ecclesiarum contra haereticos defendunt (qui pravis et iniquis argumentis antiquam Ecclesiarum fidem inquietare non cessant), sanctitati vestrae suggerere atque de his consensum vestras beatitudinis suppliciter promereri. Quia in nullo sanctam gloriosamque confessionem vestram credimus dissentire, presertim cum uno ubique spiritu sanctam Dei Ecclesiam vegetari minime dubitemus. Non enim parva, imo potius magna letitia universi replebuntur Orientales, si sanctitatem vestram suis, imo magis catholicis noverint in omnibus consentire dogmatibus.

2. Unde suppliciter petimus et obsecramus beatitudinem vestram, quatenus diligent examinatione ea quae inferius continentur discutientes (ut docet verissimos et intrepidos Christi predicatorum), scriptis sententiam vestram nobis patescere jubeatis: ut si, Deo praestante, catholicæ fidei conveniens, et apostolicis traditionibus nostra apud vos (sicut non dislidiimus) fuerit expositio comprobata, per facile tantorum 278 virorum, probatissimorumque sacerdotum auctoritate muniti, in qua loquendam ora obstruere valeamus, et in fide sanctorum Patrum perseverantes, Deo, qui vos² sanctimonii sui confessione glorificavit, gratias referamus, domini sanctissimi et Deo dignissimi. Nunc ea quae sequuntur diligenter petimus exploreatis.

CAP. II. *In Christo duæ naturæ, sine confusione, in unam personam unitæ.* — 3. Igitur juxta sanctorum Patrum traditionem, Dominum nostrum Jesum Christum in duabus naturis unitis et inconfusis, id est divinitatis et humanitatis, in una persona sive subsistentia³ confitemur. Nec illis acquiescentes qui unam Dei Verbi naturam incarnatam prædicantes, venerabilis Chaicedonensis concilii filii resurgent, nec illos admittentes qui duas naturas dolose pronuntiantes, unam Dei Verbi naturam incarnatam uniuersine confitentur, testimontes hoc durarum naturarum professioni contrarium: quasi aliquid aliud quam duas naturas ineffabiliter unitas, una Dei verbi natura incarnata significet, beato Cyrillo Alexandrinae civitatis antistite in secunda epistola⁴ ad Successum episcopum Diocesarum ita scribente: « Si enim unam naturam dicentes Dei Verbi, tacuissemus non infrentes incarnationem, sed velut abjectientes dispensatio-

nem, erat illis forsitan non improbabilis sermo, simulantibus interrogare, ubi est in humanitate perfectio? aut quomodo substantia nostra subsistit? Quidam vero et perfectio quæ in humanitate est, est essentia nostra manifestatio illata est, per id quod dictum est incarnata, jam desinat (*al. deserant*) arundineam virginem sibimet supponentes. »

CAP. III. *Beata Virgo proprie Dei Mater.* — 4. Beata vero Virginem Mariam non propter dignitatem hominis illius qui ex ipsa natus est (quem gratia et non natura Deum quidam impie predicare non metunt), sed proprie et secundum veritatem credimus Θεοτόκον, id est Dei Genitricem, eo quod pepererit vere et proprie Deum Verbum incarnatum et hominem factum, atque essentialiter sive naturaliter carni unitum.

B 5. Pròpterea etiam essentialē sive naturalem factam naturarum unionem omnino considerant, non sicut illi qui tanquam in propheta, ita in Christo Deum Verbum⁵ inoperasse contendunt. Quos redarguit beatus Gregorius Nazianzenus ad Clidonium, dicens: « Si quis sicut in propheta secundum gratiam dicit inoperasse Deum Verbum, et non essentialiter factam confitetur unionem, sit vacuus melioris inoperationis, magis autem plenus sit deterioris. » Nec sicut illi qui secundum illustrationem, aut dilectionem, aut affectionem, personalem, vel subsistentiam, sive secundum auctoritatem, aut potentiam, aut æqualitatem honoris, unionem tentant astruere naturarum. Quos paulo superius memoratus beatus Cyrillus anathematizat dicens (*Anathematis*. 3) contra Nestorium: « Si quis in uno Christo dividit substantias post unionem⁶, sola eas societate connectens secundum dignitatem, 279 auctoritatem, aut potentiam, et non magis conjunctionem quæ est secundum unitatem naturalem, anathema sit. » Deus enim Verbum, non nomine vacuo, non particula sui, sed natura Deus tantus quantus et Pater est, æqualis per omnia Patri, præter hoc tantummodo quod ille Pater est, iste Filius, naturæ se humanæ uniens, factus est homo.

C D 6. Hinc etiam a sanctis Patribus adunatione ex divinitate et humanitate Christus Dominus noster compositus prædicatur. Quod nolens Paulus Samosatenus confiteri, damnatus est ab Antiocheno concilio, Malchione presbytero ejusdem Antiochenæ Ecclesiarum, viro per omnia eruditissimo, et ab universis sacerdotibus qui contra eumdem Paulum convenerant tunc electo; qui summum disputationis certamen a concilio memorato suscipiens, ita eumdem haereticum inter cetera redarguit, dicens: « Ex simplicibus fit certe compositum, sicut in Christo Jesu, qui ex Deo Verbo et humano corpore, quod est ex semine

Christi divinitate gloriosus.

¹ Editi, Lovan. an. 1556, et Basil. habent sive substantia.

² Haec verba in secunda epistola, absunt ab editis, leguntur in ms.

³ Ita ins.; at edd., Domini Verbum.

⁴ Editi, post unitatem; ms., post unionem.

¹ Ant., Diacono.

² Ms., gloriosamque confessionem credimus dissentire.

³ Ms., patescere jubeatis.

⁴ Sic ms., editi vero, et facile.

⁵ Editi, qui nos. Sed melius videtur quod habet ms., qui vos; quia episcopos compellant exilio pro

David, unus factus est, et unitate subsistens. Tu vero videris mihi secundum hoc nolle compositionem fateri, ut non substantia sit in eo Filius Dei, sed sapientia secundum participationem. Hoc enim dixisti, quia sapientia dispendium patiatur, et ideo composita esse non possit, nec cogitas quod divina sapientia sicut autem quam se exinanisset, indiminuta permansit; ita et in hac examinatione quam gessit misericorditer, indiminuta atque indemutabilis exstet. Et hoc etiam dicas, quod sapientia habitaret in eo sicut habitamus et nos in domibus, ut alter in altero^a, sed neque pars domus nos sumus, nec nostri pars domus est. Similiter etiam beatus Athanasius in libello cuius est titulus, *Quod unus sit Christus*, hereticorum vanitatem refutans, postquam de Filii Dei divinitate inquisitiones eorum superfluas approbasset, ita prosequitur: « Sic, inquit, etiam de Incarnatione inquirunt: Quomodo, inquunt, incarnatur Deus? quomodo incorporatur? quomodo componitur ad parvum corpusculum incapabilis? quomodo unitur increatus creato, incircumscripitus circumscriptio? aut quomodo in partes magnus ille, et immensus, et individuus? Si autem magnitudo illa in parvo loco contracta est, aut parvum illud factum est magnum, aut pars, et non omnis divinitas carni unita est, quod est impium credere. Et prolapsi sunt ex hoc quod dicunt: Quomodo, et quali modo? et qua sententia et pericula etiam isti et inhabitationem pro incarnatione opinati (operari) sunt, et pro unitate, et compositione inoperationem humanam, et pro una substantia Domini nostri Iesu Christi, duas subsistentias et duas personas, et pro sancta et ineffabili Trinitate, quaternitatem indecenter dogmatizantes, et impie. »

7. Rursus beatus Gregorius in sermone de Filio: « Uno autem, inquit, capitulo meo, ut altiora quidem ascribas divinitati, et illi naturae que passionibus et corpore probatur esse superior: humiliora vero composito tribus, qui propter te semetipsum exinanivit, et incarnatus est. Hinc ergo rectissime credimus, quod plenus et perfectus Deus Verbum, etiam post assumptam carnem nullum augmentum detrimentumque **280** pertulerit, imo unitione sua ineffabilem gloriam contulerit assumptae naturae.

CAP. IV. *Non est facta quaternitas in deitate per Incarnationis mysterium.* — 8. Hac de causa Trinitas etiam post Incarnationis mysterium Trinitas mansit, quia idem Deus Verbum, etiam cum propria carne unus est ex Trinitate: non quod caro ejus sit de substantia Trinitatis, sed quia caro Dei Verbi est, qui est unus ex Trinitate. *Ipsa enim omnino, et non aliud ascendit in celum, qui descendit de celo, Filius hominis qui est in celo (Joan. iii, 13).* Quapropter et Deum Verbum passum carne, et crucifixum carne, et sepultum carne secundum beatum Cyrilum profitemur dicenteum (*Anath. xiii*): « Si quis non constitetur

ad hanc, Deus in saeculum. In Basil. vero legitur, sed ejus omnino thronus... sit in saeculum saeculi, virga aequitatis, etc.

9. Similiter etiam hominem Christum dicimus Verbum, secundum illud beati Joannis: *Quod fuit ab initio, quod audiremus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostrae tractaverunt de Verbo vita (I Joan. i, 1).* Neque enim Verbum secundum deitatis sue naturam tractari potuit manibus humanis, nisi fieret homo. Est etiam procul dubio puer ille quem beata Virgo genuit, quem pannis involvit, quem in praesepio collocavit, quem octavo die circumcidit, quem Simeon vir justus propriis amplexatus est gremiis, quem subjectum parentibus evangelistae referunt, quem profecisse aetate et sapientia (*Luc. ii, 52*) protestantur, natura Deus, per quem facta sunt omnia visibilia et invisibilia, unigenitus et primogenitus, in quo omnia constant (*Coloss. i, 16, 17*), secundum apostolum Paulum. Et hoc ipsum claris vocibus etiam Isaia propheta protestatur dicens: *Puer natus est nobis, et filius datus est nobis, cuius potestas in humero ejus, et vocabitur magni consilii Angelus, Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Dominator, Pater futuri saeculi, Princeps pacis (Isa. ix, 6).*

10. Et idcirco acquiescendum illis nullatenus credimus, qui puero illi Deum fortis unitum asserunt, nec Deum fortis ipsum esse puerum credunt, praesertim cum non alterius coiuslibet, sed ejus omnino thronum, qui de Spiritu sancto et Maria Virgine natus est, atque in Jordane a Joanne, ut aquas sanctificaret, baptizatus est in saeculum saeculi **Psalmista** testetur, dicens: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi, virga aequitatis, virga regni tui; dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus tuus oleo exultationis pra participibus tuis (Psal. XLIV, 7, 8).* Quomodo autem ungi poterat Deus, cuius thronus est in saeculum saeculi, nisi fieret homo?

CAP. V. *Deus factus est homo, non homo factus est Deus.* — 11. Secundum hanc ergo prophetae sententiam, Deus factus est Christus, non autem Christus factus est Deus, sicut dicunt haeretici, qui per provectum, non per naturam Christum Deum audent asserere: Deus enim unctus est, quia ipse factus est homo; non enim alter **281** est Deus, alter homo, sed idem Deus, idem homo. Qui enim naturalis est filius Virginis, idem naturalis est Filius Dei. Propterea et duas nativitates Dei Verbi credimus et contineamus, id est, unam ante saecula a Patre (al. in Patre), secundum divinitatem; alteram in novissimis diebus, a Virgine sancta, secundum carnem: excedentes eos qui negant secundum carnem Verbi Dicitur nativitatem, qui etiam resurgunt unius ejusdemque Filii Dei fateri mirabilia et passiones, quod omnia Dei Ecclesia constitetur.

ad hanc, Deus in saeculum. In Basil. vero legitur, sed ejus omnino thronus... sit in saeculum saeculi, virga aequitatis, etc.

^a Editi Lov. et Basil., ut alter in altera.

^b Locuni hunc in excusis mutuimus opere ms. Portarum ab his verbis, in saeculum saeculi, usque

12. Accipimus autem et quatuor concilia secundum hunc expositionis nostrae sensum: Nicenum, trecentorum decem et octo episcoporum; Constantinopolitanum, centum et quinquaginta, qui damnaverunt iupios Pneumatomachos, nec non etiam Ephesinum primum, cui præfuerunt beatissimi Cœlestinus Romanus, et Cyrilus Alexandrinus antistites; et sanctum ac venerabile quod apud Chalcedonem celebratum est.

13. Epistolas quoque beati Leonis amplectimur, anathematizantes universos contraria dogmatibus Ecclesie sentientes, simul et omnia scripta Theodori Mopsuestini, et Nestorii discipuli ejus, omnesque qui illis similia sapiunt cum eodem Nestorio, nec non etiam cuncta scripta duodecim adversaria capitulis beati Cyrilli, que contra euudem Nestorium edidit; his adjacentes Eutychen et Dioscorum cum sociis eorum, omnesque quos juste ac regulariter sedes apostolica condemnavit.

CAP. VI. *Qualis homo creatus; et qualis cum sua posteritate per peccatum effectus. Per peccatum totus homo factus est deterior. Sine gratia non nisi humana cogitantur. Quid sit credere.* — 14. Post hoc consequens est etiam qualiter de Christi gratia sentiamus, qua nos eruit de potestate Satanæ, secundum quod nobis est traditum, vestre beatitudini declarare: quia etiam in hac parte auctoritas vestra nobis valde est necessaria.

15. Credimus itaque bonum et sine ulla carnis impugnatione, a Deo creatore omnium, factum Adam, magna prædictum libertate, ita ut et bonum facere in propria facultate haberet, et malum, si vellet, posset admittere. Eratque mors et immortalitas in ejus posita quodammodo arbitrii libertate. Capax enim erat utriusque rei, ut si servare præceptum, sine experientia mortis fieret immortalis; si vero conteneret, mors continuo subsequeretur. Itaque serpentis astutia depravatus, sponte divinae legis prævaricator effectus est, et ideo secundum quod ei predictum fuerat, justo Dei judicio mortis pena damnatur, totusque, id est secundum corpus et secundum animam, in deteriorius commutatus, amissa libertate propria, sub peccati servitio mancipatur.

16. Ex hoc NULLUS EST HOMINUM qui non hujus peccati vinculo nascatur astrictus, præter eum qui ad hoc vinculum peccati solvendum, novo generationis modo natus est, mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Quid enim aliud potuit aut potest nasci ex servo, nisi servus? Neque enim cum esset liber Adam, filios procreavit, sed postquam servus peccati factus est. Ideo sicut omnis homo ab illo est, ita et omnis homo servus peccati per ipsum est. Hinc et Apostolus: *Ex uno, inquit, in omnes homines in condemnationem* (Rom. v, 18). Et rursus,

282 *Per unum hominem peccatum intravit in hunc mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt*

* Aberant ab editis vera libertas; id est, ut humana libertas fieret; at substituta sunt hæc ex ms.

A (*Ibid.*, 12). Falluntur ergo omnino qui dicunt mortem solam, non etiam peccatum transisse in genus humanum, cum Apostolus, et peccatum, et mortem mundo per eum testetur illatam.

17. Ab hac igitur damnatione et morte nullus omnino liberatur, nisi gratia Redemptoris: qui cum esset Dominus, utpote Deus, ut nos a servitute perpetua et potestate diaboli liberaret, atque ad veram libertatem reduceret, factus est servus, accipiens formam servi (*Philip.* ii, 7). Hinc est quod dicit ad Iudeos: *Tunc rere liberi eritis, si vos Filius liberaretur* (*Joan.* viii, 36). Putabant enim se vere liberos, qui humanis occupationibus intentione vanissima serviebant. Ut ergo falsa libertas fieret vera libertas¹; id est, ut humana libertas fieret Christiana libertas, B eadem libertas liberatore indiguit, quo posset, per ejus gratiam ab occupationibus humanis aversa, ea cogitare et desiderare que pertinent ad vitam eternam.

18. Sine hac igitur gratia potest quidem cogilare et desiderare humana, non autem potest cogilare, aut velle, seu desiderare divina, quorum primum est et præcipuum fundamentum, et credido quodammodo, sive omnium bonorum origo, credere in Dominum gloriae crucifixum (*I Cor.* ii, 8), quod utique non est ex naturalis arbitrii libertate, quia non hoc caro et sanguis, sed Pater coelestis revelat cui voluerit (*Math.* xvi, 17), ad veram eum attrahens libertatem, NON VIOLENTE NECESSITATE, sed infundendo suavitatem per Spiritum sanctum, ut mox credentes C dicamus: quia Dominus est Jesus, quod nemo per naturalem arbitrii libertatem potest dicere, nisi in Spiritu sancto (*I Cor.* xn, 3).

19. Frustra ergo garriunt qui dicunt: Meum est velle credere, Dei autem gratia est adjuvare; cum etiam ipsum CREDERE, quod est consensum præbendi veritati, nobis a Deo dari testetur Apostolus dicens: *Vobis enim datum est a Christo, non solum ut in eum creditis, verum etiam ut pro illo patiamini* (*Philip.* i, 29).

CAP. VII. *Deus alias facit credere sua bonitate, alias deserit justo iudicio, sed occulto.* — 20. Sed dicunt, si nolentes Deus facit ut velint credere, nullus autem est qui naturaliter (ut dicitis) possit credere b aut aliquid boni velle quod pertinet ad vitam eternam, cur D ergo non facit omnes velle, cum non sit personarum acceptio apud Deum, præsertim cum de ipso scriptum sit: *Qui vult omnes homines saluos fieri et ad agnitionem veritatis venire* (*I Tim.* ii, 4)? Aut enim vult, et non potest; aut mentitur Scriptura divina. Quod si horum quolibet sentire est impium, restat ut non ille excite voluntatem humanam, sed eam exspectet ab homine, ut æquum sit in voluntibus præmium, in nolentibus autem justa damnatio.

21. Haec si ita sunt, ut heretici jaetitant, COMPRES- HENSA SUNT ab ipsis inscrutabilia et incomprehensi- bilia Dei iudicia. Si enim, ut ipsi volunt, nolentes

* Editi, potest credere in Filio Dei; at ms., possit credere, aut velle, ab eoque in Filio Dei.

damnat, salvat autem voles, nihil est omnino quod A queratur ulterius. Et, quantum ad ipsos, fallit Scriptura divina, que *incomprehensibilitia* Dei testatur *judicia* (Rom. xi, 33). Nos autem incomprehensibilitia credentes et demonstrantes judicia Dei, ex una massa perditionis alios salvari dicimus bonitate et gratia Dei, alios justo et occulto judicio derelinqui.

22. Alioquin dicant, si possunt hi qui hoc divine justitiae et bonitati contrarium testimont, cur is qui omnes homines vult salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire, tam multas virtutes fecit in Coronazim et Bethsaida et nullam harum in Tyro et Sidone facere voluit, ubi si factae fuissent (sicut ipse testatur) *forsitan in cinere et cilicio paenitentiam egissent* (Matth. xi, 21)? Aut cur in Asia et Bithynia Apostolum velut verbum salutis annuntiare (Act. xvi, 6, 7)?

23. Quod si ista nequunt comprehendendi, redeant ad se, et invenientes se homines, desinant querere cur alios salvet gratuito dono, alios derelinquant justo et occulto judicio, qui potestatem habet ex eadem massa aliud vas facere in honorem, aliud in contumeliam; et clamant una nobiscum, imo iuxta Apostolum: *O altitudo diritarum sapientiae et scientiae Dei! Quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et inrestitigabiles vice ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia. Ipsi gloria in secula seculorum. Amen* (Rom. i, 33, 34 et seq.). Manifeste ergo NON NOBIS, SED APOTOLO omnino resistit qui dicit: *Nisi ego prius voluero, gratia ad me non venit. Quod omnino nihil aliud est dicere, nisi prius dare Deo, ut retribuantur illi.*

CAP. VIII. *Omnis motus bona voluntatis ex Deo.* — 24. Sed nos sequentes cumdem apostolum omnem bonarum cogitationum originem, consensionemque earum^a, et voluntatem ex Deo et per Deum, et in Deo dicimus, qui pravas hominum voluntates, et terrenis actibus implicatas, per infusionem et inoperationem^b intrinsecus sancti Spiritus absolvit et corrigit, sicut scriptum est: *Preparatur voluntas a Domino.*

25. Hinc etiam beatus Basilius Cæsariensis episcopus, in oratione sacri altaris, quam pene universus frequentat Oriens, inter cetera: « *Vona* (inquit), Domine, virtutem ac tutamentum: malos quesumus bonos facio, bonos in bonitate conserva, omnia enim potes, et non est qui contradicat tibi; cum enim volueris salvas, et nullus resistit voluntati ture. » Ecce quam breviter, quamque districte doctor egregius olim hunc controver*ie* finem posuit, docens per hanc precem, non a scissione, sed a Deo malos homines bonos fieri; nec sua virtute, sed divinae gratae adjutorio in ipsa bonitate perseverare.

26. Similiter beatus Innocentius apostolicus sedis

antistes, in epistola (V. in capit. Cœlestini, cap. 8) ad Concilium Milevitani: « Omnia, inquit, studia et omnia opera ac merita sanctorum ad Dei gloriam laudemque referenda sunt: quia nemo ei aliunde placet, nisi ex eo quod ipse donaverit. » Quod 294 diligentius manifestiusque in epistola sua ad papam Zozimum^c, replicando, ipsius papæ sententiam explicant Alrieana concilia dicendo: « Illud autem quod in litteris quas ad universas provincias curasti esse mittendas, posuisti, dicens: *Nos tamen instinctu Dei* (omniū enim bona ad auctorem suum referenda sunt, unde nascuntur) *ad fratrum et coepiscoporum nostrorum conscientiam universa retulimus: sic accipimus dictum, ut illos qui contra Dei adjutorium extollunt arbitrii libertatem, districto gladio veritatis velut cursim transiens amputares.* Quid enim tam libero fecisti arbitrio, quam quod universa in humilitatis nostræ conscientiam retulisti? et tamen instinctu Dei factum fideliter sapienterque ridisti, veraciter fidenterque dixisti, ideo utique quia preparatur voluntas a Domino (Prov. viii, 55, sec. LXX), et ut boni aliquid agant paternis inspirationibus suorum ipse tangit corda filiorum: Quotquot enim Sp̄itu Dei aguntur, hi filii sunt Dei (Rom. viii, 54), ut nec nostrum deesse sentimus arbitrium, et in bonis quibusque voluntatis humanæ singulis motibus magis illius prævenire non dubitemus gratiam; quod ita Deus in cordibus hominum atque in ipso libero operetur arbitrio, ut sancta cogitatio, pium consilium, omnisque motus bona voluntatis ex Deo sit, quia per illum aliquid boni possumus, sine quo nihil possumus. »

27. His congrue beatissimus Cœlestinus in epistola (cap. 11) ad Gallos data: « Cum enim, inquit, sanctorum plebium presules mandata sibi legatione funguntur apud divinam clementiam, humani generis agunt causam, et tota secum Ecclesia congregantes postulant et precantur ut infidelibus donetur fides, ut idololatriæ ab infidelitatibus liberentur erroribus, ut Judeis, ablato cordis velamine, lux veritatis apparet, ut heretici catholicæ fidei perceptione resipiscant, ut schismatici spiritum rediuvive caritatis acceptiant, ut lapsis paenitentia remedia conferantur, ut denique catechumenis ad regenerationis sacramenta perductis, ecclesiæ misericordie aula rescertur. Ille autem non perfunctorie neque inaniter a Domino peti^d rerum ipsarum monstrat effectus, quandoquidem ex omni errorum genere plurimos dignatur attrahere, quos eruens de potestate tenebrarum, transfert in regnum illius caritatis suæ, et ex vasis iræ facit vasa misericordiæ. Quod adeo totum divini operis esse sentitur, ut haec efficienti Deo gratiarum semper actio laudisque confessio pro illuminatione talium vel correctione referatur. » Rursus post pauca: « His ergo (inquit [Cœlest., cap. 12]) ecclesiasticis regulis et ex divina sumptis auctoritate

^a Editi, earum confessionem; sed rectius ms., consensionemque earum.

^b Sic ms.; at in excusis, et operationem.

^c Editi, ad papam Romanum; ms., ad papam Zozimum

^d Editi, fungantur.

^e Si: ms. et editi, præter Basil., in quo legitur, neque inaniter a Domino peti, sed efficaciter, ipsarum precerum monstrat effectus.

documentis, ita confirmatae Domino confirmati sumus, A ut omnia honorum affectuum atque operum, et omnium studiorum omniumque virtutum, quibus ab initio fidei ad Deum tenditur, Deum prosteamur auctorem; et non dubitemus ab ipsis gratia omnis hominis merita præveniri, per quem sit ut aliquid boni, et velle incipiamus et facere. Quo utique auxilio et munere Dei non avertitur liberum arbitrium, sed liberatur, ut de tenebroso lucidum, 285 de pravo rectum, de languido sanum, de imprudenti sit providum. » Terminat autem idem magister (*Idem, c. 13*) hanc ipsam epistolam, atque concludit ita, dicens: « Quia ad confitendam gratiam Dei, cuius operi ac dignationi nihil penitus subtrahendum est, satis sufficiere credimus, quidquid secundum predicas regulas apostolicas sedis nos scripta docuerunt, ut prorsus non opinemur catholicum, quod apparuerit prefixis sententiis esse contrarium. » Haec, sanctissimi, non quasi ignorantibus suggestere necessarium astinuimus, sed ad confutandum eorum amentiam qui ea ut nova dogmata et penitus (*al. pene*) Ecclesie inaudita religiunt, huic parvitatis nostrae libello inserere oportet judicavimus.

28. Quorum omnium sanctorum Patrum imbuti doctrinis, anathematizamus Pelagium et Cœlestium, simul etiam Julianum Edanensem, et qui illis similia sapiunt; præcipue libros Fausti Galliarum episcopi^a, qui de monasterio Lirinensi proiectus est, quos contra prædestinationis sententiam scriptos esse non dubium est. In quibus non solum contra horum omnium sanctorum Patrum, verum etiam contra ipsius Apostoli traditionem^b veniens, humano labori subjungit gratiae adjutorium, atque totam omnino Christi evacuans gratiam, antiquos sanctos non ea gratia qua et nos, secundum quod docet beatissimus Petrus apostolus (*Act. xv, 11*), sed naturæ possiblitate salvatos impie profuderet.

Petrus misericordia Dei diaconus subscrispsit,
Joannes misericordia Dei monachus subscrispsit,
Leontius misericordia Dei monachus subscrispsit,
Joannes lector misericordia Dei subscrispsit.

286 EPISTOLA XVII,

SEU I. BER S. FULGENTII ET ALIORUM QUINDECIM EPISCOPOURUM AFRICANORUM,

Ad Petrum diaconum et alios qui ex Oriente in causa fidei Romanam missi sunt, de Incarnatione et Gratia Domini nostri Iesu Christi.

Dilectissimis et in Christi fide atque gratia plurimum amplectendis sanctis fratribus, PETRO diacono, JOANNI, LEONTIO, et alijs JOANNI, ceterisque fratribus quos una vobis cum in causa fidei Romanam directos litteris intimasti, DATIANUS, FORTUNATUS, BOETIUS, VICTOR, SCHOLASTICUS, ORONTIUS, VINDICIANUS, VICTOR, JANUARIUS, VICTORIANUS, PHOTINUS, QUODVULTDEVS, FULGENTIUS, FELIX et JANUARIUS in Domino salutem.

^a Libri Fausti contra prædestinationem.

^b Sic ms., editi autem, contradictionem.

^c Sic Basil; in ms. autem habetur nostri exsili.

CAPUT I. *Recta fides in hac vita salus est hominum.* — 1. Beatus frater noster Joannes, diaconus a vestra societate directus, litteras nobis quas misistis exhibuit, quibus recensis, vestram simul alacres, et fidem cognovimus, et salutem: imo in agnitione fidei vestra nobis salus innotuit. Quæ enim vera in hac vita salus est hominum, nisi recta in Deum fides, quæ per caritatem operatur, per quam nos gratia divina salvatos Apostolica testatur auctoritas, dicens: *Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex robis: Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis extollatur (Ephes. ii, 8).* Et quia caritas recte fidei debet jugiter adhaerere, quæ studio atque efficacia bonorum operum cooperit multitudinem peccatorum, ideo Doctor gentium in fide et veritate, ne quid si humani tumoris auderet arrogantia vindicare, post commendationem fidei, per quam gratis salvi facti sumes, operum quoque bonorum gratiam munericibus divina benignitatis assignans, subsequenter ad junxit: *Ipsi enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ preparavit 287 Deus, ut in illis ambulemus (Ibid., 10).* In eis vos Deo dirigentes ambulare, ipso rerum gaudemus effectu. *Sollicitudine* quippe non pigri, et *Spiritu ferentes (Rom. xii, 11)*, quo devotione laudabiliori Domino servitis, eo caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non fletta, n's instigat pro fidei communione plenius agnoscenda vestri consilii secreta^d perquirere. Quia igitur sermo Dei non est alligatus (*II Tim. ii, 9*), qui vivus est et efficax (*Heb. iv, 12*), idcirco nos quoque ea quæ de incarnatione ac dispensatione Domini nostri Iesu Christi, et de gratia (quæ gratis indignis ita tribuitur, ut ipsa in nobis, et exordium, et profectum bona voluntatis operetur), canoniceorum sancta auctoritate voluminum, paternorum quoque dictorum doctrina atque institutione percipimus et tenemus, vestrae caritati rescripte indice demonstrabimus, confidentes in Domino, a quo et fides infunditur, ut corde credamus ad justitiam, et sermo datur ut ore confiteamur ad salutem (*Rom. x, 10*), quod nostrum pariter et sensu gubernabit et stylum, ut vestre interrogationi talis reddatur nostra responsio, in qua et de incarnatione Domini ea dicamus quo nostre redēptionis continet veritas; et de gratia Dei ea loquamur quæ nobis ipsa gratis infuderit (*al. D* infundit vel infudit) superna majestas.

CAP. II. *Duae naturæ in Christo, et una persona.* Verbum carnem conceptam non accepit. — 2. Dicitis itaque vos, juxta sanctorum Patrum traditionem, Dominum nostrum Iesum Christum in duabus naturis unitis et inconfusis, id est divinitatis et humanitatis, in una persona sive subsistentia constitéri. Unde consequenter beatam quoque Mariam proprie et secundum veritatem vos credere asseritis genitricem Dei: eo quod scilicet peperit vere et proprie Deum Verbum incarnatum et hominem factum, atque essentia-

^d secreta; in reliquis excusis, restri exsili secreta. Forte vos instigat nostri exsili vel consilii secreta.

liter sive naturaliter carni unitum. Hoc ex epistole vestra^a tenore posuisse sufficiat: ex his enim pendet cetera quae de incarnatione Domini sermonis vestri professio comprehendit.

3. Si quis igitur in Domino nostro Iesu Christo, aut duas naturas aut unam noluerit, sive dubitaverit credere ac praedicare personam, vel si quis noluerit confiteri eundem Deum atque hominem, id est Verbum incarnatum, de Maria Virgine pro nostra salute veraciter natum, tantum a catholica fide comprehenditur ac demonstratur extraneus, quantum sacramento redemptionis humanae resistit ingratus. **B**loc enim est illud *magnum pietatis commendatum fidelibus concitis ore apostolico sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in hoc mundo, assumptum est in gloria* (*I Tim. iii, 16*): quia scilicet Verbum, quod in principio erat, et apud Deum erat, et Deus erat ^b, id est (*al. idem*) **D**e*i Unigenitus Filius, Deique virtus, et sapientia, per quem, et in quo facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil, idem* (*al. id est*), **D**e*us unigenitus, cum in forma Dei esset, id est, cum æqualis per omnia genitori unitatem cum eo naturalis essentie possideret, et in ea natura quam semipernus habet ex Pater, hoc quod naturaliter Pater est, id est* (*al. idem*) **D**e*us verus, summus, incommutabilisque eset, neque 298 alter a Pater Deus, sed manente personali discretione, unus naturaliter cum Pater Deus eset, nec minor scilicet, nec posterior Patre, nec diverso potestatis, nec alterius essentiae (non enim rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo [Philip. ii, 6, 7])*; tamen *semipernum exinanivit formam servi accipiens, id est* (*al. idem*), *in similitudine hominum factus, idem habitu inventus ut homo* (*Ibid.*), *in quo nulla potuit esse rapina arbitrio, quia de substantia Patris, ineffabili ac semiperna nativitate, genita naturalis sequalitatis in eo permanet plenitudo. Semipernum igitur exinanivit formam servi accipiens.* **I**li eo quippe Deus homo esse naturaliter voluit, et Dominus omnium rerum servilem naturam sine amissione proprie dominationis assumpit, in quo servi formam misericorditer exinanit accepit. Quam bene autem sanctus Apostolus Novi Testamenti, sicut ipse testatur (*II Cor. iii, 6*), factus a Deo minister idoneus, ne quisquam nostrum exinanit Dei Filium audiens, amissam vel diminutam æqualitatem paternæ formæ in Deo Unigenito noxia cogitatione conciperet, et obliquos sequens serpentines deceptionis anfractus, recte fidei trahit non teneret, exinanitionem illam, subenotis reservavit (*forte reseravit*) ambagibus, quando subsequenter adjectit, *formam serui accipiens.* Illa igitur exinanitio Unigeniti Dei acceptio sicut formæ servilis, non amissio vel diminutio deitatis: divina quippe natura nec minui potest aliquatenus nec augeri, quia incommutabilis manens hoc habet semper esse quod est. Nam si Deus ille verus et summus,

A qui propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius paupertate nos divites essemus (*II Cor. viii, 9*), plenitudinem suam, quod dictu nefas est ^b, exinanitus amitteret, aut aliquid mutabilitatis in illa formæ servilis acceptione sentiret, non dixisset beatus Juannes evangelista de Verbo incarnato: *Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiae et veritatis* (*Joan. i, 14*). Verbum itaque caro factum in veritate humana caro esse coepit, sed in veritate divina Verbum esse non destitit, et susceptionis ac redēptionis humanae mysterium ideo efficaciter peregit Redemptoris Dei admiranda benignitas, quia nec mutabilitatis nec diminutionis unquam receptrix esse potuit divina majestas.

4. Verbum igitur Dei, idemque Verbum Deus, humanam carnem de carne matris accipiens, sic utique formam servi accepit, ut permanens in forma Dei, eternus atque incommutabilis Deus per unitatem personæ, in qua servi formam accepit, fieri dignaretur ipse quod fecit. In similitudinem quippe hominum factus, habitu est inventus ut homo, et incommutabilem habens de natura Patris per omnia deitatem, creari dignatus est non creatus, et fieri voluit ex muliere, non factus a Patre, sed genitus; atque ita, *Verbum caro factum est, ut esset unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, qui est super omnia Deus benedictus in saecula, unus et verus Deus atque hominis Filius, unus idemque de Patre sine initio Deus semper genitus, de matre homo verus et secundum carnem temporaliter conceptus et natus.* **C** **299** Quam carnem non conceptam accepit Unigenitus Deus, sed in ea est Deus ipse altissima humilitate conceptus. Idem quippe Deus creatus est in virginem et de virginem secundum carnem, qui sibi de qua et in qua crearetur creaverat genitricem.

CAP. III. *Verbum non solum in virgine caro factum est, sed etiam ex virgine.* — 5. Si autem Deus Verbum sic in virgine caro fieret, ut ex ea non fieret, procul dubio non de carne matris idem Deus haberet substantiam carnis, esseque ejus per virginem transitus, atque ita neo mediatoris sacramentum nobis proficeret ad salutem, nec humanae divinaeque plenam in se Christus Dei Filius inconsuibiliter usaret substantiae veritatem. Hoc ergo medicinaliter una est bonitas divina remedium, ut ille Unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, non solum in muliere, sed etiam ex muliere fieret bonus. Quod indubitanter divinis credere atque confiteri (*al. profiteri*) jubemur oraculis. In ea quippe Deum hominem factum propheta non tacuit, dicens: *Mater Sion dicit: Homo et homo factus est in ea, et ipse fundavit eam Altissimum* (*Psal. lxxxvi, 5*). Esaias quoque Spiritu sancto plenus, futura incarnationis Filii Dei sic prænuntiat sacramentum: *Ecce virgo in utero concepit, et paries filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, quod interpretatur Nobiscum Deus* (*Isa. vii, 14; Matth. i, 23*). Quia ergo ille quem in utero virgo concepit et pepe-

^a Ms., et Deus erat, editi, et Deus Verbum erat.

^b Editi, quod nefas est, ms. vero, quod dictu nefas

^c Sic ms.; al editi. de matre vero Deus.

rit, *Nobiscum Deus vocatur*, Deus utique in utero virginis conceptus, natusque cognoscitur. In Evangelio quoque dicitur de Maria: *Inuenta est in utero habens de Spiritu sancto*. (*Ibid.*, 18). Joseph etiam, quem virum Maria non ad concubitum corruptelamque carnis, sed ad testimonium custodiamque sacrae virginitatis et castissimae secunditatis habuit, angelico sic admonetur oraculo: *Joseph fili David; ne timeas accipere Mariam conjugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est* (*Ibid.*, 20). Ex ipsa quoque factus coelestibus demonstratur eloquii; dicit enim Apostolus: *Postquam autem renit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege* (*Gal. iv, 4*). Romanis etiam scribens, ut verum firmumque ponere se demonstraret fundamentum fidei, epistole sue tale collocavit exordium: *Paulus servus Iesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas eius, in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (*Rom. i, 1, 2*). Timotheo quoque dilecto filio in fide, principaliter hujus fidei sollicita commendat affectione memoriam, dicens: *Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis ex semine David secundum Evangelium meum* (*II Tim. ii, 8*). Ad ipsam quoque beatam virginem, futuram scilicet creatoris sui, imo omnium rerum, genitricem, Gabriel angelus hoc usus invenitur alloquo (*al. eloquio*): *Spiritus sanctus supererexit in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque quod nasceretur ex te sanctum robaribit Filius Dei* (*Luc. i, 35*).

6. Ad hoc pertinet salutis nostræ mysterium, quod pater noster Abraham dispensatorem domus suæ precepit sub ejus femore manum ponere, et jurare per Deum cœli (*Genes. xxiv, 2*). Quod non nisi propheticus * spiritu fecisse credendus est, tunc scilicet quando omnia in figura contigisse Vas electionis insinuat (*I Cor. x, 17*). Illud igitur ideo sanctus Abraham pater gentium **290** fecit, non quia carnis suæ eredebat aliquod jam esse cum Deo cœli naturale consortium, sed ut ostenderet Deum cœli ex ea carne nasciturum hominem quæ (*al. qui*) de semine ipsius Abraham propaginis ducaret veritatem. Unus est igitur Christus Dei Filius in natura divinitatis et carnis, in quo singularitas personalis non confundit humanam divinamque naturam, et inconfusa unitio naturarum non facit geminam inesse personam: veritas enim propterea nostræ reconciliationis permanet et salutis, quia et Deus Unigenitus verus homo pro nobis est factus, et idem homo non aliud conceptus et natus est quam Unigenitus Deus.

7. Beata igitur Maria Deum Verbum, secundum quod caro factum est, et concepit et peperit: cuius utero Verbum Deus non carnem in qua conciperetur intulit; nec ex ea materiam conceptæ sive formam carnis non ipse: Deus concipiendus, sed tantum nasciturus assumpsit; sed ex eadem et in eadem vir-

gine humanæ carnis naturam, secundum quam temporaliter Deus sempiternus conciperetur et nascetur, accepit. Ipsa quippe acceptio carnis fuit conceptio virginis: neque enim in utero sanctæ illius et matris et virginis illa spiritualis et ex Deo Patre sine initio genita Verbi Dei natura poterat absque carne temporaliter concipi, sicut nec caro sine Verbi Dei unitione potuit aliquatenus, nullius viri coitu seminata, in intimo vulvæ virginalis innasci. Hanc ergo carnem tunc ex se natura virginis concipientis exhibuit, cum in eam Deus concipiendus advenit. Non est igitur aliquod intervallum temporis aestimandum inter concepcionem carnis initium et concipiendæ majestatis adventum. Una quippe fuit in utero Mariæ Virginis conceptio divinitatis et carnis, et unus est Christus Dei Filius in utraque natura conceptus, ut mæculam vitiaz propaginis inde inciperet abolere, unde in unoquoque na centium videbatur existere.

CAP. IV. *Ad delendum originis peccatum, Dei Filius humanam sibi naturam immaculatam immaculatus univit.* — 8. Nam quia omnes homines ex coitu maris feminaque nascentes ipsius conceptionis exordium originalis peccati habent contagione respersum, quia peccatum quod primus homo, cum esset natura bonus, diabolica malignitate seductus admisit in posteros quoque cum poena, hoc est cum morte ^b, transivit (quod in veritate sanctus David enuntiat, dicens: *Ecce enim in iniurias conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea* [*Psalm. l, 7*]); necessarium utique admodum fuit ut misericors Dominus et justus, iniurias humanæ vestigia deleterus, in ipso conceptu sibi humanam naturam dignaretur immaculatam immaculatus unire, ubi eam consueverat per inflictam peccati originalis maculam sue parti dominioque diabolus vindicare. Naturæ igitur humanæ, cujus veritatem plenitudinemque Deus, Unigenitus assumere voluit conceptum quoque ejus nativitatemque suscepit. Absit enim ut quisquam catholicus credat aut dicat quod Unigenitus Deus, suo nos sanguine redempturus in ea carne qua idem Deus factus est homo, respuerit humanæ conceptionis initia, cum in eadem carne Deus ipse immortalis permanens humanæ mortalitatis esset passurus **291** extrema. Sicut enim carne moriens incommutabilem atque inamissibilem naturalem sui statum Deus verus vivusque non perdidit; sic idem Deus immensus * naturaliter et æternus cum parva carne conciperetur, immensitate naturali non caruit; et cum temporaliter carne nasceretur, æternitatem naturalem, in qua de Patre aique in Patre sempiternus Deus est, non amisit: quia vita illa suum voluit esse quem in carne suscepit obitum, et æternitas illa suum habuit in matre conceptum.

9. Verbum igitur Deus, id est Unigenitus Dei Filius, qui est in omnibus (sicut ipse testatur) *alpha et omega, initium et finis* (*Apoc. i, 11*), sic initialiter secundum humanam naturam concipi carne non abnuit, sicut eadem carne moriens Deus humanæ na-

* Non legitur in editis vox propheticæ, legitur in ms.

^b Sic ms., at edd., ac cum morte.

^c Editi, universæ... universitate; ms. immensus... immensitate.

ture debitum finale persolvit. Nullatenus namque A humana natura ad auctorandum peccatum mundi sufficiens atque idonea fieret, nisi in unionem Verbi Dei ^a, non naturali confusione, sed solum personali unitate transiret: Verbum quippe cum caro fieret, unitione mirabili suam naturam fecit quam ex nobis accepit. In qua tamen unitione deifica et omnino mirabili Verbi divinitas mutata non est in carnem, veraque Verbi humanitas naturalem prorsus tenuit nostri generis veritatem. Virgo igitur (quod sc̄epe commemorandum est) ipsum Deum Verbum, secundum hoc quod in ea caro factum est, et concepit et peperit, et illum Unigenitum Deum, virtutem scilicet et sapientiam Dei, candorem lucis aeternae, et speculum sine macula Dei maiestatis, et imaginem bonitatis illius (Sap. vii, 26). splendorem gloriae, et figuram substantie ejus, quem sine ullo initio de sua natura sempiternum atque incommutabilem genuit incommutabilis ac semipeterna divinitas Patris, eumdem in humana natura totum plenumque Dcūm et hominem initialiter concepit, et peperit uterus virginis.

CAP. V. Deus et homo in Christo non duas personas, sed duas naturas sine confusione significant. — 10. Cum autem Dominum Christum Deum hominemque dicimus, non personalem dualitatem, sed utriusque naturae unionem verissimam sine ulla facta confusione monstramus. Idem quippe Deus qui homo, idem homo qui Deus est: quia sic Deo Verbo mirabiliter unita est humana natura, ut ipse verus Deus verus homo fieret, alteram vero personam incarnati Verbi vera humanitas non haberet. Accessit enim Deo humana substantia, non persona. Deus itaque cum sua carne unus est Christus, Filius Dei et filius hominis, idem Verbum similis et caro, imo idem Verbum caro ^b, quia idem Deus et homo.

CAP. VI. Non est Deus in Christo, sicut in patriarchis et prophetis. Caro Mariae caro peccati fuit. — 11. Non autem sic Deus Verbum carnem accepit, ut caro non fieret, cum evangelista dicat: Verbum caro factum est (Joan. i, 14). Neque naturam carnis ita Deus summus atque immensus ^c assumpsit, ut tanquam in uno de patriarchis aut prophetis, in illo quidem homine Deus esset, sed idem Deus homo non esset. Absit ut hoc Christiana conscientia teneat, aut se quisquam delirium profanari tanta impietate permittat. 292 Cum enim Verbum caro factum est, sic divinitas humilitatem sibi mirabiliter unire dignata est, ut, utriusque naturae veritate servata, in uno eodemque Deo atque homine Christo pro vita mundi divina (et. victimaria) fieret illa ejus humanitas. Deus enim non continens in ira misericordias suas (Psul. lxxvi, 10), ad hoc homo factus est, ut quidquid in homine creaverat integrum, idem Deus in se totum redintegraret assumptum.

^a Ita ms. et Basil.; at Lov. et Ant., unione Verbi Dei.

^b Verba haec, imo idem Verbum caro, que leguntur in edd. absunt a ms.

^c Edd., universus; ms., immensus.

12. Hoc itaque habuit Dei hominisque mirabilis quidem, sed verus ille secundum carnem conceptus et partus, quo Deum coeli virgo ineffabiliter concepit et peperit, et virgo genitrix inviolata permansit; illa scilicet *gratia plena et benedicta* ^d in mulieribus (Luc. i, 28) veraciter ab angelo nuncupata; quod gratia preventientis ope, atque opere Spiritus sancti superveniente in se, et virtute Altissimi obumbrante sibi, Deum. Dei Filium conceptura, viri coitum nec pertulit omnino, nec voluit, sed virginitatem retinens et mentis et corporis, ab eo quem conceptura et paritura erat, donum incorruptæ secunditatis et secundæ integratatis accepit. Ita Deum Verbum secundum quod caro factum est, virgo sancta concepit, angelorum hominumque factorem, eumdemque nihilominus virgo peperit hominum Redemptorem. Neque enim sancta Virgo Maria Deum sine carnis assumptione, aut carnem sine Dei unitione concepit, quia ille conceptus virginis Deo fuit carnique communis.

13. Hec est gratia qua factum est ut Deus, qui venit peccata tollere, quia peccatum in eo non est, homo conciperetur atque nasceretur in similitudine carnis peccati. de carne peccati. Caro quippe Mariae, que in iniurialibus humana fuerat solemnitate concepta, caro fuit utique peccati, que Filium Dei genuit in similitudinem carnis peccati. Testatur enim Apostolus: Quia misit Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati (Rom. viii, 3): illum scilicet qui, cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalē Deo, sed semetipsum ^e extinxivit, formam servi accipiens, in similitudine hominum factus (Philip. ii, 6, 7). Propterea vero in similitudine carnis peccati missus est Dei Filius, idemque est in similitudinem ^f hominum factus, ut et similis hominibus fieret in veritate carnis quam ipse creaverat, et dissimilitudinem nostram Deus in carne sine peccato creatus auseret, quam nostræ carni non ex opere suo, sed ex nostro peccato inesse cernebat. In similitudine igitur carnis peccati Dei Filius missus apparuit, quia in ejus vera humana carne non iniurias hominis, sed mortalitas fuit. Similitudo vero carnis peccati cum in Dei Filio, vel potius Dei Filius in similitudine carnis peccati cum dicitur, credendum est Unigenitum Deum de Virginis carne mortali non traxisse peccati sordem, sed accepisse naturæ integrum veritatem, ut veritatis ortus de terra existeret, quem propheticus sermone beatus David insinuat dicens: *Veritas de terra orta est* (Psal. xxiv, 12). Vere igitur Deum Verbum Maria concepit, quod in carne peccati peperit, quam Deus accepit.

CAP. VII. Beata Virgo Deum et hominem concipers, non humanis meritis, sed Dei dignatione promeruit. — 14. Sed ipsum Deum hominem factum et concipere et parere, non humanis meritis, sed concepti nascen-

^a Edd., *beata*; ms., *benedicta*.

^b Edd., *et semetipsum*; ms., *sed semetipsum*, juxta Apostoli textum.

^c Editi, *idem qui in similitudine*; sed melius legitur in ms., *idemque est in similitudinem*.

tisque ex ea summi Dei dignatione **293** promeruit. **A** Nisi enim Verbum Deus humanam sibi uniens singulariter naturam ex virgine homo verus nascetur, et plenus, nunquam nobis carnaliter natus spiritualiter ex Deo ^a nascendi conferretur exortus: sed ut carnalibus donaretur divina nativitas, prius concepta et nata est in veritate carnis Unigeniti Filii divina maiestas. Longe enim erat (*at. fuit*) a peccatoribus salus (*Psalm. cxviii.*, 155): et iniquitatis nostrae magna nos a Deo separationem disjunxerant (*Isa. lix.*, 2). Et quia in ipsa nativitate carnis nostrae, mortis vinculo tenebamur obstricti, a quo solius beneficio spiritualis nativitatis possemus absolviri, Deus natus est ex homine, ut homines nascetur ex Deo. Ideo namque Christus Filius Dei, id est verus Deus et vita aeterna, natus et mortuus est in veritate carnis, ut nos spiritualiter in uno Trinitatis nomine resarceremur in sacramento baptismatis. Hoc docet Apostolus, dicens: *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus (Rom. vii., 5).*

15. Christi ergo Filii Dei prima nativitas ex Deo, secunda ex homine: nostra vero prima nativitas ex homine, secunda ex Deo. Et quia Deus nascitur ex utero veritatem carnis accepit, ideo nobis renatis in baptismismo spiritum adoptionis indulxit. Ille quod ex prima nativitate natura non fuit, secunda nativitate per gratiam factus est, ut nos quod primae nativitatis natura non fuimus, gratia secundae nativitatis essemus. Sed Deus, ut ex homine nascetur, gratiam nobis attulit, nos autem gratiam gratis accipimus ^b, ut divine consorts naturae, Dei ex carne nascientis munere, fieremus. Quia ergo Filius Dei factus est filius hominis, propter ea, *quotquot receptorum eum* (sicut beatus Joannes evangelista testatur) *dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Johann. i., 13).* Si vero Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, post aeternam nativitatem, quam ex aeterno Patre Filius coeternus habet, secundam nativitatem sanctificandi ^c hominis gratia non susciperet, homo in iniquitatibus conceptus primae nativitatis nexibus non careret. Sed quia, secundum beati Joannis eloquium, *in hoc apparuit Filius Dei, ut solvat opera diaboli (I. Johann. iii., 8)*; ille qui in prima nativitate, qua de Patris natura verus Deus est et vita aeterna, nullum habet nativitatis initium, idem Deus ex virgine temporaliter sumpsit secundam nativitatis exordium.

CAP. VIII. *Mors Christi secundum carnem ultramque mortem in nobis destruxit. Nomine carnis totus homo intelligitur.* — **16.** Ille itaque vivus sermo Dei, vita sua statu incommutabiliter permanente, post primam nativitatem cum Patre de quo natus, una naturaliter vita est (quia *sicut habet Pater vitam in semetipso, sic*

^a Haec verba ex Deo non leguntur in edd., sed habentur in ms.

^b Legendum forte *accepimus*, propter subsequentia verba; edd. omnes et ms. habent *accipimus*.

^c Ms., *justificandi*.

^d Sic ms.; at edd. non habent *morte*, leguntque

dedis et Filio ritam habere in semetipso [Joan. v., 26]): idem ipse Dei Filius in natura carnis per gratiam pro mortuis natus est ad mortem, ut nos post mortem princeps nativitatis quam habemus ex carne, in gratia Spiritus resarceremur ad vitam. Sed Deus verus et vivus, imo Deus veritas et vita aeterna, nisi idem verus homo fieret, mortem gustare non posset, et idem homo qui mortem gustavit, si verus **294** Deus et vita aeterna non esset, mortem vincere non valeret. EXCEPTO ENIM ILLO qui sic homo est, ut idem sit Deus, quis est homo qui morte ^d destruxerit mortem? aut quis eruit animam suam de manu inferi (*Psalm. lxxxviii.*, 49)? Proinde Unigenitus Deus vivus et verus, secundum carneum quam ex nobis accepit, sicut conceptus et natus est, ita etiam mortuus resurrexit: quia veniens querere et salvum facere quod perierat (*Luc. xix.*, 10), traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram (*Roman. iv.*, 25). Mors autem Filii Dei, quam sola carne suscepit, ultramque in nobis mortem, animæ scilicet carnisque, destruxit; et resurrectio carnis ejus gratiam nobis et spiritualis et corporalis resurrectionis attribuit; ut, prius justificati per fidem mortis ac resurrectionis Filii Dei, resuscitaremur ab infidelitatis morte; qua cum naturaliter essemus filii iræ, sicut et ceteri (*Ephes. ii.*, 3), tenebamur obstricti, et post primam resurrectionem, scilicet animarum, quæ nobis in fide collata est, etiam ista carne in qua nunc vivimus resurgamus, nunquam denuo morituri. Nec ob aliud Deus verus et vita aeterna mortem nostram dignatus

C est accipere destruendam, nisi ut nobis in ejus resurrectione creditibus vitam suam donaret sine fine mansuram. Dominus quoque gloria ideo contumeliam sustinuit crucis, ut gloriam suam donaret fidelibus suis, sicut ipse testatus est dicens: *Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi illis (Johann. xvii., 22).* Verbum igitur caro factum unus et plenus est Christus. Carnis autem nomine totus hic accipiens est homo ^e, id est anima rationalis et caro. Christus enim Dei Filius, sicut veram et sine peccato accepit carnem nostram, sic veram et sine peccato accepit animam suam. Et carnem quidem nostram cum conditione humanae mortalitatis induit, animam vero nostram cum infirmitatibus sine macula humanae iniquitatis ^f accepit, ut divinitas Christi per suam virtutem in anima sua infirmitates nostras portans, sine peccato justitiam custodiret, et per eam etiam ab ipsa carne sua mortalitatis supplicium dono resurrectionis auferret. Ideo Christus surgens ex mortuis ^g jam non moritur; et mors illi ultra non dominabitur (*Roman. vi., 9*).

CAP. IX. *Secundum Scripturæ consuetudinem nomine carnis aut animæ saepè totus homo intelligitur.* — **17.** Quia vero familiare est divinis eloquiis vocabulo carnis simul in homine carnem atque animam nuncu-

^a aut quis eruet.

^b Ms., *totus accipiens est homo*.

^c Edili, *humanae infirmitatis*; sed rectius ms., *iniquitatis*.

^d Ms., *ex mortuis*; edili, *a mortuis*.

pare, sicut scriptum est : *Effundam de spiritu meo super omnem carnem (Joel. ii, 28)*; et : *Videbit omnis caro salutare Dei (Luc. iii, 6)*; et : *Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis (Joan. xvii, 2)*; et : *Nisi breviati fuissent dies illi, non salva fieret omnis caro (Matth. xxiv, 22)*; ex hac utique consuetudine sic in Scripturis sanctis totus homo carnis appetitione dicitur, sicut ibidem rursus homo totus solius animæ nuncupatione monstratur. Abraham namque patriarcha de terra sua, et de cognatione sua, et de domo patris sui, præceptio atque auxilio Dei vocantis, egrediens (*Genes. xii, 4*) (nèque enim quod Deus jubebat, ullatenus implere posset, nisi eum ille qui præceperat adjuvaret); cum secum homines quos habuit • 295 duceret exiturus, animas quas acquisierat in Charan secum tulisse narratur. Jacob quoque in Ægyptum descendente, septuaginta quinque animas in ejus comitatu fuisse Scriptura sancta commemorat (*Genes. xlvi, 27*). Beatus etiam Petrus apostolus octo animas dicit diluvii tempore per aquam fuisse salvatas. (*I Petr. iii, 20*). In Actibus quoque apostolorum, cum fuissent Iudei repentina mirandaque ejusdem beati Petri prædicatione compuoti, et mutatione dextere Excelsi ad fidem ex infidelitate conversi, scriptum est : *quia applicatae sunt in illa die animæ circiter tria millia (Act. ii, 41)*. His itaque testimoniosis agnoscamus et carnis solius et animæ nomine plerumque naturæ humanae plenitudinem nuncupari. Verbum ergo caro factum unus et plenus est Christus; unus ex utraque atque in utraque, id est in humana divinaque natura, in quo sic utriusque naturæ prorsus unitio gloria persistit, ut sive divinitati Christi humanitatem quis demat, sive humanitatì divinitatem detrahatur, Christum sacrilega infidelitate et blasphema prædicatione dissolvat. Joannes autem apostolus, plenus veritate, testatur *quia omnis spiritus qui solvit Jesum ex Deo non est, et hic est Antichristus (I Joan. iv, 3)*.

CAP. X. *Verbum, priusquam caro fieret, non erat Christus.* — 18. Illud vero quis facile Christianus aut ignoret aut dubitet, quod Verbum Deus priusquam caro fieret non fuit Christus, sed tantum Deus? Tunc autem idem Deus Verbum, quod semper in forma Dei erat, Christus esse cœpit, cum Deus semetipsum exinanis formam servi absque diminutione plenitudinis naturalis accepit. Deus ergo factus est Christus, ut Christus esset Deus homoque perfectus : quia Verbum dignatum est caro fieri, ut caro posset Verbi, hoc est Dei, nomine nuncupari. Neque enim caro Christi, prinsquam a Verbo suscipitur eadem caro, Christus fuit; neque ipsa caro, id est ipse homo, in se formam Dei viventis accepit; sed Deus, qui in forma Dei erat, formam servi accepit, et Deus æqualis Patri, *in similitudinem hominum factus, habitu est inventus ut homo (Philip. ii, 6, 7)*, et qui dives erat, propter nos pauper factus est, ut illius paupertate nos ditaremur (*II Cor. viii, 9*).

¹ Basil., *quos amavit; ceteri, habuit.*

² Ita ms.; at edd. præter Basil., in ipsum Deum Verbum.

A Verbum itaque caro factum unus est Christus; sed Verbum illud sine carne Deus æternus fuit, caro autem Christi sine Verbo non solum Christus aliquando non fuit, sed nec personaliter concepta fuit. Verbum ergo quod caro factum est, antequam caro fieret, mansit æternum, caro autem Verbi in ipso Deo Verbo b personale sumpsit initium. Sed quia Verbum caro factum unus Christus est Dei et homini's Filius, nec alter est Verbum, alter est caro, sed idem unus Verbum caro; propriea idem unus est, qui initium non habet æternus Deus generatus ex Patre, et qui initium habet temporaliter secundum carnem, idem Deus homo creatus ex virgine, unus Unigenitus Dei Filius ex æternitate divinitatis, et ex initio carnis. Ex æternitate scilicet divinitatis, creator visibilium invisibiliumque rerum; ex initio auctem carnis, salvum faciens populum suum a peccatis eorum. Ex æternitate divinitatis idem coæternus Pater, de quo natus est semper vivus; ex initio auctem carnis idem posterior matre, de qua temporaliter natus est in tempore moriturus. 296 Testatur enim Apostolus *Quia Christus secundum tempus pro impiis mortuus est (Rom. v, 6)*.

18 bis. Igitur non Trinitas, id est, non simul Pater et Filius et Spiritus sanctus, nec solus Pater, aut solus Spiritus sanctus; id est, non ille qui Filium genuit, nec ille qui de Patre procedit, sed solus Filius, id est ille quem in unitate naturæ Pater coæternum sibi Filium et coæqualem genuit, id est una ex Trinitate persona Christus Dei Filius unicus, ut nos salvos facheret, carne conceptus et natus est de ventre Virginis matris, qui verus et summus Deus est ex utero Dei Patris. Non Trinitas, sed Unigenitus a Patre Christus. Dei Filius, carne parvulus fuit, et carne crevit. Quem perfectus atque immensus ^c Pater, per unitatem divinitatis, æqualem suæ perfectioni atque inamensitati cognoscit. Non Trinitas, sed *via, veritas et vita (Joun. xiv, 6)*, Christus Dei Filius per curricula temporum, ab infancia usque ad perfectam juventutem, humanas aetas carne insecorditer transcurrit, qui permanens in unitate paternæ naturæ sempiternus, secula mirabiliter fecit, et incomparabilis temporum mutabilitates instituit. Non Trinitas, sed splendor paternæ glorie Christus, pro nobis est carne passus, qui de Patre Deo solus natus est impassibilis Deus. Ipsum utique, quod dubitandum non est, Christum Filium Dei pro nobis mortem carne gustasse, salva immortalitate divinitatis ejus, veraciter credimus, quem verum Dei Patris Filium, verumque Deum, et vitam æternam prædicatione veridica sancti apostoli Joannis audimus (*I Joan. v, 20*). Non Trinitas, sed Verbum caro factum Christus Dei Filius, eadem carne qua crucifigi et mori dignatus est, resurrexit, qui de sepulcro eamdem carnem suam, vita permanens, suscitavit. Non Trinitas, sed ^d Christus qui est super omnia Deus, videntibus eum discipulis, carne in cœlum, carne de

^c Edd., *universus*.

^d Hæc verba *Non Trinitas, sed aberant ab editis legebantur autem in ms.*

œculo venturus, ascendit: qui nec deseruit cœlum cum in terra carnem accepit, et carne descendens in eodem suos in terra divinitate non deseruit (al. de-serit). Hoc enim promisit, dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (*Matth. xxviii, 20*). Deus ergo ille qui in forma Dei, secundum beati Hieremiæ vaticinium^a, *Magnus est, et non habet finem, excelsus et immensus*; de quo etiam paulo post idem propheta dicit: *Hic est Deus noster, et non estimabitur alius ad eum: adinvenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob pueru suo, et Israel dilectu suo* (*Baruch, iii, 36, 37*): ipse, secundum formam servi, in qua minoratus est paulo minus ab angelis, *Post hæc, sicut idem propheta dicit, in terris risus est, et cum hominibus conversatus est* (*Ibid., 38*). Ipsum hominem mortalem atque mutantem inideles viderunt, quem Deum naturaliter immortalem atque incommutabilem illi mundo corde visuri sunt, qui nunc in eum veraciter credunt. Fides enim vera nunc corda hominum mundat, quæ capacia videndo Deo gloria futurae resurrectionis exhibeat^b.

297 CAP. XI. *Vera fides unum eundemque Christum, verum Deum et verum hominem credit. Romana Ecclesia mundi cacumen.* — 19. Quæ est autem vera fides, nisi unum eundemque Christum verum Deum verumque hominem sine aliqua hesitatione credere; unum eundemque de Patre Deo secundum divinitatem, et de Virgine Maria secundum carnem, genitum prædicare^c? Apostolica quippe testatur auctoritas quia unus idemque est Christus *ex patribus secundum carnem*, qui est *super omnia Deus benedictus in sæcula* (*Rom. ix, 5*); unus idemque crucifixus *ex infirmitate*, sed vivens ex virtute Dei (*1 Cor. xiii, 4*); unus idemque et (al. est) faciens in hominibus virtutes, et sustineas pro hominibus passiones: quia cum miracula secundum divinitatem faceret Christus Dei Filius, in eodem Deo fuit passibilis humanitas sua; et cum pateretur secundum carnem idem Christus Dei Filius, in eodem homine fuit impassibilis divinitas sua. Quia igitur in Christo Dei unigenito Filio personam non dividunt propria naturarum, neque unitas personæ potest utriusque naturæ propria confundere vel auferre; quia ille qui se esse veritatem naturaliter dicit, utrumque in se uno, manente naturali veritate, servavit; propterea neque in passionibus ab illa humanitate Christi divinitatem suam impassibilem se jungimus, neque ab illa divinitate humanitatem suam ulla tenus separandam in virtutibus testimamus. Neque ergo dividimus, neque confundimus in virtutibus et passionibus Christum, quem Filium Dei vivi, revelante Patre, beatus Petrus confessus est, cum se tamen prius filium hominis veraciter Christus ipse dixisset (*Matth. xvi, 16*). Ideo verum Christum in

A passionibus atque virtutibus nec confundit fides vera, nec dividit, quia personalis unitas in eo divisionem non recipit, et utriusque naturæ veritas inconfusa persistit. *Traditus est enim Deus Christus propter delicta nostra*, quia verus homo est; et *resurrexit idem homo Christus propter justificationem nostram* (*Rom. iv, 25*), quia Deus verus est. Nisi enim idem verus Deus^d homo verus esset, tradi morique non posset; et idem verus homo, si verus Deus non esset, resuscitare semetipsum solutis inferni doloribus nequivisset. Sed quia non est alter Deus, alter homo, sed idem unus est Christus Deus et homo, profecto idem Deus Christus est qui mortem sua carne suscepit, et idem homo Christus est qui mortem sua divinitate destruxit. Idem quippe Christus Dei Filius, qui divinitate mori non potuit, carne mortuus est, quam mortalem Deus immortalis accepit. Et idem Christus Dei Filius carne mortuus resurrexit, quia immortalitatem suæ divinitatis carne mortuus non amisit.

20. Hinc est quod etiam post resurrectionem suam sicut in cicatricibus veris, et in vera conlestione pisces et mellis soliditatem in se veræ carnis edocuit, ita clavis foribus ingrediens, veram in se virtutem sempiterne divinitatis ostendit: ut agnoscatur et naturalis fuisse Christi morientis infirmitas, et eidem resurgentis naturalis inesse majestas. Inde Thomas, dum injecta manu jubetur in latere mortui ac resurgentis Christi veritatem vulneris experiri, veram in illis cicatricibus patientis ac resurgentis virtutem divinitatis agnoscens, in quo **298** jubetur ut clavorum loca digitis tangat, ipsum Dominum ac Deum eum fideli confessione pronuntiat, dicens: *Dominus meus, et Deus meus!* Agnovit enim non alterum per naturalem divinitatis sue virtutem resurrexisse in carne sua^e, nisi eum qui de natura Dei Patris Deus verus est, et vita æterna (*Joan. ix, 28*).

21. Hujus fidei nobis intimans veritatem ipse humani generis conditor ac redemptor, opifex nostræ particepsque naturæ, postquam veram in se carnem cicatricibus veris, veramque divinitatem virtute resurrectionis ostendit; ut unum eundemque se Deum et hominem credendum prædicandumque monstraret, simul in se divinam humanamque naturam unius Filii nomine nuncupavit dicens apostolis: *Ité, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (*Matth. xxviii, 19*). Doctor igitur et largitor æternæ salutis hanc ideo formam sancti baptismatis dedit, ne quis in eodem Dei Filio naturas dividens, mortifero illaquearetur errore, si aut humanam Filii Dei naturam ab opere redemptionis humanæ alienam in sacramento baptismatis crederet, aut duas in Christo conflitendo personas, non jam verax Trinitatis cultor, sed nefarius esset quaternitatis assertor, ac per hoc cum Patre et Spiritu sancto non Filium, sed filios coleret, quisquis in Christo unius

^a Ms. qui adinvenit.

^b Locum hunc restituimus ex ms.; editi enim habebant *qua corda capacia videndo* (*Basil. reddendo*) *Deo gloriam futuræ resurrectionis exhibeat.*

^c Sic ms.; at excusi, credere, unum eundemque,...

Deum genitum prædicare.

^d Habentur hæc verba *verus Deus* ex ms., non ex edd.

^e Ms., *in carne sua*; editi, *carne sua*.

personæ repudiandam fidem aliquatenus aestimaret : **A** cum idem sit unus Filius in Trinitate cum Patre et cum Spiritu sancto Christus Jesus , qui mundum creavit et pro nobis sanguinem fudit. Propterea omnis qui in nomine Patris, et Filii , et Spiritus sancti sacramento sanctæ regenerationis abluitur , non nisi in Christi morte ac nomine baptizatur, ut evidenter appareat illi nos consupertos esse per baptismum in morte (*Rom. vi, 4*), in cuius uno cum Patris et Spiritus sancti constat nomine baptizatos. Quod duorum magnorum luminarium, Petri scilicet Paulique, verbis, tanquam splendentibus radiis, illustrata, eorumque decorata corporibus, ROMANA, QUÆ MUNDI CACUMEN EST, tenet et docet Ecclesia, totusque cum ea Christianus orbis, et ad justitiam nihil hæsitans credit, et ad salutem non dubitat consideri. Nam beati Petri Judæis Filium Dei prædicantis haec verba sunt : *Penitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum* (*Act. ii, 38*). Beatus quoque Paulus, ut in morte Christi nos baptizatos firmissime crederemus, in ea quam Romanis scribit epistola, hoc salutis nostræ mysterium, tanquam in eminentissima cunctis ad videndum specula collocavit, dicens : *Quicunque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus; consupulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem* ^a (*Rom. vi, 5*).

22. Quisquis igitur duas asserere nititur in Christo personas, et tamen, secundum regulam ore atque imperio Domini constitutam, in uno se Patris et Filii et Spiritus sancti baptizatum nomine constitetur ; aut evidentissima blasphemia se in morte Christi baptizatum neget, ut inimicus apostolicæ prædicationis appareat ; aut cultorem se non Trinitatis, **299** sed quaternitatis agnoscat. Si vero utriusque metuit impietas abruptum, rectam catholicæ fidei teneat toto corde sententiam, nec se dubitet in Christi baptizatum morte, in cuius est baptizatus et nomine. Unum quoque Patris et Filii et Spiritus sancti naturale nomen agnoscens, seque in illius morte ac nomine baptizatum esse considerans, de cuius latere sacramentum fontis et calicis manavit (*Joan. xix, 34*) pendens in cruce, illum pro nobis crucifixum agnoscat, quem Dei virtutem Deique sapientiam Paulus et credit et prædicat, dicens : *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (*I Cor. i, 23*). Hoc est magnum pietatis sacramentum, quo scilicet Unigenitus Deus verus, homo verus dignatus est fieri, et aeternus temporaliter nasci, et impassibilis pati, et incomprehensibilis crucifigi, et immortalis mori, et immensus non solum præsepsis cum nasceretur, verum etiam sepulcri cum moreretur, parvitate concludi. Quæ omnia secundum veritatem carnis vera sunt in Dei Filio , quia manente in eo inconsuibiliter atque inseparabiliter humana divinaque

natura, una est Filii Dei Jesu Christi in utriusque naturæ veritate persona.

CAPUT XII. Per Christum non solum deletur iniquitas, sed etiam cogitationis sanctæ recipitur facultas quam Deus primo homini in sua creatione contulerat.

— 23. Sic humano generi gratuitam gratiam divina bonitas contulit, per quam in hominibus non solum propaginis obligatione contracta et vitio proprie voluntatis adjecta deleretur omnis iniquitas, quin etiam cogitationis sanctæ amissa pridem in hominæ primo per hominem secundum reciperetur facultas, ac sic homine Deo in carne (*al. carne*) pro hominibus mortuo ac resurgentे captivaretur, quæ in nostro corpore reguante peccato consueverat dominari, captivitas, et ubi abundavit pecootum delinquentis B hominis, superabundaret gratia Redemptoris (*Rom. v, 21*), atque ita hominis arbitrium, quod sub ditione peccati male liberum fuit, vero salubrisque libertatis reciperet denuo statum, prævenientiis gratiæ munere liberatum. De qua gratia Dei, non qua homines nascimur, sed cuius opere per fidem mediatoris vinculis peccati originalis atque actualis absolvimur, quantum possumus epistolari brevitatem, ut etiam in hac quæstione interrogationi vel potius professioni vestræ responsio nostra non desit, ipsius gratiæ fulti juvamine disseremus.

24. Quisquis igitur Christianæ religionis non vult inaniter, imo damnabiliter portare vocabulum, credat firmissime Deum nostrum, id est sanctam Trinitatem, quæ unus summus et verus est Deus, primo homini, quem ad suam imaginem gratuita honestate bonum fecit, cui facultatem quoque suæ cognitionis ac dilectionis inseruit, non solum bona voluntatis donum, quin etiam ad habendam custodiendamque justitiam integrum sanumque creasse libertatis arbitrium : ut facultas atque motus indite libertatis si juvantem se gratiam Dei non desereret, præmium vite aeternæ tribueret Dei bonitas homini; si autem justitiam divinam contemneret a gratia excidisset, supplicium retribueret justitia peccatori. Proinde a bono justoque creatore illi homini, quem in corpore animali conditum ditavit intelligentiæ ac justitiae dono, justa est utrinque statuta conditio, ut scilicet si obedientiam, quæ **300** prima virtus est, custodiret, ex animali, in qua creatus erat, corporis qualitate D ad spiritalem immortale inque statum sine corporis morte (quia sine animæ iniquitate) transiret; accepissetque divino munere, si præcepla servasset, non solum perfectam atque inamissibilem corporis immortalitatem, verum etiam in anima talem gratiam sancte justeque vivendi, ut peccare deinceps omnino non posset, si non peccaret donec peccara potuisset.

25. Creatus ergo primus homo de terra terrenus (*I Cor. xv, 47*), accepit quidem gratiam qua posset non peccare, ^b si vellet; nondum tamen tantum accepérat gratiam, qua nec peccare vellet omnino, nec

^a Sic ms. juxta textum Apostoli ; edd. vero, in morte.

^b Sic ms. ; at edd., qua non posset peccare, si peccare nollet.

posset : ut scilicet a bono justoque Domino post esset illud munere largiendum, si voluntarie fuisse hoc a servo prius in opere custoditum. Quod si bono justoque neglexisset obedire mandato, post mortem animæ quam delinquendo ipse sibi noxiis iatulisset, etiam per corporis mortem vitæ presentis multaretur (*al. mutaretur*) incommodo ; nec tenere sineretur jugiter in carne peccati damnablem vitam qui noluisset in corde servare justitiam ; essetque postealet etiam corporeæ mortis deinceps necessitate constricetus, qui, contumaciter salubria jussa transgrediens, spiritali morti sponte fuisse obnoxius. Nisi enim præcessisset in peccato mors animæ, nunquam corporis mors in supplicio sequeretur. Hoc apostolica docet auctoritas quæ ait : *Corpus quidem mortuum est propter peccatum* (*Rom. viii, 10*). Ideo post peccatum voluntaria prævaricatione commissum sententiam Dei punientis hoc audire meruit sermone peccator : *Terra es, et in terram ibis* (*Genes. iii, 19*). Homo igitur in terram carne non iret, si terra peccando non fieret.

CAPUT XIII. *Homo per peccatum facultatem bonæ cogitationis et bonæ voluntatis amisit. Initium bonæ voluntatis non nisi a Deo est.* — 26. Peccans itaque ille qui sine peccandi necessitate creatus est, in eo quod animæ sanitatem delinquendo perdidit, etiam illa cogitandi quæ ad Deum pertinent anisit protinus facultatem. Oblitus est enim manducare panem suum (*Psal. ci, 5*) et exsoliatus vestimento fidei, carnariumque concupiscentiarum vulneribus sauciatus, sic jacuit oppressus ditione peccati, ut nullatenus aliquid bona voluntatis initium habere potuisset, nisi hoc Deo gratis donante sumpsisset. Servus quippe factus peccati, liber factus est justitiae (*Rom. vi, 18*) ; et ideo a justitia factus est alienus, quia (*al. qui*) sponte domino est iniquitatis addictus. Venundatus ergo sub peccato, cunctam in se prolem de carnis concubitu nascituram nexibus mortifere servitutis obstrinxit. Quod beatus Paulus evidenter his verbis insinuat : *Per unum hominem peccatum in huic mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt* (*Rom. v, 12*). Hoc in illo qui primus factus est patre orbis terrarum universi pertulimus, in quo omnes peccaverunt antequam nati essent, qui per seipso peccare non potuerunt. Hinc factum est ut jam filios iræ propagaret massa damnata, quæ in illius hominis posteros et iniquitatem simul transfudit et mortem, ut omnis qui per legem peccati (quam certum est mortalibus usque ad mortem inesse corporibus) de peccatoris semine nasciturus in ipso conceptionis exordio **301** exceperet peccati parentalis maculam, exinde sub jugo gravi quod est *super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturae in matrem omnium* (*Eccli. xl, 1*), ducturus esset ærumnosam infeliciter vitam, breviti scilicet, peccato, mortique subjectam. Scriptum est enim :

* Verba haec atque vita desunt in editis, habentur in ms.

A *Homo natus de matiere brevis vitæ, plenus iræ* (*Job. xiv, 4*) : quæ ad secundam quoque mortem natum mortaliter traheret, si quem alienum a gratia Dei redemptoris vitæ hujus miserabilis obitus iavcniret.

27. Ut ergo peccati originalis vinculo, quo per hominem primum tenebamur obstricti, miserantis Dei gratia solveremur, unus exstict mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (*I Tim. ii, 5*). Nam quia Deus immortalis et justus est, nos autem ini quis et mortales primi hominis transgressio fecerat, ut congrua nostris adhiberetur medela vulneribus, natus est de homine homo Unigenitus Deus, qui de Patre natus est immortalis et justus. Ille in humana natura, in qua mediator Dei et hominum factus est, justitiam habuit ex Patre, mortem ex matre ; ut per ipsum liberaremur ab omni peccato, qui peccatum nec nascendo nec vivendo contraxit, et ab ipso acciperemus justitiam, per quam mortis æternæ vinculo solveremur, ut per eum et in hac vita justi, et post hanc vitam immortales esse possemus. Ipse igitur in similitudine carnis peccati mirabiliter, quia singulatiter, natus, solus est masculus adaperiens vulvam qui in veritate sanctus Domino vocaretur. Vulvam quippe matris ejus non concupiscentia mariti concubentis, sed omnipotentia Filii nascensis aperuit. Ideo solus est in quo princeps mundi hujus veniens nihil invenit, solus homo sine adjutorio inter mortuos liber (*Joan. xiv, 30*), solus qui non norerat peccatum (*Psal. lxxxvii, 5*) ; et ob hoc sufficit ut pro nobis peccatum fieret, id est sacrificium pro peccatis, ut nos essemus justitiæ Dei in ipso (*II Cor. v, 21*). Solus panis qui de celo descendit, et dat vitam mundo (*Joani. vi, 55*) : panis autem quem dat, caro ejus est pro mundi vita (*Ibid., 52*) : caro utique justi atque immortalis Dei, cuius acceptio justitia atque vita a confertur illi carni que nascitur cum poena mortis et pollutione peccati.

CAPUT XIV. *Ex peccato primi hominis pannam trahimus et culpam. Quicunque regnum Dei non ingreditur, pœnia æternis cruciatur.* — 28. Si qui ergo mortem solam et non etiam peccatum ex homine primo transiisse in genus humanum nituntur asserere, mirum si non intelligent quibus sententiæ sue laqueis obligentur. Primo, quia Deum dicunt injustum, in eo quod mori faciat parvulos, quos nulla volunt isti originalis peccati contagione pollutos, quosque manifeste constat infantili ætate aliquid actualis peccati propria non posse voluntate contrahere, cum mortem stipendum peccati Apostolus esse definit (*Rom. vi, 23*), et rursus aculeum mortis dicat esse peccatum, quo utique pungente mors illata (*al. illigata*) est homini. Sic enim peccatum aculeus mortis dicitur, non quia peccatum per mortem, sed quis per peccatum mors in mundum intravit (*I Cor. xv, 56*) : sicut virulentum poculum, mortis poculum dicimus, non quod a morte poculum detur, sed quod mors poculo illo b comparetur. **302** Qua igitur justitia

b Editi, poculo illi; ms., illo; et quidem melius, ut patet.

parvulus subjicitur peccati stipendio, si nulla est in eo peccati pollutio? Vel quomodo videmus morte puncum, si non sensit aculeum? Et cum non sit iniquitas apud Deum, qui fecit hominem ad imaginem suam, quae justitia est, ut imago Dei, quae nihil potuit per seipsum delinquere, si non redimatur sanguine Filii Dei, in regnum Dei non permittatur intrare; quo utique quisquis non ingredietur (*al. ingreditur*), interminabilibus ignis aeterni poenis cruciabitur? Quia igitur justitia Deus justus ^a in infantibus sine peccato nascentibus ingerit poenam, in quibus poene non invenit causam? Hæcne est creatoris Dei benignitas, ut imaginem suam creet, eamque sine ulla iniquitate condemnnet, cum non sit iniquus Deus, qui *infert* (*al. inficerat*) iram (*Rom. iii, 5*)? Si ergo nolunt in ipsius Dei contumeliam mortisera impietate versari, fateantur hominis primi in omnes homines cum morte transisse peccatum ^b.

CAPUT XV. Absurda quæ sequuntur eos qui negant infantes habere peccatum. — 29. Aliam rursus impietatem debent in hac sua videre ac vitare sententia. Dicentes enim parvulos ex Adam non trahere originale peccatum, negant eos profecto habere carnem peccati quos tamen humanam carnem habere non negant. Ex eo vero quod eos sic humanam carnem habere non negant, ut eam esse carnem peccati negent, consequens est ut humanam carnem negent carnem esse peccati. Fatentur, Apostolo compellente ^c, quia misit Deus Filium suum in similitudinem ^d carnis peccati (*Rom. viii, 5*). Ad hoc igitur istos cæcitas impie professionis impellit, ut quia (*al. qui*) carnem humanam negant carnem esse peccati, Christum autem in similitudinem carnis peccati venisse non negant, ipsam Christi carnem non humanam esse, sed alterius naturæ sacrilega infidelitate conflingant. Isti enim carnem in qua parvuli nascentur humanam dicunt esse carnem, quam tamen esse carnem peccati negare contendunt; Christum autem in similitudine carnis peccati venisse pari nobiscum professione consentiunt. Aut igitur carnem Christi humanam esse non dicant, aut omnium hominum carnem, in cuius similitudinem Deus Filium suum misit, carnem peccati esse consentiant (*al. consenserint*). Quod cum fecerint, nullus remanebit labor quo eis peccatum carni parvolorum inesse monstretur. Si enim caro peccati non mendaciter dicitur, habet in se caro ipsa peccatum. Si vero peccatum non habet, falsum portat carnis peccati vocabulum. Sed eam de qua loquimur, carnem peccati verax discipulus Veritatis Paulus appellat. Restat igitur ut sicut vere caro est cum caro dicitur, ita vere in se peccatum habeat, cum caro peccati ore apostolico nuncupatur.

30. Sed forsitan dicent in illius carnis peccati similitudine missum Filium Dei, qualem habent homines qui propria voluntate peccare jam possunt,

A unde caro eorum caro peccati non immerito nuncupatur; non quali carne parvuli sine aliqua peccandi voluntate nascuntur. Ubi non attendunt quia si caro parvolorum a carne majorum diversa qualitate suisset, non nisi in similitudine ^e carnis parvolorum (quos nullum originaliter **303** dicunt habere peccatum) Deus advenisset. Magis enim similis esset caro Christi carni parvolorum, cum qua veritatem haberet substantie qualitatisque communem, quam carni hominum majorum, cum quibus illi communis esset sola carnis natura, non macula. Sed hoc illi forsitan volunt, ut caro Christi cum carne hominum majorum solam habuerit naturæ similitudinem, cum carne vero parvolorum munditiam quoque potuerit habere communem. Fateantur ergo parvulos in similitudine carnis peccati, quos asserunt nasci quidem in carne humana, sed originalis peccati contagio non polluta ^f. Quibus ostendendum est quanta eos etiam hic sequatur absurditas. Negantes enim in parvulis nascentibus originale peccatum, humanam eos carnem habere non negant, Filium autem Dei carnem humanam de virgine sine peccato accepisse concedunt: consequens igitur est ut inter carnem nascentis ex virgine Unigeniti Dei et cuiuslibet alterius parvuli nihil distare fateantur. Unde conficitur ut omnes parvules, quos nasci asserunt sine peccato, dicant non egere Salvatoris auxilio; atque ita laqueum Pelagianni erroris incurront, dum fidei catholicæ infideliter contradicunt. Si enim sine peccato infantes nasci asserunt, quid restat, nisi ut dicant nihil esse in eis quod debeat spiritali regeneratione mundari? Et si removent peccati originalis inæqualam a nascentibus parvulis, quid aliud nituntur nisi divinæ veritati succensere mendacium, quando eos in remissionem peccatorum vident baptisatinis accipere sacramentum? quod ideo uniformiter infantibus majoribusque confertur, ut omnibus originalis inesse peccati macula cognoscatur?

31. Quisquis igitur salutem veram sempiternamque desiderat adipisci, sensum hæretice pravitatis abjiciens, quos cum pena peccati natos videt, cum peccato quoque natos esse, non dubitet: audiatque beatum Job dicentem: *Quia non est mundus a sorde nec in falso cuius unius diei vita est super terram* (*Job xiv, 4, juxta LXX*). Beati quoque David luctus pii cordis humilitate consideret, dicentis: *Ecce in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea* (*Psal. l, 7*). Sancto quoque Abrahæ videat circumcisionis sacramentum non sine tremenda parvuli comminatione mandatum. Ibi quippe Deus fidelis et justus, qui non *infert* iram ubi culpam non inventit, pañri nostro Abrahæ sic loquitur: *Masculus qui non fuerit circumcisus carne* (*al. carnem*) *præputii sui octavo die, exterminabitur anima illa de populo suo; quia Testamentum meum transgressus est* (*Genes. xii, 14*). Quisquis itaque negat in parvulis secun-

^a Abest *justus* a ms.

^b Ms. sic habet; at editi, fateantur hominem prium in omnes homines cum morte transmisso peccatum.

^c Editi, Apostolum compellentem.

^d Sic ms.; in editis autem, in similitudine.

^e Ms. . in similitudinem.

^f Sic ms., at editi, sed originalis peccati negoti contage pollutus.

Quem carnem nascentibus originale peccatum, dicat in A quo potuit infans octo dierum Testamentum Dei transgredi, si non in illo transgressus est in quo omnes peccaverunt? Cum et antequam nascerentur asserat Apostolus: *infantes nihil egisse boni vel mali (Rom. ix, 11)*; et videamus iam natos, non solum intra octavum diem nativitatis suae (quo tuac tempore circumcidisti jubebantur infantes), sed etiam post ipsum diem toto infantiae suae tempore in tantum non posse Testamentum Dei transgredi, ut eis nec ejusdem Testamenti cognitio valeat intimari.

304 32. An illo quisquam beati Pauli sermone in parvulis evacuare nititur originale peccatum, quo dicit: *regnasse mortem ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt, in similitudinem prævaricationis Adæ (Rom. v, 14)*? Cui si fuerit illud econtrario replicatum, quod idem Apostolus ait: *Per unius delictum in omnes homines in condemnationem (Ibid., 18)*; quod paulo post exponens ait: *Per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi (Ibid., 19)*; et cum de Judæis atque Grecois loqueretur, generaliter intulit: *Omnes enim peccaverunt et agent gloria Dei, justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu (Rom. iii, 23)* b: nonne illico in magnas trudetur angustias, si non utrumque sensum secundum professionem catholicæ credulitatis acceperit; ut scilicet infantes propriis quidem operibus nihil deliquisse dicat, in illo autem primo homine omnes homines generaliter peccasse cognoscat?

CAP. XVI. *A peccato originis non liberat nisi fides Redemptoris. Natura cæca sine lege peccat.* — 33. Ab hoc peccato quod originaliter carnalis nativitas trahit neminem facultas naturalis, neminem littera sanctæ legis, sed sola fides eripit Iesu Christi Filii Dei, qui veniens (*al. venit*) querere et salvum facere quod perierat (*Luc. xix, 40*), pro impiis mortuus est (*Rom. v, 6*), offerejis semetipsum pro nobis (sicut Apostolus dicit) oblationem et hostiam Deo in odorem suaritatis (*Ephes. v, 2*). In hoc mediatore Dei et hominum, et humanae naturæ status reparatus est, et implenda legis est consummatus effectus (*al. affectus*): quia nec sibi ad virtutem sufficere ullatenus potuit naturalis insuffrmitas, quæ utique ex quo omnes dies nostri defecerunt, et in ira Dei defecimus (*Psalm. lxxxix, 9*), lumine simul et virtute privata, in tantum cæca c sine lege peccat, ut peccare se nesciat. Propter quod dicitur: *Concupiscentiam nesciebunt, nisi lex diceret: Non concupisces (Rom. vii, 7)*. Legalis quoque auditus non solum neminem de potestate tenebrarum eripuit, quin etiam peccatoribus cumulum prævaricationis adjectit. Sine gratia quippe fideli gravius lex agnita quam ignota condemnat. Ubi quantum igno-

rantia peccati minuitur, tantum reatus peccatoris augetur. Ideo Apostolus ait: *Lex enim iram operatur; ubi enim non est lex, nec prævaricatio (Rom. iv, 15)*. Idem quoque dicit *Quia lex propter transgressionem posita est (Galat. iii, 19)* et, *Quia conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut justificatio ex fide Iesu Christi daretur creditibus (Ibid., 22)*. Quomodo igitur de possibilitate ^a solius liberi arbitrii (si non præveniatur adjutorio gratiae Dei, per quam bona voluntas reparatur et servatur in homine) natura tanto magis superba, quanto magis dominio peccati mortique subjecta, quantumcumque sibi bona voluntatis et operis exordium reprimitt, quæ nec sana potuit Dei servare mandatum, nec vulnerata quantumcumque curationis sumpsit de lege remedium, sed insuper auxit mandati cognitione peccatum? *Lex enim subintravit, ut abundaret peccatum (Rom. v, 20)*, de quo liberari nemo potest, nisi per Agnum Dei, qui tollit peccata mundi. De corpore **305** enim mortis hujus non liberum hominis arbitrium, neque legis sanctum, justum, bonumque mandatum; sed sola nos liberat gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. *Lex enim spiritus ritæ in Christo Jesu liberabit nos a lege peccati et mortis (Rom. viii, 2)*.

CAP. XVII. *Christus hominem liberat, non inteniendo fidem, sed dando.* — 34. Liberavit autem non in quolibet homine fidem inventiendo, sed dando. Deus enim qui impium justificat, ipse infideli fidem, quæ per caritatem operatur, gratia suæ bona voluntatis inspirat. Unde quod ad bene cogitandi attinet facultatem, testatur Apostolus dicens, quia *non sumus idonei cogitare aliquid ex nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est (II Cor. iii, 5)*. Revera enim, secundum ejusdem Apostoli dictum, *Deus quibus voluerit dat penitentiam ad cognoscendam veritatem, ut resipiscant a diaboli laqueis, a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem (II Tim. i, 25)*. Unde ille apostolorum primus et digne beatus veritatis eloquio nuncupatus, de credulitate gentium loquens, Deum dixit fide mundasse corda eorum; et rursus ait eamdem gratiam divinitus datum gentibus quam et ipsis (*Act. xv, 9*), ut crederent: ubi gratuitum gratiae donum apostoli et majores natu in doctrina sancti Spiritus agnoverunt; omnesque unanimis uno ore in beati Petri sententiam transierunt, dicentes: *Ergo et gentibus Deus pœnitentiam ad vitam dedit (Act. xi, 8)*. Nempe cum ipse Salvator noster propriæ vocis imperio humanam convenerit et voluntatem, dicens: *Pœnitemini et credite Evangelio (Marc. i, 15)*; claret tamen quia ut homo in Deum credere incipiat, a Deo accipit pœnitentiam ad vitam, ita ut omnino credere non possit, nisi pœnitentiam dono Dei miserantis acceperit: que est autem pœnitentia hominis, nisi mutatio voluntati-

^a Ms., *cum et antequam nasceretur asserat eum Apostolus, etc.*

^b Absit hic a ms. *Domino nostro*, et a textu Apostoli; legitur in editis.

^c Ita ms.; et editi, *in tantum natura cæca*.

^d Sic legitur in editis; et in ms. hæc præfertur

lectio, *Quomodo igitur de possibilitate solvit liberi arbitrii, si non præveniatur.... Aut quantumcumque sibi bona voluntatis, etc.*

^e Ita ms.; Lov. vero et Ant., *convenit*; Basil., *convertit*.

Deus ergo, qui homini poenitentiam dat, ipse voluntatem hominis mutat.

35. Proinde si quis dicit, Meum est velle credere, Dei autem gratiae est adjuvare, mutet dictorum ordinem, inno non mutet, sed servet, nec quod posterius est in priore loco, nec quod est prius in loco posteriore constitutus. Male enim gratiam Dei suo voluntati postponit, cum ista bona esse non possit, si illa defuerit. Non ergo (*al. enim*) dicat, Meum est velle credere, Dei autem gratiae est adjuvare; sed dicat, *gratiae Dei est adjuvare, ut sit meum velle credere.* Tunc enim vere recteque agit hoc ejus velle ^a, cunctum gratia proveniens cœperit adjuvare. *Fides enim quæ per caritatem operatur, humilem facit eum cœdatur, quia caritas non inflatur (Rom. xiii, 4).* Adiutorio igitur atque munere gratiae sibi fidem dari unusquisque non dubitet; ne dum initium sibi fidei nimitur assignare, poenitentiam quoque, quam Deus ad vitam dat, sibi homo non sanitate validus, sed infirmitate præjudicatus assignet, tantique medicaminis beneficio careat, cuius gratiam contumax atque ingratus oppugnat: cum cordis humilitas divinis sit eloquii admidonenda, ubi principaliter ipsa bona voluntas, qua incipimus velle credere, a Domino preparari demonstratur ac dirigi, Salomone dicente: *Præparatur voluntas a Domino (Prov. viii, 55, juxta LXX).* Et David canit in Psalmis: **306 A Domino gressus hominis dirigentur, et riam ejus cupiet** ^b (*Psalm. xxxvi, 23*).

CAP. XVIII. *Si velle credere ex nobis est, fides non est gratia, sed merces bonæ voluntatis.* — 36. Si vero, secundum illorum opinionem, nostrum est velle credere priusquam nos Dei gratia incipiatur adjuvare, inuste gratia dicitur, quia non gratis datur homini, sed bonæ retribuitur voluntati. Hanc enim (sicut illi volunt) gratia in nobis invenit quam ipsa non dedit; immo si sic est, nos priores Deo voluntatem damus, atque ita gratiam non miseratione tribuentis, sed sequitate Dei ^c retribuentis accipimus. Verumtamen, *Quis prior dedit illi, et retribuet ei (Rom. xi, 55)?* Nemo utique, quia *Non potest homo accipere quidquam, nisi ei datum fuerit de caelo (Joan. iii, 27).* Quid enim habet quod non accepit? si autem accepit, quid gloriatur, quasi non acceperit (*I Cor. iv, 7*)? Non autem misericordia Dei aliquando prævenit hominem, si nunquam bonam facit (*al. fecit*), sed expectat ut inveniat voluntatem. Et ubi est quod David dicit: *Deus meus, misericordia ejus præveniet me (Psal. lviii, 11).* In quo autem Dei nos misericordia præveniat, vel præveniens quales inveniat, non in quolibet alio, sed in seipso nobis gentium magister ostendit, dicens: *Qui prius sui blasphemus, et persecutor, et contumeliosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate (I Tim. i, 13).* Quomodo ergo aliquam credendi voluntatem ex seipso Paulus habere poterat, qui blasphemum se, et

^a Sic ms.; at Lov. et Ant., ait ejus hoc retine; Basil. vero, ait ejus esse velle.

^b Editi, cupiet nimis; sed non legitur nimis in ms.

^c Basil., æquitate retribuentis; nec habet hanc

A persecutorem, et contumeliosum, cœcus atque incredulus ignorabat? Quod humili corde considerauis, alio loco dicit: *Non sum dignus vocari apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei (I Cor. xv, 9).* Statimque fidem suam non propriæ voluntati, sed gracie Dei misericordis assignans, dicit: *Gratia autem Dei sum id quod sum (Ibid., 10).* Quid autem jam erat (*al. fuit*), nisi fidelis? quod ut esset, misericordiam est utique consecutus, sicut ipse testatur, dicens: *Consilium do, tanquam misericordiam consecutus a Domino ut sim fidelis (I Cor. vii, 25).* Nam et cum se prius blasphemauit, et persecutorem, et contumeliosum, suisse fateretur, fidem suam et caritatem gracie assignare non destituit statim subjiciens: *Superabundavit autem gratia Dei in fide et dilectione, quæ est in Christo Jesu* ^d (*I Tim. i, 14*).

37. Si ergo fidem Paulo gratia Dei non dedit, nec caritatem ei dedit credenda est: ergo, quod absit, mentitus est Paulus, qui ait, quia *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (Rom. v, 5).* Sed quia Paulus Christo in se loquente mentiri non potuit, ipso Spiritu nobis tristitia fidei firmissime fateamur, per quem caritatem Dei in nostris dillundi cordibus negare nequimus. Cum ergo Paulus esset blasphemus, et persecutor, et contumeliosus, non ideo est adjutus Dei gratia, quia credere voluit, sed ut credere vellet donum gratiae prævenientis accepit; quæ in ejus voluntate non aliquod credulitatis initium, sed blasphemiam, scvitiam, contumelias, et ignorantiam in incredulitate reperit. Cuius usque adeo cœca fuit voluntas; ut non solum non posset credere, sed nec ipsum sue credulitatis posset initium prævidere. Non enim ignorans lecisset, si suam in se ignorantiam prævidisset. Digne igitur in Paulo assignatur prævenientis misericordie dono **307** non solum credulitatis initium, sed etiam ipsius incredulitatis agnitus; quam ei propterea Dei misericordia contulit, ut incredulitatem suam illuminatus atque adjutus, et agnosceret, et vitaret. Dominus enim est illuminatio nostra et salus nostra (*Psal. xxvi, 1*); qui nos illuminat, ut peccata nostra cognoscamus, et sanat ut a peccatis nostris separati cum justitia vivamus. Ob hoc ipse, qui ut fidelis esset, latet se misericordiam consecutum, salubriter nos instruit, dicens: *Igitur non roalentis, neque currantibus, sed misericordis est Dei (Rom. ix, 16).* Quia revera et ut velimus, misericordie prævenientis illuminamur dono, et ut curramus, misericordie subsequentis fulcimur auxilio. Ut ergo sibi quisque tribuat bonam voluntatem, qua velle incipit credere, non viventis animæ vigor, sed mortua carnis est tumor.

CAP. XIX. *Liberum hominis arbitrium post peccatum, sine adjutorio gratiae non nisi ad serviendum peccato reperitur idoneum. Libertas a bona voluntate sumit initium.* — 38. Ex quo enim primus homo naturam suam voluntarie vitiavit atque oppressit, ita crevit

voceum, *Dei.*

^d Habetur hic in editis *Domino nostro*, sed non habetur in ms. nec textu Apostoli.

infirmitas^a, ut nisi divinæ gratiæ medicamento præventum in unoquoque homine sanetur atque adjuvetur liberum indesinenter arbitrium, sit quidem liberum, non tamen bonum; sit liberum, non tamen rectum; sit liberum, non tamen sanum; sit liberum, non tamen justum: et quanto magis a bonitate, restitutidine, sanitate, justitiaque liberum, tanto magis malitiae, perversitatis, infirmitatis atque iniquitatis mortifera servitute captivum. Qui enim facit peccatum servus est peccati (Joan. viii, 34); et a quo quis derictus est, huic et servus addictus est (II Petr. ii, 19). Regnante igitur peccato, habet quidem liberum arbitrium, sed liberum sine Deo, non liberum sub Deo, id est, liberum justitia, non liberum sub gratia, et ob hoc pessime atque serviliter liberum, quia non gratuito miserentis Dei munere liberatum. Hoc Apostolus evidenter insinuat, dicens^b: *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ* (Rom. vi, 20). Servire igitur justitiæ non potest qui justitiæ liber est: quia quandiu est peccati servus, nonnisi ad serviendum peccato reperitur idoneus. Ab ista servitute peccati nemo liber efficitur, nisi qui liberatoris Christi gratia liberatur, ut scilicet liberatus a peccato, servus fiat Deo. Hoc autem quemadmodum fiat, ipse liberator noster ostendit: *Si vos, inquiens, Filius liberaverit, vere liberi eritis* (Joan. viii, 35). Ideo Vas electionis beneficium nobis gratiæ libertatis insinuans, non solum liberos, sed etiam libertos nos esse testatur his verbis: *Nunc autem liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam* (Rom. vi, 22).

39. Hæc vero libertas, quæ non ex humano arbitrio nascitur, sed gratuita Dei miseratione confertur, a bona voluntate sumit exordium, et per fructum sanctificationis in vita æterna plenum sui sortitum effectum. Sed sicut in nativitate carnali omnem nascentis hominis voluntatem præcedit operis divini formatio; sic in spirituali nativitate, qua *veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris, depovere incipimus, ut novum qui in justitia et sanctitate veritatis creatus est* (Ephes. iv, 22) induamus, nemo potest habere bonam voluntatem motu proprio nisi mens ipsa, id est interior homo noster, renoveretur ac reformetur ex Deo. Ideo **308** nos beatus Paulus præcipit (Rom. xi, 2) non conformari huic saeculo, sed reformari in novitate sensus nostri. Cujus reformationis initium ne nostræ facultati assignare aliquatenus deberenius, Dominus per prophetam: se ipsum formatorem lucis ostendit, dicens: *Ego Dominus formans lucem et creans tenebras* (Isa. xlvi, 7). Quod et beatus Apostolus sua prædicatione confirmat, dicens: *Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere,*

^a Locus hic alias obscurus restitutus est ope ms., qui præfert hæc verba, ita crevit infirmitas, ut nisi, etc., sit.... sit.... etc.

^b Ms., insinuans ait; editi uniformiter, insinuat dicens.

^c Ant. et Lov., qui: credimus; ms. et Basil., credimus.

A illuxit in cordibus nostris (II Cor. iv, 6). Et eidem luci quam jam formaverat Deus, alio loco dixit. Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino (Ephes. v, 6). Quibusdam vero ex illa lucis formatione laudabiliter ad vituperabilem tenebrarum informitatem relapsis, affectum pœcile mentis ostendens, ita loquitur: *Filioli mei, quos iterum partaria donec formietur Christus in robis* (Galat. iv, 19). Quomodo autem Christus in suis formari potest, nisi quomodo in eis habitare incipit, id est per fidem? Quod beatus Paulus ita consignat: *In interiore, inquiens, homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris [al. nostris]* (Ephes. iii, 16). Dum ergo reformantur, renovamur; et in eo quo renovamur, viviscamur.

CAP. XX. Vita sancta a fide sumit initium. Per gratiam non austerior liberum arbitrium. — 40. Vita autem nostra a fide sumit initium, quia *justus ex fide vivit* (Rom. i, 17). Quam fidem non ex voluntate nostra nasci, sed per Spiritum sanctum unicuique dari, beatus Paulus ostendit, dicens: *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientæ, alii autem sermo scientiæ secundum eundem Spiritum, alteri (al. aliij) fides in eodem Spiritu* (I Cor. xii, 8, 9). Non ergo Spiritum sanctum, quia credidimus^c, sed ut crederemus, accepimus. Forma enim processit in carne Christi, quam in nostra fide spiritualiter agnoscamus. Nam Christus Filius Dei secundum carnem de Spiritu sancto conceptus et natus est. Carnem autem illam nec concipere Virgo posset aliquando, nec parere, nisi ejusdem carnis Spiritus sanctus operaretur exortum. Sic ergo in hominis corde nec concipi fides poterit, nec augeri, nisi eam Spiritus sanctus insundat^d et nutriat. Ex eodem namque Spiritu renatus sumus, ex quo natus est Christus^e. Eodem igitur Spiritu Christus formatur secundum fidem in corde uniuscujusque credentis, quo Spiritu secundum carnem formatus est in utero Virginis. Ideo propheta ex persona fidelium clamat ad Dominum: *Propter timorem tuum, Domine, in utero concepimus et parturimus Spiritum salutis tuæ; justitiam non fecimus super terram* (Isa. xxvi, 18). Sicut autem non solum priusquam Virgo Maria Christum conciperet, sed etiam priusquam se conceptoram agnosceret, *gratia plena angeli voce nuncupata est*, cum nulla ejus processisset (al. præcederet) concipiendi Filii Dei vel cognitio, vel voluntas, ut agnosceretur ex gratia Dei esse tam ipsa obediens voluntas Virginis, quam conceptio Domini Salvatoris; sic homo priusquam credere velle incipiat, gratia donantis infunditur cordi, ut incipiat in homine per fidem Christus formari. Cum autem Christus in unoquoque formatur, ipse se format; quia ipse fidem in corde uniuscujusque credentis initiat. Propterea in Epistola quæ ad Hebreos scripta est

^d Sic Basil.; at Lov. et Ant., *affundat*.

^e Ms., *Dominus Christus*.

^f Sic Basil.; at Lov. et Ant. non habent hæc verba, *justitiam non*; sed sic præferunt locum: *concepimus et parturimus. Spiritum salutis tuæ fecimus super terram*.

admonemur ut **309** aspiciamus in auctorem fidei et consummatorem Iesum (*Hebr. XII, 2*) : qui procul dubio sic est auctor fidei nostræ, cum ipse fidem non habentibus donat, sicut est ejusdem fidei consummator, cum eam in habentibus augendo multiplicat, et sancta operatione consummat. Dicit enim beatus apostolus Jacobus quia fides Abrahæ patris nostri ex operibus consummata est (*Jac. II, 12*).

41. Auctor est ergo fidei nostræ, consummatorque Jesus, quia ipse operatur in nobis et velle et perficere, pro bona voluntate. Quod si in eo tantum est auctor fidei nostræ, quia nostram voluntatem expectat, ut ex nobis esse fides incipiat, *consequens est ut etiam consummator fidei nostræ ideo dicatur, quia exspectat ut nostro tantum conatu ad consummationem fides quæ a nobis exorta est perveniat; ac sic totum Deo admittitur, si et initium et consummatio fidei nostræ humani arbitrii viribus applicetur. Quod quia valde impinim⁹ est, si Scripturarum sanctarum eloquiis salutaribus non resistimus ^a, omnia quæ pertinent ad bonæ voluntatis initium vel profectum, Deum in nobis et incipere et perficere sine aliqua hæsitatione credamus. Ipse est enim qui operatur in nobis et velle et perficere, pro bona voluntate (*Philip. II, 13*). Clamemus igitur in humilitate cordis et veritate fidei cum propheta : *Scio, Domine, quia non est in homine via ejus, neque viri est ut corrigat viam suam* (*Jer. X, 23*). Non est itaque in homine via ejus quam habet ex Deo, neque viri est ut corrigat viam suam quam habet ex seipso. Viam ergo suam non habet in se, nec viam suam corrigit, nisi cum rectitudine cordis donum gratiae spiritualis acceperit. Ideo Salomon dicit : *Dirigit autem corda Dominus* (*Prov. XXI, 2*). Beatus quoque apostolus Jacobus testatur quia omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum (*Jac. I, 17*) : eorum scilicet luminum quibus per Ezechielem novi cordis gratiam repromittit, dicens : *Dabo vobis cor novum, et Spiritum novum ponam in medio vestri, et auferetur cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum, et Spiritum meum dabo in vobis, et faciam ut in justificationibus meis ambuleatis, et iudicia mea observatis, et faciatis* (*Ezech. XXXVI, 26*). Beatus quoque Paulus humanæ comprimens presumptionis audaciam dicit : *Quis enim te discernit? quid autem habes quod non accepisti? si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis* (*I Cor. IV, 7*)? Cum quo nos oportet humiliiter salubriterque cognoscere pariter et fateri, gratia Dei nos esse quod sumus ^b, si tamen aliquid sumus. Qua gratia humanum non afferitur, sed sanatur; non admittitur, sed corrigitur; non removetur, sed illuminatur; non evacuatur, sed adjuvatur atque servatur arbitrium: ut in quo infirmitatem homo habuit, in eo habere incipiat sanitatem; quo errabat, eodem in viam (*al. in via*) redeat; in quo

A cœcus fuit, in eo accipiat lumen; et ubi fuit iniquus, serviens immunditas et iniquitati ad iniquitatem, ibi gratia preventus atque adjutus serviat justitiae in sanctificationem.

CAP. XXI. *Deus, dum quos vult credentes facit, personarum acceptor non est. Nemo a se habet velle credere.* — **42.** Miramur autem quosdam dicere : Si nolentes ^c Deus facit ut velint credere, nullus autem est qui naturaliter possit credere in Filium Dei, aut aliquid boni velle quod pertinet ad vitam æternam, cur ergo **310** non facit omnes velle, cuī non sit personarum acceptor Deus? Ex quibus verbis, quæ vestris litteris indita sunt, appetit eos minus considerare quod dicunt. Personarum quippe acceptio apud Deum tunc esset, si (quemadmodum isti volunt) B in quolibet hominum aliquod inveniret bonæ voluntatis initium. Cum autem in nullo bonam voluntatem invenit, sed eam gratis cui voluerit ^d ipse concedit, agnoscitur nulla esse personarum acceptio, quando gratuita est donantis in unoquoque largitio. Quod autem dicunt, cur non facit omnes velle? Itane vero in nemine hoc facit, quia non in omnibus facit? An non habet potestatem figulus lutu, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in consumeliam (*Rom. IX, 21*)? aut culpari potest justitia in vasis iræ, quæ justæ pro meritis aptavit in interium; vel misericordia in vasis misericordiæ, quæ sine ullis meritis solo gratiæ dono præparavit in gloriam. Quibus ipsam quoque præparari a Domino voluntatem Scriptura teste docuimus. Quæ si non a C Deo datur, sed in homine invenitur, falsum est quod eam Scriptura præparari dicit ^e a Domino. Omnis autem Scriptura divinitus inspirata, cuncta quæ dicit, vera dicit, quia ex veritate sunt universa quæ dicit: *Eloquia enim Domini, eloquia casta* (*Psal. XI, 7*). Deus ergo, qui voluntatem præparat, ipse donat. Quam si Deus per suam gratiam homini non dederit, nunquam potest homo in Deum velle credere, quia ipsam voluntatem gratia non invenit, sed operatur in homine.

CAP. XXII. *Credendi facultas humanæ potest inesse naturæ, quia Deus potest eam sanare. Adam peccando perdidit fidem.* — **43.** Cum autem dicimus neminem posse in Deum credere, nisi per gratiam Dei cor illuminetur, ut credat, non credendi possibilitatem humanæ naturæ omnino inesse non posse dicimus, sed ut habeat ipsum posse, unde debeat sperare ac poscere demonstramus. Nam utique naturaliter homini, cum coepit in Dei Filium credere, si posse credere in conditione primi hominis datum non esset, nunquam peccatum de infidelitate contraheret; neque ulli naturæ credendi facultas insita est, quam rationalem non fecit Deus. *Nunquid enim de bobus cura est Deus* (*I Cor. IX, 9*)? In quibus nec punitur impietas, nec pietas coronatur. De hominibus autem omnibus curam esse Deo cœlestibus eloquiis edocemur.

^a Sic ms.; at Basil., nos insistimus. Lov. et Ant., nos resistimus, sed male.

^b Lov. et Ant., quod et sumus.

^c Lov., Ant. et Basil., si volentes.

^d Sic ms.; at editi, cum voluerit.

^e Ita ms.; at in Basil., quod ea in Scriptura præparari dicitur; Ant., ea Scriptura præparari dicitur.

44. Naturæ igitur humanae competit fides, cuius tantum curam Creator habere dignatur, ut etiam capillo capitis nostri numeratos esse Veritas dicat (*Luc. xii, 17*) : ut scilicet, dum se tantum a Deo diligere humana natura cognoscit, diligentem se Deum diligat, eique per fidem puri cordis inbæreat, cui ad beatitudinem fides est via, cui infidelitas est magna miseria : et ideo digne punitur, cum in Dei Filium non credit, quia vitium est ejus infidelitas, sicut virtus est fides, non qualis in dæmonibus invenitur, sed quam Deus sanctis suis donat, quos ex impietate justificat. Ipsa est fides quæ per caritatem operatur. *Nam et dæmones credunt, et contremiscunt* (*Jac. ii, 19*) ; sed non diligunt eum a quo per superbiam recesserunt. In quam superbiam quia primus homo diabolica est persuasione (*al. suasione*) dejectus, in quo perdidit humilitatem, perdidit **311** fidem : perdens autem fidem, perdidit divinam protectionem. Scriptum est enim : *Qui non credit Deo, a Deo non protegitur* (*Eccli. ii, 15*). Exinde cœpit superbire terra, et cœnis, quia in vita sua projectit intima sua (*Eccli. x, 9, 10*). Ad ipsa intimia ut homines redeant, divinus non desinit sermociamare, dicens : *Redite, prævaricatores, ad cor* (*Isa. xlvi, 8*). Verum, quia illi caro sunt, spiritus vadens, et non rediens (*Psalm. lxxvii, 39*) ; nec unquam redire velle potest ovis errans, nisi fuerit boni Pastoris inquisitione præventa et humeris reportata : propterea pastor bonus venit querere et salvam facere ovem perditam, quæ pastorem suum querere non potest, priusquam ab eo queratur, sed a querente prevenitur, ut querat. Pastor autem eam frustra quereret, C si querere ipsa pastorem quæsita non posset^a. Sed hoc ei querentis pastoris bonitas donat, ut etiam ipsa querendi pastoris habeat voluntatem. Queritur autem ut querat, quando illuminatur ut credat. Hoc ergo in homine divinitus agitur, cui fidem Deus infundit ut gratiae dono virtutem credendi natura recipiat quam amisit, et quod non poterat vitiata per culpam, incipiat poscere formata per gratiam, ac sic operante illo medico qui non est opus sanis, sed male habentibus, infirmitas expellatur, natura sanetur. Quam sanitatem poscebat qui dicebat : *Ego dixi : Domine, misere mei, sana animam meam, quia peccavi tibi* (*Psalm. xl, 5*). Nullus autem sanctorum sanitatem posceret, si humana natura sana esset; et frustra sanitatem quisque posceret, si sanari humana natura non posset. Natura igitur humana sanari potest; sed illius gratia sanitatis accipit donum ex quo creationis sumpsit initium. Nam si homo naturaliter sanari nullatenus posset, ad sanandum eum coelestis medicus non venisset^b. Rursus si se ipse sanare posset, coelesti medico non egeret. Sanatur enim per fidem, quam si ex seipso aliquis habere posset, Deus eam homini non donaret. Donat autem, quoniam alteri datur fides in eodem Spiritu (*I Cor. xii, 9*), sicut

A Apostolus dicit : *Dcus ergo unicuique diris mensura fidei* (*Rom. xii, 3*).

CAP. XXIII. Potest homo naturaliter credere, tunc es divinitus donetur ut credat. — **45.** Non ergo propter ea non potest homo naturaliter credere, quia divinitus ei donatur ut credat^c; imo in hoc maxime ad habendam fidem homo creatus agnoscitur, quia per fidem humana natura ex vetustate renovatur. Sic enim est omnis homo voluntario peccato primi hominis vitiatus, ut Deus voluntate sua bona voluntatem hominis possit sanare si velit. *Creavit enim, sicut scriptum est, ut essent omnia, et sanabiles fecit nationes orbis terrarum* (*Sap. i, 14*). Verumtamen ne homini ex seipso putaretur esse sanitatis initium, mox sermo divinus adjecit : *Et non es in illis mediamentum exterminii* (*Ibid.*). Quamvis igitur homini primo diabolus abstulerit fidem, Deo tamen reddendi quod dederat non abstulit potestatem, nec humanam naturam diabolus potuit usque adeo vitiare, ut deinceps non posset quod amiserat, Deo rursus largiente, recipere. Omnipotens enim qui potuit humanam formare, potest etiam infirmam sanando per gratiam reformatre et custodire naturam. A quo ipsa natura sicut in primo homine fidem ad salutem accepit, ita nunc in singulis munere divinae bonitatis accipit (*al. accepit*) **312** quos idem Deus prædestinatos et per fidem salvandos ex parentibus creat.

46. Potest igitur Deo donante homo in Deum naturaliter credere. Contra naturam quippe hominis est quod in Deum non credit; quia incredulitatem non habet ex creatione Dei, sed ex voluntaria prævaricatione mandati; per quam sanitatem privatus et lumen, hoc per seipsum potest, ut cœcitatem atque infirmitatem suam proprio arbitrio augere possit, removere non possit. Cujus tamen illuminatio atque sanatio in tantum est omnipotenti Creatori possibilis, ut ad gloriam nominis ejus, ipso donante, non solum possit infidelis credere, verum etiam ad immortalem atque incorruptibilem vitæ statum per fidei gratiam pervenire : ubi, accipiens gratiam pro gratia, peccare omnino non possit, et possit feliciter videre quod credidit. Unde vox illa fidei resultat in Psalmis : *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Psul. xxvi, 13*). Deus igitur licet non ad hoc humanam naturam fecerit, ut vitiaretur per culpam, ipse tamen omnipotenti bonitate potest vitiatam sanare per gratiam. Arbitrium itaque hominis sanat Deus atque illuminat, ut homo in Deum naturaliter credat. Ita fit ut homo fidem habere possit, sed eam nisi ex dono Dei habere non possit.

CAP. XXIV. Non omnia quæ habere possumus ex nobis habere possumus. — Non enim consequens est ut omnia quæ habere nos possumus, etiam ex nobis habere possimus. Nam et caro nostra sic a Deo facta est, ut possit naturaliter vivere, hoc ipsum tamen

^a Sic editi; at ms., si querere ipsa pastorem non quæsitu posset.

^b Ms., non veniret.

^c Sic editi; at ms., quia divinitus ei non datur ut credat.

non ex se, sed ex anima possit habere. Vita igitur ^a, ut inesse carni naturaliter incipiat, manifestum est eam ab anima ministrari; ac sic quidem potest caro nostra vivere, sed si in ea sit anima, quæ vita ejus est.

47. Verumtamen in anima nostra et carne non parvum nobis gratiæ Dei monstratur exemplum. Nam sicut ex seipsa caro vitam non habe^b, sed ab anima accipit; sic homo non potest habere fidem, nisi munere Dei donantis acceperit. Sicut etiam (*al. enim*) ut caro vivat, solius opus est animæ, ita quoque ut homo credat, solius opus est gratiæ; et sicut caro nihil operari potest, si eam vivificare anima desinat, sic homo nihil bene velle potest, si ab eo gratiæ juvamen abscedat. Ut ergo caro et vivere possit et operari, præsentis animæ vivificatione fulcitur; homo quoque ut bonum velit aut faciat, gratiæ vivificantis subsidio jugiter adjuvatur. Interest autem ut caro nostra quantum (*forte quandiu*) viviscatur ab anima, non solum bene, sed etiam male operandi accipiat facultatem. Cum autem nos gratia viviscat, non nisi ad bene volendum, nec nisi ad bene operandum nobis adjutorium subministrat. Agnoscat igitur homo in eo se naturaliter credere posse, in quo naturam habet credulitatis ac fidei capacem (quod animalibus irrationalibus datum divinitus non est); non tamen se poter^b ad habendam fidem usque adeo esse idoneum, ut ex voluntate sua constare fidei arbitretur exordium. Volens enim homo habet fidem; sed Deus qui fidem donat, ipse hominis mutat et dirigit voluntatem. *Dominus enim dabit suavitatem, et terra nostra dabit fructum suum* (*Psal. lxxxiv, 13*).

313 CAP. xxv. *Gentes quæ naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, nonnisi Christiani fideles intelligendi sunt.* — **48.** De his igitur in quibus natura divino naturam munere, ut in Deum naturaliter credant, qui que gratis per fidem justificati, etiam ad bene operandum auxilium gratiæ subsequentis accipiunt, Apostolus dicit: *Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis* (*Rom. ii, 14*). Quem quidem Apostoli locum *hi qui GRATIÆ CONTRADICUNT* gentibus incredulis assignare contendunt, ex hoc videlicet quod etiam illi qui fidei gratiam non recipiunt illa quæ ad honestatem inprimum et humanae societatis vinculum pertinent naturali quadam lege sic servant, ut etiam eos qui illa violare contendunt judiciorum æquitatem ac severitatem coerceant. Ubi minus attendunt apostolico suam sententiam prouersus enervari sermone, quem superius premisit dicens: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* (*Ibid., 13*); justificari autem sine fide neminem posse idem hec apostolus ostendit, dicens: *Scientes autem quod non justificabitur homo ex*

A operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christum Jesum credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro (*Gulat. ii, 16*). Et paulo post fidei gratiam commendans, per quam vera confertur unicuique justitia, sic ait: *Non abiatio gratiam Dei: si enim per legem justitia, ergo gratia Christus mortuus est* (*Ibid., 21*). Item cum patrem nostrum Abraham non ex operibus legis, sed ex fide justificatum assereret, dicens: *Sicut Abraham credit Deo, et reputatum est illi ad justitiam* (*Galat. iii, 6*); ut etiam gentes quas semini Abrahæ divinus sermo promisit ex fide justificari ostenderet ^c, secutus adjunxit: *Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Providens autem Scriptura quia ex fide justificantur gentes, Deus prænuntiavit Abrahæ dicens: quia benedicentur in te omnes gentes* (*Genes. xii, 3*). Igitur qui ex fide sunt benedicentur cum fidelí Abraham (*Galat. iii, 7, 8, 9*). Hunc autem patrem nostrum Abraham non ex operibus, sed ex fide justificatum esse confirmans, alio loco sic loquitur: *Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* (*Gen. xv, 6*): *ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum, ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam* (*Rom. iv, 2, 5, 4, 5*).

49. Cum ergo Apostolus de his gentibus loquens que, naturaliter ea quæ legis sunt facientes, ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis (*Rom. ii, 14*), de his se loqui testetur qui justificantur, Abraham autem patrem nostrum non ex operibus, sed ex fide justificatum esse commemoret, quis au leat illas in hoc loco gentes accipere quas constat non esse justificatas ex fide, cum ipse testetur Apostolus quia *omne quod non est ex fide peccatum est* (*Rom. xiv, 23*), et quia sine fide impossibile est placere Deo (*Hebr. xi, 6*)? Quod si Abraham ex fide justificatum esse constat, cuius semini **314** gentes Apostolus promissas esse comminorat, quis quis asserit gentes non ex fide, sed ex operibus jus ificari posse, quid superest, nisi ut eas neget ad Abrahæ semen, cui gentes promissæ sunt, pertinere? cum Abraham (sic ut Apostolus dicit) *pater sit omnium credentium per præputium* ^d, ut reputetur et illis ad justitiam (*Rom. iv, 11*). Quoniam igitur unus Deus, qui justificat circumcisioem ex fide, et præputium per fidem (*Rom. xi, 30*), Apostolus autem de his qui justificantur se loqui monstravit, cum de gentibus naturaliter quæ legis sunt facientibus et opus legis in suo corde habentibus disputaret: ille sensus est veritati conveniens, quod (*al. quo*) gentes in eodem loco accipiuntur quas Deus fidei dono justificat, et in eo quod eis

verò, in Christo Jesu.

^d Editi, *Paulus ostenderet; sed abest Paulus a ms.*

^e Sic editi; at ms., *pater sit omnium credentium, ut reputetur et illis fides ad justitiam.*

^a Editi hic addunt *quod rixit*. Ms. non addit, nec ad sensum requiritur.

^b In editis, *ut se putet.*

^c Sic ins. *juxta Græcum textum S. Pauli; editi*

fidei gratiam tribuit, opus legis sue in eorum cordi-
bus donata justificatione conscribit, ut sine Testa-
mento Veteris littera per Novi Testamenti gratiam
natura renovata opus legis ad hoc scriptum habeat,
ut ad populum Dei, non operum praecedentium mer-
rito, sed justificationis gratuito munere incipiat per-
tinere. Quod nobis ore propheticō ecclestis dignata
est vulgare doctrina, sancto Hieremias dicente : *Ecce
dies venient (al. veniunt), dicit Dominus, et consum-
mabo super domum Israel, et super domum Juda Te-
stamentum novum (Jer. xxxi, 31).* Et paulo post :
*Quia hoc est "Testamentum quod disponam domui
Israel, post dies istos (al. illos), dicit Dominus, dabo
leges meas in corda eorum, et in sensibus eorum su-
perscribam eas, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi
in populum; et non docebit unusquisque proximum
suum, et unusquisque fratrem suum dicens : Cognosce
Deum : quoniam omnes scient me a majore usque ad
minorem eorum, quia propius ero iniquitatibus eo-
rum, et peccatorum illorum jam non memorabor* (*Ibid.*, 33, 34).

CAP. XXVI. *Cognitio Dei sine dilectione nihil pro-
dest. Fides sine caritate potest esse, non prodesse. —*
50. Hæc autem scientia in qua sic Deus agnoscitur,
ut peccatorum remissio divinæ propitiationis munere
tribuatur, longe alia est ab illa cognitione illorum
qui, cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificare-
runt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationi-
bus suis ; qui dicentes se esse sapientes, stulti facti
sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in simi-
litudinem imaginis corruptibilis hominis (*Rom. i, 21,*
22, 23). Iste enim quia sine gratia fidei, quæ per ca-
ritatem operatur, Deum cognoverunt, ipsa sua co-
gnitione inexcusabiles facti sunt ; hi vero qui Deum
fidei perceptione cognoscunt, inaccusabiles flunt.
*Quis enim accusabit electos Dei (Rom. viii, 33) ? Nemo
nisi : Diligentibus enim eis Deum omnia cooperan-
tur in bonum (Ibid., 28).* Et ideo eos nullus accusat,
quia Deus eos secundum propositum præscitos, et
prædestinatos, vocatosque justificat, atque glorificat;
ut gloriatione legis factorum qua se homo superbus
extollit exclusa, per legem fidei, quæ per caritatem
operatur, qui gloriatur, in Domino glorietur (*I
Cor. i, 31*).

51. Quod si quibusdam cognoscentibus Deum, nec
tamen sicut Deum glorificantibus, cognitione illa ni-
hil profuit ad salutem, quomodo hi poterunt a
justi esse apud Deum, qui sic in suis moribus at-
que operibus bonitatis aliiquid servant, ut hoc ad
finem Christianæ fidei caritatisque non referant ?
quibus aliqua quidem bona, quæ ad societatis humanæ
315 pertinent æquitatem, inesse possunt ; sed quia
non fide et caritate ^b Dei flunt, prodesse non possunt.
Etenim fieri potest ut quisquam Deum esse credit,
qui Deum non diligit ; ut autem quisquam Deum di-

A ligat qui in Deum non credit, fieri nullatenus potest :
*Quia potest unusquisque credere aliquid esse quod
non diligit, diligere vero nemo potest quod esse non
credit. Apostolus autem dicit sine caritate fidem,
ceteraque bona opera cuiquam prodesse non posse;*
dicit enim : *Si habuero omnem fidem, ita ut montes
transferam; et si distribuero in cibos pauperum omnes
facultates meas, et tradidero corpus meum ut ardeam,
caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (*I Cor.
xiii, 2, 3*). Si ergo opera cum fide sine caritate pro-
desse non possunt, quomodo proderunt opera que
in fide non flunt ? Unde non immerito beatus Apo-
stolus pro Thessalonicensibus orat ut eis *Dens im-
plete omnem voluntatem bonitatis, et opus fidei in
virtute* (*II Thess. i, 11*). Nam et in eodem loco, ubi
B de gentibus legem naturaliter facientibus loquebatur,
ante præmisserat dicens : *Gloria autem, et horor, et
pax omni operanti bonum, Judeo primum, et Graeco* (*Rom. ii, 10*). Quomodo autem infidelibus potest esse
gloria, quæ non datur nisi justificatis ? *Quos enim
Deus justificat, illos et glorificavit* (*Rom. viii, 30*) :
*Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi super omnes
qui credunt* (*Rom. iii, 22*) ; aut quis honor incredulis
dabitur, cum hunc non nisi credentibus tribui beatus
Petrus edoceat, dicens : *Vobis igitur honor credentibus* (*I Petr. ii, 7*) ? Vel quomodo erit pax ei qui non est
REDEMPCTUS sanguine Jesu Christi, in quo Deus paci-
favit, sive quæ in terris sunt (*Ephes. i, 10*), sive quæ
in cœlis ? *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque
unum* (*Ephes. ii, 14*). Hæc autem pax sine caritate et
fide Christi non potest possideri, quia justificati ex
fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum
Jesum Christum, per quem et accessum habemus per
fidem in gratia ista, in qua stamus et gloriamur in spe
gloriæ filiorum Dei (*Rom. v, 1, 2*). Quæ spes ideo non
confundit, quia caritas Dei diffusa est in cordibus no-
stris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis (*Ibid.*, 5).
Acceptimus enim spiritum adoptionis filiorum, in quo
clamamus, *Abba Pater* (*Rom. viii, 16*). Ut igitur ho-
mines filii Dei flant, Filium Dei unicum per fidem re-
cipiunt, et ipso donante hanc accipiunt ^d potestatem,
ut et in eum credant, et ad numerum filiorum Dei
pertineant : *Quolquid enim receperunt eum, dedit eis
potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine
ejus* (*Joan. i, 12*). In eorum cordibus dat legem
suam, et in sensibus eorum scribit eam, id est legem
fidei, quæ inspirata justificat, non legem factorum,
quæ etiam observatores suos ^e sine dubitatione con-
demnat.

CAP. XXVII. *Lex factorum, quæ naturaliter esse po-
test in cordibus infidelium, ab impietate non liberat.*
— 52. Nam illa quæ lex factorum est, quæ hominem
justificare non potest, quia ex operibus legis non ju-
stificabitur omnis caro, potest quidem naturaliter esse
et in corde gentium et in corde infidelium Judeo-

^a Editi, potuerunt. Ms., poterunt.

^b Editi, quia non caritate. Ms., quia non fide et
caritate.

^c In ead., quos spes ideo, etc.

^d In excusis habetur accipiunt a Domino, in ms.,

on nabetur a Domino, melius quidem : quia cum
dicitur ipso donante accipiunt, frustra additur a Do-
mino.

^e Ms., factores suos.

rum^a: quæ tamen sine fide Christi nullatenus justificat sectatores **316** suos, sed eos tenet vinculo impietatis obstrictos. Hæc utique fuit in corde Pauli, quando fuit incredulus, secundum emulationem persequens Ecclesiam Dei, et secundum justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela (Rom. iii, 20). Quam tamen quia ex Deo non habuit, ideo dicit: *Quæ mihi fuerunt lucra, hec arbitratu sum propter Christum detrimenta: verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci et arbitror ut stercora, ut Christum lucrisfaciam et inveniar in illo non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam quæ est ex fide Christi, quæ ex Deo justitia ex fide ad cognoscendum illum* (Philip. iii, 6, 7, 8, 9, 10).

53. Quis non his verbis apostolicis videat justitiam quæ ex lege est esse ex homine, justitiam vero quæ ex fide Christi est non esse nisi ex Deo? Illa est igitur justitia per quam impius erigitur ut cadat in ponnam, ista autem est per quam justificatus humiliatur ut exaltetur ad gloriam. Ideo cum in illa quæ ex lege est sine querela conversaretur Apostolus, fuisse se impium non negat, dicens: *Ut quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tempus pro impiis mortuus est* (Rom. v, 6)? Inimicum quoque Dei se fuisse veraciter constiletur dicens: *Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filiij ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius ab ira per ipsum* (*Ibid.*, 10). Quid ergo prodesset Paulo sine cogitatione Christi illam quæ in lege factorum est, servare justitiam: cum ipse Salvator noster Iudeis dicat: *Nisi cognoveritis quia ego sum, morienni in peccatis vestris* (Joan. viii, 24). Ergo quia justitiam quæ est ex fide Christi ad cognoscendum illum esse testatur Apostolus, manifestum est legem fidei esse, quam se Deus in corde suorum scripturum esse promisit. Quod ejusdem tenor evidenter ostendit. Ibi enim dicit Deus: *Et non decebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum*, dicens: *Cognosce Dominum; quia omnes scient me a minore usque ad maiorem eorum* (Jer. xxxi, 34).

54. Hæc est lex, quam Deus scribit in cordibus eorum omnium, non per conditionem naturæ, sed per largitatem gratiæ; non per liberum arbitrium hominis, sed per ministerium evangelicæ predicationis; non in lapide per litteram Veteris Testamenti, sed in corde per Spiritum Dei vivi. Quod beatus Paulus evidenter insinuat dicens: *Epistola estis Christi ministra a nobis*^b, et scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus (II Cor. iii, 3). Hoc ergo Deus scribit in cordibus hominum per Spiritum suum, quod exinde diabolus delevit invidia, per quam mors intravit in orbem terrarum. Scribit itaque legem fidei, per quam justi-

A ficit gentes Deus, ut dando gratiam renovet naturam. Caritatem quippe, quæ plenitudo est legis (Röm. xiii, 10), ad hoc per Spiritum suum diffundit, ut faciat impleri quod præcipit; et illuminationis gratiam per spiritum fidei propterea largitur, ut quod Deo placitum est, fides per caritatem operetur. Quæ quandiu in homine non est; quidquid sine lege fidei per legem naturalem scriptum remansit in homine operantem nullatenus salvat, quia **317** neminem Deus sine fide justificat, nec potest operanti salutem acquirere, quia sine fide impossibile est placere Deo (Hebr. xi, 6). Nemo ergo naturæ^c conetur assignare legem quam Deus non condendo naturam, sed donando gratiam in corde gentium scribit. Hæc est enim lex, non qua homo societatis humanæ vinculum B etiam sine fide custodit, sed per quam credendo Deum cognoscit et diligit; non per quam sibi etiam bona opera vel ipsam fidem quisque superbus vindicat, sed qua Deo in se misericorditer operanti tam fidem suam quam bona opera subjectus assignat: hæc enim cor hominis ita componit et dirigit, ut cum homo præcepta Dei audit, id donari sibi quod præcipitur poscat, et cum in fide operatur, gratia Dei se jugiter adjurari non ambigat.

CAP. XXVIII. *Quod Deus non facial omnes credere velle, pertinet ad secreta ejus judicia.* — 55. Quod autem interrogant isti de Deo dicentes: *Cur ergo non fecit omnes homines velle credere, cum non sit personarum acceptio apud Deum?* scire debent hoc in illis altioribus positum a quibus sancia Scriptura humanae curiositatis coercet audaciam^d dicens: *Altiora te ne quiescieris et fortiora te ne scrutatus fueris sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper* (Eccl. iii, 22). Hæc altiora ille qui usque in tertiuū cœlum raptus est, eo magis territus quo magis illuminatus, expavit. Unde magis clamare non cessat. *O altitudo divitiarum sapientie et scientie Dei!* *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viae ejus!* *Quis enim cognovit sensum Domini?* aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuet ei? quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia: *ipsi gloria in saecula* (Rom. xi, 33, 34 et seq.). **SAT EST ERGO NOBIS**, et in his qui salvantur, gratitatem Dei misericordiam, et in his qui condemnantur veram Dei justitiam sine dubitatione credere. D corde contrito atque humiliato misericordiam Domino judiciumque cantare (Psal. c, 1), qui et in vasis iræ atque aptatis in interitum ostendit justitiae suæ nullam iniquitatem placere, et demonstrat in vasis misericordie quia potest ejus bonitas omnia quibus voluerit peccata dimittere^e.

CAP. XXIX. *Falluntur qui existimant divinam voluntatem equaliter se habere erga salvandos et damnandos.* — 56. Illud vero Apostolicum ubi dicitur de Deo: *Qui vult omnes homines saluos fieri, et ad agnitionem veri-*

exercet.

^a Sic ms. At editi, et in corde gentilium, et in corde fidelium Judeorum.
^b Ms., ministrata per nos.
^c Sic ms.; Basil. vero, arcet audaciam. Ant. et Lov.,

satis recte (*I Tim.* ii, 4), non sicut oportet intelligent, qui hanc Dei voluntatem, sicut in vasis misericordie, sic et in vasis iræ accipiendo existimant, minus considerantes veracissimam Scripturæ sententiam, quæ divinæ commendans omnipotentiam voluntatis: *Omnia (inquit) quæcumque voluit fecit, in caelo et in terra, in mari et in omnibus abyssis (Psal. cxxxiv, 6)*; ipsique Deo rursus dicit: *Subest enim tibi eum roles, posse (Sap. xii, 18)*. Quomodo igitur omnia quæ vult facit, si volens hominem salvum fieri, cujus salus non nisi a bona incipit voluntate, ipsum velle non in homine Deus inchoat, sed ut ab homine nascatur exspectat? O quam pessimum nefas asseritur, dum gratia Dei contumaciter repugnatur! et homines opere Dei se in bonum mulari negant, qui homines non essent, nisi bonitate Dei operantis existerent. Itane vero rerum ordo credi putarive permittit^a, ut Deus, qui creator est hominis, valeat hominem facere, non mutare; et qui nullius eget adjutorio **318** ut hominem faciat, operari tamen quod vult in hominis voluntate non possit priusquam in homine ipsum velle repererit; et ut sit homo, habeat ex Deo, ut autem melior sit, habeat ex seipso; ac sic voluntatem bonitatis qua in Deum creditur, non divina bonitas, sed humana pravitas operetur? Pravus est enim omnis homo, priusquam in Deum credit; et quia scriptum est: *Erunt prava in directa (Isa. xl, 4)*, ex pravo fit homo rectus, ex infideli fidelis efficitur. Igitur si Deus pravæ voluntati bonitatem non tribuit^b, sed ut ex se ipsa bona fiat exspectat, potest ergo prava voluntas ex se bonitatem gignere, ita ut cum ex Deo habeat ut sit, non nisi ex se habere possit ut bona sit; ac sic (*at. ac si*) omnipotens et bonus de voluntatibus hominum malis bonum possit operari cum velit, ut autem ipse voluntates bonæ sint, velit quidem, facere autem nullatenus possit.

57. Quis enim nesciat male voluntatis fuisse Paulum cum persequeretur Ecclesiam Dei et expugnaret illam? cuius tamen malitia bene usus est Deus, quando persequente Saulo et beatus Stephanus est martyrio coronatus. Ergone potuit Deus Stephanum coronare per Sauli persecutoris infidelitatem, et persecutorem Saulum Deus convertere nequivit ad fidem? Ergone Paulus prior voluntatem suam Deo dedit, et sic Deus fidem Paulo volenti retribuit? Et ubi est quod ipse dicit: *Quis prior dedit illi, et retribuet ei (Rom. xi, 35)*? Quod utique non dixisset, si a se voluntatem Deo datam, et a Deo sibi fidem cognosceret retributam. Hanc itaque amentiam, et a fidelibus suis arceat, et ab infidelibus Deus auferat. Ille enim tam profana cogitatione polluitur, coi gratia, vel obdurate non datur, vel ingratu auferatur. Deus enim convertens vivificat quos vult salvos fieri; Deus voluntates hominum mutat, ut esse bonæ incipient. Ideo scriptum est: *Et dixi, nunc cœpi, hæc est mutatione dexteræ Excelsi (Psal. lxxvi, 11)*. Prophetæ

A sensus aperto sermone se præbuit agnoscendum, qui utique non posteaquam cœpit, sed hoc ipsum quod cœpit, mutationem dexteræ Excelsi esse non tacit. Proinde hi qui voluntatem Dei qua omnes homines vult salvos fieri, æqualem et circa redimendos et damnandos existimant, cum interrogati fuerint cur velit Deus omnes homines salvos fieri, nec tamen omnes salvi flant, quid respondebunt?

CAP. XXX. *Bonam voluntatem hominis non exspectat Deus, sed trahit. Salus gratuita adultis sicut parvulis. Cruciatus infantium.* — 58. An illud quod vestra eos dicere testatur epistola; id est, quia Deus exspectat hominis voluntatem, ut æquum sit in voluntibus præmium, in nolentibus autem justa damnatio? Sed ut prolixitatem vitantes omittamus alia que possant pro veritate fidei huic pravæ sententiae replicari, interim testimonio convincantur atque confundantur *non loquentium hominum, sed tacientium parvulorum*, in quibus ad evanescendam sapientiam verbi multum resplendet virtus crucis Christi, quæ gratis in omnibus hominibus propria utentibus voluntate eandem salutem a se ostendit fieri, quam in infantibus nullam **319** voluntatem habentibus dignatur operari. In eis namque nec bona voluntas est, ut æquum sit in voluntibus præmium; nec mala, ut sit in nolentibus justa damnatio. Si ergo ad salvandos homines, sicut isti volunt, non excitat neque mutat, sed exspectat hominum voluntates; quomodo infantibus qui baptizantur, et in eadem infantia moriuntur, donat æternam salutem, quorum bonam nec exspectat nec invenit voluntatem? Item aliis quomodo sine baptismate mortuos æternis cruciatus damnat, cum in eis nullam culpam male voluntatis inveniat?

59. Nonne iros inimicos gratia Dei, nec defensores humani, sed deceptores arbitrii, ad hoc sua perfidias cogit, ut Deum putent iniquum in obitu omnium parvulorum, ubi nulla interveniente vel bonitate, vel malitia voluntatis, alios vident potiri regno, alios interminabili deputatos incendio? Proinde si ita est ut ipsi sentiunt, nullus debet parvulus mori priusquam ad actatem perveniat in qua possit vel bonam voluntatem habere, vel malam; ut Deus nec baptizatos parvulos sine bona voluntate salvet, neque non baptizatos sine mala voluntate condemnet. Si enim Dei bonitas salutem non incipit hominis operari, nisi bonam ejus invenerit voluntatem, iniquum erit eum vel damnari vel redimi, qui bene nec velle, nec nolle potuerit. Sed non est iniquitas apud Deum (*II Paralip. xix, 7*), cuius universæ viæ misericordia et veritas (*Psal. xxiv, 10*).

60. Igitur quia Deum justum bonumque catholica veraciter credit et confitetur Ecclesia, certissimum credendum est et fiducialiter confitendum unam eamdemque Dei gratiam in majoribus salvandis operari bonæ voluntatis initium, quæ in parvulis sine voluntate operatur salvationis effectum. Ipsa gra-

^a Editi, permittitur.

^b Sic Basil. At Lov. et Ant., *bonam non tribuit, supple voluntatem.*

^c Ms., *Sic, Saulo; editi, Paulo.*

^d Ms., *Hæc mutatio.*

^e Sic editi.; at ms., *Sicut in vasis misericordie, si et in vasis iræ accipiendo asserunt.*

tia infantes neque volentes, neque nolentes redimit, que majores illuminando volentes ex nolentibus facit. Et hoc in parvulis salutis opus sine proprie voluntatis assensu gratia Dei operante perficitur, quod bona voluntatis exordio divinitus dato in majoribus inchoatur, ut opera solius gratiae voluntas que mala fuit bona fiat, et deinceps gratiae secum operanti servitium obedientia cooperatricis exhibeat. Sic autem Deus crudelis non est in infantibus damnandis quibus baptismatis beneficium non tribuit, sicut injustus non est in majoribus, quibus bonam non donat voluntatem^a. Et sicut illos voluntas sua mala, sic istos jure puniri facit origo damnata. Deus autem in hominibus nec maculam vitiæ originis, nec malitiam condidit propriae voluntatis. In hominibus igitur quos salvat, voluntatem bonam non invenit, sed sicut statum exigit diversitas, aut in majoribus bonam voluntatem gratis facit quam invenit malam, aut sine voluntate hominis vel bona vel mala, perficit in parvulis gratiam sacramenti, ille cuius nemo potest bonæ resistere voluntati.

CAP. XXXI. *Quos omnes homines Deus vult salvos fieri. Per omnes homines non semper totum genus humanum intelligitur.* — 61. Quocirca illos omnes quos Deus vult salvos fieri, sic intelligere debemus, ut nec aliquem putemus salvum fieri posse nisi voluntate Dei^b, nec existimemus voluntatem omnipotentis Dei, aut in aliquo non impleri, aut aliquatenus impediri. Omnes enim quos Deus vult salvos **320** fieri, sine dubitatione salvantur, nec possunt salvari, nisi quos Deus vult salvos fieri, nec est quisquam quem Deus salvari velit qui (*al. et*) non salvetur: quia Deus noster *omnia quæcunque voluit fecit* (*Psalm. cxxxiv, 6*). Ipsi omnes utique salvi sunt, quos omnes vult salvos fieri: quia hæc salus non illis ex humana voluntate nascitur, sed ex Dei bona voluntate præstatur. Verumtamen in his omnibus hominibus quos Deus vult salvos facere non totum omnino genus significatur hominum, sed omnium universitas salvandorum. Ideo autem omnes dicti sunt, quia ex omnibus hominibus omnes istos divina bonitas salvat, id est, ex omni gente, conditione, etate, ex omni lingua, ex omni provincia. In his omnibus ille sermo nostri Redemptoris impletur, quo ait: *Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (*Joan. xii, 32*). Quod non ideo dixit, quia omnes omnino trahit, sed quia nemo salvus fit, nisi quem ipse traxerit. Nam et alibi dicit: *Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, trazerit eum* (*Joan. vi, 37*). Item alibi: *Omnes quod dedit mihi Pater ad me reniet*. Hi ergo sunt omnes quos vult Deus salvos fieri et ad agnitionem veritatis venire.

62. Est autem familiare divinis eloquiis ut omnes nonnunquam dicant, nec tamen omne humanum genus in ipsis omnibus semper intelligi debere commoneant; sicut est illud quod dicit Dominus per

A prophetam Iohel: *In norissimis diebus effundam de Spiritu meo super omnem carnem* (*Joel. ii, 28*). Quod in centum viginti hominibus in quos Spiritus sanctus linguis igneis venit factum beatus Petrus ostendit. Si ergo hic omnem carnem omnes omnino putasverimus homines intelligi, incipiet (quod absit) mendax aestimari sermo divinus. *Est autem Deus verax, et eloquia Domini eloquia casta* (*Rom. iii, 4; Psalm. xi, 7*). Super omnem igitur carnem sicut se Deus effusurum de Spiritu suo reppromisit, sic fecit, sic facit, sic usque in finem saeculi factorus est. Prorsus super omnem carnem, id est super omnes homines effundit de Spiritu suo, scilicet super illos omnes quos vult salvos fieri.

63. Et ut qui sint omnes i ti plenius noverimus, B ejusdem beati Petri sermonibus auscultemus, qui illum prædicationem suam sancto Spiritu repletus hac exhortatione conclusit: *Penitentiam inquit agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum restrorum, et accipietis donum Spiritus sancti: vobis enim est repromissio et filius vestris, et omnibus qui longe sunt, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster* (*Act. ii, 38, 39*). Omnes itaque dixit, sed quoscunque Dominus advocaverit. Quos etiam beatus Paulus secundum propositum vocatos insinuat, qui alio quoque loco ait, conclusisse Deum *omnia in incredulitate, ut omnium misereatur* (*Rom. xi, 32*). Et tamen Deus non ita omnium omnino miseretur quos in incredulitate conclusit, ut omnibus infidelibus gratiam fidei

C misericorditer donet, cum tamen eamdem gratiam fidei non infidelibus Deus misericors donet, sed illis procul dubio de quibus ad Moysen dicit: *Miserebor cui misereor, et misericordiam* **321** *præstabò cuius miserebor* (*Exodus. xxxiii, 19*). Gratiam igitur voluntarie donationis ostendit, sicut Dominus suis dignatus est loqui discipulis: *Vobis datum est nosse mysterium regni cœlorum, illis autem non est datum* (*Matthew. xiii, 11*); item dicit: *Qui potest capere capiat* (*Matthew. xix, 13*). Sed (*al. sic*) ut ipsam capacitatem divina doceret largitatem concelei, alio loco ait: *Non omnes capiunt hoc verbum, sed quibus datum est* (*Ibid., 11*).

64. Hi sunt ergo omnes quorum Deus miseretur, quia misericordia ipsius preueniuntur, ut credant et gratis salvi sunt per fidem. Eorum namque credulitas non ex humana voluntate sumit initium, sed ipsi voluntati fides gratuita Dei miserantis largitate donatur. Hanc omnium discretionem, quam fidelis debet intellectus omnino servare, beatus Paulus uno Epistola sue loco sic posuit, ut omnes homines sine aliqua exceptione dicens, statim quosdam omnes homines exceptis aliis intimaret. Ait enim: *Sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vita-* (*Rom. v, 18*). Nunquidnam quia in omnes homines in

^a Editi, cum bonam non donat voluntatem.
^b Sic ms.; edd. autem, salvari posse nisi tolente Deo.

^c Editi, super illos homines. Ms., omnes.

condemnationem, et in omnes homines in justificatiō- nē *Apostolus dicit, ideo prorsus omnes homines,* quos per peccatum Adæ originaliter constat esse damnatos, simul omnes eosdem credere debemus justificatos esse per Christum; *cum innumerabiles infidelium mortes obsistant, qui sine gratia justifica-* tionis de hac vita transeunt, et absque sacramento baptismatis ad sedem mortis æternaque supplicia rapiuntur? Restat ergo ut non omnes omnino quos in condemnationem ponit Apostolus transire ad justificationis gratiam sentiamus, sed quosdam ex illis omnibus omnes istos^a: itaque omnes per Adam in condemnationem esse filios iræ, et ex eis quosdam per Christum omnes esse filios gratiae; illos ergo esse omnes, quos per primum hominem propago peccatrix carpali generatione condemnat. Omnes enim terreni sunt, qui terreni hominis imaginem gerunt, et omnes celestes qui ad æternam vitam imaginem hominis celestis accipiunt. Iterum dicit propheta: *Omnēs gentes quascumque fecisti venient, et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum*^b (*Psal. lxxv.*, 8). Dominus quoque suis fidelibus dicit: *Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum* (*Matth. x.*, 22). Nunquid ergo contrariis sibi repugnat Scriptura divina sententiis? Absit. Sed et illos omnes, et istos omnes veraciter dicit, id est et omnes fideles qui nomen Domini in omnibus gentibus glorificant, et omnes incredulos qui per easdem omnes gentes in odio nominis Christi fideliumque ejus mortifera impietate perdurant.

65. Tale quiddam est etiam in Epistola quam Collossensibus beatus Apostolus scribit, ubi dicit: *Quia in Christo condita sunt universa in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates. Omnia per ipsum, 322 et in ipso creata sunt, et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant* (*Coloss. i.*, 16, 17). Et paulo post ait: *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, et per eum reconciliari omnia in ipsum et pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris sunt, sive quæ in cœlis sunt* (*Ibid.*, 19, 20). Nunquid omnia quæ in cœlis et in terris sunt per eum pacificari credemus^d? Absit. Qui enim sic sentire voluerit, bicipitem laqueum geminae impietatis incurrit, ut aut diabolum et angelos ejus per Christum creatos esse neget, aut eos reconciliandos per sanguinem crucis ejus affirmet. Verumtamen quisquis barum sententiarum pravitate qualibet involvit, careat ne cum ipso diabolo atque angelis ejus æternæ combustionis punitione damnetur. Unius enim ejusdemque impietatis est reus, si quis diabolum aut non a Christo creatum, aut reconciliationi Christi credit quandoque reddendum. Cum utique si eum Christus Dominus non creasset, ejus damnabilis a Christo

A discessio non fuisset; et si eum Christus quandoque salvaturus esset, non ore Christi pronuntiaretur ejus æterna combustio. Omnia ergo per Christum et in Christo creata sunt, quia nihil est quod non per Filium et in Filio creaverit Pater. Et omnia per ipsum atque in ipso reconciliantur, quia nullus est hominum qui sine cruce Christi et reconciliationis beneficio consequatur.

66. Ex hac igitur regula quæ coelestibus inserta monstratur oraculis, sic intelligamus omnes homines quos vult Deus salvos fieri, ut neverimus omnes qui salvantur, non nisi ex ejus gratuita bonitate^e salvati. Ut enim quisque salvertur, nulla precedunt humanae voluntatis bona merita, sed sola Dei voluntas humanae salvationis est causa. *Ira enim in indignatione ejus, et vita in voluntate ejus* (*Psal. xxix.*, 6). Ira igitur ejus nostræ iniquitatis est meritum, vita vero nostra voluntatis ejus est donum. *Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat* (*Joan. v.*, 21): eosdem autem vivificari vult quos vult salvos fieri. Sic ergo quos vult salvat, quemadmodum quos vult vivificat. Nihil namque voluit et non fecit qui, Scriptura teste, *omnia quascumque voluit fecit* (*Psal. cxiii.*, 11). Proinde non indigne dicimus aliquid Deum nolle quod possit; nefas est autem si quis omnipotentem dicat aliquid facere non posse quod velit: *Voluntati enim ejus quis resistit* (*ad. resistet*) (*Rom. ix.*, 19). Nemo utique, quia non est aliqua natura quæ ab ejus creatione sit aliena. Et sicut nihil naturaliter subsistit quod ille non fecerit, ita nihil provenit in salutem hominum, quod ille non in æterna bonæ voluntatis suæ dispositione faciendum predestinaverit, a quo et fides gratis infunditur, per quam bene ambulemus; et perseverantia donatur, per quam ad speciem pervenire possimus. Hæc autem dona sua semper Deus in æterna atque incommutabili habuit et voluntate disposita, in qua preordinavit atque preparavit et quæ daret, et quibus daret. Ipse enim 323 predestinando preparavit gratiae donum, qui gratiam donando implet predestinationis effectum.

EPILOCUS. — 67. Habetis, dilectissimi fratres, tamen de incarnatione Domini nostri Jesu Christi quam de gratia paucis expressam fidei nostræ confessionisque sententiam, quæ certissime continetur, Unigenitum Deum de Deo Patre naturaliter sine initio natum, ex virgine naturaliter secundum carnem progenitum. Unus enim idemque est Deus Verbum, quem prima nativitate coæternum sibi genuit æternitas Patris, et quem temporaliter conceptum secunda nativitate filium hominis protulit uterus virginalis. Cujus gratia nobis, et initium bonæ voluntatis donatur ad fidem, et ipsi voluntati adjutorium tribuitur, ut quod bene vult bene operetur, Deus enim, qui hominem condidit

^a Sic ms. At editi, quosdam ex illis omnibus. Omnes istos itaque.

^b In editis deest *Domine*, additurque in æternum. Ms. autem addit *Domine*, nec habet in æternum.

^c Ms., in ipso. Editi, in ipsum, juxta Graecum sic scribitur.

^d Sic ms. At editi, Nunquid diabolum et angelos ejus pacificari credemus?

^e Ms., sine crucis Christi fide.

^f Ms., voluntate.

^g Editi, habet.

ipse prædestinatione sua et donum illuminationis ad credendum, et donum perseverantie ad proficiendum atque permanendum, et donum glorificationis ad regnandum quibus dare voluit, præparaverit, quique non aliter perficit in opere quam in sua sempiterna atque incommutabili habet dispositum voluntate. Cujus prædestinationis veritatem, qua nos ante mundi constitutionem prædestinatos in Christo testatur Apostolus (*Ephes. 1, 4*), si quis detrectat cordis credulitate recipere, vel oris confessione proferre, si ante ultimum diem vitæ præsentis impietatis suæ contumaciam, qua Deo vivo et vero rebellis obsistit, non abjecerit, manifestum est cum non pertinere ad eorum numerum quos Deus in Christo ante mundi constitutionem gratis elegit et prædestinavit ad regnum. Pro quibus tamen nec oratio fiducium debet desistere, nec caritas aliquando torpere, ut Deus eis gratiam sue illuminationis donet, per quam in ipsis semen divini sermonis fructificet, qui frustra exterioribus auribus sonat, nisi Deus spirituali munere auditum hominis interioris apriat.

EPISTOLA XVIII.

Fulgentius Regino comiti, respondens ad priorem propositam ab ipso quæstionem: Utrum caro Christi corruptibilis an incorruptibilis fuerit. Posteriori, quia morte præventus satisfacere non potuit, satisfecit Ferrandus epist. ad eundem de septem Regulis Innocentie.

CAPUT I. — Accipiens litteras tuas, fili carissime Regine, et sollicitudinem cordis tui agnoscens, Dominum collaudavi, qui potest utrumque, et bonum conferre servandum, et servare collatum. Utrumque enim pertinet ad medelam animarum nostrarum, quo gaudeamus in beneficiis quæ nobis infirmis medici 324 nostri non desinit ineftabilis operari benignitas, ut spirituali profectu et augeatur in nobis sanitas, et minuatur infirmitas. Modus vero infirmitatis nostræ duplice qualitate consistit: si vel per ignorantiam minus aliiquid in fide neverimus, vel aliiquid habeamus in operibus nostris, quod non conveniat regule veritatis. Quoniam igitur *corpus quod corrumpitur, aggravat animam* (*Sap. ix, 15*), ideo nos utraque conturbat infirmitas. Sed ille qui nos fecit, et gaudere præcepit quia vicit mundum (*Joan. xvi, 33*), speramus quia nos in fide, quæ per caritatem operatur, perficiet.

2. Dicis ergo quod nuper in Orientis partibus nova est orta inquisitio, aliis asserentibus incorruptibile fuisse corpus Christi ab ipso conceptionis exordio, aliis autem contrarium fatentibus, corruptibile ante passionem, incorruptibile vero post resurrectionem. Tu tamen in utraque parte valde hæc siens, nec respondere sciens, instas ut quid tenere debeamus commoneam. Hæc sunt quæ interrogas. Superius autem tuae gratulationis indicio insinuas te meis litteris recreatum. Quoniam igitur interrogatio tua recti cordis tramitem tenuit, quo primitus quod ad fidem, deinde quod ad opera pertinet, apprehendit, quia

A fidem, quæ per caritatem operatur, commendat apostolus, illo scilicet nostras salutis obtentu, quod *fides sine operibus mortua est in semetipsa* (*Jac. ii, 26*).

CAP. II. — 3. Vole itaque, carissime, ut scias non uno modo dicere corruptionem, sed duobus modis, sicut dicimus infirmitatem, et similiter mortem. Dominus enim mortem inquit esse perpetrationem criminis, et mortem in qua retributio nibilominus intelligitur ultionis. Dicitur etiam infirmitas hominis, ejus scilicet qui exhibet peccato servitum, et ejus qui portat peccati supplicium. Utrumque ad infirmitatem pertinet peccatoris, et delectatio in peccatis, et afflictio pro peccatis. Sic etiam corruptionem duplicer dicimus, cuius una pars in sola hominis culpa, altera invenitur in poena. Ad culpam quidem B pertinet illa corruptionis pars quam Apostolus ostendit, ubi dicit: *Homines corrupti mente, reprobri circa fidem* (*II Tim. iii, 8*). Ad hanc partem corruptionis pertinet quod alio loco dicit, *Corrumunt mores bonos colloquia prava* (*I Cor. xv, 33*). Ista corruptionis pars primo animam capit, et per animam carnem in peccatum trahit. Hæc pars corruptionis mentem superbientis angelii primo invasit, ac deinde priimum hominem, postmodum totum genus humaanum.

4. Primani ergo corruptionis partem, quæ consistit in concupiscentia vel perpetratione peccati, secuta est illa pars quæ constat in retributione supplicii, quæ duobus tenet animam et corpus hominis peccatoris. In ipsa quoque retributione quedam sunt in C quibus poena peccati simul sit et ipsum peccatum; alia vero sunt, in quibus solum sit peccati supplicium. In illis ergo in quibus reperitur poena simul et culpa, opere quo reatus in peccatore punitur, Deo derelinquente, augetur hominie delinquente. Hæc est illa pars corruptionis per quam sie peccata puniuntur in homine ut non desinant, sed ut crescant: sicut est libido 325 cordis et corporis, quæ cum ex poena peccati eveniat, peccatum multiplicat, et animam punitioni subditam noxia delectatione captivat. Tertiæ quoque punitionem huic secundæ retributam Apostolus dicit: *Propter quod tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciunt quæ non convenient* (*Rom. i, 28*). Non ergo ut patientur tantum, sed ut faciant unde peccata multiplicentur, divina in reprobum sensum damnatione traduntur. Verumtamen hec traditio, non in operatione Dei, sed in desertione consistit. Quosdam enim tradit Deus, nec dimittit: quosdam vero in eo quod tradit dimittit. Bonos sic tradit paterna benignitate, ut non deserat paterno juvamine. Ac per hoc tradit eos ad patientia mala quibus ipsi perficiantur, non ad facienda quibus deteriores existant. Malos autem ad hoc tradit Dominus, et dimittit, ut, ipso deserente, dum non Dei voluntatem, sed suam sequuntur, sua turpitudine delectentur, nec poenam suam portent inviti, sed sequantur illecti.

* V. inter opera Fulgent. Ferrandi a Chisletio edita anno 1645.

CAP. III. — 5. Hæc est iniquorum corruptio, quæ sic est poena peccati, ut sit et ipsa peccatum. Alia corruptionis pars est quæ nec animam nec corpus fidelis hominis polluit, sed affligit: quia nec ad inquinandum hominem, sed ad humiliandum militat peccatorem. Hac itaque discretione retenta, dum corruptionem voluntariam a corruptione penali discernimus, ipsiusque poenalis corruptionis unam partem cum peccato, alteram sine peccato inesse hominibus invenitur, talis autem corruptio cordis nihil aliud est, nisi privatio sanitatis, quia nulla ex hac corruptione contrahitur iniquitas, licet insit infirmitas: facillime invenimus quam partem corruptionis suscepit Christus in corpore. Namquamvis carnem pro nobis suscepit, tamen accepit immunem ab omni peccato originali et actuali. Ipsam tamen carnem, non solum infirmam, sed etiam veraciter cognoscitur accepisse mortalem. Procul dubio in quantum corpori ejus inerat suscepta mortalitas, in tantum ei potuit inesse corruptionis infirmitas. Illius scilicet corruptionis quæ abest ab omni peccato.

6. Ad talim corruptionem pertinet famæ et sitis. Facile siquidem esuriendo et sitiendo corpus mortale corrumpitur, quando per hæc etiam ad ipsius mortis exitum pervenitur. Per quam mortem venitur ad corruptionem, dum deserente anima, in tantum corpus corrumpitur, ut in putredinem ac pulverem redigatur. Hanc corruptionem caro Christi non vidit, quæ die tertia resurrexit. Famam tamen, sitim, fatigationem corporis ac dolorem veraciter sensit: quæ omnia pertinent ad illam partem poenalis corruptionis quam sic ex peccati poena suppicio trahimes, ut ex ea nullum peccati supplicium contrahamus. Esurisse Christum, sitisse fatigationemque sensisse Evangelium docet (*Marc.* xi, 13), quem manifestum est esurisse, quando ad sicutulneum venit, nec in ea fructum invenit. Fatigatus etiam ex itinere sedit super puteum (*Joan.* iv, 6). In cruce etiam dixit, Sitio (*Joan.* xix, 28). Dolorem etiam sustinuit, sicut dicit Esaias: *Vulneratus est propter iniquitates nostras; infirmatus est propter scelerâ nostra* (*Isa.* lxx, 5). Hanc infirmitatem in Domino non putativam, sed veram docet Apostolus: *Nam etsi crucifixus est, inquit, ex infirmitate, sed virit ex virtute Dei* (*II Cor.* xii, 4). Infirmitatem non aliud dicit, quam corruptibilitatem.

CAP. IV. — 7. Restat itaque ut et Christum suisset in aliqua corruptione ad quam non rediit, et non suisse in ea quam non vidit, per sacram Scripturam disceamus. Ad corruptionem pertinet corporis animalis, et mors quæ præcedit putredinem, et putredo quæ sequitur mortem. Proinde Christi corpus, quod est vere mortuum, et die tertio sine aliqua putredine suscitatum, unam partem corruptionis vidisse, aliam non vidisse dicendum est. Fuit quippe in corruptione mortis, sed non in corruptione putredinis: quando caro Christi sic est mortua, ut nulla fuisset membrorum putredo, vel dissolutio subsecuta. Christus ergo non revertetur in corruptionem, quia *surgens a mortuis, iam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur*.

Atur (*Rom.* vi, 9). Christus ergo non vidit corruptionem, quia nullam sensit caro ejus putredinem. Hos autem non ejusdem carnis incorruptibilitas, sed resurrectionis celeritas fecit. His omnibus in quibus nostræ seminationis at resurrectionis certissimam qualitatem verbis apostolicis sanctus Augustinus ostendit, dicens: *Constat itaque, neque ulla modo dubitandum est, corpus Christi, quod licet corruptionem putredinis in sepulcro non senserit, quia scriptum est,* « Non dabis sanctum tuum videre corruptionem (*Psal.* xv, 10), » clavis tamen et lancea corrumphi potuit, nunc omnino in incorruptione persistere; et quod in contumelia passionis mortisque seminatum est, nunc esse in gloria vitæ æternæ; et quod ex infirmitate potuit crucifigi, nunc in virtute regnare; et quod erat corpus animale, quoniam ex Adam sumptum est, nunc spirituale esse, quoniam spiritui nunc inseparabiliter corporatum est (*Epist. ad Consentium*, alias 146, nunc 205).

8. His verbis Augustinus ostendit quale corpus Christi post resurrectionem sit, et quale ante passionem fuerit. Evidenter confirmat corpus Christi omnino nunc in incorruptione persistere, nunc etiam in gloria vitæ æternæ, nunc in virtute regnare, nunc spirituale esse. Sed corpus non est omnino incorpabile, quod dolorem potest per vulnera sentire. Quocirca apparet Christum ante passionem, imo usque ad passionem et mortem, mortale atque animalie corpus habuisse; et pro nobis in eodem corpore veram famam, veram sitim fatigationemque sensisse, vera clavorum ac lancearum perceperisse vulnera; et ex hoc verum dolorem non necessitate, sed voluntate sensisse, veraque mortis acceptatione pro nobis animam suam propria potestate posuisse. Consequens est ut idem Christus ex infirmitate mortuus, ex virtute autem Dei suscitus, nostris inventiatur exemplum præbuisse corporibus. Humiliavit enim se Christus usque ad susceptionem totius infirmitatis nostræ: ut, sicut ait Apostolus, reformatum corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ (*Philip.* iii, 21).

9. Hinc ergo manifestissime apparet quid de animalis ac mortalis corporis qualitate debeat omnis Christianus firma credulitate sentire: impossibile ut corruptibilitas esse negetur, ubi animalis corporis mortalitas invenitur. Christus ergo in sola carne portavit nostram corruptionem, in qua veraciter nostram portavit et mortem. Inanima vero sic perfectam incorruptibilitatem servavit, sicut peccatum nec propagine 326 traxit, nec contagione contraxit. Unde et infirmitates animalium nostrarum quas in sua rationali anima portavit Christus sine ulla corruptione portavit. Nullus quippe potuit defectus inesse virtutis, ubi infirmitatis susceptione indefessa permansit perfectio caritatis, quæ Unigenitum Deum fecit usque ad mortem pro nobis accedere, et confusione contempta crucis opprobrium sustinere.

10. Propter quod tristitiam, moerorem, vel quas nostrarum animalium infirmitates habuit Christus, veras quidem, sed voluntarias habuit. Veras sci-

licet, ut manifestum in se animæ rationalis mons-traret affectum; voluntarias, ut nostris infirmitati-bus adulterum ostenderet suæ virtutis auxilium; ut agnosceremus nos ipso adjuvante in infirmitatibus, quas necessitate patimur, fulcierdos. Qui propterea voluntate nostras infirmitates acciperet, ut et in hac vita infirmitatum necessitate turbatis auxilium consulisset, et post hanc vitam omnem a nobis infirmita-tia necessitatem misericorditer abstulisset. Ac sic

A omnis fidelis agnoscens Christum participem hu-manae infirmitatis, certissime speraret participem se fore divinæ virtutis, nec se ambigeret illius vir-tute firmandum, quem pro se cognovisset non neces-sitate, sed voluntate turbatum; in ipso habiturum æternam lætitiam, cui suam voluntate videret inesse tristitiam, qui sicut mansit in tribulatione tranqui-lus, in morte securus, sic in infirmitate fortissimus, et in humilitate altissimus.

S. FULGENTII AD FELICEM NOTARIUM, DE TRINITATE LIBER UNUS.

328 CAPUT PRIMUM.

Quoniam me, illi carissime Felix, fidei calore suc-census scipio percunctaris, quomodo de sancta Trinitate, quæ Deus est, credere debeas, vel qualiter possis fidem catholicam atque orthodoxam contrâ hæreticorum errores, præsertim quorum societate frueris, Domino auxiliante defendere, ac per hoc eorum insidias evitare; necessarium tibique commo-dum duxi tuis petitionibus respondere. Sed utinam tam congrue ac convenienter, quam mihi est velle, ipsa scilicet incommutabilis Trinitas, in cuius manu sunt et nos, et sermones nostri, ad annuntiandum se et sermonem rectum, et fidem sinceram tribuat, qua-tenus sancto desiderio tuo, studio discendi flagrantem ad plenum satisfacere valeam. Illam itaque fidem crede sincerissimæ menti tuæ nos velle notescere, per quam justificati sunt patriarchæ, prophetæ, apo-stoli, martyres coronati, quam' hactenus per totum orbem sancta tenet Ecclesia, cuius splendor creden-tium mentes illustrans æternæ vitae facit esse parti-cipes. Que usque nunc per successionum seriem in cathedra Petri apostoli Romæ vel Antiochiae, in ca-thedra Marci evangeliste in Alexandria, in cathedra Joannis evangeliste Ephesi, in cathedra Jacobi Hierosolymæ, ab episcopis ipsarum urbium predica-tur. Coge ergo Arianos, Donatistas, Nestorianos, Eutychianos, Manichæos, et reliquas hæreseon pes-tes hisce communicare Ecclesiis quibus apostoli præ-sederunt. Non consentiunt, quia per pravitatem fidei ab Ecclesiæ unitate divisi in parte esse voluerunt. Unde et Joannes apostolus ait: *Ex nobis exierunt;* **329** *sed non erant ex nobis. Quid si fuissent ex nobis, permanissent utique nobiscum* (*I Joan. xi, 19.*) *Ex nobis utique exierunt, quia se ab Ecclesiæ uni-tate corde insanissimo separaverunt. Non erant ex nobis, scilicet prædestinati, et ad æternam videlicet vitam electi. Non erant quippe ex his de quibus Do-minus dicit: *Ego elegi, et posui eos ut eatis, et fructum plurimum afferatis, et fructus vester maneat* (*Joan. xv, 16.*) *Sed nec in Abraham semine benedicuntur, se-cundum quod Dominus ad Abraham ait: *In semine tuo benedicuntur omnes gentes* (*Genes. xxvi, 4.*) ; et Apostolus subiectens adjungit: *Nor. in seminib-***

B *quasi in multis, sed in semine tuo, quod est Christus* (*Galat. iii, 16.*) *Cum omnes gentes in Christo et per Christum in unitatem fidei benedici mereantur, hæ-retici non sunt benedicti, quia non habent unitatem fidei, sed erroris pastu saginati, per superbiam facti sunt, non filii Dei, sed filii diaboli. Unde et obscu-ratos habentes cordis oculos, nequeunt cernere to-tum mundum sanguine Christi redemptum, et in fidei unitate concordem, secundum quod de primativa Ecclesiæ designatur: *Erat illis, inquit, cor unum et anima una in Deum* (*Act. iv, 32.*) *Sic totus mundus redemptus, sic totus mundus in cunctis gentibus num-cupatur redemptus. Et timebunt gentes, inquit, no-men tuum, Domine, et omnes reges terre gloriam tuam* (*Psal. cl, 16.*) *Et iterum: Omnes gentes quascunque fecisti venient, et adorabunt coram te, Domine* (*Psal. lxxxv, 9.*) *, et rursum: Commemorabuntur, inquit, et convertentur ad Dominum universi fines terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium. Quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gen-tium* (*Psal. xxi, 28, 29.*) *Quid infelices dicant qui præcisi ab Ecclesia Dei, corde imponitenti ipsi Ecclesiæ contradicunt; et dum eamdem, quæ tunica Domini est inconsutile, scindere nituntur, ipsi facilius scissi sunt? Hi percunctentur sigillatim. Ille di-cit sanguine Christi se esse redemptum. Ergo solum pro Arianis, aut tantum pro Donatistis effusus est sanguis Christi? Absit. Non sic dicit Veritas. Non sic dicit Deus ad Abraham: *In semine, inquit, tuo benedicuntur omnes gentes* (*Genes. xxvi, 4.*) *Non una gens, sed omnis. Non illa et illa, sed cunctæ. Sed neque in diversa fide, sed in una: dicente Apostolo, Una fides* (*Ephes. iv, 5.*) *In una scilicet fide salvantur credentes: per unitatem fidei Ecclesia catholica habet cor et animam unam in Deum. Hæc fides re-cita, quæ facit diversa corda credentium unum esse, Pauli apostoli ore laudatur. Gratias, inquit, ago Deo, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo* (*Rom. i, 8.*) *Fides una, quæ in totum mundum au-niuntiat, ipsa laudanda ac prædicanda est.***

CAPUT II.

Accipe fidem, in qua jam olim renatus es crede-